

BÜNTETŐJOGI TANULMÁNYOK V.

MTA VESZPRÉMI TERÜLETI BIZOTTSÁGA
VESZPRÉM
2004

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
VESZPRÉMI TERÜLETI BIZOTTSÁG
GAZDASÁGI- JOG- ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI SZAKBIZOTTSÁG
BÜNTETŐJOGI MUNKABIZOTTSÁG

BÜNTETŐJOGI TANULMÁNYOK V.

2004., VESZPRÉM

ELŐSZÓ

Köszöntik az Olvasót a Büntetőjogi tanulmányok V. kötetének szerzői és szerkesztője! Munkabizottságunk periodikája legújabb kötetében a 2003. szeptemberéig leadott és a munkabizottság lektorálásán sikerrel átesett dolgozatokat adja közre.

Örömeinkre szolgál, hogy a jelenvoltaknál szélesebb kör ismerkedhet meg Zinner Tibor egyetemi tanár gondolataival, amelyet a Büntetőjogi Tanulmányok IV. kötetének bemutatóján mondott el.

Ebben a kötetben kerül elsőként a tudományos nyilvánosság elé Mesterházy Károly dolgozata, amelyet az első semmisségi törvény előkészítésére a Németh — kormány által létrehozott Jogász—Történész Vegyesbizottság részére készített 1989-ben, s amely korábban nem jelent meg. A dolgozat — azon túl, hogy igen alapos munka ma már kor és jogtörténeti dokumentum is.

Ehhez a dolgozathoz is kapcsolódik Kahler Frigyes tanulmánya a koncepciók perrekel kapcsolatos újabb kutatásokról.

A többi tanulmány már mind az „élő” joghoz kapcsolódik. Szerzői a jogász hivatás több ágát képviselik. Bíró, rendőrtiszt, ügyvédjelölt nyújtott be nyomdafestékre érett tudományos igényű dolgozatokat.

Az idén először jelentkeznek munkáikkal Jungi Eszter tanítványai is. Valamennyien egyetemi hallgatóként készítették el dolgozataikat, amelyekből részleteket mutatunk be.

Köszönet a kötet állandó támogatóinak: dr Horváth Györgynek, a Veszprém Megyei Bíróság elnökének, dr Havasné dr. Orbán Máriának, a Győr-Moson-Soprom Megyei Bíróság elnökének, dr. Magyar Károlynak a Zala Megyei Bíróság elnökének.

Külön köszönet illeti a MTA Veszprémi Területi Bizottsága munkatársait, s külön Fenyvesi Ottót, segítőkész munkájukért.

Kahler Frigyes

Készült a Győr-Moson-Sopron Megyei Bíróság,
a Veszprém Megyei Bíróság
és a Zala Megyei Bíróság anyagi támogatásával

Kiadó: az MTA Veszprémi Területi Bizottsága
Felelős kiadó: Mészáros Ernő, akadémikus, a VEAB elnöke
Szerkesztő: Kahler Frigyes
Nyomás: VSP Nyomda Kft., Várpalota

ISSN 1586-3077

I. FEJEZET

A BÜNTETŐJOGI TANULMÁNYOK IV. KÖTETÉRŐL

Zinner Tibor¹

Hölgyeim és Uraim!

Nagy öröm számomra, hogy immár második alkalommal vehetek részt Zalaegerszegen könyvbemutatón a megyei bíróság patinás, szépen helyreállított, történelmi múltat idéző épületében. Ez idő tájt nem szerzőként, hanem egy frissen megjelent publikáció bemutatására felkért személyként. Mielőtt rátérnék ennek teljesítésére — paradox módon — azonban arról is szólnék, hogy mely könyv bemutatóján nem vehetek most részt, amit hasonlóképpen különben örömmel tennék. Pár nappal ezelőtt Debrecenben láthattam azokat a csodálatos felvételeket, amelyek egy hosszú évek óta húzódó kétkötetes tervezett könyvnek, „Zala Megye népművészetének” képanyagát alkotják. A fotók készítőjének tájékoztatása szerint nem ő, hanem más, sajnos főként helyi, a zalai okok miatt a könyv megjelentetésére egyelőre nincs mód. Kár, mert az Európai Unióba igyekvő országunknak, közte Zala polgárainak méltó bemutatkozást és elismerést biztosíthatna ez a tervezett kiadvány.

Az MTA VEAB „Büntetőjogi tanulmányok IV.” kötete önmagában is jelzi, hogy ez a több fejezetből álló írásmű egy szerencsére sikeresnek és nem hamvába hulltnak elintheső sorozat egyik darabja, ami utal arra egyfelől, hogy lehet jól sáfárkodni a tudománnyal, másfelől arra is rávilágít, ha van egy ember, aki szívét-lelkét, és nem kevésbé óráit-perceit, szakmája művelésének szenteli, akkor ilyen kötetek láthatnak napvilágot. Mondhatni a könyv kiadóját hívhatnánk, úgy hogy Kahler & Kahler. Köszönet illeti őt, hogy immár közel fél évtizede nagymértékben neki köszönhető, hogy ezek az opusok megjelenhetnek.

A könyvet bemutató mindig elmondhatja, hogy nehéz helyzetben van.

Egyrészt azért, mert senkit nem akar megsérteni azzal, ha a szerző nevét és írását nem említi. Másrészt azért, mert választott tudományos pályája kutatásai akarva-akaratlan bizonyos írásokhoz nagyobb affinitást mutatnak, ez pedig azzal jár, hogy valamiképp mégis részrehajló a könyv bemutatásakor.

E kötetben tizenegy szerző 13 dolgozata olvasható, vannak ugyanis duplázók. A tanulmánykötetben különböző tudományos címekkel rendelkező idősebb kollegák és kezdő kutatók egyaránt publikáltak. Közös azonban valamennyiükben az a cél, hogy eltekintve egy történész-szerzőtől, a szélesebb értelemben vett igazságszolgáltatás,

¹ Dr. Zinner Tibor a Legfelsőbb Bíróság főosztályvezetője, egyetemi tanár

így nem csupán a bíraskodás területéről érkeztek és mindannyian szabadidejüket használták fel arra, hogy mint konferenciák előadói, pályázatok résztvevői, illetve tudományos munkák előkészítői, megalkossák művüket. A kötetben egyaránt találhatók egyetemi docensek — történészek és jogtörténészek —, valamint bírák, bírósági vezetők, titkárok, fogalmazók és ügyészségi kollegák írásai.

A tanulmánykötet három nagyobb egységből áll. Egyfelelő az „Emberi jogok a diktatúrákban” konferencia két-két referátumát és korreferátumát, másfelől egy nagy ívű tudományos igényű megírt tanulmányt, harmadrészt a Győr-Moson-Sopron, Veszprém és Zala megyéből származó dolgozatokat tartalmazza.

Néhány gondolat a dr. Mádl Ferenc akadémikusnak, a Magyar Köztársaság elnökének fővédnökségével zajlott konferencia írásairól. M. Kiss Sándor, a PPKE BTK Történeti tanszékének docense a vallásszabadság és a kommunisták egymáshoz való viszonyát vizsgálta az 1917-1958. közötti periódusban, különös tekintettel a korai Kádár-korszakra. Következtetése: a kommunisták szerinte úgy vélekedtek, mi több cselekedtek, hogy számukra „ellenség volt a vallásos ember és az is maradt”. A másik referátum, amit dr. Kahler Frigyes, a Veszprém Megyei Bíróság Büntető Kollégiumának vezetője, hasonlóképpen egyetemi docens jegyez, gazdag dokumentáció alapján azt tárta fel, hogy egyenlő esélyekkel álltak-e a bírák előtt, volt-e „fegyveregyenlőség” a vád és a védelem képviselői között a politikai büntetőperekben. Válaszát, úgy vélem, nem kell felidézni, önök is eldönthetik. Két korreferátum, dr. Kármán Miklós-né, Veszprém Megyei Bíróság elnökhelyettes asszonya és dr. Varga Gábor, ugyanennek a bíróságnak a bírása dolgozatukban továbbfejlesztette, mintegy kiegészítette a két referátumot. Amíg az elnökhelyettes asszony az 1963-1989. közötti politikai perek áttekintése alapján az amorális törvények vizsgálatával szólhatott az alapjogok sérüléséről, addig a bíró úr 1963-1989. között, sőt a tálibok által elkövetett szoborrombolást tekintve, drámai kronológiáját 2001-ig kiegészítve arról értekezett, hogy mennyire igazak Márai Sándor szavai: „Gyanús vagyok, mert gondolkozom”.

Dr. Györe István, a Veszprém Megyei Főügyészség csoportvezető ügyésze egy sajátos jogintézményt elemzett. „A magánelfogás, mint büntethetőséget kizáró ok” nem csupán egy, a magyar büntetőjogban kidolgozatlan kérdést taglalt mind történeti, mind nemzetközi összehasonlításban, hanem a dogmatikai kérdések jelzése mellett egyértelművé teszi, hogy ha a törvényalkotó jó munkát végez — mint volt az az 1896-os Büntető Perrendtartás esetében —, akkor az utódoknak sem nehéz az egykori §-okról értekezni. Másfelől midőn az 1998. évi XIX. tv. 127. § (3) bekezdésében foglaltakkal zárja mondandóját, nem kis szomorúsággal állapíthatja meg, hogy a terminológiai precizitás ismét vereséget szenvedett a praktikus megoldással szemben”.

A kötet recenzense számára további örömet és sok-sok újdonság egyidejű felfedezését jelentő részét a három megyében készített dolgozatok nyújtották. A szerzők izgalmas témákat választottak írásuk témájaként. Anélkül, hogy részletesebb elemzésükbe bocsátkoznának, csupán az írások címének jelzése, elégséges kell, hogy legyen ahhoz, hogy az előbbieket alátámasszák. Így Horváth Zsolt és Németh Miklós bírósági fogalmazók, Bihari Viktória és Király Réka bírósági titkárok, valamint dr. Jungi

Eszter és Szalayné dr. Joánovits Krisztina bírák tanulmányai a szorgos mindennapok jogkövetkezményeit elemzik. A fogalmazók egyrészt „Az embercsempészes kriminológiai és büntetőjogi megítélése”, másrészt „A kábítószer visszaélés bűncselekményéhez kapcsolódó jogalkalmazási kérdések” témaköröket vizsgálták. A bírósági titkár szerzők sikeres pályaművei: egyfelől „Az őrizet és az előzetes letartóztatás hazai szabályozása a nemzetközi egyezmények tükrében”, másfelől a kötetben duplázó Király Réka írásai: „A 14. életév jelentősége a büntető és polgári jogban”, valamint „A gyermekkorúak bűnözése” kapcsán, főként az jut eszembe, hogy volt időszak Magyarországon 1956-ban, amikor az igazságügyi tárca akkor vezetője, dr. Molnár Erik azt javasolta a kormányülésen, hogy a büntethetőség határát 12 évre szállítsák le, szakmai indokként hivatkozván arra, hogy „a Szovjetunióban is így csinálják”. Dr. Jungi Eszter bírónő „Az újszülött megölésének és a magzatelhajtás cselekményének megítélése”, míg Szalayné dr. Joánovits Krisztina két írása: „Titkosszolgálati eszközök és módszerek a büntetőeljárásban, avagy a titkos információgyűjtés törvényessége” és „A csődbüntett egyes kérdéseiről” szóló írásai csupán azt jelzik, hogy mennyire fontos kérdéseket taglálnak, hanem arra is rávilágítanak, hogy nem csupán a joggyakorlatban, hanem a jogelméletben is leszűrhetők a mindennapok tanulságai.

Dicséret illeti mindazokat, akik e kötelek megjelenésénél szerkesztőként, szakmai lektorként, erkölcsi és anyagi támogatóként, vagy egyéb módon bábáskodtak, s bízom benne, hogy e sorozat további darabjaihoz is önzetlenül hozzá fognak járulni. Befejezésül hadd kívánjak további sikereket mind a szerzőknek és a kiadónak. Ez az általam ismerttetett kötet arról győz meg, hogy a Magyar Tudományos Akadémia Veszprémi Területi Bizottsága büszke lehet erre a könyvsorozatra. Izgalommal várjuk a további köteteket.

ÖSSZEFOGLALÓ JELENTÉS A KONCEPCIÓS BÜNTETŐ ÜGYEK FELÜLVIZSGÁLATÁRÓL ZALA MEGYÉBEN

Mesterházy István¹

1.) Bevezetés

Az országot sújtó gazdasági és politikai válság nem hagyta érintetlenül a magyar igazságszolgáltatást sem, amely történelme során már számos rehabilitációt ért meg. A nemzeti megbékélés elősegítésének szükségességét felismerve a Kormány 1989. tavaszán elhatározta bizottság felállítását a koncepciós büntető ügyek felülvizsgálatára. A bizottság működése során számos büntető ügyet vizsgált meg, azonban az ügyek nagy száma, de legfőképpen az iratok jellege szükségképpen azt eredményezi, hogy a bizottság munkája során megvalósuló rehabilitáció nem lehet teljes. Ez egyébként már a vizsgálat reprezentatív jellegéből is következik. Mégis nagy jelentőségű és elismerésre méltó az a törekvés, hogy a vizsgált időszakban elkövetett különböző típusú törvénysértések orvoslása, és ha lehet jóvátétele megtörténjenek azon időszakban, amikor hazánk a jogállamiság megvalósításának útjára lépve mélyreható társadalmi-gazdasági átalakulásokat él át.

2.) A vizsgálat célja, módszerei és szempontjai

A Minisztertanács 3063/1989. számú határozatával létrehozott bizottság feladata, hogy felkutassa és számba vegye azokat az 1945. és 1962. között folyamatban volt büntető ügyeket, amelyekről nagy valószínűséggel feltételezhető, hogy koncepciós elemeket tartalmaznak. A vizsgálat alá vett ügyek jogi és történelmi szempontból elemezve azokról véleményt nyilvánítson és egy átfogó jogszabály megalkotásához javaslatot tegyen a törvénysértések következményeinek kiküszöbölésére. Jelen vizsgálati jelentés csupán az 1945. és 1956. között Zala megyében folyamatban volt és fellelhető büntető ügyek felülvizsgálatát tartalmazza és rögzíti az iratok alapján megállapítható törvénysértéseket.

A vizsgálat során a legnehezebb feladat volt a kérdéses büntető ügyek felkutatása, illetve kiszűrése. Ehhez támpontot a megyei bíróságon fellelhető betűsoros mutatók adtak, amelyek együttesen tartalmazták a vizsgált időszakban a büntető és polgári ügyeket. Az iratok valamilyen ok folytán selejtezésre nem kerültek, így azon ügyek kivételével, amelyek időközben az Államvédelmi Hatósághoz (később a Belügymi-

¹ Dr. Mesterházy István bíró, kollégiumvezető (a dolgozat készítése idején megyei bíró), Zala megyei bíróság

nisztériumhoz) kerültek és onnét nem érkeztek vissza, valamennyi ügyirat rendelkezésre állt az 1946. és 1947. év kivételével. Ez utóbbiak feltehetőleg selejtezésre kerültek, így közülük csupán a titkosnak minősített iratok, illetve az elkülönítetten kezelt iratok elő. Ezen kívül rendelkezésre álltak az egyéb külön kezelt iratok, amelyeknek túlnyomó része az ÁVH által újból dossziézott 00-ás titkos irat, illetve népbírósi irat volt. az ily módon fellelhető iratok átvizsgálása és kiszűrése alapján készítettem el az adatlapokat, majd azok összesítésével az összefoglaló jelentést.

A vizsgálatot — céljának megfelelően — csupán azokra az iratokra szűkítettem, amelyekről nagy valószínűséggel feltételezhető volt, hogy koncepció elemeket tartalmaznak.

A koncepció kiszűrésének módszere az volt, hogy elsősorban azon a bűncselekmény típusok miatti eljárásokat tettem vizsgálat tárgyává, amelyek a hatályos büntető anyagi jogszabályok (BHÖ) 1-48. §-aiba ütköznek. Ezen kívül olyan ügyeket is bevontam a vizsgálatba, amelyek politikai bűncselekményi színezetet öltöttek, illetve a bűncselekmény elbírálása politikai jellegű volt. A megvizsgált ügyek azon csoportjáról, amelyek alkalmasak voltak megfelelő következtetések levonására, az ajánlott szempontok szerint adatlapokat készítettem, amelyek a további feldolgozás alapján képezhetik és véleménynyilvánítást is tartalmaznak az ügy törvényességéről vagy törvénytelenységéről.

A vizsgálat lefolytatását nagymértékben nehezítette, hogy az ügyek kiszűréséhez lényegesen több iratot kellett átvizsgálni, mint ahányról adatlap készülhetett és így ez meglehetősen időigényes volt. Nehezítette a feldolgozást az is, hogy a titkos ügykezelésű akták túlnyomó része az Államvédelmi Hatóságtól újra dossziézva került vissza a bírósághoz és ennek során újból lett sorszámozva is. Így sokszor nem volt megállapítható a nyomozati anyag teljessége és nem volt észlelhető az esetleges tanúvallomási jegyzőkönyvek vagy rendőri jelentések hiánya.

Az általam végzett vizsgálat nem terjedt ki a megyében a közellátási bűncselekmények miatti elítélésekre azon egyszerű oknál fogva, hogy a rendelkezésre álló idő rövidsége ezt nem tette lehetővé. A megyében ugyanis az 50-es években egészen 1956-ig százával adódtak ilyen ügyek, és ezekről szinte lehetetlen feladat lett volna a törvénysértőket megállapítani. Ezekben az ügyekben zömében rövid tartamú szabadságvesztések vagy pénzbüntetések kerültek kiszabásra és így ezen bűncselekménytípusokra vonatkozóan a jelentés megállapításokat nem tartalmaz.

A kiállított adatlapok alapján összesen négyféle bűncselekmény kategóriát állított fel, amelyeken belül egyéb bűncselekmény típusok is vannak. Továbbá külön kezeltem az egyéb bűncselekményi kategóriákat, amelyek egyik típusba sem voltak besorolhatók. Ezen kívül külön is foglalkoztam a népbírósi ügyek tapasztalataival.

3.) A vizsgálat általános megállapításai:

Az általános megállapítások körében első helyre kívánkozok annak a ténynek a lezögezése, hogy az általam vizsgált ügyek kb. felénél már az Államvédelmi Hatóság

által „megszűrt” un. dossziézott iratokról van szó, amely azzal a következménnyel járt, hogy az eredeti nyomozati iratokról tartalommutató hiányában nem állapítható meg, hogy azok teljese-e, nem hiányzik-e belőlük esetleg valami. Különösen tapasztalható ez a titkos ügykezeléssel lajstromozott iratoknál és az izgatás büntette, valamint a lőfegyver rejtegetés büntette miatt indult büntető ügyeknél, mivel ezek elkövetőit az Államvédelmi Hatóság, mint potenciális demokráciaellenes elemeket kezelte és később is nyilvántartotta.

A fent említett okok miatt a már korábban dossziézott iratok esetében a nyomozás a törvényessége kérdésében állást foglalni sok esetben nem állt módomban, így ezekben az ügyekben csak a tárgyaláson lefolytatott bizonyítás anyagára tudtam támaszkodni.

Számos ügy vizsgálata azt bizonyítja, hogy az 1949. után indult büntető ügyek nyomozati anyagában fontos szerepe volt a bizalmas vagy szigorúan titkos iratként kezelt rendőrségi környezettanulmányoknak. Ezeket a nyomozó hatóság gyakran zárt borítékban juttatta el az ügyészséghez és belőle a terhelt osztályhelyzetére vontak le messzemenő következtetéseket. Ezek a környezettanulmányok különösen az alábbi szempontokra terjedtek ki: a terheltnek az 1947-es választásokon tanúsított magatartása, melyik pártra szavazott, melyik párt mellett vagy ellene fejtett ki agitációt, kikkel tartott kapcsolatot, azoknak milyen a politikai beállítottsága, milyen a terhelt baráti köre. Rokonsága körében van-e volt nyilas, kulák, vagy demokráciaellenes beállítottságú személy. Fontos szempontként kezelték, hogy a terhelt foglalkoztatott-e korábban idegen munkaerőt, ezt még akkor is terhelt adatként értékelték, ha esetenként alkalmi napszámost fogadott fel.

Ugyancsak nagy súlyt helyeztek a klériussal való kapcsolatra, továbbá arra, hogy a terhelt ellenséges (kulák, klérus) befolyás alatt áll-e. Nagyfontosságúnak és mértékadóknak tartották a terheltől a helybeli MDP titkár véleményét. Az osztályhelyzet fontossága mindig meghatározó volt, a terheltet vagy ellenséges osztályhelyzetűnek tekintették, vagy ha osztályhelyzete származása folytán kedvező, akkor általában azt állapították meg róla, hogy kulák vagy egyéb ellenséges befolyás alatt áll. Már az 1949-ben készült környezettanulmányok is nagy hangsúlyt helyeztek a terhelt politikai megbízhatóságának tisztázására. További általános jellemzői a környezettanulmányoknak, hogy az adatszolgáltatók személyére szinte soha nem történt utalás.

További általános tapasztalat, hogy különösen az 1949. és 1956. között keletkezett ítéletek sajátosságai, hogy a jogi indokolás kimerül a jogszabály politikai értelmezésében, a másodfokú határozatok gyakran politikai fejtegetéseket tartalmaznak, amely elsősorban arra irányult, hogy a terhelt személye cselekményén keresztül miért veszélyes a népi demokráciára. A bizonyítékok értékelésével az indokolás kevésbé foglalkozik, többnyire csak általános megállapításokat tartalmaz. Főleg a tanúk szavahihe-tőségének kérdése nem kap helyt az indokolásban és részletesen nem foglalkozik a bizonyítékok értékelésével és annak kifejtésével, hogy egyes tanúk vallomását miért fogadta el és más tanúk vallomását miért nem.

Az ügyek jelentős részében az ÁVH előtt tett terhelti vallomások mind beismerők és a terheltnek a tárgyaláson elhangzott tagadásával szemben a bíróság egyéb bizonyítékok hiányában is e beismerésekre alapította a tényállást.

Az ügyek vizsgálata során elsődleges szempont volt a koncepciók elemek felderítése, ezt azonban jelentősen nehezítette az a körülménye, hogy a nyomozás során a bizonyítékok beszerzésének törvényes vagy törvénytelen módjáról meggyőződni az iratok alapján nem volt lehetséges. Vonatkozik ez a megállapítás pl. a fegyverrejtegetés miatt indult statáriális eljárásokra, amelyekkel később részletesen is foglalkozom.

A jogszabály értelmezésében és alkalmazásában rejlő koncepciók elemeket többnyire az első- és másodfokú ítéletek indokolásában is fel lehetett lelteni. Ugyanakkor a bünteteskiszabásban fellelhető koncepciót a rendelkezésre álló korabeli hatályos anyagi jogszabályokkal összevetve lehetett megállapítani. Az általam vizsgált ügyekben általánosságként jellemző, hogy a koncepciót elsősorban a jogszabály értelmezésében, valamint a büntetés kiszabásában lehetett megállapítani.

Némely esetben azonban az eljárási szabályok megsértése is eredményezett koncepciót, különösen a vonatkozásban, hogy a terhelt védekezését a bíróság nem ellenőrizte le és annak alátámasztására bejelentett tanúkat nem hallgatta ki. A fegyverrejtegetés miatt alkalmazott statáriális eljárásokban az elrettentési célzat nyilvánvalósága eredményezte a koncepciót és maga az a tény, hogy a terhelt osztályhelyzete alapján döntötte el az ügyészség felettes szerve, hogy mely személlyel szemben kerüljön sor statáriális eljárásra, amely lényegesen súlyosabb büntetés kiszabását eredményezte.

A vizsgálat körébe bevont ügyekről általánosságban azonban mindezek ellenére az állapítható meg, hogy az ún. „kis koncepciók” ügyekhez sorolhatók. A vizsgálat során előkerültek azonban olyan ügyek is, amelyek nem voltak besorolhatók egyetlen bűncselekmény kategóriába sem, koncepciók jellegük az iratok alapján mégis egyértelműen megállapítható volt.

Miután azonban ilyen ügyekből többféle típus is létezik, nem lehet általánosságban megállapítani, hogy valamennyi ilyen bűncselekmény miatti elítélés koncepciók lenne. További általános megállapítás, hogy az 1949. után történt elítélésekkel kapcsolatban a nyomozó hatóság által készített fentebb már említett környezettanulmányokat a bíróság minden kritika nélkül valóban fogadta el, amelyben a terhelt politikai beállítottságára, osztályhelyzetére vont le következtetést és a büntetés kiszabásánál meghatározó tényezőként kezelte.

4.) *Részletes megállapítások ügycsoportok szerint:*

a./ *Népi demokratikus államrend elleni izgatás büntette*

A megyében a vizsgált ügyek túlnyomó többségét 1949. és 1956. között a fenti bűncselekmény miatti elítélések tették ki. Az ügyek közül azonban csupán azokat választottam ki, amelyekben a koncepciók jelleg részben már az ítéletek indokolásából is kitűnik, továbbá a kiszabott büntetések mértéke eltúlzottnak tekinthető az elrettentési célzat miatt. E bűncselekmény kategórián belül összesen 37 ügyről készült adat-

lap, amelyekben a vádlottak bűnösségét népi demokratikus államrend elleni izgatás büntetében állapította meg a bíróság a BHÖ 2.) pontjának b.) vagy c.) alpontja alapján. Ez a 37 ügy összesen 46 vádlottat érintett és az elkövetés az esetek többségében verbális jellegű volt (831 vádlottnál) míg tetteles elkövetés mindössze 4 vádlottnál fordult elő. Az egyéb módon történt elkövetés, amelyben a felbujtói magatartástól az ellenséges tartalmú röplapok továbbadásáig többféle magatartás is előfordult, összesen 11 vádlottnál történt.

Az izgatás büntetése büntetési tétele a korabeli hatályos jogszabályok alapján rendkívül szigorú volt, a BHÖ 11.) pontjának (3) bekezdése szerint a 2. pontban meghatározott bűncselekmény büntetése 2 évtől 10 évig terjedő börtön.

Ehhez képest a vizsgált ügyekben a büntetések az alsó határ közelében voltak, sőt gyakori volt az enyhítő szakasz alkalmazása is a megyében. Mivel azonban az elkövetések zöme verbális jellegű és sok esetben már maga a bűncselekménnyé minősítés is koncepcióra engedett következtetni, ezeket az elítéléseket a fenti okból törvénysértőnek tartottam. A vizsgált ügyekben az elkövetési magatartások indítókai is szembetűnő, sok esetben a terheltet nem politikai szándék vezette, hanem saját egyéni véleményét fejtette ki, vagy jogos elégedetlenségének adott kifejezést. A legszűkebb példaként annak a terheltnek a magatartása, aki várakozás közben a borbélynál vitába keveredett a borbélyal és mindössze annyit mondott neki: „Ha vége lesz a demokráciának, olyat mondok magának, hogy többet rám sem néz”. Az ellenséges osztálynézetű vádlottat ezért az egyetlen mondatért 9 hónapi börtönre, 5 évi jogvesztésre és 500 Ft értékű vagyonekobzásra ítélte a bíróság (Zalaegerszegi Megyei Bíróság B.0039/1955. szám).

Számos olyan ügyel is találkoztam a vizsgálat során, amelyben a tréfából tett kijelentéseket vagy netán egy vicc elmondását minősítette a bíróság izgatásnak. Jellemző példa továbbá az az eset is, amikor a terheltet ittasan hazafelé menet a faluban nőtávozva, tréfás dalban a kommunistákat gúnyolták. A politikai indíték hiányának nyilvánvalósága ellenére ezt a magatartást a bíróság ugyancsak a népi demokratikus államrend elleni izgatásnak minősítette és 1 év 6 hónapi, illetve 2 évi börtönt szabott ki a két vádlottra. A súlyosabb büntetéssel sújtott vádlottról megállapította továbbá, hogy mivel rokonságában kulák van, ellenséges befolyás alatt áll és ezért személyének társadalomra veszélyessége fokozott. (Zalaegerszegi Megyei Bíróság B.800/1955. számú ügy).

Kettő darab olyan ügyet is találtam a vizsgálat során, ahol az ítéleti tényállás még csak nem is rögzíti, hogy konkrétan mik voltak az izgató tartalmú kijelentések (Zalaegerszegi Megyei Bíróság B.18/1953. és B. 429/1953. számú ügy).

Az izgatás büntette miatt indult büntető ügyek általános tapasztalatként elmondható, hogy a verbális elkövetések nem lépték túl mai szemlélettel nézve a szólásszabadság törvényben deklarált keretét, márpedig az elkövetéskori hatályos alkotmány is rögzítette ezt az alapvető állampolgári jogot. az ítéletekből tapasztalható, hogy politikai megfontolásból a büntetőjog eszközeivel üldözték még a jobbítás szándéká-

ből fakadóan e joggal élők magatartását is. Ez kifejezetten tapasztalható volt a vizsgált ügyek közül kilenc esetben.

Az ügyek törvényességét vizsgálva az eljárási kérdések kapcsán feltűnő volt a B.0035/1955. számú ügy, amelyben a vádiratot a vizsgálatot végző ÁVH nyomozó készítette és azt az ügyészség jóváhagyta.

Ugyancsak tapasztaltam ezekben az ügyekben, hogy a tisztán személyes indítékból fakadóan pártfunkcionárius sérelmére elkövetett verbális vagy tetteges cselekményeknél a sértett személyét ért támadást a demokratikus államrend alapintézménye elleni cselekményként értékelte a bíróság és ez okból minősítette a terhelti magatartást izgatásnak. Ezt még olyan esetben is megtette, amikor a terhelt nem is tudta, hogy az általa bántalmazott személy az MDP titkára. Az egyik vizsgált ügyben az ezzel kapcsolatos ítéleti indokolás is erőltetett, amikor arra hivatkozik, hogy a vádlott utólagos kijelentésével — miszerint majd megmutatja a párttitkárnak, hogy ki ő — mintegy jóváhagyta a korábbi tevékenységét, amely a párttitkár nyilvánosság előtti bántalmazásában nyilvánult meg. (Zalaegerszegi Megyei Bíróság B. 0022/1952. szám)

Külön csoportot alkotnak azok az ügyek, amelyekben a bíróság a törvényi tényállást azzal az elkövetési magatartással látta megvalósulni, amikor a terhelt egyes személy vagy személyek ellen tett sértő kijelentéseket és ezt a bíróság gyűlöletkeltésre alkalmasnak minősítette. Ilyen volt az az eset, amikor a terhelt Rákosi Mátyásra illetőleg Sztálinra tett sértő kijelentéseket és emiatt történt az izgatás büntetésében bűnösségének megállapítása és elítélése. Ezekben az ítéletekben az indokolásban a személyi kultusz politikai légköre is visszatükröződik (Zalaegerszegi Megyei Bíróság B. 4/19501, B.1090/1953, B.453/1956).

Ugyancsak jellemző sajátosságokat mutatnak azok a cselekmények, amelyeknél a bíróság az izgatás mellett hatóság tagjai elleni erőszak büntetését is megállapította. Ezekben az ügyekben — bár az utóbbi bűncselekmény formálisan kétség kívül megvalósult — nem vizsgálta a bíróság a cselekmény indító okát és az elkövetés körülményeit. A megvizsgált ügyek tapasztalatai szerint a kiváltó ok minden esetben a magas beszolgáltatási kötelezettség és magas adóteher miatti elkeseredés volt az elkövetőkönél. Az elkövetők többsége kedvező osztályhelyzetű dolgozó paraszt, akik cselekményüket a transzferáló bizottság tagjai sérelmére követték el (Zalaegerszegi Megyei Bíróság B.004/1953, B.599/1954, B.11/1954, B.I.61/1954, B.714/1954, B.1278/1955. és B.798/1955. szám).

Az osztályhelyzet fokozott jelentőségét mutatja a Zalaegerszegi Megyei Bíróság B.439/1954. számú ügye, amelyben az ítélet többszöri hatályon kívül helyezésére azért került sor, mert a bíróság nem tisztázta kellő alaposítással a terhelt osztályhelyzetét. A másodfokú bíróság álláspontja szerint „márpedig e nélkül nem mérhető le megfelelően a vádlott által elkövetett cselekmények társadalomra veszélyességének foka, s nem állapítható meg a büntetés mértéke”. Ez a felfogás az elkövető cselekményének társadalomra veszélyességét az osztályhelyzete függvényében vizsgálja és az egyéniesített büntetés-kiszabás elvei mellett is sérti a törvény előtti egyenlőség klaszikus alapelvét.

A népi demokratikus államrend elleni izgatás miatt indult büntető ügyek vizsgálata során számos olyan esettel is találkoztam, ahol a bizonyítékok mérlegelése is koncepcióra enged következtetni. Ezen eljárások során a bíróság csak a terhelt bizonyítékokat vette figyelembe és csupán a vádlott védekezését cáfoló tanúkat hallgatta ki, ellenben a védelem által kért tanúk kihallgatását a tényállás tisztázott voltára hivatkozva mellőzte. (Zalaegerszegi Megyei Bíróság B.713/1954, B.33/1955, B.1148/1955 szám).

Az izgatás miatt indult büntető ügyek között tapasztalható volt az is, hogy a bíróság a bizonyítékok mérlegelése során a tanúk szavahihetőségét a politikai megbízhatósággal azonosította (Zalaegerszegi Megyei Bíróság B.102/1955. számú ügy).

A bíróság a tényállást egyes esetekben csupán a vádlottnak az ÁVH előtt tett beismerő vallomására alapította. A B.217/1951. számú ügyben a vádlottak és a tanúk is nyilatkoztak az ÁVH előtt tett vallomásuk megítélésének körülményeiről, sőt a III. és IV. rendű vádlottakat az ÁVH törvénytelen eszközökkel kényszerítette a kulák származású I. és II. rendű vádlottakra terhelő vallomás megítélésére, mely tényről a vádlottak a tárgyaláson is nyilatkoztak. A tanúvallomások mérlegelése és a tanúk szavahihetősége kérdésében tapasztalható volt, hogy a bíróság feltétlen szavahihetőnek tartotta a tanút, ha az MDP titkár volt, vagy netán csak e párt tagja.

A népi demokratikus államrend elleni izgatás bűncselekményének törvényi tényállása ennek megfogalmazása folytán tág lehetőséget biztosított a bíróságnak a különböző cselekmények izgatásként történő minősítésére. az egyéb módon történt elkövetéseknél jellemző esetek voltak a következők: a terhelt ittas állapotban megrongálta a Május elsejei ünnepre készített diszkaput, illetve a terhelték ugyancsak ittas állapotban az Április 4-e tiszteletére emelt diszkapuról egy üdvözlő feliratú táblát leszakítottak. Egy másik ügyben a bíróság a terheltnek az ÁVH előtt tett és a tárgyaláson viszavont nyomozati beismerő vallomása alapján azt állapította meg, hogy a terhelt több személy társaságában rendszeresen a Szabad Európa rádió adásait hallgatta. A cselekmény megítélésének koncepciós jellegét mutatja az a körülménye, hogy a másodfokú bíróság ebben az ügyben indokolásában megállapította, hogy „ez a magatartás az izgatás felső határán mozog és megközelíti az államellenes szervezkedés büntetésének a tényállását” (Zalaegerszegi Megyei Bíróság B.634/1954. szám, Legfelsőbb Bíróság Bf.III.492/1955. szám).

Szemléletes példa a koncepciós jogszabály alkalmazásra a B.0011/1952. számú ügy, amelyben a katolikus plébános terheltet demokratikus államrend elleni gyűlöletre izgatás büntette miatt azért ítélték el, mert egy meggyőződéses kommunista MDP tag elhunyt sírját a hozzátartozók kérése nélkül az egyházi kezelésben lévő temető azon részébe kérte megásni, ahol a nem egyházi temetést kérők hozzátartozói nyugszanak, illetve „a nyilvános bűnösök és öngyilkosok” vannak eltemetve. Az ítélet indokolásában a bíróság arra hivatkozott, hogy ezzel a vádlott a népi demokratikus államrend elleni gyűlöletének adott kifejezést és az alkalmas volt arra, hogy másokban is hasonló gyűlöletet keltsen.

Korábbiakban említést tettem már a büntetés kiszabásával kapcsolatban a terhelt osztályhelyzetének jelentőségéről, amelyről a bíróság sok esetben az iratoknál található rendőri környezettanulmány vagy a tárgyaláson kihallgatott tanúk vallomása alapján győződött meg. A bizonyítékok mérlegelésében tapasztalható volt a bíróság részéről még az is, hogy a tanúk szavahihetőségénél is figyelemmel volt a tanú osztályhelyzete.

Az izgatás miatt indult büntető ügyek külön csoportját képezték a termelőszövetkezeti csoport elleni izgatás büntette miatti elítélések. E bűncselekmény típusok közös jellemzője volt, hogy elkövetésükre többnyire vagy a termelőszövetkezeti csoportok megalakulásakor, vagy Nagy Imre 1953. nyarán elhangzott parlamenti beszéde utáni tszcs feloszlások időszakában került sor. Az e bűncselekmények miatti büntetőjogi felelősségre vonás és a termelőszövetkezeti csoport, mint a népi demokratikus rendszer intézményének büntetőjogi védelme szervesen illeszkedett a mezőgazdaság erőltetett kollektivizálásának politikájába.

A termelőszövetkezeti csoport elleni izgatás miatt indult bűnügyek csupán egy része volt fellelhető, mindössze négy ügy képezte így a vizsgálat tárgyát, azonban bizonyos következtetések így is levonhatók. A bűncselekmények elbírálásának politikai jellegére lehet következtetni abból, hogy egy ügyben a bíróság ítéletének indokolásában is politikai fejtegetésekbe bocsátkozott, amikor rámutatott arra, hogy „pártunk és kormányunk természetesen az új kormányprogram óta is nagy tanítójának Lenin elvtársnak a szövetkezeti mozgalom terén kiadott hármasszavának talaján áll”.

Majd máshelyütt: „szükség esetén a büntetőjog éles fegyverével is küzdeni kell minden olyan tevékenység ellen, amely a tagság körében hamis színben akarja feltüntetni és ezzel ellenszenvessé kívánja tenni a szövetkezeti mozgalmat”. A termelőszövetkezeti csoport elleni izgatás büntette miatt indult bűnügyekben az egyéb izgatási bűncselekményekhez hasonló koncepciós elemek ismerhetők fel. Ez elsődlegesen abban nyilvánul meg, hogy a terheltnek a szólásszabadság és a politikai véleménynyilvánítás szabadságába sorolható kijelentéseit értékelte a bíróság bűncselekményként. Erre példa, amikor az egyik ügyben a terhelt a tszcs alakuló gyűlésén a belépésre agitáló szónoknak kívülről bekiabált olyan kijelentést, ami teljesen személyes véleménye volt az illetőről és a bíróság ennek ellenére megállapította bűnösségét termelőszövetkezeti csoport elleni vétségben (Zalaegerszegi Megyei Bíróság B.1275/1950. számú ügy). Egy másik ügyben a tszcs. elnök terhelt passzív magatartását is a terhére róta az ítélet, amely abban nyilvánult meg, hogy semmit nem tett a tszcs. feloszlásának megakadályozása érdekében. A tényállás szerint a terhelt többek között olyan kijelentést tett a párttitkárnak, hogy a tsz-ek feloszlását csak a párt akadályozza és nem jól van ez a rendszer így, mert a párt mindenbe belekotnyeleskedik. A terheltnek ez a kijelentése a valóságot tartalmazta, a bíróság a tényállást viszont szinte teljes egészében a párttitkár vallomására alapította. Ebben az ügyben maga a jogszabály értelmezése és alkalmazása is koncepciósnak tekinthető. (Zalaegerszegi Megyei Bíróság B.0010/1953. számú ügy). Más esetben a tszcs-ből való kilépés szándékának hangsúlyozását is tszcs elleni izgatásnak minősítette a bíróság.

Ami a fenti ügyekben tapasztalható büntetéskiszabást illeti, hangsúlyozni kívánom, hogy az BHÖ 31. pontjában írt tszcs elleni izgatás büntetése súlyos szankciót, 2 évtől 10 évig terjedhető börtönbüntetést írt elő a 2560/1949. (III.19.) Korm. számú rendelet. Maga az a tény, hogy kormányrendelet állapított meg törvényi tényállást és büntetőjogi szankciót, ellenkezik a jogszabályalkotás mai szemmel vizsgált követelményével. Az ilyen bűncselekmények miatt hozott ítéletek indokolásában is politikai jellegű állásfoglalások és érvelések olvashatók, mint arra már korábban utaltam. Az a terhelti magatartás, hogy a tszcs. feloszlása mellett foglalt állást, termelőszövetkezetek megalakításának önkéntességére is figyelemmel nem tekinthető bűncselekménynek. Ezért az ilyen elítéléseket álláspontom szerint semmisnek kellene tekinteni.

További közös jellemzője valamennyi izgatás miatti elítélésnek, hogy a bíróság a rövid tartam szabadságvesztések mellett is jelentős tartamú szabadságvesztések mellett is jelentős tartamban közügyektől eltiltást, illetve akkori szóhasználatával élve politikai jogai gyakorlatának felfüggesztését alkalmazta, amely a választójogból való kizárással is járt és így a potenciális ellenfélnek tekintett személyeket megfosztotta attól, hogy éljenek szervezeti jogukkal.

Az ügyek átvizsgálása során találkoztam számos olyan elítéléssel is, ahol a bíróság a terhelt bűnösségét ittas állapotban elkövetett bűntettben mondta ki, amikor ittas állapotban az akkori joggyakorlatnak megfelelő izgatásnak minősített cselekményt követte el. Ezekben az esetekben a terhelt beszámíthatóságára is kiható ittas állapotát a bíróság általában a bíróság általános a tanúk vallomása alapján igazságügyi orvosszakértő bevonása nélkül állapította meg és az általam vizsgált ügyek mindegyikében a terhelt osztályhelyzete kedvező volt.

a) A lőfegyver és lőszer beszolgáltatásának elmulasztásával elkövetett büntettek és az engedély nélküli fegyvertartás vétsége

E bűncselekmény típusok miatti elítélések a vizsgált időszakban már 1945-től egészen 1956. végéig előfordultak a meglehetősen gyakoriak voltak Zala megyében.

Az általam vizsgált ügyekről 17 adatlap készült, amely 20 vádlottat érintett. A 17 ügyből 3 statáriális eljárásban keletkezett és az ítéletet nyomban végrehajtották.

A vizsgált időszakban jóval több ilyen típusú bűncselekmény miatti ügyet találtam, mint ahányról adatlap készült, mert már a feldolgozott kisebb mennyiségű ügyből is levonhatók voltak általános következtetések.

Az 1946-tól 1949-ig terjedő időszakban történt elítélésekkel kapcsolatban az e bűncselekmények miatt indult ügyekben törvénysértést nem tapasztaltam. Általános jellemzője ezen ügyeknek, hogy a fegyverek kétféle módon kerültek az elkövetők birtokába, vagy a háborús események folytán jutottak hozzá vagy engedély nélkül vadászfegyvert tartottak birtokukban. Általános megállapítás, hogy a vizsgált ügyekben a vádlott vallomásán kívül a lefoglalt fegyver vagy lőszer, mint tárgyi bizonyítási eszköz állt a bíróság rendelkezésére. A bíróság a tárgyaláson általában fegyverszakértőt hallgatott meg, de néhány ügyben ez is elmaradt és elegendő bizonyítéknak tekintet-

ték a vádlotti beismerő vallomást és a házkutatási jegyzőkönyvet, valamint a bűnjel-jegyzéket. Más a helyzet az 1949. után indult fegyverrejtegetési büntető eljárásoknál. Ez időszaktól kezdve a büntetések szigorodnak, nyilván jogszabályi változás folytán. Még 1949-ben is a lőfegyver és lőszer be nem szolgáltatása által elkövetett vétség miatt kiszabott büntetések néhány héttől néhány hónapig terjedő fogházbüntetések, melyeket sok esetben a bíróság próbaidőre fel is függesztett. A vizsgált ügyek közül a legsúlyosabb büntetés ebben az időszakban két hónap börtön volt.

Ugyanakkor az 1949. utáni időszakban kiszabott büntetések között ugyanilyen cselekményért statáriális eljárásban kiszabott halálbüntetés is szerepel. Az 50-es években keletkezett ilyen bűncselekmények miatti elítélésekben már nagy szerepet játszott a terhelték osztályhelyezete, mely súlyosabb büntetés kiszabását eredményezte. A megvizsgált három statáriális eljárásban az ellenséges osztályhelyzetű (kulák) vádlottra halálbüntetést, egy másik ügyben a kulák rokonsággal bíró vádlottra életfogytig tartó szabadságvesztést szabott ki a bíróság (Zalaegerszegi Megyei Bíróság B.345/1953. szám és B.308/1953. szám). A vizsgált harmadik ügyben kiszabott büntetés 15 évi börtön volt és az indokolások mindegyike abból a fikcióból indult ki, hogy a terhelték a fegyvereket egy esetleges rendszerváltozásra spekulálva tartották birtokukban. A B.345/1953. és B.522/1951. számú ügyben az indokolásból az is kiténik, hogy a cél a kulákokkal szembeni példa statuálás, illetőleg az, hogy a hasonló beállítottságú személyeket alaposabb megfontolásra készítette őket hasonló bűncselekményektől elrettentsen.

Az 1949. és 1956. között keletkezett ügyekben a koncepciót abban látom, hogy a büntetés kiszabás elrettentési célt szolgált az ellenséges osztályhelyzetű személyekkel szemben és a bíróság ezeket a cselekményeket politikai színezetűként kezelte akkor is, hogyha az elkövetőnek a birtokában tartott — sok esetben rossz állapotban lévő — fegyverekkel semmi társadalomellenes szándéka nem volt.

a.) A tiltott határátlépés büntette és vétsége

Ez a bűncselekmény kategória, változó gyakorisággal szinte valamennyi vizsgált évben előfordult. az erre vonatkozó törvényi tényállást a BHÖ az állam külső biztonsága elleni bűncselekmények körében szabályozta és 5 évig terjedő börtönnel rendelte büntetni. Viszonylag nagy gyakorisággal fordult elő tiltott határátlépés a megyében az 1946-tól 1949-ig terjedő időszakban és a kiszabott büntetések súlyosságát illetően szembetűnő az eltérés az 1950-ben és azt követően indult ügyekhez képest, amelynek oka a törvény időközbeni módosulásában keresendő. A büntetés kiszabását illetően megállapítható, hogy az 1946. és 1949. között keletkezett ügyekben csupán néhány héttől néhány hónapig terjedő fogházbüntetést szabott ki a bíróság, míg az 1950-es években ugyanilyen cselekményért már 1 évtől 3 évig terjedő börtönbüntetések alkalmaztak a megyében. A legsúlyosabb büntetés tiltott határátlépéshez történt segítségnyújtásért 4 év börtön volt (Zalaegerszegi Megyei Bíróság B.119/1953. számú ügy).

Általános tapasztalat az is, hogy a tiltott határátlépés büntette esetenként más bűncselekménnyel, így legtöbbször belföldi fizetési eszköz engedély nélküli kivitelének megkísérlésével párosult. Az 1950. és 1954. között tárgyalt és általam megvizsgált 10 ügyben a nyomozati iratoknál általában csak a terhelt beismerő vallomása található, de ettől eltekintve a cselekmény elkövetése tettenéréssel bizonyítható volt ott, ahol a terhelt megpróbálta az államhatár illegális átlépését, de elfogták, vagy ahol a határ tiltott módon történő átlépése be is következett, ám utóbb a terhelt visszatért az országba és akkor történt az elfogása.

Ezekben az ügyekben az eljárásban és a bizonyításban csupán egy ügyben voltak fellelhetők koncepciós elemek, ahol a bíróság zárt tárgyaláson csupán a vádlottat hallgatta ki, nem történt meg ellenben azoknak a tanúknak a kihallgatása, akiknek a vádirat szerint a vádlott útmutatást adott a határ illegális átlépéséhez, holott erre lehetőség lett volna. Az ügyben hozott ítéletet koncepciósnak kell tekinteni, mert a bíróság a tényállást csupán a vádlottnak az ÁVH előtt tett beismerő vallomására alapította (Zalaegerszegi Megyei Bíróság B.009/1953. számú ügy).

A Zalaegerszegi Járásbíróság előtt folyamatban volt és megvizsgált ügyekben a bizonyításban és az eljárásban törvénysértés ugyan nem volt megállapítható, ám a büntetés kiszabást koncepcióssá teszi az a tény, hogy ezekre a cselekményekre elretentési céllal a törvényi büntetési kereteken belül ugyan, de mégis eltúlzottan súlyos szabadságvesztés büntetéseket szabtak ki. Az általam vizsgált ügyekben az indokolás minden esetben arra hivatkozott, hogy ha a vádlottnak a határ illegális átlépése sikerült volna, őket a jugoszlávok sikerrel felhasználták volna Magyarország elleni kémtevékenységre. Az egyik ügyben az Ausztriába tiltott módon kiszökött írni-olvasni nem tudó vádlottnál a bíróság a kiszabott 2 évi börtönbüntetést azzal indokolta, hogy a terhelt olyan adatokat tudott volna szolgáltatni a kapitalista ország hatóságainak, amelyeket felhasználhattak volna az ország elleni kémtevékenységhez (Zalaegerszegi Járásbíróság B.001/1954. szám).

A vizsgálat során több olyan ügget is találtam, ahol a bűncselekmény elkövetésében a kalandvágy és a fiatal terhelt meggondolatlansága volt az elkövetés motívuma. Ennek ellenére a büntetések itt is ugyanolyan súlyosak voltak, mint az előbbi esetekben és az indokolás ugyanolyan sablonos volt (Zalaegerszegi Járásbíróság B.009/1954, B.0042/1954, B.0051/1954. Zalaegerszegi Megyei Bíróság B.0030/1954. szám).

b.) A háborús büntett miatti elítélések

Háborús és népellenes bűncselekmények miatt a vizsgált időszakban 1948-ig a megyében a népbíróság járt el, azonban ezen kívül több olyan ügyel is találkoztam az 50-es években, ahol a Zalaegerszegi Megyei Bíróság háborús büntett miatt szabott ki a terhelttel szemben büntetést. Összesen négy ilyen ügyről készült adatlap, de ezen kívül számos felmentő ítélettel is találkoztam. A háborús büntett miatti elítéléseket koncepcióssá teszi véleményem szerint az a körülmény, hogy olyan jogszabály

alapján történt az elítélés, amely visszaható hatállyal rendelkezett (1945. évi VII. törvény és a 81/1945. és 1440/1945. ME számú rendelet). Így a terheltet lényegében olyan cselekmények miatt ítélték el utólag, amelyek az elkövetéskor nem voltak büntetendők, vagy azok csupán valamely közönséges köztörvényi bűncselekmény törvényi tényállását valósították volna meg.

A megvizsgált négy ügyből három olyan eset volt, ahol a terheltet azért ítélte a bíróság szabadságvesztésre háborús büntett miatt, mert kényszerítő szükség nélkül jelentkezett a Hunyadi páncélos hadosztályba. Annak ellenére, hogy a vizsgált ügyekben egyik vádlott sem fejtett ki a pusztába belépésén kívül egyéb tevékenységet, sőt egyikük az alakulattól meg is szökött, a bíróság bűnösségüket ennek ellenére megállapította és velük szemben szabadságvesztés büntetést szabott ki. Ezeket az elítéléseket koncepciósnak tartom azért, mert a terhelt az eljárás adataiból megállapíthatóan semmi ilyen cselekményt nem követtek el, amely a visszaható hatállyal érvényesülő fent hivatkozott jogszabályon kívül beleütközne valamely közönséges bűncselekmény törvényi tényállásába.

c.) Az egyéb bűncselekmény kategóriák

E körbe azokat a bűncselekményeket soroltam, amelyek nem illeszthetők be egyik bűncselekmény csoportba sem és így általánosságban nem, csupán egyenként vonhatók le belőlük eltérő következtetések. ezen címszó alatt hat adatlap feldolgozása történt, amely 15 vádlottat érintett. Az 1946. és 1954. közötti ügyekben a legkülönfélébb bűncselekményfajták találhatók, így például nemzeti érzület ellen elkövetett büntett, sanyargatással elkövetett személyes szabadság megsértésének büntette, állami titok megsértésének büntette, választási vétség, közellátás érdekét veszélyeztető vétség kísérlete és demokratikus államrend megbecsülése ellen irányuló büntett, stb.

Az itt felsoroltak között a választási vétség miatti ügyben semmiféle törvénysértés nem volt megállapítható. (Zalaegerszegi Megyei Bíróság B.470/1946. szám).

A Zalaegerszegi Megyei Bíróság B.758/1953. számú ügyében a Legfelsőbb Bíróság hozott a törvénynek megfelelő határozatot másodfokon, amikor a kulák terhelttel szemben az eljárást megszüntette azzal, hogy cselekménye csupán a hatóságsértés kihágását valósítja meg, amely közkegyelem alá esett. Ebben az ügyben a vizsgálat szempontjából csupán az érdekesség kedvéért említem meg, hogy az ügyész a terhelt ellen népi demokratikus államrend alapintézménye ellen tettelegesen elkövetett izgatás büntette miatt emelt vádat, azért, mert miután földjei túlnyomó részét díjmentesen felajánlotta az Államnak, mégis az eredeti terület nagyság után vetették ki az adóját és amikor sérelmei orvoslása végett a tanácsházán megjelent, de onnan a VB-elnök kiutasította, feléje lépve azt a kijelentést tette, hogy átharapja a VB-elnök torkát. ezért az első fokú bíróság hatóság tagja elleni erőszak büntetében mondta ki bűnösnek és 8 hónapi börtönre, valamint kettő évi közügyektől eltiltásra ítélte.

A nemzeti érzület ellen elkövetett büntett miatt hozott ítélet tényállása szerint a terhelt ittasan a kocsmában mások előtt a demokráciát szidalmazta. Nem állapítható

meg, hogy a bíróság miért e bűncselekményben mondta ki bűnösnek, hiszen hasonló cselekményeket más esetben népi demokratikus államrend elleni izgatásnak minősített (Zalaegerszegi Megyei Bíróság B.295/1952. szám).

Külön kiemelés érdemel a Zalaegerszegi Megyei Bíróság B.002/1953. számú ügye, mely hét vádlott ellen különböző bűncselekmények miatt indult. Végül kegyelem folytán csak egy vádlottal szemben szabott ki a bíróság jogerősen büntetést a BHÖ 1.) pontjának (2) bekezdésébe ütköző lőfegyver be nem szolgáltatása által elkövetett büntett miatt és öt 6 évi börtönre, 10 évi közügyektől eltiltásra és teljes vagyonelkobzásra ítélte. A többi vádlottal szemben is megtörtént a bűnösség megállapítása és velük szemben büntetés kiszabása, de a másodfokú bírósági határozat meghozatalakor kegyelem alá estek.

A vizsgált ügy egyébként tipikus példája a koncepció ügyeknek. A nyomozás a terhelt ellen szervezkedés miatt folyt, mert egy részük az ún. „Fehér gárda” elnevezésű demokráciaellenes szervezettel állt kapcsolatban.

Mint a bizottság más tagjaitól megtudtam, ez egy országos hálózat volt és az általam vizsgált ügy egy mellékpernek volt tekinthető. Az ebben az ügyben is szereplő A.J. ellen más bíróság előtt emeltek vádat ugyanilyen bűncselekmény miatt. az általam megvizsgált ügyben az ÁVH kizárólagosan csak a terhelt bizonyítékok összegyűjtésére szorítkozott. A népi demokratikus államrend elleni bűncselekmény elkövetését a bíróság kizárólag a terheltnek az ÁVH és az ügyészség előtt tett és konkrétumokat nélkülöző, de egymásra nézve terhelt beismerő vallomásaira alapította és ennek folytán még a bűncselekmény elkövetésének idejét sem állapította meg a tényállásban. az ügyben a bíróság egyetlen tanút sem hallgatott ki és indokolási kötelezettségének sem tett eleget. Ebben az ügyben egyértelműen az állapítható meg, hogy a vádlottak bűnösségének kimondása és elítélésük törvénysértő.

Külön említésre méltó az egyik kategóriába sem sorolható demokratikus államrend megbecsülése ellen irányuló büntett (1946. évi VII. törvény 4. § (1) és (2) bekezdése) miatti elítélés a Győri Népbíróság Nb. 474/1947. számú ügyében. Ebben a történelem tanár foglalkozású terheltet az 1947. március 15-én felkérésre elmondott ünnepi beszéde miatt mondták ki bűnösnek a fenti bűncselekményben és ítélték 6 hónapi börtönbüntetésre, 5 évi jogvesztésre és vagyona 1/5 részének elkobzására. Az elítélés koncepciónak tekinthető, mert a terhelt beszédében valós tényeket állított, a hibák kijavításának szándékával és az általa elmondottak a szabad véleménynyilvánítás és a szólásszabadság kereteit sem lépték túl.

Beszédében lényegében a pártok viszálykodását kifogásolta és a földosztás ellentmondásosságát és visszasságait hangsúlyozta, párhuzamot vonva az 1848-as és az 1945. utáni helyzet között.

A fent említett bűncselekmény kategóriák közé soroltam a vizsgált közellátás érdekét veszélyeztető vétség kísérlete miatti elítélést is, mely azon alapult, hogy a cséplőgép tulajdonos vádlott felhívás ellenére késve javította meg cséplőgépét, de az aratás kezdete előtt két héttel így is elkészült.

Véleményem szerint törvénysértő volt a vádlott elítélése, akit ezért 4 hónap fogházra és 3 évi hivatalvesztésre és politikai jogai gyakorlásának felfüggesztésére, valamint pénzmellékbüntetésre is ítélték. Nem bizonyítható ugyanis az ügyben, hogy a terhelt szándékosság terhelné a késedelmes javításban, hiszen maga az ítéleti tényállás is rögzíti, hogy a gép megjavításához nem volt helyben alkalma szakember (Zalaegerszegi Megyei Bíróság B. 1114/1950. szám).

Végezetül ezen ügyek között kuriózumképpen szerepeltettem a Zalaegerszegi Megyei Bíróság B.1839/1951. számú ügyét, amely két vádlottat érintett. Ebben az első fokú bíróság izgatás büntetében azért állapította meg a vádlottak bűnösségét és szabott ki velük szemben a korabeli büntetéskiszabási gyakorlatnak megfelelő büntetést, mert mint a Megyei Tanács kiküldöttei az egyik faluban a békekölcsön jegyzés alkalmával a kulákokkal szemben törvénytelen kényszerítést alkalmaztak, őket emberi méltóságukban is megsértették — bár ezt így az ítélet nem tartalmazta. Az első fokú bíróság a sértetteket tanúként egyáltalán nem hallgatta ki.

A másodfokú bíróság a vádlottak cselekményeit sanyargatással elkövetett személyes szabadság megsértése büntetnének minősítette és velük szemben jóval enyhébb büntetést szabott ki. Az indokolásban pedig politikai fejtegetésekbe bocsátkozott.

Mindezekből az ügyekből az egységes jogszabály megalkotásához általánosítható következtetések ugyan nem vonhatók le, de koncepción alapuló büntető eljárásokhoz adalékul szolgálhatnak.

5.) A népbírói ügyek tapasztalatai

A vizsgálat körébe a megyében a Zalaegerszegi és a Nagykanizsai Népbíróság által tárgyalt ügyek tartoztak. Megjegyzem, hogy a megyében tárgyalt népbírói ügyek egy része a Győri Népbírói iratok között található. Az általam végzett vizsgálat során 13 ügyről készült adatlap, amely ugyanennyi vádlottat érintett. A megvizsgált ügyek között azonban jelentős számban találtam olyanokat, amelyekben bizonyíték hiányában a vádlottak felmentésére került sor. e felmentő ítéletek meghozatalára általában akkor került sor, ha a tárgyaláson kihallgatott tanúk bizonytalan vallomást tettek a terhelt cselekvőképességéről vagy sem a nyomozás során, sem a tárgyaláson egyáltalán nem tettek reá nézve konkrét terhelt vallomást. Ezekről az ügyekről adatlap nem készült, azok a többi irathoz hasonlóan az elkülönítetten kezelt iratok között voltak feltalálhatók.

A népbíráskodás jogi alapját az 1945. évi VII. törvénycikk képezte, amely törvényerőre emelte a népbíráskodás tárgyában kibocsátott kormányrendeleteket, köztük az Ideiglenes Nemzeti Kormány 81/1945. ME számú rendeletét (Nbr.) és az ezt módosító 1440/1945. ME számú rendeletet, (Nbnov.) melyek anyagi és eljárásjogi szabályokat egyaránt tartalmaztak. Anélkül, hogy e jogszabályok részletes elemzésére vállalkoznék, meg kell állapítanom, hogy a népbíráskodás voltaképpen olyan büntető rendelkezések alapján folyt, amelyek visszaható hatállyal minősítettek egyes cselekményeket bűncselekménnyé. Ezzel voltaképpen a büntetőjog egyik alapelvét sér-

tették meg, amely szerint nincs bűncselekmény törvény nélkül. Ugyanis a vád tárgyává tett cselekmények — amennyiben törvénybe ütközők — az akkor hatályos büntető rendelkezések szerint megvalósíthatók volna valamely köztörvényi bűncselekmény törvényi tényállását és így a terheltkénti felelősségre vonásra — akkor is lehetőség lett volna. A népbírói jogszabályok azonban kiterjesztően tették lehetővé a büntetőjogi felelősségre vonást olyan esetekben is, amikor egyéb köztörvényi bűncselekmény nem lett volna megállapítható.

A büntető eljárás egyik garanciális alapelvét, a jogorvoslati jogosultság elvét sértette a népbíráskodásról szóló törvény azon szabálya, hogy az ítélet ellen a terhelt csak akkor fellebbezhetett, ha halálbüntetést, teljes vagyonekobzást, avagy állásvesztést, vagy háromévi szabadságvesztést meghaladó, illetőleg 20.000 pengőt meghaladó összegű pénzbüntetést szabtak ki vele szemben. Az 1945. május 1-én hatályba lépett módosítás a jogorvoslati jogosultságot a terhelt részére tovább szűkítette és a háborús büntettek egy része miatt kiszabott büntetések ellen egyáltalán nem, míg egyéb esetekben csak halálbüntetést vagy öt évet meghaladó szabadságvesztést kiszabó ítéletek ellen ette lehetővé a terhelti fellebbezést.

Ami az elmarasztaló népbírói ítéleteket illeti, ezek közös sajátossága, hogy a nyomozást az illetékes rendőrkapitányság politikai osztálya folytatta le és a tanúkihallgatásokról felvett jegyzőkönyvek sok esetben nem felelnek meg az alaki kelleknek, gyakran a jegyzőkönyvet felvevő személye sem állapítható meg, néhány ügyben ceruzával készült pár soros jegyzőkönyvekkel is találkoztam, amelyekből a vallomást felvevő személye nem tűnt ki. (Zalaegerszegi Népbíróság Nb. 42/1946. és 81/1947. szám).

További jellemzői ezen ügyeknek, hogy a nyomozó hatóság általában csak a terhelt terhére szóló bizonyítékkal szerezte be, a kihallgatott tanúk nyomozati szakban mindig egyértelmű terhelt vallomást tettek a vádlottra. Az is megállapítható, hogy a tanúk egy része ilyen vagy olyan okból neheztelt a vádlottra. A terhelt által hivatkozott és védekezését alátámasztó tanúk kihallgatása — ha egyáltalán sor került rá — csak a főtárgyaláson történt meg. Ez egyébként nem egy esetben felmentő ítélet meghozatalát is eredményezte.

A népbírói ítéletek indokolása tapasztalataim szerint általában hiányosak, nem tűnik ki belőlük, hogy a népbíróság a tanúk vallomását miért fogadta el vagy miért nem fogadta el valónak (ez utóbbira általában a mentő tanúk esetében került sor). Sokszor még az sem tűnt ki az indokolásból, hogy a bíróság a vádlott védekezését alátámasztó tanúk vallomását nem fogadta el, erről hallgatott az ítélet, egyszerűen nem foglalkozott vele. A bíróság ily módon nem adott számot a bizonyítékokat értékelő, mérlegelő tevékenységéről (lásd Nagykanizsai Népbíróság Nb. 24/1947. szám, Zalaegerszegi Népbíróság Nb. 81/1947. és Nb. 52/1947. szám).

A bíróság az eljárás során a tanúk szavahihetőségét, érdektelenségét vagy érdekeltségét (elfogultságát) nem tette vizsgálat tárgyává. A tanúk kihallgatása során gyakori volt az eskü alkalmazása, az eskü alatt tett vallomást a bíróság kritika nélkül valónak fogadta el és arra indokolásában gyakran hivatkozott. Ezzel mintegy magasabb

rendű bizonyítéknak tekintette az eskü alatt tett vallomást, mely mai szemlélettel nézve sérti a bizonyítékok szabad értékelésének elvét. További tapasztalat, hogy az egymásnak ellentmondó vallomást tevő tanúk között az ellentétek feloldását a bíróság szembesítéssel nem kísérelte meg. Úgy tűnt ezen ügyek vizsgálata során számomra, hogy ezekben az eljárásokban az ártatlanság vélelme helyett inkább a bűnösség vélelme érvényesült.

Több ügyben tapasztaltam, hogy feltűnően hosszú idő telt el az ítélet meghozatalától annak jogerőre emelkedéséig, illetőleg a jogerő megállapításáig olyan esetekben, ahol ítélet a népbüzszi fellebbezés visszavonása folytán másodfokon emelkedett jogerőre.

Ez az időszak a vizsgált ügyekben öt hónaptól akár két évig is terjedt. Ez idő alatt a terhelt személyes szabadságot korlátozó kényszerintézkedés (legtöbbször előzetes letartóztatás, vagy internálás) hatálya alatt állt, mely utóbbinak a szabadságvesztésbe történő beszámítása sem volt kötelező, csak lehetőség. (Lásd Zalaegerszegi Népbíróság Nb. 146/1945, Nb. 5/1946. és Nb. 21/1946. számú ügy).

Vizsgálatom során olyan ügygel is találkoztam, ahol a tanúk a népbírósági tárgyaláson arról tettek vallomást, hogy őket a nyomozás során törvénytelen módszerekkel, erőszakkal kényszerítették a valóságnak meg nem felelő vallomások aláírására, ennek ellenére a népbíróság mégis a tanúk nyomozati vallomását fogadta el valóságnak, mert az volt terhelő a vádlottra (Zalaegerszegi Népbíróság Nb. 5/1946. szám).

Eljárási szabálysértést tapasztaltam a Zalaegerszegi Népbírósági Nb. 2/1945. számú ügyében, ahol a népbíróság összetételében 2 népbíró személyében változás állt be a két elnapolt tárgyalás között, de a bíróság az eljárást nem ismételte meg, holott ugyanezt megtette ugyanezen okból a Nb. 16/1945. számú ügyben. ebből következethetően az az eljárási szabály akkor is élt.

További tapasztalat, hogy azokban az ügyekben, ahol a terhelti és védői fellebbezést a jogszabály korlátozta, a fellebbezési nyilatkozatok félrevezetőek, mert a jegyzőkönyvből úgy tűnik, mintha a vádlott és védője tudomásul vették volna az ítéletet, holott ellene nem is élhettek fellebbezéssel. Ez utóbbi jog csupán az ügyészt illette meg — igaz, hogy ekkor az ítélet a terhelt javára is megváltoztatható volt, de a vizsgálat során ilyen ügygel nem találkoztam.

Meg kell azonban említeni, hogy a népbírósági elítélések sorában olyan ügy is előfordult, ahol eljárási szempontból sem kifogásolható bizonyítás alapján a terhelt terhére az nyert megállapítást, hogy részt vett emberek törvénytelen megkínzásában. Ebben az esetben a vádlott bűnösségének megállapítása háborús büntetben törvénysértés nélkül történt (Zalaegerszegi Népbíróság Nb. 16/1945/11. szám).

6.) Következtetések, javaslatok

A koncepciós ügyek vizsgálatára létrehozott bizottság munkája elsődlegesen azt célozza, hogy az összegyűjtött tapasztalatok alapján olyan javaslatot dolgozzon ki, amelyek egy egységes rehabilitációs jogszabály megalkotásával a törvénysértő mó-

don elítélteknek kárpótlást nyújtsanak, illetve a törvénysértések lehetséges következményeit kiküszöböljék.

Ezzel el is érkeztünk voltaképpen a vizsgálati jelentés legnehezebb problémájához.

Az általam megvizsgált ügyek tapasztalatai alapján többféle megközelítési módszerrel lehet a javaslatokat megfogalmazni, de ezek egyike sem kínál álláspontot szerint olyan lehetőséget, amelynek eredményeképpen megnyugtató megoldáshoz lehetne jutni. A legkézenfekvőbb módszer az ügyek típusok szerinti csoportosításából kiindulni.

Az egyes ügýtípusok szerinti megállapításokra figyelemmel ezért javaslom, hogy a készülő jogszabály megalkotásánál az 1949. és 1956. között folyamatban volt büntető ügyekben a népi demokratikus államrend elleni büntettek, az ugyanilyen izgatás büntette (BHÖ 1, 2, 4, 5. pont) miatt elítélteket ártatlannak kellene tekinteni azzal, hogy bűncselekményt nem követtek el.

Javasolom továbbá ezen személyeknek a vagyonekbezés miatti kártalanítását is.

Ugyanígy indokolt semmisnek tekinteni a fenti időszakban a BHÖ 31. pontjába ütköző termelőszövetkezeti csoport elleni bűncselekmények miatti elítéléseket és megállapítani, hogy ezen ügyek terheltjei nem követtek el bűncselekményt. Természetesen a fenti javaslat értékelésénél figyelemmel kell lenni arra is, hogy más megyékben a vizsgálat ezekben az ügyekben milyen megállapításokat eredményezett.

Külön indokolt foglalkozni a javaslat szintjén a népbírósági elítélésekkel, amelyek főleg háborús és népellenes büntetett miatt történtek. A népbírósági jogszabály jellege folytán indokoltnak tartom ezekben az ügyekben azokat az ítéleteket semmisnek és terheltjeiket ártatlannak tekinteni, akiknek cselekménye más közönséges köztörvényi bűncselekmény törvényi tényállását nem valósította meg. Nem indokolt ezt a rendelkezést kiterjeszteni az olyan ügyek elíteltjeire, akik bizonyítottan részt vettek erőszakos fegyveres cselekményekben, emberek törvénytelen megkínzásában vagy kivégzésében, mert az emberek elleni erőszakos cselekmény egyetlen államrendszerben sem lehet törvényes.

A háborús büntetett miatt népbíróság vagy más bíróság által elítéltek azon körére, akik — miként a vizsgált ügyekben is — csak formálisan valósították meg a népbírósági törvényben írt háborús bűncselekményt, (lásd Hunyadi páncélos fegyveres alakulatba önként belépés) de ezzel a magatartásuk ki is merült és más bűncselekményként is értékelhető magatartást nem tanúsítottak, ugyancsak indokolt tartom a fenti rendelkezést kiterjeszteni.

Csupán vagylagosan tudok állást foglalni a beszoigálatási kötelezettség nem teljesítése miatt, illetőleg azzal összefüggésben elkövetett bűncselekményekkel kapcsolatban. Ha a beszoigálatásokkal kapcsolatos jogszabály akár megalkotása, akár alkalmazása miatt törvénysértőnek tekinthető, úgy ezen elítélések is törvénysértőek.

Azokban az ügyekben pedig, ahol a lőfegyver-rejtegetés, illetőleg a lőfegyver és lőszer beszoigálatásának elmulasztása miatt, valamint a tiltott határátlépés büntette vagy vétsége, illetve annak kísérlete miatt a bíróságok 1949. és 1956. között a terhelt

osztályhelyzete vagy az ítélkezés politikai irányítása miatt eltúlzottan súlyos szabadságvesztés büntetést szabtak ki, az ilyen ítélettel sújtott személyek anyagi kárpótlását tartom indokoltnak. Ezekben az ügyekben ugyanis a vizsgálat adatai alapján nem juthatunk olyan következtetésre, hogy a terheltek egyáltalán nem követtek el bűncselekményt.

A megyében elvégzett reprezentatív jellegű vizsgálat által feltárt adatok alapján a fenti következtetéseket láttam megfogalmazhatónak, amelyek megfontolásra várnak az egyéb szempontokat is figyelembe véve és ezek alapján lehet egy nem teljeskörű és nem személyre szóló egységes jogszabálytervezetet kidolgozni.

Zalaegerszeg, 1989. november 3.

Dr. Mesterházy István
megyei bíró, a bizottság tagja

GONDOLATOK A KONCEPCIÓS PEREKRŐL

Kahler Frigyes¹

A koncepciós perek kérdése a jogtörténetben a nem túl régen kutatott témák egyike. Maga a kifejezés — koncepciós perek — is sokkal inkább tekinthető a publicisztikában — nem egyszer más-más értelemben — használt fogalomnak, semmint tudományos terminológiának. Szükséges ezért mind a jogtudomány, mind a történettudomány oldaláról áttekinteni, mit értünk a koncepciós perek fogalmán. A dolog természeténél fogva az első lépéseket a történettudomány tette meg, hiszen a sokféle „hamis per” tételes tanulmányozása tette lehetővé a büntető eljárásjog tudománya számára a koncepciós per terminológiájának megalkotását és gyakorlati működtetését a négy semmisségi törvény keretei között.

Koncepciós perek eredetéhez

A koncepciós perek fogalmának kimunkálásához és helyes értelmezéséhez vissza kell térni a büntetőeljárások ősforrásához. Amióta az emberiség ráeszmélt, hogy a vérbosszú nem jelent megoldást a bűnelkövetéssel szemben, ugyanakkor elviselhetetlen terhet rótt az egész társadalomra, nem maradt más hátra, mint elfogadni a közhatalom erejével felruházott bírót, aki ítéletével igazságot szolgáltat. Az igazság szolgáltatásához háromirányú — a közhatalom erejével kikényszeríthető — tevékenység hárult a bíróra: megállapítani, hogy mi történt — ideértve a történetben érintett személyek megnevezését is (a tényállás kimondása), megállapítani, hogy a tényállásban foglalt magatartás bűncselekmény-e és ha igen, ki a felelős érte (bűnösség kérdése), továbbá, hogy a bűnösnek milyen bűnhődéssel és/vagy jóvátétellel kell helyreállítani a tettével megsértett rendet.

Bármennyire is tökéletlenek — netán alkalmatlanok — voltak az eszközök a valós tényállás felderítésére, a cél mégis ennek elérése volt, továbbá hogy a bűnös olyan büntetést szenvedjen el, amely megfelelt a társadalom igazságérzetének.

A történelem folyamán ismertek azonban olyan büntetőeljárások, amelyeknek a célja — legalábbis titkoltan — nem a valós tényállás felderítése, a bűnösség megállapítása és igazságos büntetés kiszabása volt, hanem birtokszerzés vagy a politikai vetélytárs megsemmisítése, esetleg mindkettő. Példaként említhetjük a késő középkor legnagyobb koncepciós perét, amelyet Jeruzsálemi Templomos Lovagrend elleni pert. Az eljárás számos lovag és a rend 23. nagymesterének Jaques de Molaynak máglyahalálával végződött 1314 - ban.

¹ Dr. Kahler Frigyes bíró, jogtörténész egyetemi docens, a Veszprém Megyei Bíróság kollégiumvezetője

² Szádeczky—Kardos Irma: Báthory Erzsébet igazsága -A koncepció jelcí Báthory Erzsébet ügyében (Bp.1993)

Magyar vonatkozásban említést érdelem az a boszorkányper, amelyet a felvilágosult Bethlen Gábor fejedelem folytatott Báthory Erzsébet, Dengelenghy Mihályné Török Katalin, Bánffy Dénesné Báthory Anna és Imreffy Jánosné Iffju Kata ellen² A korszak kutatói úgy vélik, ez a per „álcázott birtokszerző fiskális per”³.

Közismert továbbá Carafa Eperjesen működő véstörvényszékének működése (1687)⁴

A legújabb kor diktatúrái gyakran alkalmazták a büntetőeljárást, annak eredeti céljától eltérően politikai fegyverként. Az 1789-ben kirobbant francia forradalom — amely a „szabadság — egyenlőség — testvériség” jelszavával az emberi jogok előharcosaként bontott zászlót a kontinensen - a jakobinus diktatúra éveiben áthághva a büntetőeljárás alapelveit, megalkotta az un. gyanús törvényt.⁵ Az 1793. május 31.- utáni „második terror” alatt folytak a nagy politikai perek⁶ Nantesben, Carrier konventbiztos két hónap alatt 3000 embert a Loire vizébe fojtatott (többek között iskolás gyerekeket), s hasonló módon „ítélkezett” Tallien Provence-ben, Barra és Fréron Toulonban.

A szovjet modell

A XX. századi diktatúrák ugyancsak „felfedezték”, hogy a büntetőeljárás nemcsak az igazságszolgáltatás eszköze lehet, hanem más, attól független, sőt azzal ellentétes célok megvalósítására is használhatók. Ezek a célok mindenképp előtt politikai célkitűzések voltak. Oroszországban az 1917. évi októberi államcsínyt követően a büntetőeljárások tömege a társadalom strukturális átalakítását, a tulajdonviszonyok megváltoztatását, az ideológiai arculat átformálását és nem utolsósorban a politikai ellenfelek megsemmisítését szolgálta. Míg az 1920-as években a kialakuló monolit hatalom egyetlen szervet, a VCSK-t (és utódszervét a GPU-t) ruházta fel a nyomozás, az elbírálás és a végrehajtás „jogával”.⁷

Első ilyen per volt az esszer vezetők pere (1922), ahol bizonyítani kellett, hogy „az ellenforradalom oldalára állt esszerek az októberi forradalomtól kezdve a nép ellen harcoltak, fegyveres összeesküvéseket szerveztek, és terrorcselekményeket hajtottak végre”⁸ A II. Internacionálé a pert oly annyira komolyan vette, hogy védőket is

3 Nagy László: Erdélyi boszorkányperek (Bp.1988).

4 Vö:Hóman Bálint — Szekfü Gyula: Magyar történet IV.(Bp.1935) p.226. A törvényszék 20 személyt végeztetett ki ártatlanul vagyoniuk elkobzása érdekében.

5 Vö. részletesen: Albert Soboul: Précis d' histoire de la Révolution Française (Paris) magyarul: A Francia Forradalom története (Bp.1974) Az 1792-es „első terror” alatt Danton igazságügyminiszter hallgatóságos jóváhagyásával 1100 foglyot végeztek ki.

6 Többek között Marie- Antoinette október 21.-i kivégzése után a 21 girondista (okt.31) madame Roland (nov.8.), Bailly (nov.10) halt a vesztőhelyen, összesen 177 halálos ítéletet hajtottak végre.

7 Horváth Pál — Kahler Frigyes — Révész T. Mihály — Sipta István — Zlinszky János: Általános Jogtörténet II. (én.) p 130- 150.

8 Dolmányos István: A Szovjetunió története II. 1917-1966 (Bp.1986) p.141-142.

küldött a perbe fogattaknak⁹ A minden tekintetben megtervezett perben (ahol Lunacsarszkij tartotta a vádbeszédet) Szavinkovot golyó általi halálra ítélték. A forgatókönyv szerint ezt követően a Szovjetek Központi Végreható Bizottságának Elnöke a kegyelmi kérelemre azt a határozatot hozta, hogy a halálbüntetés végrehajtását felüggeszti, ha az esszer párt abbahagyja „ellenforradalmi tevékenységét” — más szóval a párt megszünteti működését.

Az ortodox egyház megtörését szolgálta a Tyihon pátriárka ellen folytatott per. 1928-ban koncepció per folyt Donyec — medence bányauzemének „polgári” vezetői ellen (Sahti-per), akik „kapcsolatba álltak a régi tulajdonosokkal, a külföldi felderítő szervekkel, tudatosan rossz irányba vezette az építkezést, robbantásokat és tüzeket idézett elő, megszegte a munkavédelmi szabályokat, valamint túrhetetlen körülményeket teremtett, hogy ilyen módon kiváltsa a munkások elégedetlenségét.”¹⁰ A 11 végrehajtott halálos ítélet és a hosszú börtönbüntetések üzenete: A bolsevik rendszer gazdasági fiaskóiért az „osztályellenség” felelős, az elégedetlen munkások élelem és ruha helyet „fejeket” kaphatnak, a sztálini gazdaságpolitika megkérdőjelezhetetlen.

A sztálini mezőgazdasági politika, a tűzzel, vassal végrehajtott kollektivizálás enyhítését felvető politikusok — Buharin, Rikov, Tomszkij és társai koncepció perében mondtak búcsút a politikai pályának — és az életnek.

A 30-as évek nagy „tisztogatási” pereit Isaac Deutscher „Sztálin pályafutásának leghomályosabb fejezete”-ként jellemzi.¹¹ Az ügyészséges és bíróságok formális működésével új forgatókönyvek születtek arról, hogy miként kell bűnesetek soha nem történt tényállításait összeállítani és azzal a közvéleményt, manipulálni. Az ügyek szerzőségét ekkor az 1934-ben feloszlott GPU helyére lépő Belügyi Népbiztosság (NKVD) — ekkor még Jagoda vezetésével - jegyezte. Már a Kirov gyilkosság ügyében működött ez a mechanizmus, majd egyre bonyolultabbá és árnyaltabbá vált, s elérte Zinovjev, Kamenyevet, mint „felbujtókat”. Először csak közvetett felbujtók (a fiatal terroristák ösztönzést kaphattak azokból a bírálatokból, amelyet egykor Sztálin ellen intéztek), majd a felbujtást ejtették, mert a két bolsevik beismerte: a kapitalizmus restaurációjára törekedtek. Ezt a pert Zinovjev 10, Kamenyev 5 év börtönnel úgy tűnt túléltek, de az 1936-ban indult „tizenhatok perében” már kivégezték őket. A „tizenhatok” perét követte a „tizenhetek pere”, amely Visinszkij nevéhez fűződik, aki a „valószínűsre, mint tényre” alapozta vádiratait. A „gyanús törvények” tehát újból működtek. A „tizenhetek perét” — amelyet második trockista perként is ismer az irodalom - Sztálin utasítására Jezsov készítette elő. A halálos áldozatok között régi bolsevik vezetőket találunk¹²

9 „Vandervelde, Posenfeld és Theodor Liebknecht elvtársakat”, akik ellen Moszkvában nagy tömeggyűlést rendeztek a bolsevik vezetők, ezzel fokozták az esszerek elleni gyűlölet — hadjáratot.

10 Dolmányos id. mű. p.180.

11 Isaac Deutscher: Sztálin (Bp.1990) p.336-337.

12 Német és japán hírszerzéssel vádoltak több személyt. Agyonlőtték: Pjatakov, Raderk, Szokolnyikov, és Muralov ismert bolsevik vezető.

Az 1937-es bírói talárba öltöztetett politikai tisztogatás végigsöpört a Vörös Hadsereg is. Az orosz Napóleonnként emlegetett Tuhacsevszij marsall éppúgy kivégző osztag elé került, mint számos tábornak és tiszt.¹³

Az 1938-as év meghozta a „huszonegyek perét”, ahol ugyancsak valótlán és konstruált tényállás alapján mondtak ítéletet. Buharin, Rikov, Kresztyinszkij, Rakovszij, Rozengolc, a véres kezű Jagoda és társai kerültek kivégzőosztag elé a „kapitalista rendszer visszaállítására” és „Ukrajna, Távol—Kelet, Bjeloruszszia elszakításának” hamis vádjával. A per egyik sajátos mozzanata, hogy a börtönre ítélteteket is agyonlőtték. Erre a sorsra jutott Jezsov is, akitől Berija kaparintotta meg „ezrek élete árán Sztálin bizalmát”

Az 1938-as letartóztatási hullám áldozata lett Buharin — az Izvesztyija főszerkesztője —, Ordzonikidze (aki Sztálin belső baráti köréhez tartozott) pedig Sztálin parancsára öngyilkos lett.

A szovjet koncepciók perék jellegzetességeit keresve egyetértünk Dautscher megállapításával.

—Ezek szerint ezek a perék tárgyi és más hitelt érdemlő bizonyítékok nélkül, kizárólag a *vádlottak beismerésén* nyugodtak, s senki sem vizsgálhatta, hogyan is születtek a beismerő vallomások. A beismerő vallomások jórészt a kínzókamrákban (vagy a kínzásoktól való félelem miatt) születtek, más részük zsarolás vagy megtévesztés eredménye.

—A perék egy része a nyilvánosság előtt zajlott, ahol a vádlottak teátrális jelene- teket produkáltak, bűnösségüket hangoztatva.¹⁴ Más részük — ahol nem sikerült rábírní a vádlottakat a „förtelmes látványosságra” szigorúan titkos volt. Valójában mindkét formának megvolt a politikai hozadéka. A nyílt tárgyalások a „társadalom meggyőzését” és a külföld félrevezetését¹⁵ szolgálta. A titkos eljárások pedig fokozták a társadalom félelemszintjét. *A megtévesztés és a félelemkeltés*, mint a terror eszköze összehangoltan működött.

—A perék — túl a diktátor hatalmának megkérdőjelezhetetlenségnek biztosításán — *konkrét politikai célok* megvalósítását szolgálják azáltal, hogy a más nézeteket vallókról „igazolja”: nézeteik valójában bűncselekménnyel egyenértékűek, illetve, hogy személyükben elve ellenséges elemek.

13 Kun Miklós adatai szerint közel negyvenezer tisztet végeztek ki a teljes állomány 65 %-át

14 „Mindennek az irrealitását fokozta a vádlottak viselkedése... mindazok a szerencsétlenek, akik reflektorfénybe kerültek buzgón hamut szórtak a fejükre, fennhangon meggyónták bűneiket, sátáni ivadékoknak nevezték magukat, és de profundis dicsőítették a Supermant, akinek a lába porba tiporta őket.” (Deutscher. p.362) Mi szüksége volt Sztálinnak erre „a förtelmes látványosságra”? teszi fel a kérdést. A válasz, hogy ti. Sztálin meg akart semmisíteni mindenkit, akiben „egy új kormány lehetősége rejlett”, bizonyos igaz, de csak az igazság egy része.

15 Davies amerikai nagykövet megnyugtató jelentéseket küldött hazájába. (Jelentései Magyarországon 1946-ban jelentek meg) a perék megalapozott és korrekt voltáról.

—A büntetőeljárás külsőségeinek — gyakran teátrális - alkalmazása mögött teljes mértékben *hiányzik* a büntetőeljárás lényege: *a független bíróság előtt folyó kontradiktórius eljárás, ahol a törvény előtti egyenlőség elve alapján, a vád és a védelem fegyveregyenlőségével, a vád tényállásának keretei között folyó eljárásban, a vád bizonyítási terhével és az ártatlanság védelmének szem előtt tartásával, a bizonyítékok szabad mérlegelése alapján születik megalapozott tényállás és ennek megfelelő marasztaló, vagy felmentő ítélet*

—A büntetőjogi felelősség alapja minden jogállamban csak a személyes bűnösség lehet. A politikai célokat büntetőjogi eszközökkel elérni kívánó koncepciók eljárásokban gyakran találkozunk azonban a *kollektív felelősség* egy sajátos módjával, amikor is a „rossz osztályhelyzetű” *vádlott vélelmezett bűnös is.*

A második világháború előtti szovjet gyakorlat így lényegében kimunkálta, szentesítette és a politikai eszköztárába, helyezte a koncepciók perék felhasználási körére, tartalmára és technikájára vonatkozó ismereteket, amelyekkel később gyakran találkozunk a terjeszkedő „szovjet világban”

A szovjet minta alkalmazása Magyarországon

Magyarországon a szovjet megszállást követően elindult az a folyamat, amely a szovjet megszállás állandósítása érdekében a kommunista párt kezébe kívánta koncentrálni a hatalmat. Ennek első kísérlete az 1945-ös választásokon nem hozta meg a kívánt eredményt. A kormányalakítás tárgyalásaiba való közvetlen szovjet beavatkozás K. J. Vorosilov marsall részéről jelezte, hogy hosszú távon Magyarországon nem tartható fent a szabad választásokon kívánt, magántulajdonon alapuló, polgári társadalom, s hogy az emberi jogok valós érvényesülése is az illúziók világának része. Az a nagyarányú megtévesztés, amely a társadalom megnyugtására hangoztatta, hogy a kommunista párt nem kíván újból proletárdiktatúrát Magyarországon, s nem tör kizárólagos hatalomra — elsősorban értelmiségi körökben —, nem maradt hatástalan. Ezzel egyidejűleg elindult az a folyamat, amely a kizárólagos hatalom megragadása és a későbbi szovjet típusú berendezkedés megvalósítása érdekében erőszakos eszközökkel szétzúzta a magyar társadalom finomszerkezeteit, szétzilálta a szellemi, gazdasági és politikai antifasiszta elit nem kommunista vonulatait, miközben a sajtó manipulatív módon mindezt a demokráciáért folytatott küzdelemnek, az ország szükségességének modernizálásának tüntette fel.

Rákosi nem titkolt felfogása volt, hogy amit nem sikerült megnyernie a választásokon politikai eszközökkel, azt megszerzi a politikai rendőrség és végrehajtja a büntetőjog — mint az osztályharc legélesebb fegyvere.

Ennek érdekében éles támadás indult a bírói függetlenség ellen. Az 1945. évi VII. törvény a népbíróságokról és a háborús bűnösök felelősségére vonásáról, már ezt a célt szolgálta.

Az 1945: VII. tv. „sajátos” felhasználása

Nem kétséges, hogy Magyarországon is követtek el háborús és emberiségellenes bűncselekményeket. A törvénybe iktatott moszkvai fegyverszüneti egyezmény¹⁶ kötelezte Magyarországot a háborús bűncselekménnyel vádolt személyek felkutatására, letartóztatására és az érdekelt kormányoknak való kiszolgáltatására, valamint, hogy ítélik az ilyen személyek felett. Önmagában a háborús és emberiség ellenes bűncselekményt elkövetők törvényes felelősségre vonása minden jogállam kötelessége. Az már kevésbé helyes, hogy az ennek alapjául szolgáló jogszabályok¹⁷ alaposan eltértek a Nürnbergi Nemzetközi Katonai Bíróság Alapszabálya által rögzített háborús bűncselekményektől. A kodifikáció részletes és sommás kritikáját olvashatjuk az Alkotmánybíróság 2/1994. (I. 14.) AB. számú határozatában.¹⁸ Ennek lényege, hogy a háborús és népellenes bűntetteket megállapító tényállások többsége¹⁹ nem felel meg a büntetőjog alkotmányos kívánalmainak és így a nemzetközi jog idevonatkozó általános szabályainak sem.

A ténylegesen háborús bűncselekményt megvalósító felelősségre vonása egyébként minden esetben teljes szigorral megoldható lett volna akár a háború előtti magyar anyagi büntetőjogi rendelkezések, akár a katonai büntetőtörvénykönyv alapján éppúgy, mint a Nürnbergi Nemzetközi Katonai Bizottság alapszabályának alkalmazásával. Az 1945: VII. törvényben felvett tényállások azonban alkalmasnak mutatkoztak arra, hogy a meghirdetett célon túl eljárás alá vonjanak olyan személyeket, akiknek a közéletről való eltávolítása és látványos megtorlása így könnyebben megoldható volt.²⁰

Az 1945: VII. törvény alapján — a kollektív felelősség alkalmazásával²¹ — megtorló hadjárat folyt a magyarországi svábok ellen, de alkalmas volt az alsó-közigazgatás szétzilálására. Ez a tanácsrendszer előkészítésének egyik mozzanata. Nagyszabású felelősségre vonási hullám indult a jogszerűen működő helyi jegyzők és más közigazgatási tisztviselők ellen is.

Ezeknek az ügyeknek nemcsak az a jellegzetessége — miként azt a rendszerváltás után lefolytatott perújítási eljárások és más rendkívüli jogorvoslatok bizonyítják, hogy az egykor lefolytatott bizonyítási eljárások elégtelenek, hanem a népbíróságok

16 1945. január 20. Vö. 1945: V. tv. (1945. szeptember 13.)

17 Az 1945: VII. törvénnyel törvényerőre emelt 1440/1945. (V. 1.) ME, valamint az 1947: XXXIV. törvénnyel módosított 81/1945. (II. 5.) ME rendelet

18 Vö. még 11/1992. AB, 30/1992. (V. 26.) AB, 66/1992. (XII. 17.) AB határozat

19 Az 1945: VII. tv.-be felvett rendeletek 11.§. nak 1-4. Pontja, és 6. pontja, továbbá 13.§.-ának 1. És 3-7. Pontja alkotmányellenes., ezért azokat a határozat közzétételének napján megsemmisíti az Alkotmánybíróság

20 Vö. Kónya István: Amit a semmisségi törvények nem oldottak meg, in. Büntetőjogi tanulmányok III. (Budapest, Kairosz 2002.) p. 197-228. A szerző elemzi Jány Gusztáv, Szombathelyi Ferenc, Magasházy László és Válgóczy Imre ügyét.

21 Vö. Zinner Tibor: Adalékok a háborús és népellenes bűncselekményeket „elkövetők” felelősségre vonásához. In. Büntetőjogi tanulmányok (Veszprém, 2000.) p. 41-60.

rendre a valóságtól eltérő tényállást állapítanak meg jórészt a vádlott terhére alkalmazott vélelmek és fikciók sorozatával. A bizonyítási eljárásokban nem ellenőrzik a vádlotti védekezéseket és esetleges — rendszerint - a helyi politikai erőviszonyok eredménye a felmentés vagy marasztalás.

Az 1945. február 3-tól 1950. április 1-ig népbíróság elé állított 59 429 vádlottból így 26 997 elítélés született²². Külön tanulmányt érdemel az a tény, hogy mennyiben tekinthető függetlennek az a bíróság, ahol a tagokat pártok delegálják és utasításokkal látják el. Ugyancsak figyelmet érdemel az a törvényi rendelkezés is, amely lehetővé teszi — 1945. május 1.-től — a 16 évet betöltött fiatalok halálbüntetésre ítéletét és kivégzését. Ez a rendelkezés visszatér az 1956-os forradalom megtorlásának jogszabály anyagában.

Tény, hogy az Alkotmánybíróság mércéjén az 1945: VII. tv könnyűnek találtatott. A törvényhozás ennek ellenére a mai napig sem vette a bátorságot, hogy igazságot szolgáltatson a jogtalanul elítélteknek, noha egy erre alkalmas semmisségi törvényt alkotmányos tényezők is sürgettek.²³

A koncepciók pereke rendszere az 1946. évi VII. törvény alapján

Az 1989-ben kinevezett kormánybizottság jogász albizottság szerint a legtöbb koncepció elemet tartalmazó eljárást az 1946: VII. tv alapján folytatták.²⁴

Az 1946: I. tc. rendelkezett a demokratikus államrend, illetve a köztársaság védelméről. E szerint halállal is büntethető, állam ellenes bűncselekményt valósul meg azzal is, ha valaki mozgalmat vagy szervezkedést kezdeményez vagy vezet. A kezdeményezés fogalmát kimeríti, ha „mozgalom, vagy szervezkedés megalakítására indítványt terjeszt elő, vagy másokat abban való részvételre rávenni törekszik”.²⁵ Nem feltétele a bűncselekmény megállapításának semmilyen mozgalom vagy szervezet létrejötte. Ez a törvényi megoldás — amellet, hogy ellentmond minden vélelmény-nyilvánításnak, bírálatnak és vitának — a legkegyetlenebbül bünteti az „állammal” (valójában a MKP és rajta keresztül a szovjet politikával) szemben állókat akár

22 Zinner id. mű. p. 48. 447 halálra ítélt közül 188-at végeztek ki, egy év alatti szabadságvesztésre 12 629 főt, 1-5 évig 9 366 főt, 5-10 évig 1 355 főt, 10-15 évig 481 főt, életfogytig tartó szabadságvesztésre 167 főt ítélték jogerősen. A szóban forgó törvény alapján 1950. április 1.-e után is folytak eljárások a rendes bíróságok előtt. Ezt is figyelembe véve a kivégzettek száma 227 fő MOL. Jgy. XIX. E. 1. Z. 0090/1951.

23 Zinner Tibor: Személyes adalékok (is) az első két semmisségi törvény hátteréhez in: Büntetőjogi tanulmányok III. (Kairosz Bp.2002) p.104. Kónya István: Amit a semmisségi törvények nem oldottak meg. Büntetőjogi tanulmányok III. p.225-227 Vö. még: Zinner: Adalékok a háborús és népellenes bűncselekményeket „elkövetők” felelősségre vonásához... Büntetőjogi Tanulmányok II. p.41-60.

24 Vö: a Minisztertanács 3063/1989 sz. határozatával létrehozott jogász — történész bizottság jogász albizottsága (vezetője prof. Földvári József) elkészítette az igazságügy miniszternek: Az 1945 — 1952 között koncepciók elemeket tartalmazó büntető ügyek felülvizsgálatára létrehozott jogász albizottságának jelentése (Bp. én) [a továbbiakban Jelentés:] c munkát

25 BHÖ.(Hatályos anyagi büntetőjogi szabályok hivatalos összeállítása — Közzé teszi az Igazságügyminisztérium Bp.1949) 1. pont. Vö: 1946: VII. tc.1.§.

csak a politikai lehetőségek puhatolásáért is. Mindez nem csak elméleti lehetőség. Halálos ítéletet hajtottak végre az alábbi indokolással: „a dolgozó nép szabadsága ellen támadtak a vádlottak, amikor a külföldi segítségben bízva és arra számítva *ugrásra készen álltak*, hogy népünk szabadságát eltiporják és újabb rabszolgasorsba döntsék.” (Kiemelés tőlem K.F.) Vagyis *halálbüntetés a várokozásért*. A törvény alkotóinak logikája szerint főbenjáró a rendszer bármilyen megváltoztatására (az alkotmányos úton történő változást is ideértve) irányuló minden gondolat is. A büntető törvény ilyen kiterjesztése a büntetőjog belső rendszerének megsemmisítését túl — erről még szólunk - az emberi jogok teljes megsemmisítésével azonos, nem is szólva arról, hogy nélkülöz minden morális alapot és ellentétes a magyar társadalmi konvencióival is.

A büntetőjog kidolgozott fogalomrendszere egyik biztosítéka volt az önkény kizárásának. Nem véletlen, hogy ez ellen a jogi fogalomrendszer ellen indult támadás, amelynek az lett az eredménye, hogy a jogi fogalmakat politikai fogalommal helyettesítették. Pl. a „jogellenesség” klasszikus büntetőjogi fogalma helyére lépett a „reakciós” teljesen parttalan politikai fogalma, amely az adott időszakban mindenkit jelentett, aki nem kommunista, vagy a kommunista politika támogatója így egy egész másodlagos normarendszer alakult ki. Mindez oda vezetett, hogy a népbíróság kimondta: *bűnösség nélkül is* el lehet ítélni bárkit, ha magatartása a hatalom ellenére van.²⁶

A másodlagos normarendszer — amelyet a párthatározatok és elvárások töltöttek ki tartalommal — segítségével — elsősorban — az izgatás és lázítás tényállása²⁷ volt alkalmas a hatalom önkényére. Ezek a tényállások, amely az „alapintézmény” meg nem határozott fogalmának beiktatásával kitöltetlen csekket adtak a hatalom részére és szabad folyást engedett az önkénynek.²⁸

A koncepciók eljárásokban gyakran alkalmazták a 8800/1946 M. E számú rendeletet.²⁹ A rendelet a közellátás érdekét veszélyeztető bűncselekmények címén — törvény nélkül minősítette bűncselekménynek — minden olyan magatartást, amely a teljesen önkényesen megállapított termény - beszolgáltatási kötelezettséget sértette. Ez a rendelet a parasztság százazreit juttatta börtönbe és milliókat fosztott meg egzisztenciájától. A rendelet —nem csak a nullum crimen sine lege elvét hágtá át, de olyan büntetőjogi alapintézményeket is semmibe vett, amelyek a büntethetőség körét a büntetőjogi általános-részi szabályok szerint szűkítik. Így nem érvényesülhettek a büntethetőséget kizáró törvényi okok sem.³⁰ Valójában egy olyan objektív felelősséget állí-

26 „Türhetetlen volna, hogy a demokratikus haladást biztosító államrendet és államformát reakciós erők szervezkedése akár alakilag *jogellenesnek nem minősíthető* eszközökkel is veszélyeztesse” (Kiemelés tőlem K. F.) NOT. I. 687/1949/22 ítélet a Mindszenty — perben.

27 BHÖ. 2. 1946: VII. tc.2.§.

28 Kahler Frigyes Joghálál Magyarországon 1945-1989 (Bp. Zrínyi 1993) p.197 200. és Jelentés p.9.

29 1946. augusztus 1-től.

30 Vö: Jelentés 11-13.

tottak fel, amely minden célszerű gazdasági kockázatvállalást bűncselekményként büntetett, így — az osztálybiráskodás jegyében — alkalmas volt megsemmisíteni a paraszti kisárutermelést.

A koncepciók eljárásokban tömegesen bukkantak fel a devizasabályok átláthatatlan szövevénye a 8400/1946 M. E. rendeletben, lehetővé téve a halálbüntetés kiszabását is.

A szovjet mintájú kolhozosítás bolsevik rögeszméjét szolgálta a 2561/1949 (III. 19) Korm. sz. rendelet, amely a kolhoz típusú szövetkezetek bármilyen bírálatát bűncselekménynek minősítette és 10 évig terjedő börtönnel büntette.³¹

A „legkirívóbb és legsúlyosabb jogszabály, amelynek alapján az emberek százait igen súlyos börtönbüntetésre, nem ritkán halálra ítélték”³² az 1950 évi 26. törvényerejű rendelet volt. A tvr.-t soha sem hirdették ki nyilvánosan. Tárgya a katona külföldre szökése, vagy annak megkísérlése. A hozzátartozót, aki a katona szándékáról tudott 10 évig terjedően bünteti, de az a hozzátartozó is büntetendő, aki nem tudott a szökésről — igaz „csak” 5 évig terjedően.

A koncepciók eljárásokban ezen túl számos titkos utasítás, központi és helyi párthatározat is szerepel, felülírva a kihirdetett büntetőjogot,³³ kivéve sarkaiból a büntetőjog fundamentumát képező alapelveket.³⁴

Hogy mindez a gyilkos szabályrendszer — amelyet jogrendszernek nevezni ellentétes nem csak a jogász moráljával, de a társadalom áldozataival is — működjön meg kellett teremteni a *struktúrát*, ahol a főszerep a politikai rendőrségé, és kiszolgáló al egységei, az ügyészségek és bíróságoké. A politikai rendőrségről a kutatások megalapozásának hervadhatatlan érdeme M. Kiss Sándoré.³⁵ A bíróságok és ügyészségek tevékenységének kutatásában úttörő szerepet vállalt Zinner Tibor.

Nincs itt terünk arra, hogy az erőszakos szervezetek struktúrális kérdését részletezzük, csupán utalunk arra, hogy a politikai rendőrség volt az az instrumentum, amely „realizálta” a kommunista pártvezetés utasításait a hatalom megszerzésére és megtartására és ezáltal legfontosabb eszköze volt a magyar történelem kriminalizálásának.

Fontosabb koncepciók perek (1945 — 1956)

Visszatérve a koncepciók perek kérdéséhez — a teljesség igénye nélkül — legalább jelezzük azokat a kiemelkedő pereket, amelyek esettanulmányként szolgáltak a koncepciók eljárások főbb vonásainak tanulmányozásához.³⁶

31 BHÖ. 31. pont. Gyakorlatát vö. Kahler Joghálál p.197-202.

32 Jelentés: p.14.

33 Kahler Frigyes: Az ítélkezés irányítása Magyarországon 1949-1956.I.,II. in: Magyar Jog 19913. p.133-141; 1991. 4. p.205-209.

34 Kahler: Joghálál. p.147-183.

35 M. Kiss Sándor: Vázlat az ÁVH -ról I-II- in: Hitel. 1989/2 és 4; Vö. még: Államvédelem a Rákosi —korszakban Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről (szerk: Gyarmati György) Történelmi Hivatal 2000. Kiszely Gábor. ÁVH egy terroriszervezet története Korona Bp.2000.

36 A hivatkozott perekből fontosabb iratok facsimilében: Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez 1-5 (Közgazdasági és jogi könyvkiadó Bp.1992, 1993,1994,1995,1996)[Horváth Ibolya, Solt Pál, Szabó Győző, Zanathy János, Zinner Tibor]

Emellett szólunk a tömegesen lefolytatott — valójában amorális törvényeken és rendeleteken alapuló perekről, amelyek később csak a semmisségi törvények segítségével voltak kezelhetők.

Mindenek előtt azonban fel kell tenni a kérdést: mi célt szolgáltak a koncepciók perek és milyen technikákat alkalmazott a hatalom a célok elérése érdekében.

Az 1945. és 1956. közötti időszak koncepciók pereit illetően az átfogó cél a kizárólagos — monolit típusú — hatalom megteremtése, majd megtartása volt. Ennek érdekében az egyik fő politikai cél az abszolút többséget szerzett kizárólagos szétzúzása volt. Ezt a célt szolgáltatta az un. *Magyar Testvéri Közösség*³⁷ összeesküvésügyláncozata, amelynek fő perét a Dr. Donáth György és társai ellen folytatott összeesküvés és kémkedési per képezte. A per, amelynek végén Dr. Donáth Györgyöt 1947. október 23.-án kivégezték, valójában Kovács Béla és Nagy Ferenc miniszterelnök ellen irányult. Kovács Béla ügyét átadták a szovjet hatóságoknak, Nagy Ferencet pedig lemondásra kényszerítették. A Magyar Testvéri Közösség és a hozzá „amalgámított” Földalatti Fővezérség pere — valamint más szatelit-perek (az ügy összességében 260 főt érintett) — eredményeként a Kizárólagos Hatalom szétzúródott.

A szövetséges szociáldemokráciával folytatott ideológiai (valójában hatalmi) vetélkedés megoldásának fő eszközül ugyancsak a büntetőjog kínálkozott leghatásosabb eszközzül. *Peyer Károly és társai*³⁸ büntető pere, valamint a hozzá kapcsolódó szatelit — perek a szociáldemokrácia áruló tevékenységét, az USA segítségével történő hatalmváltást volt hivatva igazolni. Ehhez kapcsolódott, azaz un. szabotázs-per, amely *Nitrokémia-ügy*³⁹ néven ismeretes a jogtörténetben.

A kizárólagos hatalom megszerzésének része volt a külföldi tulajdon államosítása. Ennek érdekében folytatták le a négy, un. *Standard-per*.⁴⁰ Az MDP-PB urasításainak megfelelően konstruálták meg a Magyar-Amerikai Olajipari Részvénytársaság elleni pert (*MAORT-per*⁴¹), amelynek előkészítésére Farkas Mihály már 1945. nyarán utasítást adott „a MAORT, mint a Standard Oil Company leányvállalata, a háborúra spekuláló amerikai nagytőke magyarországi ügynöksége lett... a Magyar Állammal kötött szerződésben vállalt kötelezettségekkel ellentétben szándékosan és folyamatosan mindent elkövettek a termelés csökkentésére, a magyar gazdasági élet súlyos megkárosítására és a magyar demokrácia meggyengítésére. A szabotázs-per — amelyet az államvédelem közvetlenül a legfelsőbb pártvezetés

37 Csicsery - Rónay István, Cserenyey Géza: Koncepciók per a Független Kizárólagos Hatalom szétzúzására 1947 (Bp.1956-os Intézet 1998) Vö. még Szakács Sándor - Zinner Tibor: A háború „megváltozott természete” - Adatok és adalékok, tények és összefüggések 1944-1948 (Bp.1997) p.329-248.

38 Szakács — Zinner: A háború...p.349-361.

39 Uo.p.362-379.

40 A Standard Oil Company of New Jersey magyarországi munkatársai ellen folyó perekben gazdasági kártevés, szabotázs és kémkedés az ügyek fő tartalma.

41 Szakács- Zinner: A háború...p. 413-422.

utasítására konstruált — azt volt hivatva bizonyítani, hogy Papp Simon vezérigazgató tudatosan csökkentette a termelést és „kiszolgált a német háborús célokat”. Végül cél magától értetődően az amerikai tulajdon államosítása jelentette.

Ugyancsak Amerika ellenes éle volt az un. *Ferrotechnika-ügynek*⁴², ahol a „szuper könnyű géppisztoly” sosem volt találmányának kiszolgáltatása miatt indult eljárás Lötös Vilmos és 13 társa ellen.

A kizárólagos hatalom megszerzésének alapvető gátját jelentették az egyházak — elsősorban a legnagyobb, a Római Katolikus Egyház. Külön stratégiát dolgozott ki ezért a kommunista pártvezetés az egyház befolyásának megtörésére, eszmei befolyásának felszámolására. Ennek a „hadjáratnak” egyik fontos állomása volt az iskolák államosítása, ahol a Mindszenty József bíboros hercegprímás vezette katolikus egyház kemény ellenállást tanúsított.

A hatalom válasza a *Pócspetri - ügy*⁴³ volt két halálos ítélettel, amelyből egyet végrehajtottak.

A Pócspetri - ügy mellett a katolikus egyházat érintő kiemelkedő koncepciók per volt az un. *FM-per* (a Földművelésügyi Minisztérium büntetőügye), amelynek éle valójában az Actio Catholica ellen irányult.⁴⁴

A katolikus egyház ellen indított támadás fő frontpere a *Mindszenty - per*⁴⁵ volt, amelyben megtalálhatók a koncepciók perek konstruált formájának valamennyi ismérve, ideértve a jogszabályok tartalmának teljes kiforgatását is.

A Mindszenty-per mintegy folytatása a *Grósz - per*⁴⁶, amely a célját tekintve a katolikus egyház kormányzásának megszüntetése volt.

Hasonló célokat követett a protestáns főpapok elleni eljárások is, így *Ordass Lajos* evangélikus püspök⁴⁷, Ravasz László református püspök esetében.

A kizárólagos hatalom pontos területe volt a hadsereg legteljesebb ellenőrzése, amelynek megvalósítása érdekében ugyancsak számottevő módon alkalmazták a koncepciók pereket. Az 1945: VII. törvény alkalmazásánál már említettük a katonai vezetők háborús bűnösökként történő elítélését, ezen túl a tisztikar számos tagja ellen indult eljárás hazaárulás, kémkedés és más államellenes bűncselekmények miatt.

42 Uo.p.379-380.

43 Uo.p.381-387. A Budapesti Népbíróság Nb.XII.3269/1948 sz ügyében a perújítási nyomozásban tisztázódott (Legfőbb Ügyészség Nyom.19060/1989, hogy baleset és nem gyilkosság történt. A perben két halálos ítéletet hoztak, Királyfalvi Miklós jegyzőt nyomban kivégezték Asztalos János plébános életfogytig tartó börtönt kapott.

44 Szakács - Zinner: A háború...387-389. Vö még: Lénárd Ödön: Erő az erőtlenségben .

45 Gergely Jenő — Izsák Lajos: a Mindszenty-per (Bp.1989), Kahler Frigyes: A főcsapás iránya: Esztergom — Mindszenty bíboros pere (Don Boszco 1998), Gergely Jenő: A Mindszenty per (Bp.Kossuth 2002)

46 Balogh Margit, Szabó Csaba: a Grósz per (Kossuth 2002)

47 Szakács — Zinner: A háború...p.422-424

A koncepciók perek tipizálása:

A tényállásokat vizsgálva

I. Az első csoportba soroljuk a *konstruált koncepciók* pereket.

Jellemzőjük a valótlán — kitalált — *tényállások* rendszere, esetleg hamis (gyakran az államvédelmi hatóság által hamisított) bizonyítékok alkalmazásával. Többnyire azonban csupán a vádlotti vallomások állnak rendelkezésre, amelyeket kínzás, zsarolás és megtévesztés kombinált alkalmazásával „állít elő” a nyomozóhatóság a kívánt igény szerint. Gyakran — források alapján⁴⁸ — természetesen tudjuk, előbb születik meg az elképzelt szereplő, és csak később keresnek a szerepre alkalmas vádlottakat (így a Grósz-per, Friedrich-per).

A konstruált perek egyik változata, amikor a valóság elemeiből állítják össze a tényállást úgy, hogy azok tendenciózus csoportosítása után a tényállásnak már semmi köze sincs a valósághoz, csak a per valóságos céljához. Ez jellemző a legtöbb szabotázs típusú perre. A szabotázs-pereknél leggyakrabban vagy baleset elemeit használják fel (Pócspetri-ügy), vagy gazdasági folyamatok torz elemzése és a tényektől eltérő beállítása a fő eszköz (MAORT - per).

II. A *tendenciózus perek* esetében nem elsősorban a konstruált vagy torzított tényállás játszik fő szerepet, hanem a *joganyaggal történő visszaélés*.

Ez különböző formákban történik:

A./ Az *anyag jogi szabályok* sérelmével folytatott perek:

a./ Nyílt törvénysértéssel folytatott eljárások - tipikusan két variációt produkálnak:

1/ A törvény tartalmának érdemi „megfordítása”, miként azt az 1945. 7. törvény cikk esetében tették 1949. augusztus 12-én, amikor is a „demokratikus államrend” helyébe a „népi demokratikus államrend” lépett. Ezzel jogilag az történt, hogy egy többpárt-rendszerű berendezkedés védelmére alkotott törvény az egy párt-rendszerű diktatúra védelmét szolgálta. Ezen nem változtat az sem, hogy az 1946. évi VII. törvényt eredeti formájában is visszaélészerűen használták fel.

2/ Nyílt törvénysértést jelentett, amikor bűncselekményt deklaráltak rendeleti úton, miként arról fentebb bővebben szóltunk.

b./ Az amorális jogszabályokon nyugvó ügyek sokasága külön csoportot képez. Ez esetben nincs nyílt törvényszegés, de a megalkotott joganyag teljes mértékben szemben áll a társadalom többsége által elfogadott erkölcsi normarendszerrel (deviza-büntettek, terv-büntettek stb.). A koncepciók pereknek ez a csoportja kizárólag a semmisségi törvényekkel volt orvosolható.

c./ Az állampolgári jogegyenlőség nyílt sérelmét jelentő un. osztály-hovatartozás szerinti ítéletek csoportjánál valós tényállás és valóban elkövetett bűncselekmények esetén is súlyos sérelem keletkezik, mert más nagyságrendű büntetést alkalmaznak a vádlott (esetenként a sértett) osztály-hovatartozására tekintettel.

B./ A törvénybe foglalt *eljárás szabályok* és alapelvek lerombolásával és titkos utasítások alkalmazásával folytatott eljárások.

1/ A törvény előtti egyenlőség helyébe lévő, már említett osztály-megkülönböztetés nemcsak a büntető anyagi jogi szabályok eltérő alkalmazását jelentette, hanem kihatott az eljárásjogi szabályokra is. Az ártatlanság védelme helyett „a rossz osztályhelyzetű” vádlott esetében a bűnösség vélelmezése lépett előtérbe, amely ráadásul gyakorlatilag megdönthetetlen volt. Idekapcsolódik az a Visinszkij által hangoztatott és a magyar ítélezésben is gyökeret vert nézet, hogy az in dubio pro reo elvének gyakorlati elvetésével a bizonytalan tényeket a vádlottak terhére értékelték.

2/ A bírói függetlenség megsemmisítése, a bíraskodásnak, mint önálló hatalmi ágának a felszámolása a gyakorlatban a titkos utasítások intézményének rendszeréhez vezetett, amely széles kapukat tárt a koncepciók perek tömeges alkalmazása előtt. Ehhez kapcsolódik 1100 bíró elmozdítása és a bírói ítéletek közvetlen ÁVH ellenőrzése.

3/ A bizonyítékok szabad mérlegelése helyébe a bizonyítékok vád-centrikus válogatása lépett azzal, hogy a beismerő vallomás mellőzhetővé tette a további bizonyítást. Az apróbb büntető ügyekben is kötelezővé vált az un. környezettanulmány, ahol megfogalmazódtak azok a politikai elvárások, amelyeket a helyi vezetés érvényesíteni kívánt.

4/ A védelem formálissá vált, a tárgyalás „süketek párbeszéde” lett, hiszen eleve adott döntésnél minden más irányba való érvelés esélytelen.

A koncepciók perek *alkalmazását tekintve* külön szempont a *nyilvánosság kérdése*. Ebből a szempontból beszélünk

a/ az un. *látványperekről* — amelyet elsődlegesen a civil társadalom „lefejezésére” alkalmaztak. Ide tartoznak a politikai, vallási, szellemi vezetők elleni perek, amelynek forгатókönyveit a hatalom legfelsőbb köreiből írták, óriási sajtóhadjárat övezte. A pereket jól megválasztott közönség előtt, mintegy színházi rendezésben folytatták. A nagy látványperekhöz számos *szatellit-pert* kapcsolak. Ennek egyik funkciója az volt, hogy a fő perek tanúi más perekben vádlottként a hatalom teljes kiszolgáltatottságában irányíthatók legyenek.

b/ A perek másik csoportja a *titkos eljárások*. Ezek szerepe a misztikus félelem felkeltése.

Megjelenési formájukat tekintve a látvány-perek mellett a tárgyalás időszakban százezres nagyságrendben jelennek meg a lakosság tömegét érintő perek is

Amíg a látványpereket a társadalomban vezető szerepet betöltő személyek ellen folytatták, mintegy megmutatva, hogy a hatalom bár kit elér, az un. *tömeges perek* — amelyek a civil társadalom teljes szétrombolását voltak hivatva szolgálni — több száz ezer embert érintettek, elsősorban a kisárutermelő parasztságot, kisiparosokat és más kisegyszisztenciákat. Ilyen módon is kényszerítették őket önálló egzisztenciájuk feladására és a kommunista világrend által kijelölt formációkba. A tömeges perek, mint a terror hathatós eszközei szolgálták az általános félelemkeltést.

48 PI. A. 276. f. 54/142.őe.3-9.

A hatalom belviszályai — a „munkásmozgalmi-perek”

A perek, amelyekről eddig szölvünk, a kommunista hatalom eszközei voltak a magyar társadalom ellen. Ismeretes azonban a kommunista hatalom berkein⁴⁹ belül is a koncepciós perek alkalmazása. Ezek az ún. *önfelszámoló perek*, amelyeket munkásmozgalmi pereknek is neveztek. Legismertebb e körben a Rajk — per és szatellit perrei. Ezekben a perekben nagy súlyt kapott — a sztálini Szovjetunióban folyt perek egy sajátos mozzanata, a vádlottak manipulálása. A kommunista vádlottak a „párt érdekében” vállalták többször a bűnös gyakran kivégzéssel végződő színjátékát⁵⁰

A később „munkásmozgalmi perek”-nek nevezett eljárások — bár nem vitásan a konstruált koncepciós perek kategóriájába tartoznak — koránt sem érintik olyan súlylyal a társadalmat, mint azok, amelyeket a hatalom megszerzése és megtartása, valamint a társadalom kommunista típusú átalakítása érdekében folytatott a kommunista párt vezetése. Nem csak az érintettek száma volt összehasonlíthatatlan a társadalom egésze ellen viselt büntetőjogi hadjáratoz (hiszen a munkásmozgalmi perekben érintettek száma alig haladta meg az ötszázat), hanem a társadalomra gyakorolt hatás sem mérhető össze. A társadalom túlnyomó többsége ezeket a pereket — bármennyire is törvénytelenek és hazugok voltak — a kommunista hatalom belügyének tekintette, egyfajta maffiaháborúnak.

Van ezeknek a pereknek egy másik sajátossága is. Csak ezeknek a pereknek a kárvallottjai kaptak a rehabilitációt kimondó okmány mellé jelentős *anyagi kártérítést* készpénzben és lakásjuttatásban, a többi áldozat sem börtönévei utáni kártérítést, sem elvesztett javainak visszaadását nem kérhette, kivételesen egyszeri segélyben volt részesíthető.

Az 1956-os forradalom büntetőjogi megtorlása és a koncepciós perek

A magyar történelem legnagyobb politikai megtorlása több vitás kérdést vet fel a kutatók körében. Ezek egyike — a legjelentősebbek közül — voltak-e a megtorló perek között az ötvenes évekhez hasonló konstruált-koncepciós perek, vagy a hatalom minden esetben a *valós tényállás alapján* a forradalomban való részvételt torolta meg.

A kérdésben a történészek között két markánsan eltérő álláspont kristályosodott ki első sorban a Tóth Ilona — perről folytatott vitákban. Egyik álláspont szerint az 1956 utáni perekben már nem voltak konstruált tényállások, a hatalom csupán a forradalomban való részvétel okán indított megtorló pereket. Az ezt vallók azzal is alátámasztották álláspontjukat, hogy — eltérően az ötvenes évek konstruált pereinek idő-

49 M. Kiss Sándor felszólalása: Felelősség vagy büntethetőség a kommunizmus utáni rendszerben c. kongresszuson Konrad Adenauer Stiftung Bp.1992. május 16.

50 Zinner Tibor: A Rajk - per, Vö Törvénytelen Szocializmus -A tényfeltáró bizottság jelentése (Zrínyi- Új Magyarország [szerzők: Zimmer Tibor, Szakács Sándor, Habuda, Miklós, Svéd László, Szomszéd Imre, Markó György, Balogh Margit] Bp.1991) p.55. 64.

szakától — nem volt szükség perbeli tényállások megkomponálására, hiszen a forradalomban való részvétel önmagában adott volt.

A másik álláspont szerint 1956-ot követően a hatalom éppen úgy élt a konstruált koncepciós perek eszközével, mint az ötvenes évek nyomozó hatóságai és bíróságai.

Mielőtt választ adnánk arra, hogy a forradalom leverése után a megtorlás eszköztárából kikerültek-e a konstruált koncepciós perek, továbbá, hogy érdekében állt-e a hatalomnak perbeli tényállások konstruálásával koncepciós perek indítása tekintsük át először,

— vizsgáljuk meg kiemelkedően fontos perek történetén keresztül, mit mondanak a források, van-e nyoma tényállások konstruálásának,

— végezetül vizsgáljuk meg — ugyancsak a források tükrében: érdeke volt-e a hatalomnak perek konstruálása.

Az utóbbi években egyre bővebb vizsgálati anyag áll rendelkezésre az 1956-os forradalom és szabadságharc megtorlására indított büntetőeljárások anyagából. Most csupán két olyan nagy jelentőségű perre anyagára hivatkozik a szerző, amelyet teljes részletességgel feldolgozott.

A *Brusznjai-per*⁵¹ vizsgálata során számos olyan perceselexmény mutatható ki, amely nyilvánvalóan *valótlan tényállás* felállítására szolgál. Ezek közül most azt a legfontosabbat emeljük ki, amelyre a halálos ítéletet alapította a fellebbezési bíróság és amely érvként szolgált a kegyelmi kérvény elutasítására.

A bizonyítási anyag egyértelműen igazolta, hogy Brusznjai Árpád a Veszprém Megyei Nemzeti Forradalmi Tanács elnöke minden eszközzel meg akarta akadályozni, hogy fegyverek kerüljenek a lakosság — elsősorban az egyetemi ifjúság - kezébe. Ennek ellenére a vád az volt, hogy felfegyverezte a „civiliket”, ezért törtek ki november 4-én hajnalban a harcok Veszprémben, amelynek 180 szovjet katona és 70 polgári lakos esett áldozatul. A váddal egyező tényállás megállapítása nemcsak valótlan, hanem a koncepciós perek szokásos bizonyítási eszközeit felhasználva a bíróság által is tudottan valótlan tényállás. Tény, hogy Brusznjai Árpád november 1. napján harmadmagával megjelent a honvédelmi minisztériumban Kána Lőrinc vezérőrnagynál, hogy a nemzetőrség felfegyverzése ügyében utasítást kapjon. Kána Lőrinc olyan utasítást adott - s ezt megismételte szolgálati telefonvonalon is -, hogy a mozgósítási készletben lévő fegyvereket kell kiadni a nemzetőröknek. A tárgyaláson mindezt Kána Lőrinc letagadta. A bíróság nemcsak minden indokolás nélkül fogadta el Kána tábormok hamis vallomását, hanem megkerülte azt az október 30-án nyilvános rádióadásban is elhangzott nyilatkozatát, amelyet Kána a hadsereg forradalmi tanácsa nevében tett.

A perben az is tisztázódott — az ítéletből azonban kimaradt —, hogy a honvédségi raktárból kiadott géppisztolyokat nem osztották szét, hanem az egyetem egy lezárt termében őrizték, ahol azt a bevonuló szovjet alakulatok hiánytalanul megtalálták.

51 Kahler Frigyes: A Brusznjai-per emberi sorsok a politikai megtorlás idején (Bp. Kairosz. 1998)

Ennek ellenére a hamis tényállítás érintetlenül állt az ítéletben és a kegyelmet elutasító határozatban. Az állítás valótlanágát más forrásból is tudták a döntéshozók. Ismert volt ugyanis az a jegyzőkönyv, amelyet Mészáros Gyula monográfiájának dokumentumtárában közzétett. A szovjet parancsnok 23 légidesszantos és 4 páncélos katonára — valamennyien névvel azonosítottak — haláláról számol be, továbbá tudjuk, hogy később egy sebesült katona is meghalt. Így a szovjet halottak száma 27 fő volt. Ami a civil áldozatokat illeti: 42-en haltak meg.

A per teljes bizonyítási rendszerére ugyanúgy jellemző a védelem teljes mellőzése, a valós és valótlan adatok vád-centrikus válogatása, mint azt a korábbi időszak konstruált pereinél tapasztaltuk.

A másik per a Győri Megyei Bíróság külön tanácsa előtt — amelyet Gyepes István megyei bírósági elnök vezetett — *Földes Gábor* és társainak büntető ügye.⁵² A per I. rendű vádlottja Földes Gábor — meggyőződéses kommunista, Nagy Imre híve — azzal a valótlan ténnyel volt kénytelen szembesülni, s ezt Gyepes István még el is hitette az idegösszeomlásban vergődő emberrel, hogy Földes megnyitotta és őrizetlenül hagyta a nyugati határt, s így az ellenséges elemek szabad mozgását tette lehetővé. Köztudottan valótlan tényállítás épült itt a büntető ítéletbe. A nyugati határ egy perce sem maradt őrizet nélkül a forradalom napjaiban. Földes Gáborra a „revizionista” kommunistára azonban azt a szerepet osztották a megtorlás konstruktőrei, hogy igazolja: aki a „revizionizmus mocsarába süllyed”, az az ellenséget támogatja.

A per II. és III. r. vádlottja Tihanyi Árpád tanár és Gulyás Lajos református lelkész kapta a horthysta restaurátor, illetve a klerikális reakciók képviselőinek szerepét. Minderre azért volt szükség, hogy a mosonmagyaróvári vérengzés valódi felelősei helyett a „reakció” legyen a felelős. Teljesen valótlan az az ítéleti ténymegállapítás, hogy Tihanyi Árpád és Gulyás Lajos buzdította a tömeget a népharag áldozatául esett határőrtsztek bántalmazására, sőt meggyilkolására. Ezzel szemben a történeti valóság az, hogy mindketten elejét akarták venni a népiéleteknek.

A konstrukcióhoz hozzátartozik a „lincselő csőcselék is”, akik szövetségben a revizionistákkal, a horthystákkal és a klerikális reakcióval, gyilkosnak. Így került bitóra Weintráger László segédmunkás (halálos ítélete az indokolásban 16 sort kapott), valamint a III. r. vádlott Cziffrik Lajos tehenész (az ítélet 7 sort szán neki), a IX. r. Zsigmond Imre gazdálkodó, aki a sortűz idején a halottakat és sebesülteket szállította, valamint a másodfokon halálra ítélt V. r. vádlott, Kiss Antal kazánfűtő, aki szintén a halotthordás részese volt.

A tényállás megállapításánál a bíróság áthágott minden bizonyítási szabályt és félretett minden bizonyítékot — még az orvosszakértői véleményt is —, amely veszélyeztette a koncepciót. A tények mellett szóltak, hogy Kiss Antal a már halott határőrtsztekbe rúgott bele, ami kétségtelenül nem dicsérendő (akkori jog szerint is halott emlékének meggyalázása bűncselekményét valósította meg), de ez mégsem gyilkosság

és ezért nem lehet halálos ítéletet kiszabni. Cziffrik Lajos védekezését — hogy ti. a már felakasztott, meggyilkolt embert rúgta meg — nem is ellenőrizték. Fel sem merült a bíróságban annak vizsgálata, hogy a három határőrtsztek bántalmazásában milyen szerepet látszott a sortűz okozta pszichózis. Mindez ellentétes lett volna a per koncepciójával. Így ez esetben is minden úgy történt, mint a korábbi időszakban.

Mi okból kinek az érdekében?

Joggal vetődik fel a kérdés: mi szüksége volt a hatalomnak az ilyen „megoldásokra”?

Kétségtelenül igaz, hogy ezekben az eljárásokban is ugyanazok a „szakemberek” dolgoztak, mint az 1956. előttiekben. Így bizonyos hatott a rég bevált gyakorlat is. Ez azonban önmagában nem elégséges magyarázat. Úgy véljük, hogy a valódi ok a legfelsőbb politikai vezetés állásfoglalásában keresendő.

Az 1956. decemberi — mindent eldöntő — párthatározat végül is eldöntötte „az ellenforradalom jellegét”, sőt nyilatkozott a résztvevők tevékenységéről is. Ennek nyomán azután a BM II. Főosztálya rendszerbe is foglalta a követendő stratégiát „Tervezet. Az ellenforradalmi harc további feladatai” címmel.⁵³ Ezt követően nem maradt más hátra, mint produkálni azokat az ügyeket, amelyek megfelelnek a decemberi párthatározatnak.

S mert a valóság korántsem volt azonos a mindenható pártforum által kijelentett s így kétségbevonhatatlan „valósággal”, így nem maradt más hátra, mint a büntetőeljárásokat igazítani a párthatározathoz. Hogy mindez így történt, közvetlen forrás is utal. 1958. október 9.- én Marosán György egy „Feljegyzést” kapott kézhez, amelyben többek között ezt olvashatjuk: „...az ellenforradalmi perek anyagai minden vonatkozásban alátámasztják pártunk értékelését az ellenforradalomról”.⁵⁴

Van tehát olyan érdek, amely a megtorlás folyamatában — szükség szerint visszanyúl a konstruált koncepciók perek gyakorlatához. Nem véletlen, hogy a kihallgató tsztek először arra kíváncsiak, mi történt, majd azért bántalmazzák a gyanúsítottakat, ismerjék be, aminek a párthatározat szerint kellett volna történnie. Így volt ez Brusznay Árpád ügyében — és más ügyekben - is.

Mi tehát a koncepciók per?

A koncepciók perek — amelyek jogi hatása a semmisségi törvények meghozataláig élt — *jogi fogalmának meghatározása* a történetkutatás eredményei és a Legfelsőbb Bíróságnak e perek felülvizsgálata során követett gyakorlata alapján ma már lehetséges.

⁵² Kahler Frigyes — M. Kiss Sándor: Kinek a forradalma (Bp. Püski - Kortásr 1997) p.231 — 282.

⁵³ MOL. XIX. A.2 q-4G-920/1957.

⁵⁴ Iratok. 1. p.649.

A koncepciós perek fogalmán olyan büntetőeljárásokat értünk, amelyek elszakadnak a büntetőeljárásnak a büntetőeljárás törvényben lefektetett céljától és különböző politikai célok elérését szolgálják.

A politikai cél elérése érdekében

fiktív tényállás alapján, vagy/és

- megalapozatlan (Be⁵⁵. 239. §. /2/ bek.) tényállás alapján, vagy/és

- anyagi-jogi rendelkezés megsértésével (ideértve a büntetés kiszabására vonatkozó szabályokat és bírói gyakorlatot), vagy/és

- amorális jogszabályok alkalmazásával

hoznak akár államellenes bűncselekményekben, akár köztörvényes bűncselekményekben marasztaló ítéletet.

A koncepciós perek kutatása ezzel együtt nem tekinthető lezártnak. Fiatal jogász és történész nemzedékek még bizonytalansággal számos új elemet fognak feltárni a XX. századi diktatúrák szégyenletes és véres eszköztárából.

II. FEJEZET

A BÜNTETŐJOGI SZANKCIÓRENDSZER ÉPÍTŐKÖVEI

Jungi Eszter¹

„Minden dologban, különösen a nehezebbekben, nem várható el, hogy valaki egyszerre vessen és arasson, hanem szükséges egy várakozási idő, hogy azok fokozatosan megérhessenek.”
(Bacon)

A tudományos alapokon nyugvó kodifikált büntetőjogi szankciórendszere dualista (avagy régebben használatos kifejezéssel élve bifurkációs), amely büntetéseket és intézkedéseket alkalmaz. A szankciórendszer története nagyon hosszú múltra tekint vissza, s a gyakorlati alkalmazás államonként is rendkívül eltérő. Mindennek bemutatása meghaladná e dolgozat terjedelmi kereteit, ezért elsősorban a magyar rendszer fejlődését kívánom felvázolni a Csemegi-kódex megalkotásától napjainkig, ezt követően pedig ismertetem a továbbfejlesztés lehetséges irányait. Eközben természetesen jelzem, hogy melyek voltak azok a tudományos tanok és nemzetközi tendenciák, amelyek kihatottak (illetve várhatóan kihatnak) a hazai büntetések és intézkedések szabályozására, hiszen a magyar szankciórendszer eddig sem elszigetelten fejlődött. A büntetés fogalmát a hatályos magyar Btk. 37.§-a így határozza meg: A büntetés a bűncselekmény elkövetése miatt a törvényben meghatározott joghátrány. Ezt követően a 38.§ felsorolja a törvény szerint alkalmazható büntetéseket. Az intézkedés fogalma azonban hiányzik a jogszabályból, a 70.§ pusztán felsorolást tartalmaz. A jogtudomány igyekszik a két fogalmat elhatárolni, de a jogalkotás ezt az igyekezetet megnehezíti, mert egyes szankciók egyszerű jogszabály-módosítással átkerülhetnek a büntetések csoportjából az intézkedések közé vagy fordítva. A jogalkalmazás szempontjából a fogalom- meghatározásnak azért nincs gyakorlati jelentősége, mert a törvény úgy is nevesíti a szankciókat és külön-külön részletes szabályozással látja el őket. Az egyszerűség kedvéért tehát azt mondhatjuk, hogy mindaz a büntetőjogi szankció, ami nem büntetés — intézkedés.²

⁵⁵ A büntető eljárásról rendelkező — többszörösen módosított — 1973.évi I. törvény. A 239.§.(2) felsorolja a megalapozatlansági okokat: a/ a tényállás nincs felderítve, b/ a bíróság nem állapította meg tényállást, vagy a tényállás hiányos, c/ a megállapított tényállás ellentétes az iratok tartalmával, d/ a bíróság a megállapított tényekből további tényekre helytelenül következtetett.

¹ Dr. Jungi Eszter bíró, Győr- Moson- Sopron megyei bíróság, PhD hallgató ELTE ÁJK Büntetőjogi Tanszék.

² A fogalmi elhatárolásokról részletesebben Jungi Eszter: A büntetés fogalma a jogtudományban és a hatályos büntető törvénykönyv szankciórendszere, in. Büntetőjogi Tanulmányok II. Veszprém, 2000. p.115.

Elfogadva tehát azt a megállapítást, hogy a büntetőjogi szankciórendszert büntetések és intézkedések alkotják, érdemes megvizsgálni, hogy ezek az elemek hogyan épültek egymásra, s a szankciórendszer építménye melyik részén szorul „felújításra”.

A középkorban a büntetések még éppoly szabályozatlanok voltak, mint a bűncselekmények.³

Az 1795-ös és 1843-as kodifikációs javaslatok ugyan rendkívül haladó szellemiséget képviseltek, azonban megmaradtak a javaslatok szintjén. Így aztán az 1848. évi V. törvény (a Csemegi-kódex) volt az első magyar büntető törvénykönyv, amely hatályba is lépett, ekként a jogalkalmazás oldaláról is vizsgálható, ezért ez a jogszabály kínálkozik e tanulmány számára a legjobb kiindulópontnak. Erre figyelemmel az első fejezet a Csemegi-kódextól napjainkig kíséri végig a szankciórendszer átalakulásának útját.

Az utóbbi időben az új Büntető Törvénykönyv tervezetének készítése kapcsán újra fellángoltak a viták a büntetések és intézkedések körül, ezért a második fejezet a jövőbeni utak kereséséről szól.

1. A Csemegi-kódextól napjainkig

A klasszikus büntetőjogi iskola tanain nyugvó 1848. évi V. tv. szankciórendszere elsősorban büntetésekből épült fel, de a törvény eredeti változatában is ismerte az intézkedést.

A büntetések nemei között sorolta fel a 20.§-ban a halálbüntetést, a fegyházat, az államfogházat, a börtönt, a fogházat és a pénzbüntetést. A 22.§ értelmében a fegyházbüntetés életfogytig vagy határozott ideig tarthatott. A mellékbüntetéseket részben a törvény Általános Része (26. 54. 60. 61. 64.§), részben a Különös Rész egyes szakaszai határozták meg. Ezek a következők voltak: *pénzmellékbüntetés, hivatalvesztés, politikai jogok gyakorlásának ideiglenes felfüggesztése, szakképzettséget kívánó hivatal vagy foglalkozás gyakorlatától való eltiltás, viselt hivatal és állás, ügyvédség elvesztése, elkobzás, külföldiek kiutasítása*. A 84-85.§ rendelkezett a belátási képességgel nem bíró fiatalok javítóintézeti elhelyezéséről, valamint a belátási képességgel bíró fiatalokkal szemben kiszabható büntetésekről, amely a felnőttekhez képest csökkentett tartamú *szabadságvesztést* vagy vétség esetén *rendőri büntetést* (elzárás vagy pénzbüntetés a kihágási törvény szerint) jelentett. A katonai büntetőjog ekkor még elkülönült, jogforrása az 1889. évi VI. törvény és az 1855. évi nyílt parancs volt.

Az első büntetőnovella, az 1908. évi XXXVI. törvény (I. Bn.) szabályaiban már érződik a klasszikus tett-büntetőjogtól elszakadó tettes-büntetőjogi irányzat hatása. Az I. Bn. lehetővé tette a felnőttekre kiszabott szabadságvesztés vagy pénzbüntetés próbaidőre történő felfüggesztését, a fiatalok ellen pedig a következő „intézked-

³ Tringli István: Büntettek és bűnözők a középkori Magyarországon, História XXV, évfolyam, 2003/1. szám, p. 6-9.

sek” alkalmazását engedte: *dorgálás, próbára bocsátás, javító nevelés, fogház- vagy államfogházbüntetés*. A szabadságvesztés vonatkozásában némi fogalomzavar keletkezett, ugyanis a Bn. 17.§ egyszerre nevezte büntetésnek és intézkedésnek. Ez azonban semmit nem von le a Bn. gyakorlati alkalmazhatóságának értékéből.

Az I. Bn. hatályba lépése után Balogh Jenő egyetemi tanár ezeket a méltató szavakat vetette papírra Győrött, 1908. július 15-én: „Elismerve a Btk. -eknek és büntetőjogi irodalmunk eddigi munkásainak kiváló érdemeit, örülök igazságszolgáltatásunk legújabb haladásának és bizva - bizom abban, hogy az emberiség és igazságosság ügyét a magyar hatóságok, ügyvédi kar és társadalom ezentúl is előre fogják vinni.”⁴

A tettes büntetőjogi irányzat nyomvonalán haladva született meg a közveszélyes munkakerülőkkel szemben létesített *dologházakról* szóló 1913. évi XIII. törvény, majd az 1928. évi X. törvény (II. Bn.) megteremtette a megrögzött büntetettekkel szemben alkalmazható *szigorított dologház intézményét*. A szankciórendszer kevésbé ismert változásai közé tartozott a kitiltás, majd a vagyoni elégtétel bevezetése az 1921. évi III. tv. és az 1930. évi III. tv. által.

„Az átalakulás a speciálpreventív célkitűzések előtérbe kerüléséről tanúskodik. Ennek jegyében történt meg a büntetések mellett a nevelő és biztonsági intézkedések bevonulása a szankciórendszerbe, úgyszintén a feltételes elítélés bevezetése, sőt a pénzbüntetés reformja is.”⁵

A későbbiekben a népbíróságokról rendelkező 81/1945. M.E. számú rendelet (Nbr.) külön meghatározta a népbíróság által alkalmazható büntetéseket, melyek a következők voltak: *halál, fegyház, börtön, fogház, internálás, vagyoneklobzásig terjedő pénzbüntetés, állásvesztés vagy foglalkozástól eltiltás, politikai jogok gyakorlásának felfüggesztése*, valamint az igazoló eljárás során alkalmazható fegyelmi jellegű büntetések. Mindezt hamarosan módosította az 1440/1945. M.E. rendelet, amely a büntetési rendszer középpontjába a *kényszermunkát* helyezte, továbbá kiiktatta a fogházat, szétválasztotta a pénzbüntetést és a vagyoneklobzást.

A demokratikus államrend és a köztársaság büntetőjogi védelméről alkotott 1946. évi VII. törvényben szabályozott politikai bűncselekmények miatt kiszabható főbüntetések voltak: *halál, kényszermunka, fegyház, börtön, fogház*, míg a törvény mellékbüntetésként nevesítette a következőket: *hivatalvesztés és a politikai jogok gyakorlásának felfüggesztése, kiutasítás, kitiltás, vagyoneklobzás*. Az akkori Btk. mellett kialakult tehát egy párhuzamos büntetési rendszer a politikai jellegű bűncselekményekre, amelyben teljesen új elemként jelentkezett a kényszermunka, a vagyoni jellegű mellékbüntetések között pedig hasonló tartalommal, de elkülönülő szabályozással jelent meg a pénzmellékbüntetés, a vagyoneklobzás és a vagyoni elégtétel megfizetésére kötelezés.

⁴ Balogh Jenő - Bemolák Nándor: A büntető törvények és a büntető novella, Budapest, 1908. p.10.

⁵ Györgyi Kálmán: Büntetések és intézkedések, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1984. p.17.

A következő lényeges állomás az 1948. évi XLVIII. tv. (III. Bn.) volt, amely bevezette a beszámíthatatlan elmebeteg büntettek biztonsági őrizetét.

A klasszikus iskola abszolút büntetési elméletei, a tettessel foglalkozó relatív teóriák, majd a közvetítő irányzatok próbálkozásai után, a második világháborút követően fejlődött ki a treatment ideológia, amely a szankció célját az elkövető kezelésében látta. Ez az elmélet ismét az intézkedések és általában a határozatlan tartalmú szankciók elterjedésének kedvezett. Így a III. novellában is észlelhetők a speciálprevenció törekvései és a medikalizáló szemlélet.

Ekkorra az intézkedések már szorosan felzárkóztak a büntetések mellé.⁶ A treatment ideológia csődje végül az 1970-es években vált nyilvánvalóvá.

Közben Magyarországon az átfogó kodifikáció számos nehézségbe ütközött, az új Különös Rész kidolgozását elhalasztották, így született meg az 1950. évi II. törvény (Btá.) a Büntető Törvénykönyv Általános Részéről, melynek szankciórendszerét az egységesítésre és az egyszerűsítésre való törekvés jellemezte.⁷

A Btá. büntetési nevei voltak (30.§) : a halálbüntetés, börtön, pénzbüntetés, elkobzás, vagyonelkobzás, közügyektől eltiltás, foglalkozástól eltiltás és kiutasítás, melyeket főbüntetesként, önálló vagy járulékos mellébüntetesként lehetett alkalmazni a törvényben írt megkülönböztetés szerint. A IV. fejezetben, a büntetésektől elkülönítve, gyakorlatilag intézkedésként került szabályozásra a javító-nevelő munka és a biztonsági őrizet (48-49.§), azonban a szovjet mintára bevezetett javító-nevelő munka lényegében szabadságvesztést helyettesítő büntetés volt. Ezért a szakirodalom hamarosan elkezdte büntetesként és nem intézkedésként emlegetni.⁸

A jogszabályi rendezés azonban még váratott magára, míg végül az 1959. évi 39. tvr. elismerte büntetesként a javító-nevelő munkát. Közben az 1954. évi 19. tvr. az egységes közügyektől eltiltást oszthatóvá tette „egyes jogoktól eltiltás” elnevezéssel.

A Btá. nem foglalkozott a fiatalok számára és a katonákra alkalmazható szankciókkal, ezeket a kérdéseket külön jogszabályok rendezték, például az 1951. évi 34. tvr. a fiatalok számára vonatkozó büntetőjogi és büntető eljárási rendelkezésekről.

Az 1961. évi V. tv., mint Büntető Törvénykönyv, az alábbi büntetési nemeket szabályozta (35.§). Főbüntetések: halálbüntetés, szabadságvesztés, javító-nevelő munka, pénzbüntetés; mellébüntetések: közügyektől eltiltás, foglalkozástól eltiltás, kitiltás, kiutasítás, vagyonelkobzás, pénzmellébüntetés. Az egyes mellébüntetések főbüntetesként alkalmazását nem tette lehetővé.

Györgyi Kálmán értékelése szerint: Új büntetést a Btk tulajdonképpen nem tartalmazott. A főbüntetések között ugyan új volt a javító-nevelő munka, amelynek rendkívül nagy jelentőséget szántak a törvényben, ez mégiscsak végleges „jogi” elismerését jelentette a szankció büntetés-jellegének. A kiutasítás és a kitiltás önálló szabá-

⁶ Nagy Ferenc: Intézkedések a büntetőjogi szankciórendszerében, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1986. p.92-93.

⁷ Györgyi Kálmán i.m. p.30-32.

⁸ Györgyi Kálmán i.m. p.58.

lyozása a pontositást szolgálta. A közügyektől eltiltás felvétele a mellébüntetések közé a Btá eredeti koncepciójához való visszatérést jelentette. Az elkobzás viszont átkerült az intézkedések közé. Az egyes büntetések tartalmi kialakításában viszont nem jelentéktelen változtatások történtek.⁹

Az 1961-es Btk. által ismert intézkedések (60-63.§): *figyelmeztetés, kényszerelvonó-kezelés, kényszergyógykezelés és elkobzás*. A figyelmeztetést korábban a Legfőbb Ügyész utasítására a nyomozás megszüntetésének egyes eseteiben alkalmazták. A kényszerelvonó-kezelés az alkoholista betegek gyógyítására szolgált, míg a kényszergyógykezelés a biztonsági őrizet utóda volt.

A törvény általános részében külön fejezetet szenteltek a fiatalok számára (VI. Fejezet) és a katonák számára (VII. Fejezet). Mindkét elkövetői csoporttal kapcsolatban rögzítette a törvény, hogy az I-V. Fejezetben foglalt rendelkezéseket a VI. illetve a VII. Fejezetben foglalt eltérésekkel kell alkalmazni. Kizárólag fiatalokkal szembeni nevelő intézkedések voltak: a *bírói megrovás, próbárabocsátás* (a megszokottól eltérően akkor még egybe írva) és *javítóintézetes nevelés*. A katonákra kiszabható büntetések nemében nem volt eltérés az általános szabályokhoz képest, csupán annyi, hogy léteztek speciális katonai mellébüntetések: *lefokozás, rendfokozatban visszavetés és soron következő előléptetésből kizárás*.

Az első büntetés-végrehajtási kódex, az 1966. évi 21. tvr. a szabadságvesztés büntetés továbbfejlesztése érdekében 4 végrehajtási fokozatot hozott létre: a szigorított börtönt, a börtönt, a szigorított büntetés-végrehajtási munkahelyet és a büntetés-végrehajtási munkahelyet. A Btk. 1971-ben alkotott novellája (1971. évi 28. tvr.) megtartotta a négy fokozatot, de visszatért a Csemegi-kódex terminológiájához a következő elnevezésekkel: fegyház, szigorított börtön, börtön, fogház. További újítás volt, hogy a foglalkozástól eltiltásból kivált és külön mellébüntetesként önállósult a *járművezetéstől eltiltás*. Az 1974. évi 9. tvr. a közrendre és közbiztonságra különösen veszélyes visszaeső bűnözők elleni hatékonyabb fellépés érdekében vezette be intézkedés formájában a *szigorított őrizetet*, amely a határozott tartamú szabadságvesztést relatíve határozott tartamban követhette. Az egységes utógondozás rendszerét és a pártfogói szervezetet az 1975. évi 20. sz. tvr. teremtette meg.

Az ezt követő új büntetőjogi kódex, az 1978. évi IV. törvény egyre inkább visszakanyarodott a klasszikus iskola elveihez. Az intézkedésnek nevezett szankciók egy része kifejezetten büntetés jellegű volt, a határozatlan tartamú szankciók pedig a módosítások során „kikoptak” vagy új formát öltöttek.

A törvény eredeti változatában nevesített főbüntetések voltak: a *halálbüntetés, szabadságvesztés, javító-nevelő munka és a pénzbüntetés*. a törvény mellébüntetesként sorolta fel a következőket: *közügyektől eltiltás, foglalkozástól eltiltás, járművezetéstől eltiltás, kitiltás, kiutasítás, vagyonelkobzás, pénzmellébüntetés*. A közügyek-

⁹ Györgyi Kálmán i.m. p. 65.

től eltiltás és a pénzmellékbüntetés kivételével valamennyi mellékbüntetés önálló alkalmazását megengedte.

Az 1978-as Btk. intézkedésként fogadta el a megrovást, próbára bocsátást, kényszergyógykezelést, alkoholisták kényszergyógyítását, továbbá az elkobzást, szigorított őrizetet és a pártfogó felügyeletet.

Megtartotta a fiatalok és a katonák büntetőjogának relatív különállását azáltal, hogy saját keretei között szabályozta a rájuk vonatkozó eltérő rendelkezéseket, e tekintetben nem kellett külön jogszabályt alkotni. Mivel a megrovás és a próbára bocsátás felnőttekre is alkalmazható szankció lett, egyedül a javítóintézeti nevelés maradt meg kizárólag fiatalokkal szembeni intézkedésként. A katonai szankciók továbbra is leginkább a speciális mellékbüntetések miatt különböztek az általános szabályoktól.

A Büntető Törvénykönyvhöz szervesen kapcsolódott a büntetések és intézkedések végrehajtásáról alkotott 1979. évi 11. tvr., amely létrehozta a máig is alkalmazott 3 lépcsős végrehajtási fokozat-rendszert (fegyház, börtön, fogház).

Azóta a Btk. (és természetesen a bv. kódex is) számos módosításon esett át, melyek közül a témánk szempontjából legfontosabbak az alábbiak.

Az 1984. évi 19. sz. tvr. megteremtette a javító-nevelő munka mellé a szigorított javító-nevelő munkát, melynek végrehajtására úgynevezett félszabad típusú intézetben került sor. Az 1987. évi III. törvény kiterjesztette ennek alkalmazási körét, egyben úgy módosította a javító-nevelő munka szabályait, hogy annak új végrehajtási formájaként bevezette a közérdekű munka végzését.

Az 1987. évi III. törvény az alkoholisták kényszergyógyításához hasonlóan lehetővé tette a kábítószeres bűnelkövetők kényszergyógyítását is. Az erről szóló rendelkezés azonban a mai napig nem lépett hatályba.

Az 1989. évi LIV. tv. hatályon kívül helyezte a szigorított őrizetet, az elméleti oldalról érkező támadások és a kedvezőtlen gyakorlati tapasztalatok hatására.

A Magyar Köztársaság Alkotmánybíróságának 23/1990. (X.31.) számú határozata megállapította a halálbüntetés alkotmányellenességét és megsemmisítette az ide kapcsolódó jogszabályi előírásokat.

Az 1993. évi XVII. törvény a munkabüntetés kizárólagos formájaként a közérdekű munkát tartotta meg.

Az 1995. évi XLI. tv. a javítóintézeti nevelést határozott idejű intézkedéssé tette, s azóta az előzetes letartóztatásban töltött idő is beszámítható. Ugyanez a jogszabály a próbára bocsátás mintájára bevezette az eljárásjogba a vádemelés elhalasztását, mint fiatalokkal szembeni jogintézményt, melyet humorosan „ügyészi próbára bocsátásnak” is szoktak nevezni, mivel a feltételes elítélés egyik hagyományos változatából nőtt ki. Később az 1998. évi LXXXVIII. tv. a lehetőséget kiterjesztette felnőtt korúakra is.

Ugyancsak az 1998-as módosításnak köszönhető a határozott tartamú kiutasítás megjelenése a végleges hatályú kiutasítás mellett.

A 2001. évi CIV. törvény kiépítette a jogi személyek büntetőjogi felelősségre vonásának alapjait akként, hogy a törvény az Európai Unióhoz történő csatlakozásról szóló nemzetközi szerződést kihirdető törvény hatálybalépése napján lép hatályba. A jogi személlyel szemben alkalmazható szankciókat intézkedéseknek nevezi, melyek a 3.§ értelmében a következők lehetnek: *jogi személy megszüntetése, jogi személy tevékenységének korlátozása, pénzbírság.*

A 2001. évi CXXI. tv. a vagyonelkobzást átemelte a mellékbüntetések közül az intézkedések csoportjába.

A törvény hatályos változatában tehát a 38.§ értelmében főbüntetések: a szabadságvesztés, a közérdekű munka és a pénzbüntetés; mellékbüntetések: a közügyektől eltiltás, foglalkozástól eltiltás, járművezetéstől eltiltás, kitiltás, kiutasítás és pénzmellékbüntetés. A foglalkozástól, járművezetéstől eltiltás, kitiltás, kiutasítás önállóan is alkalmazható. A 70.§-ban felsorolt intézkedések: a megrovás, a próbára bocsátás, a kényszergyógykezelés, az alkoholisták kényszergyógyítása, az elkobzás, a vagyonelkobzás, a pártfogó felügyelet (s későbbi hatállyal a jogi személlyel szemben alkalmazható intézkedések).

Mindezek után alapos okkal vetődik fel a kérdés — hogyan tovább ?

2.A jövőbe vezető utak

A XX. század végének pönológia tudománya egyértelműen a szabadságvesztést kiváltó alternatív szankciók kutatása felé fordult, s ez az érdeklődés tovább fokozódik. A differenciális igényéből fakadóan a szabadságtól megfosztást csak súlyos esetekben tartják szükségesnek. A szankciórendszerben a határozatlan elemek visszaszorulnak, a munkában vagy pénzben kifejezhető joghátrányok (köz javára végzett munka, jóvátétel, pénzbüntetés, a bűncselekményből származó anyagi javak elvonása stb.) jelentősége nő, s megjelennek olyan jogintézmények, amelyek nehezen sorolhatók be a hagyományos értelemben vett büntetés vagy intézkedés kategóriájába (pl. mediáció vagy jogi személyek felelősségre vonása kapcsán). Számos megoldás az elkövetővel való együttműködésre épít. Ugyanakkor az új kutatások már nemcsak azt vizsgálják, hogy mi lenne hasznos az elkövető számára, hanem figyelembe veszik a sértett érdekeit is. Ez összhangban áll a kriminológia és az eljárásjog területén tapasztalható áldozatvédelmi törekvésekkel. További érdekesség, hogy a szankciók végrehajthatóságát és hatékonyságát már nem csupán a büntetés céljának eszmei oldaláról, hanem ökonómiailag is elemzik.

Az időszerű elvárásokat Kónya István egy tanulmányában így fogalmazta meg. „A büntetés legyen:

1. a társadalmi felfogással megegyező, azaz ne ütközzék a társadalomnak se emberiség, se erkölcsi, se jogi érzületébe.
2. Legyen érezhető, a tettes ébredjen rá, hogy törvénytelenéget követett el és a társadalom rendjét zavarta.

3. *Legyen individualizálható*, a büntetendő cselekmény súlyához és a büntetett egyéniségéhez idomítható.
4. *Legyen személyes*, azaz a tettesen kívül mást ne sújtsjon.
5. *Legyen példás*, ami nem egyenlő az elrettentéssel, hanem azt jelenti, hogy érezhető következmények (bajok) révén teremtsen a bűnözéstől visszatartó motívumokat.
6. *A speciális prevenció érdekében legyen javító*.
7. *Legyen helyrehozható* (korlátozott értelemben), azaz tartalmazzon olyan joghátrányt, melynek további folyása abban a pillanatban, midőn az elítélt ártatlansága kiderül, megakasztható, az addig szenvedett baj orvosolható legyen.
8. Végezetül *legyen gazdaságos*, azaz arra tekintettel, hogy a büntetés alkalmazása magára az államra is hátrányos, olyan legyen a büntetés, melynek végrehajtása nem okoz nagyobb malumot az államnak és a társadalomnak, mint a büntetendő cselekmény.¹⁰

Lépésről lépésre haladva a szankciórendszer építményének kövein számos javaslatot találkozhattunk, melyek alkalmasnak mutatkoznak a fenti célkitűzések elérésére.

A legsúlyosabb joghátránnyal kezdve: A halálbüntetés visszaállításának nincs reális igénye és lehetősége, megszüntetésével az elméleti és gyakorlati szakemberek többsége egyet értett, de természetesen ettől eltérő vélemény is megfogalmazódott. Például Pálincás György álláspontja szerint vannak olyan súlyos élet elleni bűntettek, amelyekkel szemben a társadalom igazságérzetének egyedül a halálbüntetés felel meg.¹¹

A halálbüntetés kiiktatása azonban kétségtelenül megnövelte a rendszeren belül az életfogytig tartó szabadságvesztés jelentőségét.

Egyes államok a halálbüntetés mellett nem ismerik az életfogytig tartó szabadságvesztést, máshol a két büntetés párhuzamosan létezik és vannak olyan országok, amelyekben a halálbüntetés eltörlése miatt az életfogytig tartó szabadságvesztés a leghátrányosabb szankció. Más államokban pedig még az életfogytig tartó szabadságvesztés sem létezik, s a szabadságvesztés csak határozott tartamban szabható ki.¹²

Magyarországon az 1998. évi LXXXVII. törvény tette lehetővé, hogy a bíróság oly módon szabjon ki életfogytiglani szabadságvesztést, hogy az ténylegesen életfogytig tartson, vagyis a bíróság kizárhatja a vádlottat a feltételes szabadság kedvezményéből. A Legfelsőbb Bíróság Bf. V.93/2000. számú eljárása volt az első olyan ügy, melyben a másodfokú bíróság jogerőre emelte a feltételes szabadság kizárásával történt életfogytiglani szabadságvesztésre ítéletét. Míg Kónya István e döntés kapcsán

10 Kónya István: Gondolatok a büntetőjogi szankciók rendszeréről, Büntetőjogi Kodifikáció, 2. évf. 2002/3. szám, p.32.

11 Pálincás György: Requiem egy jogintézményért, Belügyi Szemle, 2001/6. szám, p.73.

12 Nagy Ferenc: A büntetőjogi szankciórendszer reformja. Büntetések és intézkedések az új Büntető Törvénykönyvben. Büntetőjogi Kodifikáció, 1. évf. 2001/2. szám, p.4.

a ténylegesen életfogytig tartó szabadságvesztést a magyar bűnözési viszonyokkal szemben fenntartandó szankciónak minősíti, Nagy Ferenc kétségeit fejezi ki. Szerinte ez a megoldás nem egyeztethető össze a nulla poena sine lege certa elvvel, az emberi méltóság elvével, az embertelen, a kegyetlen büntetés tilalmával, az ezirányú fejletti európai büntetőjogi szabályozásokkal, illetve az alkotmánybírói döntésekkel, a büntetéskiszabási aggályokkal, a szabadságvesztés hatályos végrehajtási céljával, a reszocializáció elősegítése gondolatával és a praktikus végrehajtási szempontokkal sem.¹³

Álláspontom szerint a differenciált büntetéskiszabás lehetőségének biztosítása érdekében célszerű tág teret hagyni a bírói mérlegelésnek. Az életfogytiglanra ítélt kizárása a feltételes szabadságból eddig is kivételes megoldás volt, feltehetően ezután is az marad. A végrehajtás közben bekövetkezett kedvező változások nemcsak a feltételes szabadság kapcsán juthatnak jelentőséghez, hanem más jogintézmények által is (pl. kedvezmények az intézetben belül, kegyelem).

A szabadságvesztéshez fűződően említést kell tenni a végrehajtási fokozatok meghatározásának kérdéséről. Csordás Sándor, Csóti András, Garami Lajos és Müller Anikó tanulmányukban abból indulnak ki, hogy a Btá. bevezette az egységes (nemek és fokozatok nélküli) szabadságvesztést, amely napjainkig fennmaradt, de kialakultak annak végrehajtási fokozatai. A jelenlegi megoldás szerint a bíróság a szabadságvesztés kiszabásával egyidejűleg meghatározza annak végrehajtási fokozatát is. A végrehajtás alatt fokozat-váltásra rendkívül szűk körben van lehetőség. A szerzők véleménye szerint a bebörtönzés a szabadságtól való megfosztás által már önmagában véve büntetés. Indokolatlan további büntetésekkel tetézni, amelyeket a végrehajtási fokozatok jelenthetnek. Ez ellentmond az angol és ír fokozatos rendszeren alapuló progresszivitás igényének. A jelenlegi magyar szabályozás az ítélet kimondásakor olyan helyzetbe kényszeríti a bíróságot, hogy sokszor hosszú évekre előre meghatározza az elítélt körülményeit, amelyeket nem lát előre. A szerzők különböző országokat hoznak fel példaként, melyekben ez a megoldás bevált és e minták alapján tesznek javaslatot egy olyan *egységes szabadságvesztésre*, melynek végrehajtása differenciált rendszerben történik, s az elítéltnak lehetősége van a rendszerben való előrehaladásra. A befogadáskor a kategorizálást egy központi szervezet végezné, melynek döntése ellen az elítélt jogorvoslattal élhetne. A javaslat szerint a jogfejlődés eredményeként megszűnt annak szükségessége, hogy az anyagi jog bábáskodjék a végrehajtási jog felett. A büntetés-végrehajtási jog és a büntetés-végrehajtási szervezet képes lenne a fokozatok nélküli szabadságvesztés differenciált és progresszív végrehajtására.¹⁴

13 Kónya István i.m. p.30. és Nagy Ferenc: A büntetőjogi szankciórendszer reformja...i.m. p.5.

14 Csordás-Csóti-Garami-Müller: Szabadságvesztés végrehajtási fokozatok nélkül? Büntetőjogi Kodifikáció, 1. évf. 2001/2. szám, p.25-32.

A magam részéről nem vitatom, hogy megfelelő jogszabályi háttérrel a végrehajtási intézmények képesek lennének e feladat megoldására. Azonban én a kiinduló tétellel, az egységes szabadságvesztés gondolatával nem értek egyet. A Csemegi - kódex valóban külön büntetési nemként kezelte az egyes végrehajtási fokozatokat. 1950 óta a büntető törvénykönyvek egységes büntetésként tüntetik fel a szabadságvesztést, de a végrehajtási fokozatok gyakorlatilag önálló büntetési kategóriákat jelentenek. Ez megmutatkozik egyrészt abban, hogy a bíróság a szabadságvesztést kimondó ítéletben rendelkezik a végrehajtási fokozatról, másrészt megmutatkozik a szóhasználatban is, hiszen a bíróság nem szabadságvesztésre, hanem „fegyházra”, „börtönre” stb. ítéli a vádlottat. Ebben az esetben a szóhasználat nem formális, hiszen a fokozattól függően a végrehajtás módja rendkívül eltérő lehet, gondoljunk csak a feltételes szabadság legkorábbi időpontjára vagy a napirendre, az elítéltet megillető kedvezményekre. Ezért szerencsésebb lenne a szabadságvesztést végrehajtási fokozatonként külön-külön büntetésként megnevezni a jogszabályban, ahogy a Csemegi - kódex tette. Emellett támogatom azt a törekvést, hogy nagyobb teret kellene biztosítani a fokozatváltásnak az elítélt magatartásától függően. A joghátrány megválasztásakor a bíróról gyakorlatilag mindig prognosztizál, biztosat nem mondhat. Ez a bizonytalansági elem minden büntetés és intézkedés felett ott lebeg, ezért nem tudom elfogadni azt az érvet, hogy a végrehajtási fokozat meghatározása arra készíti a bírót, hogy előre nem látható körülményekről döntsön. Hangsúlyozom, hogy már az ítélkező bírónak tág lehetőségei vannak, hiszen a törvényben eredetileg előírt fokozatnál eggyel enyhébbet vagy szigorúbbat is alkalmazhat, továbbá az sem hagyható figyelmen kívül, hogy a jelenleg hatályos joganyag tartalmaz a végrehajtási szakban igénybe vehető korrekciós lehetőségeket, például a bv. bíró döntése alapján is kerülhet az elítélt más fokozatba, éppen az intézetben tanúsított jó vagy rossz magatartása miatt, továbbá alkalmazhatók az életfogytig tartó szabadságvesztésnél már említett más megoldások is. A fokozatok átjárhatósága, s a zárt és a szabad élet közötti átmenetet biztosító *félszabad* intézmények megteremtése szerintem eloszlatja a fokozatok meghatározása körüli aggodalmakat.

Franciaországban a félszabad végrehajtás lényege, hogy az elítélt a börtönön kívül, felügyelet mellett dolgozik, majd önként vissza kell térnie a büntetés-végrehajtási intézetbe. Ezen kívül - a magyar jogról eltérően — lehetőség van a szabadságvesztés részletekben történő letöltésére is, az ítéletet hozó bíró döntése alapján. A kedvezmény minden egy évi vagy azt meghaladó szabadságvesztés esetén alkalmazható, legfeljebb három évre elosztva.¹⁵

Bökönyi István szerint a magyar büntetés-végrehajtás nagy utat tett meg a földbe vajt tömlöcöktől a várbörtönökön át, a csillag rendszerű intézeteken, a nagy tömege-

15 Papatheodoru, Théodore: Az új francia büntető törvénykönyv a büntetések perszonalizálásáról, Magyar Jog, 47. évf., 2000/1. szám, p.48.

16 Bökönyi István: A magyar büntetés-végrehajtás helyzete az európai uniós csatlakozás küszöbén, Belügyi Szemle, 2003/4. szám, p. 69. és 74.

ket fogva tartó településbörtönökön át a jelenlegi fejlődési szakaszig, de a félig nyitott és nyitott rendszerek mégis hiányoznak a mai rendszerből.¹⁶

A végrehajtás gondjainak enyhítését szolgálhatják a *magánbörtönök* és a *házi őrizet* formájában kiszabott szabadságvesztések. A „börtönprivatizáció” kifejezés első olvasásra nagyon ijesztőnek tűnik, de talán mégiscsak megoldás lehet a büntetés-végrehajtási intézetek túlszűfoltóságának enyhítésére, különös tekintettel arra, hogy 1999 végén készített felmérés szerint az USA-ban 160, Ausztráliában 15, Angliában 10, Dél-Afrikában 2, Hollandiában, Skóciában és Új-Zélandon pedig 1-1 magánkézben levő intézmény működik, s az USA-ban 1991. óta tízszeresére nőtt a privatizált börtönök befogadóképessége. A szerződéses fogvatartásnak tehát több mint egy évtizedes tapasztalatai vannak, melyek alapján reálisan lemérhető előnyei és hátrányai.

A szakirodalom inkább az előnyöket hangsúlyozza, melyek a következők: A szerződéses őrszemélyzet jobban ösztönözhető az elítéltekkel való jobb bánásmódra, ez a szerződés meghosszabbításának feltétele lehet. Az elítéltekkel való jobb együttműködés csökkentheti a költségeket. A közvetlen profitérdekeltség nagyobb takarékoságra ösztönöz. A feltételek betartásának fő biztosítója a hatósági ellenőrzés, a szakmai követelmények és a továbbképzés előírása növelheti az intézményen belüli biztonságot és a közbiztonságot. A kockázatviselés, kártérítési kötelezettségek, a biztosítási kiadások a szerződéses fenntartót terhelik, nem az államot, amely csak kontrolál, az intézmények fenntartói pedig érdekeltek abban, hogy hírnevükön ne essen csorba. A megoldás hátránya, hogy nehezen egyeztethető össze az üzleti jelleg a büntetés céljával és a fogvatartottak érdekvédelmével. A nehezen kezelhető elítéltek általában az állami intézetekben maradnak, ahol a helyzet tovább romlik, a privatizált börtönökbe a jó magaviseletűeket viszik el. Felmerül a korrupció kérdése és a szervezett bűnözés befelelése a vállalkozásokba. A hatósági együttműködés elnehezül, rendkívüli események idején elmosódik a felelősség az állam és a magáncég között.¹⁷

Álláspontom szerint a kevésbé szigorú végrehajtási fokozatban levő egészséges felnőtt elítéltekre nézve hasznos lenne az állami felügyelet mellett működő magánintézetek felállítása. A speciális őrzést, vagy különleges ellátást igénylő (pl. kábítószerfüggő), illetve fiatalok elítéltek számára azonban továbbra is állami intézetekben, mindenféle nyereségérdekeltségtől függetlenül kellene biztosítani a szakszerű végrehajtást.

Úgy gondolom, a házi őrizet sem lehet általános helyettesítője a hagyományos börtönbüntetésnek, mert csak a rövid tartamú szabadságvesztés kiváltására szolgálhat és csak olyan elkövető esetében, akinek megfelelő otthona van. A büntető eljárás jogban ismert kényszerintézkedések mintájára mégis elképzelhetőnek tartom az anyagi jogi értelemben vett házi őrizetet, továbbá a lakhelyelhagyási tilalomhoz ha-

17 Erről részletesebben: Börtönprivatizáció, Belügyi Szemle, 2002/2-3. szám, p. 255-259. és A magánbörtönök építése csak előnyökkel járhat, Jogi Tudósító, XXXIII. évf. 2002/2. szám, p.23-25., valamint Lőrincz József-Nagy Ferenc: Börtönügy Magyarországon, BV Országos Parancsnokság, 1997. p. 27.

sonló korlátozást. A házi őrizet megvalósulhat tényleges őrzéssel, ekkor azonban nem sok könnyebbséget jelent a foganatosító intézmény számára. Ezért népszerű számos országban a *technikai eszközökkel* végrehajtott őrizet, amikor rendszeres telefonkapcsolattal, kamerával, vagy például az elítélt testére erősített szerkezettel ellenőrzik hollétét.

A házi őrizet az intenzív felügyeleti formák közé tartozik és különböző elnevezései honosodtak meg, pl. curfew, electronic monitoring.¹⁸

Elektronikus házi őrizetet az USA-ban 1983 óta, Olaszországban 1986-tól kezdődően, míg Angliában 1989-től alkalmaznak. Svédországban a kísérleti modellprojektek után 1999-ben véglegesítették ezt a megoldást.¹⁹

Az elektronikus ellenőrzést bíráló kritikák szerint ez a fajta házi őrizet valójában nem redukálja a börtönnépességet és nem takarít meg költségeket, továbbá lényegében ellentmond az európai kontinentális országok alkotmányos emberképének, mivel az ember a technikai felügyeleti apparátus pusztá tárgyává válik. Nélkülözhetetlen feltétele a megfelelő lakás, telefonkapcsolat, a közös háztartásban élők egyetértése, műszaki berendezések biztosítása. A házi őrizet csak pszichésen és szociálisan stabil személlyel szemben alkalmazható és csak rövid tartamú szabadságvesztés végrehajtására. Előnye viszont, hogy alkalmazása lehetséges akár önálló szankcióként, akár a próbaidős jogkövetkezmények ellenőrzésére, akár speciális végrehajtási formaként, akár az előzetes letartóztatás, akár az átváltoztatott szabadságvesztés helyettesítésére.²⁰

Azt gondolom, a házi őrizet legnagyobb előnye mégiscsak az, hogy szabadságában úgy korlátozza az elítéltet, hogy közben megóvja őt a hagyományos börtönártalmak jelentős részétől. Emellett a házi őrizet ellenőrzése kevesebb feladatot ró a büntetés-végrehajtási alkalmazottakra, mint a zárt intézetben történő őrzés, s kivitelezése nyilvánvalóan olcsóbb az állam számára. Személyes szükségleteiről az elítélt maga gondoskodik, egyes országokban még az őrzést segítő műszaki berendezések fenntartásához is köteles anyagilag hozzájárulni. A technikai felszerelés biztosítása csak az első időszakban jelent költséges beruházást, míg a rendszer kiépül. Később a létrehozott berendezések szükség szerint telepíthetők egyik elítélt lakásából a másikba, attól függően, kinek telik le a házi őrizete, illetve melyik lakásban veszi kezdetét egy újabb őrizet. Az elektronikusan ellenőrzött házi őrizetet támadó kritikákkal szemben szeretnék rámutatni arra is, hogy a legtöbb szankció nem alkalmazható válogatás nélkül, bárkivel szemben, tehát az előfeltételek (lakás, telefon, anyagi háttér stb.) nem a szankció alkalmazhatatlanságát jelentik. Álláspontom szerint ez a

18 Kerecsi Klára: Az alternatív büntetések és végrehajtásuk, in. Gönczöl-Korinek-Lévai: Kriminológiai ismeretek, bűnözés, bűnözéskontroll, Corvina, 1998. p. 373.

19 Lőrincz József — Nagy Ferenc: Börtönügy...i.m. p.25. és Nagy Ferenc: A büntetőjogi szankciórendszer reformja...i.m. p.11.

20 Nagy Ferenc: A büntetőjogi szankciórendszer reformja...i.m. p.11. és Nagy Ferenc: A büntetőjogi szankciórendszer továbbfejlesztésének egyes elvi és gyakorlati kérdéseiről, Magyar Jog, 46. évf., 1999/1. szám, p.13.

fajta egyéniesítés nem sérti a törvény előtti egyenlőséget. A műszaki berendezések pedig az élet minden területén a hétköznapiak részévé váltak. Témánknál maradván: a zárt bv. intézetben is technikai eszközök segítségével biztosítják az őrzést. Ez önmagában nem lehet aggályos, nem nevezhető a modern emberképtől idegennek.

Míg a szabadságvesztés — még házi őrizet formájában is — egy szűk helyhez kötöttséget jelent, lehetőséget látok olyan szabadságkorlátozó büntetés bevezetésére, amely egy tágabb környék elhagyását tiltja meg bizonyos időre, ahogy ez az eljárásjogban a *lakhelyelhagyási* tilalomnál működik. Ennek végrehajtása ellenőrizhető jelentkezési kötelezettség előírásával vagy a házi őrizethez hasonlóan technikai eszközökkel.

Ezek az új végrehajtási módok a gépi berendezéseken túl feltételezik az elítélt *egyfajta együttműködését*, hiszen a készülékek csak beleegyezésével helyezhetők el tésztén, házában stb., és az otthon végrehajtott szabadságvesztéshez gyakran jelentkezési kötelezettség is társul. (Például az elítéltnak meghatározott időben lakásáról fel kell hívnia egy megadott számot. Előfordulhat az is, hogy az ittas járművezetésért házi őrizetre ítélt személynek naponta többször alkoholszondás ellenőrzésnek kell magát alávetnie.)

Meggyőződésem szerint az együttműködési elemet a hagyományos büntetés-végrehajtási formák között is erősíteni kell. Ezen alapul a *korrekciós nevelés* elmélete, amelyben a paternalista megközelítés és egyoldalú kezelés helyett a bv. intézeti nevelők egyfajta „menedzseri” szerepkörben tűnnek fel. Munkájuk az önkéntes együttműködésre épül, ahogy ezt Ruzsonyi Péter egyik tanulmányában szemléletesen bemutatja. Egyes országokban a munkaköri megnevezés is erre a szerepváltásra utal: counsellor, social worker, youth worker, case work manager (tanácsadó, szociális munkás, ifjúsági munkás, szociális ügyintéző). Ez a fajta nevelés nem vállalja a bűnözést kiváltó környezeti hatások elleni harcot, de az elítélttel együttműködve megkísérli azokat az életlehetőségeket megkeresni, amelyek növelik társadalmi érvényesülésének, boldogulásának esélyeit. Így az intézetben letöltött büntetés nemcsak büntetés lesz, hanem olyan „hasznos” idő, amelyet a speciális szükségletekre alapozott, tartalmas programokkal lehet kitölteni a konstruktív életvezetés megalapozását elősegítő céllal.²¹

A tényleges fogvatartással megvalósuló szabadságvesztések mellett növekszik a *felfüggesztett* büntetések jelentősége, ami alapvetően helyes tendencia. Lukács Tibor szavaival élve: „Nem szabad börtönbe zárni, távol kell tartani a börtöntől mindenkit addig, amíg csak lehetséges.” „Ma például az a gyakorlat, hogy a bíróság megindokolja, miért függeszti fel a szabadságvesztés végrehajtását. Jó lenne elérni, hogy a bíróság azt legyen köteles indokolni, hogy miért nem élt evvel a lehetőséggel, miért *nem* függesztette fel a szabadságvesztés végrehajtását.”²²

21 Erről részletesebben: Ruzsonyi Péter: Bűn-büntetés-resszocializáció, Belügyi Szemle, 2001/6. szám, p.39-62.

22 Lukács Tibor: Szervezett dilemmánk: a börtön, Magvető Kiadó, Budapest, 1987. p.248.

Az indokolási nehézségeken túl a bíró számára a legfőbb gondot az jelenti, hogy a kiszabott szabadságvesztést nem tördelheti végrehajtandó és felfüggesztett szakaszokra, vagyis a magyar büntetőjog nem ismeri a *részleges felfüggesztés* intézményét. Amennyiben az elítélt nincs kizárva a feltételes szabadságból, elbocsátásáról a szabadságvesztés végrehajtása alatt, elsősorban az intézetben tanúsított magatartásától függően döntenek. Ehhez képest részleges felfüggesztés esetén maga az ítéletet hozó bíró bontja fel a szabadságvesztést letöltendő és próbaidős szakaszra. Figyelemmel az előzetes letartóztatásban töltött idő beszámíthatóságára, ez akár azt is eredményezheti, hogy a vádlott az ítélet kihirdetésekor azért kerül szabadlábra, mert a bíró az előzetes fogvatartással azonos tartamú végrehajtandó szabadságvesztésre, s ezt követő felfüggesztett szabadságvesztésre ítéli. Bár az előzetes letartóztatás, mint kényszerintézkedés, eljárásjogi intézmény, a beszámítás által anyagi jogi vonatkozásai is vannak, utólag a büntetés részévé válik. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy a vádlott „ízelítőt” kap a zárt intézeti fogvatartásból, s ezután talán nagyobb az esély arra, hogy a felfüggesztés próbaideje eredményesen eltelik.

Ausztriában hosszú ideje sikeresen alkalmazzák a szabadságvesztés részleges felfüggesztését, sőt, kombinálják a pénzbüntetés végrehajtandó és felfüggesztett formával is, ezzel tágítva a bírói mérlegelés lehetőségeit.²³ Ez a megoldás viszonylag csekély módosítással könnyen beilleszthető lenne a magyar jogrendszerbe is. A francia büntetőjogban különbséget tesznek egyszerű felfüggesztés és feltételekkel történő felfüggesztés között, melynek egyik fajtája a közérdekű munkával kiszabott felfüggesztett szabadságvesztés.²⁴

Hosszú ideje kutatják, hogy a máshol oly népszerű *közérdekű munka* Magyarországon miért nem honosodott meg igazán.

Kerezsi Klára véleménye szerint: „A jóvátételi elem hiánya e szankció elfogadottságát jelentősen megnehezíti egy olyan társadalomban, amelyben — figyelemmel a magas munkanélküliségi rátára — a munkalehetőség szinte jutulomnak számít.”²⁵

Fecz József tanulmányában kifejti, hogy „A végrehajtási feltételek megjavítása nélkül a közérdekű munka főbüntetés nem érheti el azokat a célokat, amelyek a bevezetését indokolták.”²⁶

Nagy Ferenc is hasonló következtetésre jutott. „A közérdekű munka gyakoribb hazai alkalmazásának lényegi feltétele egyrészt e büntetésnek megfelelő elkövetői körrel szembeni elrendelése, másrészt a végrehajtás körülményeinek és a munkavégzés ellenőrzésének körülmekintő biztosítása.” Ugyancsak Nagy Ferenc mutatott rá arra, hogy a külhoni és a magyar szabályozás közötti leglényegesebb különbség az, hogy

23 Nagy Ferenc: A büntetőjogi szankciórendszer továbbfejlesztésének...i.m. p.13-14.

24 Papatheodoru i.m. p.47-48.

25 Kerezsi Klára: Az alternatív büntetések...i.m. p.375.

26 Fecz József: A közérdekű munka büntetés végrehajtásának gyakorlati problémái, Magyar Jog, 48. évf. 2001/8. szám, p.481.

a nyugati országokban szükség van az elkövető hozzájárulására, amit még az ítélet-hozatal előtt be kell szerezni.²⁷

A közérdekű munka többféle formában jelenhet meg, lehet: önálló szankció bünnösséget kimondó ítélet alapján; a felfüggesztett szabadságvesztés, vagy más próbaidős szankciók melletti jogkövetkezmény; a rövid tartamú szabadságvesztés végrehajtási formája; a pénzbüntetés meg nem fizetésének eseteiben helyettesítő szankció; vagy akár az elterelés feltétele. (A hatályos magyar jogban főbüntetesként tűnik fel, de bizonyos munkavégzés - pl. jóvátételi céllal - magatartási szabályként is előírható a próbaidős szankciók mellé.)

Az előzetes beleegyezés hiánya nem feltétlenül ütközik a kényszermunka és kötelező munka tilalmába, melyet az Európai Emberi Jogi Egyezmény 4. cikke fogalmaz meg. A bíróság ugyanis mintegy lehetőségként kínálja fel a közérdekű munkát, s az elítélt saját belátása szerint dönt, hogy a kijelölt munkát elvégzi vagy a helyébe lépő szabadságvesztést választja.

Az osztott tárgyalási rendszerben a bűnösség megállapítása után külön eljárási szakaszban kerül sor a jogkövetkezmények meghatározására. A Magyarországon honos egységes rendszerben azonban a beleegyezés előzetes megszerzése a prejudikálás árnyát vetítené az eljárásra. Ezért legfeljebb egyfajta általános „előzetes” nyilatkozatot tartok elképzelhetőnek, a munkavégzés konkrét körülményeit ebben az eljárási szakaszban nem egyeztetethetik. A bíróságnak egyébként is kötelessége, hogy a vádlott személyi körülményeit felderítse, ehhez akár pártfogói segítséget is igénybe vehet. Így nyilván az adott tények reális ismeretében fog dönteni arról, hogy meghatározott személy esetében a büntetés célja közérdekű munkával elérhető-e. A vádlott képzettségéhez, egészségi állapotához stb. mérten a munka fajtáját is behatárolhatja az ítéletben (pl. könnyű fizikai munkaként végzendő közérdekű munka). A további részletek már a büntetés-végrehajtási szakaszra tartoznak, amikor a pártfogó és a bv. bíró feltérképezi a lehetőségeket az elítélt és a munkáltatók oldaláról egyaránt, s ezt követően születik döntés a munkahely kijelöléséről, amely a későbbiekben a körülmények változására figyelemmel akár módosítható is. Még egyszer hangsúlyozni kívánom azonban, hogy az ítélet előtti előzetes beleegyezést nem tartom nélkülözhetetlen feltételnek, a fentiekben már kifejtett szempontok miatt. Ugyanakkor hatékonyabb végrehajtási szabályokra lenne szükség az eredményes fogatosítás érdekében. E keretek között kellene megteremteni a pártfogók és a lehetséges munkáltatók közötti gyors információcsere lehetőségét.

Kerezsi Klára a közérdekű munka kapcsán bírálja a tartam meghatározásának módját is, mivel véleménye szerint célszerűbb lenne a munka időtartamát napok helyett órákban megadni.²⁸

27 Nagy Ferenc: A büntetőjogi szankciórendszer reformja...i.m. p.8. és Nagy Ferenc: A büntetőjogi szankciórendszer továbbfejlesztésének...i.m. p.11-12.

28 Kerezsi Klára: Az alternatív büntetések...i.m. p.381-382. és Kerezsi Klára: Az alternatív szankciók helye és szerepe a büntetőjogi szankciórendszerében, Büntetőjogi Kodifikáció, 1. évf. 2001/2. szám, p.20.

Én is úgy vélem, hogy ez a megoldás rugalmasabbá tenné a végrehajtást. Alkalmazható lenne akkor is, ha a büntetést egymást követő napokon, mintegy egyhuzamban tölti le az elítélt és akkor is, ha szakaszosan, pl. hétvégeként dolgozik. Az órákban történő meghatározás nem nehezítené meg különösebben az átváltoztatást sem, maradhatna a jelenlegi szabályozás, mely szerint 6 óra munkavégzés egy napi közérdekű munkának, egy napi közérdekű munka pedig egy napi szabadságvesztésnek felel meg.

A hatályos Btk. 113.§-a értelmében fiatalkorúval szemben közérdekű munkát akkor lehet kiszabni, ha az ítélet meghozatalakor tizennyolcadik életévét betöltötte. Oldanán a szabályozás merevségét, ha a jogalkotó ezt a korhatárt ismét a 16. életévben állapítaná meg, természetesen mindezt összhangba hozva a munkajogi szabályokkal. Kétségtelen ugyanis, hogy fiatalkorúak vonatkozásában a helyesen megválasztott munkától fokozott nevelő hatás várható, különösen ha a közérdekű munka jóvátételi jelleget kap. Ezt a lehetőséget az említett 113.§ indokolatlanul leszűkíti.

Megfontolandó továbbá a közérdekű munka beépítése az átváltoztatott pénzbüntetés vagy pénzmellékbüntetés helyébe lépő szabadságvesztés mellé akként, hogy a meg nem fizetett büntetés ne csak szabadságvesztésre, hanem akár közérdekű munkára is átváltoztatható legyen. A közérdekű munka járulékos szankcióként beiktatható lenne a felfüggesztett szabadságvesztés vagy a próbára bocsátás mellé is.

A pénzbüntetés viszonylag korszerű szabályozást kapott a magyar Btk - ban, más főbüntetésekkel való esetleges variálásáról már esett szó.

Áttérve a *mellékbüntetésekre*: e szankciócsoport fejlődésében is jól megfigyelhető a differenciálódás, például ahogy a foglalkozástól eltiltásból kivált a járművezetés-től eltiltás, vagy a végleges kiutasítás mellett megjelent a határozott tartamú kiutasítás.

A közügyektől eltiltás elemeinek önálló alkalmazására már volt példa a magyar jogtörténeti fejlődésben, erre az első részben utaltam. Ez a széttagolás a modern jogrendszerektől sem idegen, ahogy ezt a francia büntető törvénykönyv mutatja, mely szerint a mellékbüntetések járulékos jelleggel és önállóan — alternatív büntetésként — is alkalmazhatók, számos kombinációban. A francia szabályok szerint mellékbüntetés lehet például a fegyvertartás megtiltása, csekk kibocsátásának vagy hitelkártya használatának korlátozása, közfunkció betöltésének tilalma.²⁹

A hatályos Btk. intézkedései közül csupán hármat szeretnék kiemelni. A legnagyobb hiányosságokat a kábítószerélvezők *kényszergyógyítása* körül érezhetjük. Az 1987. évi III. tv. módosította úgy a Btk. 75.§-át, hogy a kényszergyógyítás lehetőségét a kábítószeres elkövetőkre is kiterjesztette. A módosítás azonban azóta sem lépett hatályba, s ennek hiányát annál inkább tapasztalják a jogalkalmazók, minél inkább növekszik a kábítószeres bűnözés terjedelme. A Btk. módosított 75.§ szerinti intézkedés és a 283.§-ban biztosított elterelési lehetőség mellett új formák bevezetésé-

29 Gaillardot, Dominique: Alternatív büntető szankciók, Magyar Jog, 46. évf. 1999/10. szám, p.630-632.

re is szükség lenne. Például Ausztriában bizonyos körülmények között a kiszabott végrehajtandó szabadságvesztés az eredményes gyógykezelést követően utólag felfüggeszthető.³⁰

A másik intézkedés, amit ellentmondások öveznek, a *megrovás*. A Btk. 36.§-a értelmében nem büntethető az, akinek a cselekménye az elbíráláskor már nem veszélyes a társadalomra. Ugyanakkor a 71.§ /2/ bek. szerint megrovásban részesíthető, aki a cselekménye társadalomra veszélyességének megszűnése miatt nem büntethető. A Btk. 10.§ alapján a társadalomra veszélyesség a bűncselekmény egyik eleme. Ezek szerint, ha hiányzik a társadalomra veszélyesség, nincs bűncselekmény. Ha pedig nincs bűncselekmény, miért sújtanánk valakit szankcióval, függetlenül attól, hogy a megrovás a lehető legenyhébb büntetőjogi jogkövetkezmény?

Egyébként „a társadalomra veszélyesség csekély foka” is nehezen behatárolható fogalom (Btk.28.). Nagy Ferenc szerint a bagatell bűncselekményeknél a megrovás feltételeként a cselekmény hiányzó büntetést érdemlősége” lenne a helyes kifejezés, az osztrák büntetőjog mintáját követve.³¹

A következő intézkedés, amelyről szót kell ejteni a *pártfogó felügyelet*. A Pártfogó Felügyelői Szolgálat felállítása 2003. július 1. napjától új szervezeti kereteket adott e jogintézménynek. A pártfogóknak azonban továbbra is nagyon kevés eszköz áll rendelkezésükre ahhoz, hogy munkájukat eredményesen végezzék. Kerezi Klára szellemes megállapítása szerint: A magyar és az angol pártfogó szolgálat között az a különbség, hogy az angol túl „közel” van a szociális munkához, és túl „távol” esik a büntető igazságszolgáltatás elvárásaitól. A hazai helyzet viszont éppen fordított, a pártfogónak nincsenek kapcsolatai a szociális szférával, csak a büntető igazságszolgáltatással, pedig a helyes út valahol középen van, a büntetőpolitika és a szociálpolitika határterületén.³²

Az is kifogásolható, hogy a pártfogó felügyelet büntetőjogi szabályozása homogén, holott ez a járulékos intézkedés számos különböző jogintézményhez kapcsolódhat, s az elítéltek jelleme, személyisége és helyzete nagyon eltérő. A bíróságok ritkán állapítanak meg speciális magatartási szabályokat határozataikban, ezért gyakorlatilag a pártfogón múlik, kihez, milyen módszerrel közelít. Előgondozás hiányában a bíróság (illetve vádemelés elhalasztása esetén az ügyészség) kezében összpontosulnak az információk, amelyek elég szűk csatornán jutnak el a pártfogóhoz, különösen ha az ítélet rövidített indokolással készül. A pártfogó munkájához iránymutatásul szolgálhat egyrészt az egyéniesített magatartási szabályok meghatározása. Másrészt könnyebbséget jelentene a pártfogó felügyelet kategorizálása.

Kerezi Klára egyszerű és fokozott pártfogó felügyelet kialakítására tesz javaslatot. A bíróság döntené el, hogy adott ügyben melyiket rendeli el. A javaslat tartalmazza a pártfogó felügyelet lerövidítésének lehetőségét is, a pártfogolt magatartásától és

30 Burgstaller, Manfred: Kábítószer-büntetőjog Ausztriában, Magyar Jog, 34. évf. 1987/4. szám, p. 368.

31 Nagy Ferenc: A büntetőjogi szankciórendszer reformja...i.m. p.13.

32 Kerezi Klára: A közösség és a közösségi büntetések, Belügyi Szemle, 2003/2-3. szám p.109.

körülményeinek változásától függően. A lerövidített pártfogó felügyelet megszűnése után a próbaidő tovább tartana, az eredeti határidő lejártáig, azonban az elítéltet már nem terhelnék a pártfogó felügyelethez kapcsolódó kötelezettségek (kapcsolattartás a felügyelővel stb.) A továbbiakban tehát az elkövetőt lényegében csak a bűncselekmény elkövetésétől tartózkodás kötelezettsége terhelné.³³

A büntetőjogi jogkövetkezmények új távlatait nyitotta meg a *jogi személyek* büntetőjogi felelősségének megalapozása. Eddig ismeretlen elnevezésű szankciók jelentek meg, melyek alkalmazásához a hagyományostól eltérő szemlélet kialakítása szükséges. A továbbfejlesztés lehetőségeit igazából majd a 2001. évi CIV. törvény hatályba lépése után tudjuk felmérni, bár bizonyos bírálatok már megfogalmazódtak az említett jogszabállyal kapcsolatban.³⁴

Végezetül néhány szó a *diverzióról*. A mozgalom az USA-ból indult ki és alapkonceptiója, hogy a kevésbé veszélyes elkövetők viszonylag enyhébb bűncselekményeit kiemelik a hagyományos formális büntető eljárásból és azokat az ilyen eljáráson kívüli informális úton intézik el. Az elterelés jelentheti a teljes büntető eljárás kikerülését, illetve a hagyományos eljárás egyes szakaszainak kiiktatását.³⁵

Az elterelés valójában a jóvátételi elem beépítésével válik széles körben alkalmazhatóvá. (E vonatkozásban ismét megjelenik a jóvátétel, az elkövető és az áldozat kapcsolatának rendezése, amelyről már említést tettem a közérdekű munkával, valamint a feltételes elítélés magatartási szabályaival összefüggésben.)

A megoldás hatékonyságát mutatja, hogy Németországban 100 vádemelésre mintegy 80 jóvátételi elterelés jut³⁶, Ausztriában pedig a fiatalok elkövetőkkel szemben indított büntető eljárások kétharmada, a felnőtt elkövetők ügyének kb. 70 %-a informális úton, azaz valamilyen elterelési lehetőséggel ér véget. Ausztriában a kiegyezésel érintettek 75 %-a teljes mértékben elégedett volt az eljárással. Hans Valentin Schroll ügyész úr megjegyzése szerint „nem a sértettek olyan megbocsátóak, hanem a szakembereik (mediátorok, szociális munkások, pártfogók) olyan jók!”³⁷

A jóvátételi elterelés teljes mértékben megfelel a Kónya István által hangsúlyozott „közhasznosság” követelményének.³⁸ Mindenki „jól jár vele”: a sértett valamilyen formában kártérítést kap, az elkövető mentesül a súlyosabb jogkövetkezmények alól, a hatóságokat pedig tehermentesítik. A magyar jogrendszerben a jóvátétel még csak más szankciók árnyékában létezik, például a vádemelés elhalasztásánál vagy a próbá-

33 Kerezi Klára: Az alternatív szankciók helye és szerepe...i.m. p.20-22.

34 Erről részletesebben: Fantoly Zsannett: A jogi személyek büntetőjogi felelősségének megítélése az Európai Unióban, *Collega*, V. évf. 2001/6. szám p.8-26., és Fantoly Zsannett: A jogi személyek büntetőjogi jogalanyiségének kodifikálása Ausztriában és Magyarországon, *Collega* VI. évf. 2002/1. szám p.40-42.

35 Nagy Ferenc: Új fejlődési irányok, avagy a tradicionális jogállami büntetőjog eróziója, *Magyar Jog*, 44. évf. 1997/6. szám, p. 333.

36 Kerezi Klára: Az alternatív büntetések...i.m. p.372.

37 Váradai Erika: Alternatív szankciók és elterelési lehetőségek Ausztriában, *Büntetőjogi Kodifikáció*, 2. évf. 2002/2. szám, p. 9. és 16.

38 Kónya István i.m. p.32.

ra bocsátásnál előírt magatartási szabály lehet. Előnyeinel fogva azonban alkalmas arra, hogy ennél sokkal nagyobb szerepet kapjon.

„Minden dologban, különösen a nehezebbekben, nem várható el, hogy valaki egyszerűen vessen és arasson, hanem szükséges egy várakozási idő, hogy azok fokozatosan megérhessenek.” - írta Bacon, s mindez igaz a büntetőjogra is, mely nem kétséges, hogy a „nehezebb dolgok” közé tartozik. A szankciórendszerben alkalmazott megoldásoknak fokozatosan kell megérniük, az elméleti kutatások és a gyakorlati tapasztalatok fényében. A természettudományos módszerekhez hasonló laboratóriumi kísérletekre sajnos a büntetőjogban nincs lehetőség, s az eredmények is csak több év elteltével értékelhetők. Ezért nagyon fontos a külföldi minták tanulmányozása a hazai reformok bevezetése előtt. Az általam felvázolt megoldások többsége véleményem szerint „járható út”, tehát a magyar büntetőjogon belül is reális lehetőséget jelent a továbbfejlesztésre.

A GYERMEKKORÚAK SÉRELMERE ELKÖVETETT SZEXUÁLIS BŰNCSELEKMÉNYEK

Király Réka¹

A kilencvenes évek Magyarországának társadalmi változásai anómiás állapotot idéztek elő. A létbizonytalanság, a munkanélküliség, az eladósodás a családokat krízishelyzetbe sodorta, az ezek megoldására képtelen felnőttek a mindennapos stresszt gyakran a nekik kiszolgáltatott, tőlük függő gyermekeken vezették (vezetik) le. Ezen bántalmazó szülők egy része maga is áldozata a gazdasági-társadalmi hatásoknak, illetve megfelelő családi minta hiányában nem tanulta meg a frusztráció levezetését.

A gyermekeknél a folyamatos bántalmazás következtében kialakulhat egy tünetegyüttes (angolul *SBS* – shaken baby syndrome), amely származhat fizikai erőszaktól, lelki terrortól, megfélemlítéstől, gondozási-nevelési kötelezettségek elmulasztásától, érzelmi elhanyagolástól, prostitúciós kihasználástól. Végső soron bármilyen cselekményt e fogalomkörbe vonhatunk, amely megszakítja a gyermek normális fejlődését.²

Hazánkban az egészségügyi szolgálat (házi- és gyermekorvosok, védőnők, csecsemőotthonok, kórházi gyermekosztályok) segítségével 1994 novembere és 1995 márciusa között végeztek országos felmérést a gyermekbántalmazásról, a veszélyeztetés formáiról és gyakoriságáról. Az adatok alapján a bántalmazási formák kb. fele cselekvő típusú, a veszélyeztetések 25%-a fizikai, 20%-a érzelmi jellegű, 5%-a szexuális abúzus, az esetek másik fele mulasztásban, elhanyagolásban nyilvánult meg.³

A *fizikai sérülések* jellemzője, hogy nem balesetből erednek, hanem a szülő szándékos, vagy súlyos gondatlan magatartásából (ütés, rúgás, szúrás, égetés, mérgezés, túlzott testi fenytés).

Az *érzelmi elhanyagolás* a gyermek személyiségének helyes fejlődését a megaláztatással, megfélemlítéssel, elkülönítéssel, önbecsülésében megsértéssel veszélyezteti.

A *gondozás elhanyagolása* a gyermek alapvető szükségleteiről való gondoskodás folyamatos és súlyos nem teljesítése, mellyel a gyermek testi, szellemi, erkölcsi fejlődését kár éri. Testi elhanyagolás, ha a gyermek orvosi vizsgálatait, kezeléseit elhagyják, kiteszik otthonról, nem az időjárásnak megfelelően öltöztetik, az életkorához szükséges felügyeletet nem biztosítják. Szellemi elhanyagolás, ha nem íratják be, vagy nem engedik el óvodába, iskolába, képzési szükségleteit nem elégítik ki. Erköl-

¹ Dr. Király Réka bírósági titkár, Sopron Városi Bíróság PhD hallgató ELTE Kriminológiai Tanszék

² Velkey László: A „megvert”, „megkínzott”, „megrázott”, „bántalmazott” gyermek syndroma Gyermekgyógyászat 1994/4.

³ Kerecsi Klára: Gyermekbántalmazás és elhanyagolás kézirát 1996.

csileg ártnak a szülők a gyermeknek, ha előtte veszekednek, káromkodnak, válás esetén egymás ellen nevelik.

A *szexuális visszaélés* — amely leggyakrabban családon belül jelentkezik — szintén súlyosan hátráltatja a gyermek egészséges fejlődését. Ez esetben a gyermek egy nála idősebb, domináns helyzetét a gyermek bizalmával visszaélésre — megtévesztéssel vagy erőszakkal — felhasználó személy szexuális, illetve szexuális indíttatású igényeinek tárgyává degradálódik.

A *gyermekkel szembeni szexuális visszaélés jellemzői:*

— titkosság: nagyfokú látencia, felderítésük nagyon nehéz (általában csak következtetés útján),

egyrészt az elkövető mindent megtesz, hogy ne derülhessen ki a bántalmazás, másrészt a gyermek esetleg nem is tudja, hogy ami vele történik, az bűncselekmény, illetve szégyenli elmondani;

— az elkövetők 75-85%-a férfi, általában a gyermeknél idősebb családtag (édes- illetve mostohaapa, szülő élettársa, testvér, szülő testvére, egyéb rokon) illetve ismerősök, akik saját kortársaikkal nem tudnak normális kapcsolatot létesíteni;

— az áldozatok 80-90 %-a lány, életkoruk 7-8 év;

— az aktus általában egyszeri, de 20 %-ban több esetben is előfordult;⁴

— erőszak, kényszer: a gyermek ellen irányuló nagyfokú testi, lelki ráhatás, de más ellen is fordulhat (a gyermek előtt állatot leoltnak, játékmackóját széttepik);

— a beleegyezés hiánya: a visszaélés olyan életkorban is elkezdődhet már, amikor a gyermek még nem is érti, mi történik vele, így nem képes visszautasítani sem a közeledést;

— kihasználás: a felnőtt a tudását, tapasztalatát, lehetőségét használja fel a gyermek manipulálására, (megfigyeli a gyermek szokásait, mi a kedves neki, jutalmat ígér);

— ambivalencia: a gyermeknek egyrészt tetszhet az ismeretlen, kellemes érzés, az, hogy figyelnek rá, kényeztetik, másrészt érzi, hogy valami titkolni való, rossz történik vele.⁵

A *szexuális erőszak tünetei* a bántalmazás mértékétől, gyakoriságától, a gyermek életkorától függően különbözőek lehetnek: ismeretlen okú vérzés, folyás, nemi betegség, húgyúti fertőzés, hasi fájdalom, alvászavar, étvágytalanság, tanulási zavarok, szökés, regresszió, rémálmok, hisztéria, depresszió, öngyilkosság.⁶

Ugyanígy figyelemfelhívó szerepe van, ha a gyermek kortársaival, játékokkal, állatokkal szemben szexuális jellegű viselkedést tanúsít, szókincsébe trágár szavak ke-

rülnek, eddig nem jellemző ismeretekről beszélni kezd, vagy rajzai szexuális abúzus átélését jelenítik meg.

Súlyosabb utóhatással kell számolni, ha

— minél idősebb az áldozat, illetve az elkövető,

— az elkövető férfi,

— a kapcsolat közelebbi a tettes és az áldozat között,

— több elkövető áldozatává válik a gyermek,

— fizikai kényszer alkalmaztak a gyermek ellen,

— gyakori, hosszantartó, komoly mértékű az erőszak.⁷

A szexuális bántalmazás *következménye* a testi-lelki tüneteken túl provokáló szexuális magatartás, promiszkuitás is lehet, mely által könnyebbé válik a gyermek szexuális kizsákmányolása, így súlyos esetben a szexuális erőszak a gyermeket a prostitúció útján indíthatja el. A könnyű pénzszerzési lehetőség, a kalandvágy, illetve a kihasználás pedig a számára káros magatartás folytatására készíti, kényszeríti a gyermeket. A tünetek ismerete és adott gyermeknél felismerése a prevenció lényegét jelentik.

A *statisztikai adatok* szerint (melyek csak a hatóságok tudomására jutott eseteket képesek regisztrálni) 2001-ben a természetes személy sértettek száma 263 225 fő volt, ezek közül 2842 fő (1,08 %) gyerekkorú, azaz 14. életévét be nem töltött személy. A nemi erkölcs elleni bűncselekmények áldozatainak száma 837 fő volt, közülük 299 fő gyerekkorú (az összes sértett számához viszonyítva arányuk 35,7%, vagyis minden harmadik nemi erkölcs elleni bűncselekmény áldozata 14 év alatti volt!), ez a szám az összes (2842 fő) gyerekkorú sértettek 10,5 %-a (tehát az összes gyerekkorú sértettek közül minden tizedik nemi erkölcs elleni bűncselekmény áldozata lett).

Az erőszakos közönség bűncselekmény sértettjeinek száma 313 fő, a sértettek 14%-a gyerekkorú, a szemérem elleni erőszak esetében a sértettek száma 179 fő, ezek 51%-a gyerekkorú.⁸

A gyermekek jogairól szóló New York-i egyezményt *kihirdető 1991. évi LXVI. számú törvény 34. cikke* szerint az Egyezményben részes államok kötelezik magukat arra, hogy megvédik a gyermeket a nemi kizsákmányolás és a nemi erőszak minden formájától. Ebből a célból az államok hazai, kétoldalú és többoldalú síkon különösen az alábbiak megakadályozására tesznek intézkedéseket:

- a) a gyermek ösztönzése vagy kényszerítése törvénytelen nemi tevékenységre;
- b) a gyermekek kizsákmányolása prostitúció vagy más törvénytelen nemi tevékenység céljára;
- c) a gyermekek kizsákmányolása pornográf jellegű műsorok vagy anyagok elkészítése céljára.

⁴ Sexually transmitted diseases and child sexual abuse U.S.Department of Justice kiadvány 1996.

⁵ Tordainé Vida Katalin szerk.: Gyermekbántalmazás, J.R.Conte: A gyermekekkel szembeni szexuális erőszak Kalandart Kiadó Budapest, 2001.

⁶ Velkey: i.m.

⁷ J.R.Conte: i.m.

⁸ Tájékoztató az ismertté vált kiemelt bűncselekmények sértettjeiről, valamint a sértettek és az elkövetők kapcsolatáról az 1997-2001. években Legfőbb Ügyészség Számítástechnika-alkalmazási és Információs Főosztály Budapest, 2002.

A 35. cikk szerint az Egyezményben részes államok hazai, kétoldalú és többoldalú síkon meghoznak minden alkalmas intézkedést arra, hogy megakadályozzák a gyermekek bármilyen formában történő elrablását, eladását vagy a velük való kereskedelmet. A gyermekmunka legrosszabb formáinak betiltásáról és felszámolására irányuló azonnali lépésekről szóló, a Nemzetközi Munkaügyi Konferencia 1999. évi 87. ülészakán elfogadott 182. számú Egyezmény kihirdetéséről szóló 2001. évi XXVII. törvény 3. cikke szerint jelen Egyezmény alkalmazásában a "gyermekmunka legrosszabb formái kifejezés" magában foglalja:

- a rabszolgaság vagy a rabszolgasághoz hasonló gyakorlat valamennyi formáját, úgymint a gyermekek adásvételét és a gyermekkereskedelmet, az adórszolgaságot és jobbágyságot,
- valamint a kényszer- vagy kötelező munkát, ideértve a gyermekek kényszer- vagy kötelező sorozását fegyveres konfliktusokban való bevetésük érdekében;
- egy gyermek prostitúció, pornográfia készítés vagy pornografikus előadás céljára történő használatát, vásárlását vagy felajánlását;
- egy gyermek illegális tevékenységre, különösen a vonatkozó nemzetközi szerződések szerint meghatározott kábítószer-előállítására és az azokkal való üzérkedésre történő használatát, vásárlását és felajánlását;
- olyan munkát, amely jellegénél fogva, vagy azon körülményektől fogva, amely között azt végzik, valószínűleg veszélyezteti a gyermekek egészségét, biztonságát vagy erkölcsét.

A nemzetközi dokumentumok értelmében a témánk szempontjából a *gyermekmunka legrosszabb formáinak* tehát a szexuális célú gyermekkereskedelmet, a gyermekpornográfiát és a gyermekprostitúciót tekinthetjük. (Az egyezmények a 18. életév alatti személyeket nevezik gyermeknek, kivéve, ha személyes joguk alapján egyéb ok miatt nagykorúnak kell tekinteni.)

Gyermekkereskedelem esetében a felnőttek ellenszolgáltatás fejében más számára lehetővé teszik a gyermek szexuális célra használatát. Az áldozatok többsége az otthonról elcsalt, elszökött, majd eltűntnek nyilvánítottakból kerül ki, de akár a szülei is eladhatják a gyermeket.

Jellemzője, hogy láthatatlan, folytonos mozgásban van (a fiatalokat rotáció szerint cserélik), átlépi az országhatárokat. Tipikus küldő országok Albánia, Moldávia, Románia, Bulgária, Ukrajna. Célországok Olaszország, Nagy-Britannia, Franciaország, Spanyolország, Belgium, Hollandia, Németország.

Rohamos terjedését, utánpótlását elősegíti a kínálati oldalon, hogy a gyermekek könnyen elérhetőek, befolyásolhatóak, jól irányíthatók, kiszolgáltatott helyzetben vannak, érdekvédelemre nem képesek. A keresleti oldal hiedelmei (a fiatalokkal való nemi kapcsolat megfiatalít, a gyermekektől nem kapható el AIDS-t, illetve ettől meggyógyul) szintén nehezítik a gyermekkereskedelem felszámolását.⁹

9 Herczog Mária: A gyerekek szexuális kizsákmányolásának megelőzése és kezelése. Belügyi Szemle 2003/2-3.

A *gyerekpornográfia* az Interpol meghatározása szerint egy gyermek szexuális kizsákmányolásának képi megjelenítése, fókuszában a gyermek szexuális viselkedése, nemi szervei állnak. A gyermekeket ábrázoló pornográf termékekhez hirdetések, videó- és számítógépes magazinok, az internet és különféle szex-telefonvonalak útján lehet hozzáférni. A fiatalok gyakran fel sem fogják a veszélyét annak, ha valaki róluk ruha nélkül fényképeket készít, sőt, ezért még pénzt is kapnak, a címeket egymás közt cserélgetik.

A *gyermekprostitúció* a prostitúció legszomorúbb jelensége, ennek utánpótlását jelenti, hiszen a korai fejlődési szakaszban megismert magatartástípus a bevésődés révén megőrződik. Ahogy a felnőtt prostitúció, a gyermekprostitúció is ókori eredetű, szakrális gyökerekkel (Babilonban, Egyiptomban a 7-8 éves lányok már az istennőket szolgálták). Ma a Közép- és Távol-Keleten, illetve Latin-Amerikában általános a gyermekprostitúció. Magyarországon különösen az állami gondozottak, illetve egyes végénylányok (akiket családjuk gyakran eleve prostituáltk nevel, hogy ők tartsák el a családot) a veszélyeztetettek.

A gyermek-, illetve fiatalkori prostitúció típusai:

- a szülők árusítják ki a hagyományok alapján a gyermekeket (pl. Távol-Keleten);
- a gyermek az önfenntartását ezzel biztosítja;
- galerik a létfenntartásukhoz szükséges pénzt így szerzik meg.¹⁰

A tinédzserprostitúció leggyakoribb oka az anyagi probléma (a prostitúcióval könnyen, gyorsan lehet pénzhez jutni), kalandvágy, szexuális motiváltság, gyermekkori negatív hatások, családon belüli erőszak, szexuális abúzus.¹¹

A magyar büntető jogágak az alábbiak szerint próbálják védeni a gyermekeket a szexuális visszaélésektől:

A Btk. (1978. évi IV. törvény) XIV. fejezete a házasság, család, ifjúság és nemi erkölcs elleni bűncselekményeket foglalja magába. A 195.§-ban meghatározott kiskorú veszélyeztetése büntette bármilyen SBS-tünetet előidéző aktív illetve passzív magatartással megvalósítható. Szubszidiárius tényállásként a (2) bekezdés „züllött életmód folytatására rábír, vagy rábírti törekszik” fordulata alkalmazható azzal az elkövetővel szemben, aki a gyerekkorút szexuális célokra felhasználja.

A tiltott pornográf felvétellel visszaélés büntette (a 195/A.§-t az 1997. évi LXXI-II. törvény vezette be, jelenlegi szövege 2002. április 1-jétől hatályos) a gyermekpornográfia ellen lép fel.

A bírói gyakorlatból ismertetem a 24 éves, személyiségzavarban szenvedő S.G. esetét, akit 3 rendbeli tizenkettedik életévét be nem töltött személy sérelmére elkövetett természet elleni erőszakos fajtalanítás büntette és 3 rendbeli tiltott pornográf fel-

10 Kránitz Mariann: A prostitúció jellegzetes megjelenési formái. Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok XXVI. 1989. Kránitz Mariann: Prostitúció fiatal korban — tinédzserprostituáltak KKT XXVIII. 1991.

11 Győr-Moson-Sopron Megyei Bíróság a Bf.247/2001/5. számú ítélete, mely az elsőfokon főbüntetésnek kiszabott 5 év börtönbüntetés időtartamát 3 év 6 hónapra csökkentette

vétel készítésének büntette miatt ítélték el, mert 10, 9 és 6 éves meztelen kislúkról és nemi szerveikről készített fényképfelvételeket.¹²

A XIV. fejezet II. címében szabályozott nemi erkölcs elleni bűncselekmények sértettei ugyanúgy lehetnek 14. év alattiak, mint felnőttek, sőt a törvény a 12. életévüket betöltött, törvényi védelem alapján védekezésre képtelen személyek sérelmére elkövetést minősített esetként súlyosabban rendeli büntetni. A sértett beleegyezése büntetőjogilag lényegtelen, az elkövető ez esetben is felelősségre vonható.

A tényállásokban szabályozott magatartásformákat az alábbi bírósági esetek ismertetése révén szemléltetem:

Tizenkettedik életévét be nem töltött személy sérelmére erőszakos közönség büntette /Btk.197.§ (2) a / miatt ítélték el a 40 éves, többszörös visszaeső H.G.-t, aki egy 10 éves kislányt egy faházba csalt, felszólította, hogy vetközzön le, megöléssel fenyegette, bántalmazta, majd simogatni kezdte, kezével a gyermek hüvelyébe nyúlt, majd kislányt lefogva megpróbálta annak hüvelyébe nyomni a nemi szervét.¹³

Nevelése alatt álló személy sérelmére elkövetett szemérem elleni erőszak büntetésében /Btk.198.§(3)/ állapították meg a 33 éves R.I. felelősségét, aki az élettársa 11 éves lánya mellé alsónadrág nélkül az ágyba feküdt, a gyerekről is levette az alsóneműt, majd arra bírta rá, hogy a gyermek a nemi szervét húzogassa, feküdjön rá, így a nemi szerve a sértett szeméremtestével érintkezett, és a kielégülésig mozgott.¹⁴

Hozzá tartozó sérelmére elkövetett megrontás büntetésében /Btk.201.§ (3) / mondták ki a 38 éves B.L. bűnösségét, aki enyhén ittasan a tévét néző 13 éves lánya mellé ült, és fürdőköpenyét szétnyitva, alsónadrágját lejjebb tolva lányát a térdére ültette, és őt a ruháján keresztül simogatni kezdte, miközben megpróbálta annak nadrágját kigombolni. A lány megrémült, felugrott, és kifutott a lakásból.¹⁵

A *Büntető eljárásról* szóló 1998. évi XIX. törvény rendelkezései értelmében a fenti bűncselekmények miatt indult eljárások során a sértett fokozott kíméletének elve kell, hogy érvényesüljön. Így a kihallgatásnál a gyermek érdekét kell figyelembe venni, őt, illetve hozzátartozóját megfelelő, akár többször is, írásban is, tájékoztatni kell az eljárás menetéről a szükséges körben. Kiemelendő a gyermekkorú sértett vallomásának megfelelő, pontos rögzítése, az empatikus, a gyerekekre figyelő kérdező-móddal, a bánásmóddal és a hangnemen helyezethez illő megválasztása. Ezekkel elkerülhető a másodlagos viktimizáció.

12 Győr-Moson-Sopron Megyei Bíróság a Bf.247/2001/5. számú, 2001. május 10-én kelt ítélete, mely az elsőfokon főbüntetésnek kiszabott 5 év börtönbüntetés időtartamát 3 év 6 hónapra csökkentette,

13 Soproni Városi Bíróság B.564/2001/8. számú, elsőfokon, 2001. szeptember 24-én jogerőre emelkedett ítélete, a főbüntetés 9 év fegyház.

14 Mosonmagyaróvári Városi Bíróság B.797/2000/49. számú ítélete, mely által kiszabott 6 év börtönbüntetés főbüntetést a Győr-Moson-Sopron Megyei Bíróság a Bf.897/2001/7. számú, 2002. február 7-én kelt ítéletével 6 év fegyházra súlyosította

15 Soproni Városi Bíróság B.574/2000/3. számú ítélete, a főbüntetés 2 év 6 hónap börtön, melyet a Győr-Moson-Sopron Megyei Bíróság Bf.236/2001/4. számú, 2001. december 6-án kelt ítélete helybenhagyott

A törvény /Be.207.§ (4)/ a nyomozati bíró jogkörébe utalja a gyermekkorú vallomásának felvételét, ha az ügyész ezt indítványozza. Ilyen esetben a büntetőeljárás tárgyalási szakában még gyermekkorú tanú a tárgyalásra nem idézhető, az ez időpontban már 14. életévét betöltött tanú pedig csak különösen indokolt esetben idézhető /Be.280.§ (1)/.

A bizonyítási eljárás szabályai közt a törvény előírja, hogy gyermekkorú tanú vallomását csak akkor lehet felhasználni, ha az mással nem pótolható /Be.86.§(1)/. A sértettel a szakértői vizsgálatok során (testi tüneteknél szakorvos, míg a pszichológus azt kutatja, hogy hajlamos-e a fantáziálásra a gyermek, fennáll-e utóhatás, vagy sikerült-e kihevernie a traumát) szintén megfelelő módon kell eljárni.

A bírósági tárgyaláson a kihallgatás során a fenti elveknek maradéktalanul érvényesülniük kell, adott esetben úgy, hogy a gyermek vallomását csak felolvassák. A Be. szabályai lehetővé teszik a gyermekkorú tanúnak zártcélú távközlő hálózat útján meghallgatását /Be.244/A.§ (2)/ is, így a sértettnek nem kell találkoznia az elkövetővel.

A gyanúsított oldaláról nézve fontos vizsgálni a feljelentés igaz voltát, hiszen a hamis bejelentések sem ismeretlenek a hatóságok előtt. Így lehet, hogy a gyermek, illetve nevelője csak bosszút akar állni a megvádolton, illetve jó mulatságnak ígérkezik egy ilyen feljelentés, úgy, ahogy azt a tévében látta. Megesik, hogy a házasság felbontása esetén az anya biztatja fel arra a lányát, hogy édesapját szexuális zaklatás miatt jelentse fel.

Érdekes (a korábban ismertetett, a Mosonmagyaróvári Városi Bíróságnak R.I. ügyében hozott büntetőeljárásában megtörtént) eset az, amikor a feljelentő (a konkrét esetben R.I. élettársa, a sértett édesanyja) utóbb már visszavonta volna a feljelentést, sértett lányát hazudósnak, fantáziálóknak mondta, leveleket íratott vele a gyanúsítottnak, hogy milyen jó apa, és már megbánta, hogy rosszat mondott rá, végül megtagadta a tanúvallomás megtételét. E magatartás indoka az volt, hogy az előzetes letartóztatását töltő addigi családfenntartó nélkül nehezen tudtak megélni, az anya nem rendelkezett önálló jövedelemmel.

Az orvosoknak, védőnőknek, pedagógusoknak hivatalbóli kötelességük az olyan esetek jelentése, amelyben gyanú van a gyermek szexuális zaklatására /Be.171.§ (2)/.

Megelőzési lehetőségek:

Ahhoz, hogy a gyermekeket megvédhessük a szexuális bántalmazástól, elsődleges követelmény a felvilágosításuk, a veszélyhelyzetekre felkészítésük. Ez elsősorban a szülők, de a pedagógusok és a védőnők szerepe is. Meg kell tanítani a gyermeknek, hogy önálló személyiség, a testével csak ő rendelkezhet, bizonyos esetekben nemet kell mondania, tudnia kell különbséget tenni az érintések között, melyeket lehet, illetve nem, melyeket engedheti, melyeket nem. J.R. Conte szerint a „fürdőruha alatti területek” érintésének tilalmára hívjuk fel a gyermek figyelmét.

Meg kell tanítani arra is, hogy legyen bizalma, ne szégyellje elmondani, ha valami rossz érzést hagyó eset történt vele. A veszélyhelyzetet tehát megalapozza, ha a

gyermek elmeséli, hogy őt bántalmazták, illetve ezt úgy meséli el, mintha mással történt volna meg. Ez esetben biztosítani kell őt arról, jól tette, hogy segítséget kért, és hogy ami történt, az nem az ő hibája, nem ő felelős érte. Ha csak gyanúnk van a bántalmazásra, de a gyermek erről hallgat, óvatosan a tudomására kell hozni, hogy ha problémája van, azt mondja el annak, akiben megbízik.

Ugyanilyen fontos a gyermekekkel kapcsolatba kerülő szakemberek képzése, hogy felismerjék az abúzus jeleit, és megtehessek a további veszély megszüntetéséhez szükséges lépéseket.

Mivel a látencia igen magas e területen, és a családon belüli bántalmazás is gyakori, rendkívül lényeges, hogy a testi, illetve magatartási tüneteket — a szexuális erőszak jellemzésénél már ismertetett vészjelek alapján — felismerő első észlelő (melyek akár mi magunk is lehetünk) haladéktalanul közbeavatkozzon a folyamatba, és a gyermek segítségére siessen. Az esemény megfelelő dokumentációja is kulcs ahhoz, hogy ne kelljen további traumákat megélnie a gyermeknek az eljárás során.

Szintén fontos, hogy a hatóságok összehangolják a munkájukat, tudjanak egymásról, és egymást kiegészítve nyújthassanak támogatást a veszélyben lévő gyermeknek, illetve családjának. Az együttműködési, a jelzési és a közbeavatkozási kötelezettség teljesítése lehetőséget ad a veszélyhelyzetek ismétlődésének megakadályozásra.

A 45/2003. (IV.16.) számú OGY határozat a családon belüli erőszak megelőzésére és hatékony kezelésére irányuló nemzeti stratégia kialakítását fogalmazta meg, melynek alapelve, hogy a családon belüli erőszak (az együttélő, vagy már szétvált családtagok között, közös háztartásban, egyéb intim, személyközi kapcsolaton belül, valamint intézményben együtt élők között elkövetett erőszak) nem tekinthető magánügynek, és a külföldön már ismert intézkedések (távoltartó rendelkezés, gyorsított eljárás, tanúvédelmi szabályok, menedékházak, kríziskezelő központok) bevezetése mellett komplex cselekvési programot (hazai szakemberek képzése, társadalmi tudatformáló kampány, a média felelőssége) tűz ki.

A nemzetközi szintű prevenció keretében a szervezetek (ENSZ, UNICEF, ET) által kiadott, és az egyes országok jogrendszerébe beillesztett dokumentumokon túl a szakemberek tanácskozásait kell megemlíteni. Az UNICEF 1996 novemberében Stockholmban tartotta meg első világkongresszusát a gyermekek kereskedelmi célú kizsákmányolásáról, melynek okaként a szegénységet és az oktatási rendszer hiányosságait jelölték meg. A 2001 decemberében Yokohamában szervezett II. világkongresszuson — melynek előzményeként az európai országok 2001 szeptemberében Budapesten tanácskoztak — áttekintették az elmúlt 5 év történéseit, és megállapították, hogy észrevehető a gyermekjogok erősödése, az ENSZ gyermekjogi egyezményében foglaltak megvalósítása, az állami, önkormányzati és civil szervezetek nagyobb szerepvállalása, jogszabályok, cselekvési tervek meghozatala a gyermekmunka legrosszabb formáinak felszámolására, segélyvonalak, menedékházak létesítése.¹⁶

¹⁶ Herczog Mária: i.m.

Mint az látható, e területen is a prevenció nyújt kiutat ahhoz, hogy gyermekeinket megvédhessük a szexuális bűncselekmények áldozatává válástól. Mindannyiunk felelőssége, hogy egyrészt megismertessük őket a rájuk leselkedő veszélyekkel, tudják ezeket a helyzeteket kezelni, baj közeledte, illetve megtörténte esetén merjenek segítséget kérni, másrészt állampolgárként kötelességünk is gyanú esetén intézkedni egy tudomásunkra jutott ügyben.

VÁDALKU JELLEGŰ JOGINTÉZMÉNYEK A BÜNTETŐELJÁRÁSBAN

Szilvágyi Attila¹

Bevezetés

Mint köztudott, a mai magyar bűnüldözés illetve az egész büntetőeljárás jog rendszere, az igazságszolgáltatás hatékonysági problémákkal küzd. A bűnözés ugrásszerűen növekszik, s az igazságszolgáltatási szervek nem képesek ezzel lépést tartani. A bíróságok és az igazságügyi szervek általában túlterheltek, s az egyes bűnügyek nyomozásától a jogerős ítélet megszületéséig nagyon hosszú idő telik el. Ez a jelenség azonban nem egyedülálló, mint ahogy azt többek között az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága R(87) 18. számú, már 1987 őszén elfogadott Ajánlása is bizonyítja, amely kifejezetten a büntető igazságszolgáltatás egyszerűsítését szorgalmazza a tagországokban. E dokumentum A rendes bírói eljárás egyszerűsítése címet viselő fejezetében melegen ajánlja a „bűnösségi alku” vagy más néven „vádalku” intézményének bevezetését. A vádalku eredeti formájában azonban az angolszász, pontosabban az amerikai jogrendszer sajátja, az amerikai igazság szolgáltatás rendszeréhez, működéséhez igazított nagyon hatékony jogintézmény, így ennek a kontinentális s ezen belül a magyar jogrendszerbe való bevezetése rengeteg problémát vet, illetve vetett fel.

Az természetes, hogy itthon a vádalkut nem lehetett változatlan formában bevezetni, tekintettel a két országon belüli viszonyok és a szabályozás különbözőségeire. Erre azonban nincs is szükség, mert mint ahogyan *Vargha Ferenc* kifejtette: „nem az a jó törvényhozó, aki arra törekszik, hogy egy magasabb kultúrájú államot mielőbb utánozzon, mert az így alkotott törvény sohasem tud gyökeret verni, úgy fog járni, mint a dőre kertész, aki tropikus növényt akarna északon meghonosítani”².

A következőkben tehát, az előbb említettek alapján, a klasszikus vádalkuról illetőleg a magyar „vádalkuval” kapcsolatos sajátosságokról, problémákról, valamint arról lesz szó, hogy miként és milyen formában jelentkezik ezen jogintézmény hazai jogunkban.

Végezetül megjegyzem, hogy véleményem szerint a magyar „vádalku” tárgyalását több dolog is megnehezíti:

- egyrészt az, hogy különböző szerzők tanulmányaikban más és más jogintézményt értenek a magyar „vádalku” alatt,
- másrészt, ha a klasszikus vádalku fogalmi elemeihez, céljához, funkciójához való hasonlóságot vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy a jelenleg hatályos büntető-

¹ Dr. Szilvágyi Attila ügyvédjelölt, PhD hallgató

² Balla Péter: Vádalku helyett büntetőparancs, in: Magyar Jog, 1992. 11. p. 669

eljárásról szóló 1973. évi I. törvényben (Be.) szabályozott „Tárgyalás mellőzésénél” közelebb áll ugyan a klasszikus vádalkuhoz az 1999. évi CX. törvény által a büntetőeljárás kódexbe bevezetett „Lemondás a tárgyalásról” jogintézménye, amelyre vonatkozó szabályozás azonban csak 2000. március 1.-én lépett hatályba. A különböző statisztikai adatokból megállapíthatóan azonban eddig még igen jelentéktelen számú ügybe került alkalmazásra így kialakult gyakorlatról meghatározó számú ügy és adat híján még nem beszélhetünk, ezért az is kétséges lehet, mennyire szolgálja majd a jövőben az eljárás egyszerűsítését, és milyen gyakran kerülhet alkalmazásra,
— végül a Rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvényben (Rtv.) szabályozott „vádalkuval” kapcsolatosan konkrét adatok nem állnak rendelkezésre, mivel ezek a *szolgálati titok* körébe tartoznak.

A magyar típusú vádalku megalapozása

A vádalku a magyar büntetőeljárás jogban problémákkal terhelt jogintézmény, amely véleményem szerint távolabbról két pontban ragadható meg:

- terminológiai kérdésekben, illetve
- a legalitás elvében, amely évszázadok óta uralja a büntetőeljárás központi gondolatát

Vádalkuként vonult be a magyar jogi irodalomba az angolszász jogrendszer „plea bargaining” nevű intézménye. E körben azonban, mint pl. *Belánszki Gyula* rámutat, lehetőség nyílik bizonyos „alternatív” értelmezési lehetőségekre, különösen arra, amely a „vádalku” kifejezés nyelvtani, és természetesen büntetőeljárás jogi elemzése során kínálja magát.³

Mint közismert, a Rtv. 67. §-a új jogintézményt vezetett be a magyar büntető eljárásjogba azzal, hogy lehetővé tette a rendőrség, mint nyomozó hatóság részére azt, hogy „a nyomozás megtagadásának vagy megszüntetésének kilátásba helyezésével információszolgáltatásban állapodjék meg a bűncselekmény elkövetőjével.”

A megállapodás két előfeltétele:

- szükséges hozzá az ügyész előzetes hozzájárulása, valamint
- a nyomozóhatóságnak — természetesen az ügyész által kontrollálható módon — valószínűsíteni kell, hogy a megállapodással elérhető bűnüldözési célhoz fűződő érdek meghaladja az állam büntetőjogi igényének érvényesítéséhez fűződő érdekét

Ezen új jogintézményt szinte azonnal, és előszeretettel kezdték vádalkunak nevezni, amely a jogászai társadalomban máig is tartó heves vitákat eredményezett.

³ Belánszki Gyula előadása, in: Hetedik Jogász Vándorgyűlés (szerk.: Máté Gábor), Bp. 1995, p. 153.
⁴ i.m., p. 154.

Az egyik — és egyelőre többségi — álláspont⁴ szerint a vádalku kifejezés használata még idézőjelben sem engedhető meg az Rtv. 67.§-val kapcsolatosan az alábbi okok miatt:

- a vádalku jogintézménye az angolszász típusú jogrendszer sajátja, s az általunk ismert formájában azt a bírósági tárgyalás résztvevői — az ügyész, a védő, ill. a vádlott — kötik a tárgyalást vezető bíró sajátos „gyámkodása” mellett,
- a vádalku célja — eredeti formájában — nem valamiféle „magasabb bűnüldözési érdek” elérése, hanem kizárólag a bírói eljárás gyorsítását, egyszerűsítését célzó eljárásjogi intézmény,
- a hazai büntető eljárásjogban a vádemelés, vádelejtés, tehát a közvádlói feladatok ellátásának összessége az ügyész kizárólagos monopóliuma, s „vádról” beszélni egyébként is csak a nyomozás befejezését követően, a bírói szakaszban lehet.⁵

Ezzel szemben a kisebbségi s gyakorlatiasabb vélemények szerint a „vádalku” fogalmát kiterjesztően kell értelmezni, s minden olyan megállapodást ide kell sorolni, amelynek célja az állam büntetőjogi igényének érvényesítése, illetve az arról történő lemondás. E körben érdemes az alábbi érveket kiemelni:

- az Rtv. 67.§-a alapján — a rendőrség és a bűncselekmény elkövetője közti megállapodáshoz szükséges az ügyész hozzájárulása, amelynek következtében az ügyész — aki a nyomozás törvényességét felügyeli, és aki az állami vádmonopólium birtokosa — kvázi a megállapodás részesévé válik, hozzájárulásával mintegy szavatolja, hogy az alku tárgyát képező bűncselekmény miatt nem fog vádat emelni, illetve beleegyezik abba, hogy az elkövetővel szemben a nyomozás megtagadására vagy megszüntetésére kerüljön sor;
- az Rtv. 67.§-a alapján kötött megállapodás — bár nem törvényi előfeltétel ugyan csak szolgálhatja a majdani bírósági eljárás, illetve az azt megelőző nyomozás egyszerűsítését, gyorsítását, csökkentheti a büntetőeljárások számát, tehát az igazságszolgáltatási teher mentesítése irányába is hathat;
- végezetül lehetséges az is, hogy a magyar típusú vádalku az elkövető több bűncselekményével kapcsolatban jöjjön létre, méghozzá úgy, hogy a gyanúsított megfelelő információk illetve bizonyítékok szolgáltatásával, beismerő vallomás tételével, elvállalja a relatíve súlyosabb bűncselekmény elkövetését cserébe azért, hogy vele szemben megtagadják vagy megszüntessék a nyomozást egy másik bűncselekmény miatt.⁶

A probléma tehát a vádalkuval, mint terminológiai kérdéssel kapcsolatban ott van, hogy bár Magyarországon az Rtv. alapján az abban foglalt (67.§) jogintézménynek a megjelölésére ez a kifejezés terjedt el, voltaképpen nem sok hasonlóságot mutat a klasszikus értelemben vett vádalkuval — ami az amerikai vádalku intézményét takar-

⁵ i.m.
⁶ i.m., p. 154-155.

ja, s tanulmányomban a későbbiekben kerül elemzésre. Magyarországon ugyanis az Rtv. alapján nem a vádról folyik az egyezkedés a nyomozó és a másik oldal (az együttműködő) között, hanem az eljárás megindításáról vagy megszüntetéséről. „Az alku nem arról szól, mivel vádolják, vagy nem vádolják meg az illetőt a bíróság előtt, hanem arról, milyen vele szemben fennálló alapos gyanút hagynak figyelmen kívül az elérhető bűnüldözési célhoz fűződő érdekből. A vád és a bíróság tehát ebben az alakban még eléggé távoli lehetőség”.⁷

Itt említeném meg *Belánszki Gyula* felvetését, aki szerint az előbbiek alapján kötött megállapodás — megfelelő jogi előfeltételek fennállása esetén — nem lenne kizárt a büntetőeljárás bírói szakaszában sem, persze ebben az esetben a vádlott az általa szolgáltatott információkért cserébe nem a nyomozás megtagadását vagy megszüntetését kapná, hanem a vádelejtést.⁸

Végül az előbbiekkal kapcsolatban megemlíteném *Déry Kinga* gondolatait, aki szerint a magyar büntető eljárásjogi szabályozás nem tartalmaz vádalku szabályt. Szerinte vádalku jellegűnek tekinthetjük az Rtv. 67.§. a Be 127 §, illetve 139 §, és a Nemzetbiztonsági Szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény 55. §. alapján köthető megállapodásokat, amelyek a vádalku I. kategóriáját alkotnák.⁹ Ez azonban mások szerint alapján véve nem is tartalmazza a fogalmi definíció legjellemzőbb elemeit.¹⁰

Véleménye szerint a vádalku II. szabályai már sokkal inkább közelíthetők a klaszszikus fogalomhoz, azonban az ide tartozó tárgyalás mellőzése és a kialakulófélben lévő lemondás a tárgyalásról (melyekről szintén a későbbiekben lesz szó) szintén nem jelentenek mindenben egyezést az amerikai alappéldával.

Mindezek alapján látható tehát, hogy már maga a kifejezés, a fogalom, és a magyar büntetőeljárás talaján való alkalmazása is mennyi problémát vet fel, mégis követve *Erdei Árpád*, s vele egyetértésben *Bócz Endre* javaslatát — akik ugyan a „vádalku” kifejezést ostobának és félrevezetőnek tartják, de azt javasolják „törődjünk *bele, hogy van*”¹¹ — a jogintézmények egyéb kérdéseit tárgyalom.

ad. 2. A magyar büntetőeljárás törvény tradicionálisan a legalitás elvére épül, *Kertész Imre* szerint pedig a Rtv. elfogadása (67. §.), a bűnüldözés számára adatokat szolgáltatató személyek felelősség alóli mentesítésének megoldása, egy újabb rést ütött a magyar büntető eljárásjog központi gondolatának — a legalitás elvének — évszázados uralmán. A legalitás elve szerint meg kell indítani az eljárást, és nem lehet megszüntetni bűncselekmény alapos gyanúja esetén, ha annak nincs törvényben meghatározott akadály.¹²

7 Erdei Árpád előadása, in: Hetedik Jogász Vándorgyűlés, 1995, p. 163.

8 Belánszki (1995), 155.

9 Déry Kinga: A vádalku, vagy amit annak neveznek, in: Kolléga, 1998, 5., p. 10.

10 Lásd például Hack Péter: Az ELTE ÁJTK Győri tagozatán tartott előadása, 2000. feb. 22.

11 Bócz Endre: Az úgynevezett vádalkuról, in: Belügyi Szemle 1995, 10, p. 3.

Az elv tehát feltétlen bűnüldözési kötelezettséget állapít meg, mindhárom: a rendőrség, ügyészség, bíróság, mint hatóság számára. E kötelezettség természetesen egymástól élesen elválasztható elemekből áll. A legalitás elve a legszélesebb és legszigorúbb értelemben azt a parancsot tartalmazza, hogy a nyomozóhatóságok bukkanjanak a jogértések nyomára, derítsék fel a bűncselekményeket, kerítsék kézre az elkövetőt, az ügyész minden esetben (ha a ténybeli és jogi előfeltételek megvannak) emeljen vádat, kényszerítse ki a bíróság döntését, vagy akár merítse ki a jogorvoslatokat, ha szükséges. A bíróság pedig szabjon ki minden bűncselekményt elkövető személyre büntetést, illetve alkalmazzon törvény szerinti intézkedést.¹³ „A legalitás elve parancs a bűnüldöző hatóságok számára. Azt írja elő, hogy a büntetőtörvényeket alkalmazni kell.”¹⁴ Elméletileg tehát a legalitás, szemben az opportunitás elvével, a törvények uralmát, a jogalkotók primátusát hirdeti. Ez azt jelenti, hogy a jogalkalmazó nem teheti saját megítélésétől függővé azt, hogy eltekint-e az állam büntetőjogi igényének érvényesítésétől. Elismert igazság, hogy a legalitás elvének maradéktalan érvényesülése a gyakorlatban kizárt. A feltétlen bűnüldözési kötelezettség előírása nem zárhatja ki a büntetőeljárás lefolytatásáért felelős hatóságok diszkrecionális hatalmát. A materiális bűncselekmény fogalom, pl. lehetőséget nyújt a jogalkalmazó számára már most is, hogy a cselekmény társadalomra veszélyességének hiányát megállapítva dekriminalizálja a jogalkotó által a társadalomra veszélyesnek ítélt és ezért büntetni rendelt magatartást.¹⁵ Azokban az államokban, amelyek eljárásjoga ez idáig a legalitás elvére épült, erősödik a törekvés, hogy az opportunitás elve is helyet kapjon a törvényben, sőt „már csak nem mindenütt a jogszabályi rendelkezések tesznek kisebb-nagyobb engedményeket a célszerűség szempontjainak.”¹⁶ (Ilyen pl. Magyarországon a vádemelés mellőzése.) Ilyen engedményt, s az opportunitás elvének térhódítását jelentené a bűnüldözési érdek mérlegelésének lehetősége a büntetőeljárás megszüntetésénél.

Bizonyos bűnözői csoportoknál csak olyan személyeknek vannak információszerzési lehetőségeik, akik maguk is az adott szubkultúrához tartoznak. A rendőrség számára pedig fontos az ilyen személyekkel való együttműködés. Ennek történetileg három útja alakult ki: kompromittáló adat alapján való presszionálás, kedvezmény nyújtása (információk megfizetése), illetve a két módszer kombinálása. Rendszerint a legnagyobb kedvezmény az elkövetőnek, ha szolgálatait büntetlenségben részesülhet, vagy a megérdemelnél lényegesen hamarabb szabadulhat. A legalitás elvén felépülő törvény alapján azonban nem honorálható a rendőrséggel való együttműködés az eljárás megtagadásával vagy megszüntetésével. Ilyen jogrendszerű államokban nyújthat a Btk. bizonyos kedvezményeket a feltáró jellegű vallomásokért, vagy a rendőr-

12 Kertész Imre: Megállapodás az elkövetővel, in: Rendészeti Szemle, 1993. 10, p. 14.

13 Vincze István előadása, in: Hetedik Jogász Vándorgyűlés, p. 144.

14 Bárd Károly: A büntetőhatalom megújításának buktatói, Bp. 1987. p. 66.

15 Vincze (1995), 144.

16 Bárd (1987), 65

ségnek más utat kell választania, hogy együttműködjön vele bizonyos bűnözői körökből származó „hírszerzők”. (például anyagi ellenszolgáltatás)¹⁷

Itt említeném meg *Vincze István* gondolatait, aki szerint nyilvánvaló, hogy a bűnüldözési érdek mérlegelése nemcsak 1994. évtől, az Rtv. megalkotásától jellemzi eljárást, hiszen a szakemberek előtt ismert, hogy a nyomozóhatóságoknak korábban is voltak olyan „kapcsolatai”, akik segítségükért büntetlenséget élveztek.

Ezt azonban nem törvényi szintű szabályozás tette számukra lehetővé, amely gyanúsítottak számára az opportunitás elvének sem felelt meg és nyilvánvalóan az Rtv. szabályozás ellenére az ilyen módon történő információszerezés a jövőben még inkább nem felelt meg egyik elvnek sem.¹⁸

Ami pedig az opportunitás elvét illeti, az ezt elismerő büntetőeljárás törvénykönyvek lehetőséget biztosítanak, hogy

- a bűncselekmény alapos gyanúja esetén az eljáró hatóság, a közérdek szempontjából értékelve indítsa meg vagy szüntessen meg büntetőeljárást,
- az erőforrásokat ésszerűen elosszák,
- a hatóságok a különösen veszélyes, a társadalomra nagy fokban káros bűncselekmények megfékezésére koncentrálhassanak¹⁹

Végezetül megemlíteném, hogy az igazságszolgáltatás túlterheltsége is indokolja a legalitás elvének áttörését, és az opportunitás elvének térhódítását. Ezt támasztja alá az Európa Tanács Ajánlása²⁰, valamint az Európai Emberi Jogi Egyezmény²¹ 6. cikke a tisztességes tárgyalásról, amely az ésszerű időn belüli tárgyalás feltételeinek megteremtését teszi kötelezővé az Egyezményhez csatlakozó államok számára.²²

A továbbiakban a vádalkut (plea bargaining), illetve működését őshazájában, az Amerikai Egyesült Államokban majd a „magyar vádalkut” (más fordításban „védekezés alku”) mutatom be.

Mindezek előtt azonban még szükségesnek tartom röviden felvázolni a kontinentális (s így a magyar), illetve az angolszász (amerikai) jogrendszer sajátosságait, különbségeit, hiszen ez már alapjaiban rámutat arra, hogy miért nem ültethető be a klasszikus vádalku változatlan formában a magyar illetve a kontinentális jogrendszerbe, s miért különböznek egymástól.

Az európai és az amerikai igazságszolgáltatási rendszer különbségei

A két rendszer különbségeit hosszú időn át az eljárás immanens jellemzői alapján kísérelték meg meghatározni, mindenek előtt a perben szereplő pozíciójának illetve

¹⁷ Kertész (1993), 15.

¹⁸ Vincze (1995), 145.

¹⁹ i.m.

²⁰ No. R/87/18

²¹ 1993. évi XXXIII. tv.

²² Révész Judit: A vádalku alkalmazásának tapasztalatai az Amerikai Egyesült Államokban, in: Jogtudományi Közlöny, 1999, 6. p.265.

ehhez kapcsolódóan a perbeli megismerési folyamat sajátosságainak leírásával (lásd pl. az inkvizitórius-kontradiktórius vagy akkuzatórius fogalom párt vagy a szabad és formális bizonyítás elveit).

Az elmúlt évtizedekben jelent meg az az irányzat, amely a két rendszer közti eltéréseket az eljárási jogon kívül eső, „külső” ismérvek alapján igyekszik megvilágítani. E külső ismérv, mely a különbségeket magyarázza, lehet azon értékek csoportja, amelyet az egyik vagy másik rendszer preferál. Ez a megközelítés segítséget nyújt ahhoz, hogy árnyaltabb képet kapjunk a kontinentális és az angolszász eljárási rendről. Ez ugyanis éppen arra ad magyarázatot, hogy a két rendszer miért is választ eltérő eljárási megoldásokat: például miért passzív a bíró az egyikben, és miért munkálkodik a tényállás megállapításán a másikban stb.

Mindezekből látható tehát, hogy az érvek a két jogrendszer elhatárolásánál az utóbbi szempont mellett szólnak.

Bárd Károly véleménye szerint az úgynevezett európai és amerikai igazságszolgáltatási rendszer különbségei leginkább az adott rendszernek a külvilághoz, más rendszerekhez való viszonyával ragadható meg. Az európai igazságszolgáltatás viszonyában ez azt jelenti, hogy az igazságszolgáltatás önmagába zárt, egy funkciót teljesítő, más rendszerektől elzárt entitás. Az európai államszervezés nem tűri az egymást fedő hatásköröket, versengő kompetenciákat, rivalizáló jogosítványokat és funkciókat.²³

A büntető igazságszolgáltatás egyetlen feladata, kizárólagos funkciója valamely „történeti tényállás” megállapítása és annak jog szerinti megítélése. A rendszer pedig a funkcióra nézve nyitott, a lényeg ugyanis, hogy a döntéshozó minden releváns információ birtokába jusson. Ezt szolgálja a bizonyítási eszközök beszerzésének és felhasználásának szabadsága. Akár büntetőeljáráson kívüli forrásokból, büntetőeljárás-tól idegen módszerekkel is beszerezhető az információk, ha azok a tényállás megállapításának elősegítésével kecsegtetnek.²⁴

A zárt rendszer — nem hajlandó a törvényhozás területére kalandozni, annak gyengeségeit korrigálni, még akkor sem, ha a konkrét ügyben valamely jogszabály alkalmazása nyilvánvalóan elfogadhatatlan eredményhez vezetne. Az európai rendszerek ezért inkább a rendes igazságszolgáltatástól elkülönülő intézményeket — alkotmánybíróságokat, az ombudsmani tisztséget — hívnak életre a törvényhozó kontrolljára.²⁵

Az európai rendszer azt sem engedi, hogy a közvélekedés behatoljon az igazságszolgáltatásba, ez az oka, hogy az európai eljárási jogok ellenálltak a „tisztá” esküdt-zsíri rendszer meghonosításának. A „tisztá” zsűri intézményének a lényege az, hogy az ítélező a jogot, a törvényeket más értékek nevében félreteheti.

A más rendszerektől való elzártság az oka annak is, hogy a vád és a védelem megállapodásai az úgynevezett konszenzuális eljárások mindig magát a büntető igazság-

²³ Bárd Károly: A büntető eljárási törvény tervezete az európai jogfejlődésben, in: Jogtudományi Közlöny, 1998. 4. p. 121.

²⁴ i.m., p. 122.

²⁵ i.m.

szolgáltatást szolgálják: vagy az igazságszolgáltatás mint egész működő képességét hivatottak megőrizni, vagy az igazságos döntést, amikor ily módon törvényileg honorálják a beismerést. Nem úgy, mint az Egyesült Államokban, ahol a plea bargaining alapja egyebek közt az, hogy az ügyész mégiscsak valamiféle eredményt produkálva, újválasztásának esélyeit növelheti. A politika és közvélekedés kizárását szolgálja az is, hogy a rendes igazságszolgáltatás szereplői a kontinensen kinevezett tisztviselők s nem választás útján nyerik el tisztségüket.

A rendszer zártsága magyarázza azt is, hogy az európai büntető igazságszolgáltatás a bizonyítási eljárás korlátait bár elismeri, ám azt elsősorban a tényállás megállapítása érdekében teszi, míg például az Egyesült Államokban, ezen korlátok arra vannak, hogy „fegyelmezzék” a bűnüldözőket. A mi felfogásunk szerint arra ott van a fegyelmi eljárás vagy a büntetőjog.²⁶

Mindezek alapján látható tehát, hogy a két rendszer között lényegi különbségek vannak, ami arra is magyarázatul szolgál, hogy miért különbözik alapvetően a klasszikus és a magyar „vádalku” intézménye. Véleményem szerint mivel két különböző „talajról” van szó, nem is lehet egy dolgot azonos módon mindkettőn megvalósítani, s értelmetlen is volna erőltetni. Mindezek ellenére megjegyezném, hogy egyes tanulmányok felhívják a figyelmet a két rendszer közötti bizonyos pontokban való közeledésre.²⁷

A továbbiakban a vádalku klasszikus formájáról, fejlődéséről, működéséről lesz szó. Ezen rész célja, hogy megfelelő alappal rendelkezünk a magyar és amerikai viszonyok összehasonlítására, főleg ami a vádalku igazságszolgáltatásban betöltött szerepét, helyét és nem utolsósorban, ami a hatékonyságát illeti.

A vádalku illetve a megegyezés az Amerikai Egyesült Államok igazságszolgáltatásában

Az Egyesült Államok igazságszolgáltatásában kiemelkedően fontos helyet foglal el a vádalku (Plea bargaining), illetve az annak keretében történő megegyezés a bűnösség beismerése kérdésében (Plea Agreement Procedure). A legtöbb büntetőügyben, ami több mint 90 %-ot²⁸ jelent, beleértve a súlyosabb bűncselekményeket is az opportunitás elvei alapján emelt vád, az ezt követő bírósági eljárás, a bűnösséget megállapító és kiszabó ítélet nem a hagyományos keretek között történik. Ezekben az ügyekben a vádemelést követően a vádlott és védője, illetve az ügyész közt lefolytatott vádalku és az ennek eredményeként létrejött megegyezés határozza meg a további bírósági eljárás menetét.

26 i.m.

27 Lásd például Samu Mihály: Jogpolitika, Rejtjel kiadó, Bp. 2000, p. 54.

28 Grmela Zoltán: Vádalku — az amerikai modell, in: Magyar Jog, 1993. 6., p. 368

A vádalku kölcsönös egyezkedést, alkudozást jelent a vádemelés után. Ha a felek ennek során meg tudnak egyezni (Plea Agreement), az egyezés eredményét a bíróság által tartott nyilvános előkészítő tárgyaláson az egyesbíróként eljáró bíróság elé terjesztik. Ilyen megegyezés esetén bizonyítási eljárás lefolytatása nélkül, a vád által előterjesztett bizonyítékok és a vádlott beismerése alapján állapítja meg a bíró a bűnösséget, a beismerés szerint megvalósult bűncselekményben. A büntetés szintén a megegyezés figyelembevételével kerül kiszabásra. Meg kell jegyezni azonban, hogy az Egyesült Államok szövetségi bíróságai előtti eljárás, valamint az USA 50 tagállama egy részében lefolytatott büntetőeljárás esetén a bíró érdemben nem vesz részt a vádalkuban, míg más tagállamokban a bíró szerepe a vádmegegyezés létrejöttében aktív.²⁹

A vádalku eredményeként létrejött megegyezést a bíróság elfogadhatja, vagy elutasíthatja. Az elutasítás történhet a „közösség érdekében”, vagy ha a felek megállapodása lényeges formai vagy tartalmi hibában szenved. Ezzel kapcsolatban a bíróságnak vizsgálnia kell a vád ténybeli alapjait, a vádlott beleegyezésének önkéntességét valamint azt, hogy ez a beleegyezés a bűnösség beismerése, a jogilag lényeges kérdések és következmények pontos megértésén és körültekintő ismeretén alapszik-e.³⁰

A vádalkura és a megegyezésre vonatkozóan a bírói gyakorlat kidolgozta azokat az alapelveket, amelyek a résztvevő személyek jogainak a gyakorlását biztosítják az alkotmányos alapelvekkel összhangban.

Ha a bíróság a megegyezést elfogadja, az ügyben bíróság előtt nem történik bizonyítás. A bíróság a vádlott bűnösségét nem az eredeti vádnak megfelelő cselekményben állapítja meg, hanem abban, amit az ügyész előterjesztett, és amire a vádlott beismerése kiterjed. Ha eredetileg több cselekmény volt a vád tárgya, egyes cselekményekkel kapcsolatban a bíróság megszüntetheti az eljárást, ha az ügyész a megegyezés folytán ezekben a vádat elejtette. Ami a büntetés mértékét illeti, a bíróság ugyan figyelembe veszi a megegyezést, de nincs kötve ahhoz. Ugyanakkor, ha a megegyezéstől el is tér, nem hozhat a büntetés neme és mértéke tekintetében attól alapjaiban, minőségileg eltérő határozatot.³¹

A vádalku eredményeként létrejött megegyezést az USA-ban sok tekintetben a polgári jogi szerződéshez hasonlítják, amelynek megtartása mindkét félre kötelező.³² Ha tehát bármelyik fél az „alkut” megszegi, az eredeti kiinduló állapotot vissza lehet állítani, és az ellentétes fél mentesül a vállalt kötelezettség alól. A vádlott ilyenkor visszavonhatja beismerő vallomását, ami azt jelenti, hogy azt semmilyen eljárásban nem lehet vele szemben felhasználni.

29 Kelemen Ágnes: A vádalku illetve megegyezés az Amerikai Egyesült Államok igazságszolgáltatásában, in: Magyar Jog, 1990. 10., p. 856.

30 i.m.

31 i.m.

32 Révész (1999), p. 269.

*A vádalku (plea bargaining) lényegi kérdései**A vádalku és megegyezés fejlődése és jelentősége*

A vádalku az Egyesült Államokban hosszú múltra tekint vissza, már a XIX. század elejétől ismert gyakorlat volt. Mindezek ellenére csak az 1970-es években a Legfelsőbb Bíróságnak az ún. Santobello ügyben³³ hozott határozatával vált egyértelműen elfogadottá, s a jogi irodalomban és a sajtóban is csak 1960 körül lett nyilvánosan tárgyalta ez az intézményrendszer³⁴.

Kezdetben a felek kifejezetten titkolták az egyezséget, amelynek lényege az volt, hogy a vádlott beismerése ellenében az ügyész a vádlott számára az eredeti vádnál kedvezőbb megítélésű vádat tart fenn a bíróság előtt, aki előtt ez a megegyezés hivatalosan nem vált elismertté.³⁵

A beismerő vallomás — tekintettel a büntetőeljárás lényeges egyszerűsödésére — már korábban is nagy hangsúlyt kapott a bírói gyakorlatban. A későbbi fejlődés aztán lehetővé tette, hogy a beismerő vallomás és egyéb feltételek fennforgása esetén a bíróság eltekinthessen a bizonyítástól. A vádalku eredménye pedig a vádlott beismerése volt. Ez tette tehát lehetővé, hogy a vádalku lassan az igazságszolgáltatás és a nyilvánosság számára is közsímt intézményrendszeré vált, és ez vezetett oda, hogy a Legfelsőbb Bíróság 1971-ben egyértelműen el is fogadta.³⁶

A bíróságok éveken keresztül vonakodtak ugyan a vádalku elismerésétől (sőt, pl. Texas államban kifejezetten tiltották is), azonban az, és a vádegyezmény rendszere egyre jobban elterjedt. A Legfelsőbb Bíróság egyik határozatában pedig egyenesen azt mondta ki, hogy a vádalku eljárás a büntetőjog rendszere működésének alapvető feltétele.³⁷

A vádalku helye és szerepe az igazságszolgáltatásban

A vádalku rendszerének kialakulását és elterjedését elsősorban a vádhatóság és a vádlott találkozó érdeke hozta létre.

A kezdet során a vádalku a vád képviselője oldalán azért volt kedvező, mert a bizonyítás bizonytalan volt a jury tárgyalás során, az egyes bűncselekmények vagy a minősítő körülmények alapjául szolgáló tények tekintetében könnyebben járható út volt — elkerülve a felderítés vagy a bizonyítás rendkívüli nehézségeit — a megegyezés létrehozása³⁸, és ezáltal mégis, valamiféle eredmény produkálása az ügyész részéről, aki ezáltal újraválasztása esélyeit növelheti.³⁹

33 Lásd. I. sz. Melléklet 4.1.

34 Kelemen(1990), p. 858.

35 Révész(1999), p. 266.

36 Kelemen(1990), p. 858.

37 i.m.

38 i.m.

39 Bárd(1998), p. 122.

A másik oldalról viszont a vádlottnak többoldalú érdeke fűződött ehhez a korlátozott beismeréshez. Elkerülhette a súlyosabb bűncselekmény vagy a több bűncselekmény miatt kiszabható súlyosabb büntetést.

A későbbiekben a vádalku és a megegyezés rendszere, különösen az utóbbi évtizedekben, a bűnözés rendkívüli növekedése, a büntető ügyek felderítésének rendkívüli időigényessége, illetve a jury-tárgyalás keretében az igen terjedelmes bizonyítás lefolytatásának a szükségessége miatt, az igazságszolgáltatás működő-képessége fenntartásának alapvető intézményévé, s amivel mindenki egyetért, elkerülhetetlenné vált. Révész Judit tanulmánya alapján említeném meg azt a feltételezést, amely szerint, ha a vádalku alkalmazását megtiltanák, akkor a bűnösség — beismerésének aránya (most az összes ítéletek több mint 90%-a!) lényegesen csökkenne és a tárgyalások számának óriási emelkedéséhez vezetne, (akár csak egyharmaddal csökkenne a vádalkuk száma) ezáltal a tárgyalások száma akár 400 %-al is megnövekedhetne. Ez teljesen szétzúzná az amúgy is állandó nehézségekkel küzdő büntető-igazságszolgáltatási rendszert.⁴⁰

A vádalku és a megegyezés tartalma

Az úgynevezett bűnösségi elismeréses eljárásban (guilty plea) a megegyezés általában magában foglalja a vádalkut, és az ítéletalkut, vagy egyszerre mindkettőt. A szokás értelemben vett vádalkuban, egy vagy több vádpontban foglalt bűncselekmény elkövetésének beismeréséért cserébe, az ügyész a többi vádpont alóli felmentést ajánlja (felmentő megegyezés). A másik típus szerint az ügyész elfogadja a beismerést, és cserébe enyhíti a vádat (enyhébb vádban megegyezés).

Az ítéletalku is kétféle lehet: vannak esetek, amikor az ügyész megegyezik abban, hogy a bűnösség beismerése esetén a bírónak indítványozza: a később kiszabandó ítélet a vádlottal való egyezségeen alapuljon. Másik eset - ami már kedvezőtlenebb a vádlott számára — ha az ügyész indítványt tesz a bírónak, hogy az ítélet ne legyen ellentétes a vádlott által különösen kért ítélettel (ítélet indítványozására irányuló egyezség). Az ügyész megegyezhet egy konkrét ítéletben is (ítéletegyezés).⁴¹

A megegyezés ezen kívül számos egyéb kérdésre is kiterjedhet: például a vád képviselője lemond az adott állam keretében folyó büntetőeljárás befejezése után a szövetségi bíróság előtti vádemelés lehetőségéről, vagy vállalhatja az ügyész, hogy a vádlott az eljárás jogerős befejezéséig, vagy esetleg a jogerős elítélés után milyen típusú vagy mely konkrét büntetés végrehajtási intézetben töltsen a fogva tartását.⁴²

A megállapodás során a vádlott vállalhatja, hogy nem csak a saját bűnösségére tesz beismerő vallomást, hanem más vádlott társát, vagy más személyt terhelő beismerő

40 Révész (1999), p. 271.

41 Révész (1999), p. 266.

42 Kelemen (1990), p. 859

vallomást tesz, így például vállalhatja, hogy segítséget nyújt a bűncselekmény többi elkövetőjének felderítésében stb. Megemlíteném az ilyen „segítésnek” súlyos következményei lehetnek. Ugyanis „a szervezett bűnözésben részt vevők tudják, hogy társaik szemében a kiugrás önmagában véve is halálos véték, de az „árulóvá” válásnak tekintett tanúzás megtorlása még szörnyűbb, kiterjedhet a családtagokra is. Az ilyen személyektől származó információk igénybevételét hivatott biztosítani a szervezett bűnözésről szóló 1970 évi törvény alapján kidolgozott tanúbiztonsági program, amelyet kiegészített az 1984 évi átfogó bűnellenőrzési törvény. A jogszabály lehetővé tette, hogy jelelős vallomás ellenében védelmet és segítséget nyújtson az állam a tanúnak, valamint közeli hozzátartozóinak akár még személyazonossági irataik kicserélésével, elköltöztetésükkel is. A védelem a tanút egész életére megilleti. Ez egy 3 fős családnál mintegy 136.000 dollárjába kerül az államnak.”⁴³ Véleményem szerint egy ilyen intézkedés Magyarországon lehetetlen, tekintettel a rendelkezésre álló szűkösebb anyagi forrásokra, illetve az ország területének kisebb méreténél fogva az elköltöztetés hatékonyságára.

A vádemelés rendszere és a vádalku

Az Egyesült Államok vádemelési alapelve az opportunitás, a vádhatóságnak diszkrecionális joga van a vádemelés tekintetében. Mind szövetségi, mind a tagállamok szintjén közös vonás, hogy amennyiben az ügyész alaposan felteheti, hogy egy személy elkövetett egy a törvény által bűncselekménynek nyilvánított cselekményt, eldöntheti, vádat emel-e vagy sem, ez csak az ő elhatározásán múlik.

Ez arra is vonatkozik, hogy mire terjed ki a vádemelés. Az ügyészeknek diszkrecionális joguk gyakorlása során, mentesnek kell lenniük minden károsító, hátrányos megkülönböztetést eredményező magatartástól, állásfoglalástól. A diszkrecionális jog gyakorlása körébe tartozik a vádalku intézményének rendszere is. Ha a társadalom érdeke úgy kívánja, ide értve a társadalomnak az eljárás ésszerűségéhez és gyors lebonyolításához fűződő érdekét is, az ügyésznek joga van az a vádalku keretében az egyes bűncselekményekben emelt vádat elejteni, vagy az előbbi pontban említett lehetőségekkel élni. Fontos eljárásjogi szabály, hogy a vádemelést, illetve a vádnak a grand jury-hez való benyújtását megelőzően az ügyész nem bocsátkozhat alkudozásba a vádat illetően a vádlottal, vagy védőjével.⁴⁴

Bírósági jóváhagyás — az érvényesség előfeltételei

Az Egyesült Államok szövetségi büntetőeljárásának a szabályai szerint a vádalku eredményét, a megegyezést a bíróságnak jóvá kell hagynia. A bíróságnak az elő-

⁴³ Kertész (1993), p. 17.

⁴⁴ Kelemen (1990), p. 860.

készítő ülés keretében tartott nyilvános tárgyaláson vizsgálnia kell a megegyezés tartalmát.

A Büntetőeljárás Szövetségi Szabályzata szerint, a „bíróság mindezt megteheti zárt ülésen is, de ehhez *nyomós indokra* van szükség. A szabályzat ugyan előírja, hogy zárt ülésű (nyilvánosság kizárásával történő) egyezségbemutatáshoz nyomós indok szükséges, de arról nem rendelkezik, hogy azt a nyilvánosság kizárásával vagy nyilvánosan kell-e előterjeszteni, illetve meglétét bizonyítani. Feltehetően a kérdést esetenként, külön-külön mérlegeli a bíróság.”⁴⁵

A bíróságnak tájékoztatási kötelezettsége van a vádlottal szemben arra a vádra nézve, amelyre a bűnösség beismerése vonatkozik. Ennek a tájékoztatásnak tulajdonképpen teljes körűnek kell lennie, s ki kell terjedni a bűncselekmény, a vád, a védelemmel kapcsolatos, s az ítéletbe foglalható valamennyi következményre, lehetőségre.⁴⁶

A Legfelsőbb Bíróság egyik határozatában kiemelte, hogy a bíróságnak a beismerés elfogadása előtt, kötelessége a vádlottat figyelmeztetni arra, hogy ezzel több alkotmányos jogáról lemond, különösen kiemelve a három legfontosabbat:

- a vallomástételt megtagadhatja, ha önmagát bűncselekmény elkövetésével vádolná;
- joga van az esküdtszéki tárgyaláshoz;
- joga van az ellene vallókkal való szembesítéshez.⁴⁷

Mindezek után a bíróságnak arról is meg kell győződnie, hogy a figyelmeztetéseket a terhelt megértette-e.

A vádlott beismerése lehet tudatlanság, értelmezési hiba, kényszer, terror stb. eredménye. Ezeket elkerülendő a beismerés csak akkor lehet érvényes, ha az alkotmányos garanciák is érvényesülnek az eljárás során.

Ezen alkotmányos garanciák a következők:

- a vádlott, aki bűnösségét szándékozik beismerni, védőjével kell képviseltetnie magát, vagy érvényesen kell erről a jogáról lemondania;
- a vádlott megfelelő értelmi szintje;
- a beismerés önkéntessége és tudatossága;
- a beismerés ténybeli megalapozottsága.⁴⁸

A beismerés önkéntessége azt jelenti, hogy a beismerésnek minden kényszer és hátrányos befolyástól mentesnek kell lennie, míg a tudatosság annyit tesz, hogy a vádlottnak a saját értelmi képességei figyelembevételével pontosan és részleteiben fel kell mérnie saját helyzetét, a beismeréshez fűződő érdekét vagy annak elmaradása esetén lehetséges következményeket.⁴⁹ Ez utóbbiból következik tehát, hogy a bűnös-

⁴⁵ Amerikai Ügyvédi Kamara. Közép- és Kelet-Európai Jogi Kezdeményezés: Az óvadék és a vádalku intézménye, p. 88.

⁴⁶ Kelemen (1990), p. 861.

⁴⁷ Girmela (1993), p. 369.

⁴⁸ Róvész (1999), 267. Lásd. I. sz. melléklet, 1-3. Lásd. még az I. sz. melléklet 1-3.

⁴⁹ Kelemen (1990), p. 861.

ség beismerése érvénytelen és ezért a fellebbezés során megtámadható, ha a vádlott nincs tudatában (1) az ellene felhozott vádak sajátosságainak, vagy (2) a beismerés büntetési következményeinek, vagy (3) azoknak a jogoknak, amelyekről a beismerés következtében lemond.⁵⁰

A beismerés ténybeli megalapozottságát a bíróságnak azért kell vizsgálnia (bár nem mindig), mert fennáll annak veszélye, hogy a vádlott akkor is ténybeli beismerő nyilatkozatot tesz, ha valójában nem követte el a bűncselekményt. Erre olyankor kerülhet sor, ha a vádnak olyan bizonyítékai vannak, amelyeket a vádlott védőjének a megítélése szerint tárgyalás tartása esetén a jury, a vádlott tagadásával szemben előreláthatólag elfogad. Ez esetben a megegyezés hiányában a bűnösség megállapítása valószínű.⁵¹

Ennek súlyos következményei lehetnek főleg olyan esetekben, ha akár halál, vagy életfogytig terjedő szabadságvesztés büntetés kiszabására kerülhet sor.

Mindezek után a bíróság döntést hoz arról, hogy elfogadja vagy elutasítja az egyezséget. Ilyenkor azt is vizsgálja, hogy a közösség érdeke lehetővé teszi-e a pozitív döntést. Az egyezés elfogadása esetén a bíróság tájékoztatja a vádlottat arról, hogy ítéletében figyelembe veszi az egyezségben foglaltakat, de az ügyész büntetés kiszabására irányuló indítványa rá nem kötelező.⁵²

A vádlottnak beismerése során annak is tudatában kell lennie, hogy a megegyezés megszegése milyen következményeket vonhat maga után.

„A Szövetségi Büntetőeljárás Kódex előírja, hogy szó szerinti jegyzőkönyv szükséges az együttműködési megállapodásban résztvevő vádlotti eljárási cselekményekről. Továbbá, ha az együttműködési megállapodásban a vádlott beismerő vallomást tesz, a jegyzőkönyvnek az alábbi elemeket minden esetben tartalmaznia kell:

- a vádlott kitanítása;
- a vádlottnak az együttműködési megállapodás megkötésében tanúsított önkéntességére vonatkozó kérdés elhangzását és az arra adott választ;
- az együttműködési megállapodásban leírtak valódiságára vonatkozó kérdés elhangzását és az arra adott választ.”⁵³

Bírói részvétel a vádalkuban

Amennyiben az ügyész és a vádlott, illetve védője az előkészítő ülést megelőzően nem kötöttek a bűnösség beismerésére vonatkozó megállapodást, ennek a lehetőségnek fennáll a bíróság előtt megtartott előkészítő ülés keretében is.

50 Révész (1999), p. 268.

51 Kelemen (1990), p. 861.

52 Grmela (1993), p. 370.

53 Amerikai Ügyvédi Kamara..., p. 90.

A Büntetőeljárás Szövetségi Szabályai szerint egyenesen tilos a bírói részvétel. Néhány állam (pl. Alaszka) szintén tilt bármely típusú bírói részvételt, míg más államok (Illinois) tiltják a bírónak vádalku kezdeményezését, de megengedik részvételét a vitában. Egyes vizsgálatok szerint a tagállamok több mint felében legalább néhány bíró aktív szerepet vállal a vádról való tárgyalásban.⁵⁴

A bíró részvétele a vádalkuban erősen vitatott kérdés. A fő ellenérvek a bíró pártatlanságával, a bíróságnak a felek fölött álló szerepével illetve azzal kapcsolatosak, hogy a bíró ezzel quasi előre állást foglal az ügy érdemi kimenetelére is.

A bíró részvételére a vádalkuban főleg praktikus okokból kerül sor. Ily módon a bíró ugyanis elősegítheti a megegyezést, és egyben a vádalku ténybeli alapját és létrejöttének a körülményeit közvetlenül tudja megítélni. Ezek után tehát a vádalku elfogadása vagy elutasítása objektívebb alapokon történik, illetve a bíró személyes meggyőződése is szélesebb körű ismereteken alapul.⁵⁵

A vádalkuban való bírói részvétel megítélése nem egyértelmű. Az ügyvédek egy részének véleménye szerint nem bölcs dolog a bírók kizárása az eljárásból. Érveik között például az alábbiak szerepelnek:

- mivel a bírónak kell döntenie abban, hogy elfogadja vagy elutasítja az egyezséget, ezért logikus, hogy érdemes a bírókat bevonni az eljárásba, aminek következtében a tárgyalások is eredményesen végződnek,
- a bírói részvétel a vádlott döntését a többlet információ révén segíti. Ezzel szemben az ellenzők érvei például:
- a bírói részvétel megtiltása a vádlottnak azt az érdekét szolgálja, hogy ne érezzen kényszert a bűnösség beismerésére,
- fennáll annak a veszélye, hogy az a bíró, akinek az ajánlatát a vádlott visszautasította később nehezen fogja tisztességesen levezetni a tárgyalást.⁵⁶

A vádalku érvényesülésének korlátai a bírósági eljárásban

Az Egyesült Államokban a bíróság a vádalku alapján jár el a büntetőeljárás során. Ennek keretében csak azokat a tényeket bírálhatja el, amelyeket az ügyész elé terjeszt, csak azokban a bűncselekményekben állapíthat meg bűnösséget, amelyek ténybelileg a vád tárgyát képezik.⁵⁷

Amennyiben az ügyész nem terjeszti a bíróság elé a vádlott többszörösen büntetett előéletére vonatkozó adatokat, a bíróság nem állapíthatja meg a vádlott bűnösségét a többszörösen büntetett előéletükre vonatkozó szigorú megítélésű bűncselekményben, illetve nem szabhat ki ezen keretek közt büntetést.

54 Grmela (1993), p. 369.

55 Kelemen (1990), p. 863.

56 Révész (1999), p. 270-271.

57 Kelemen (1990), p. 863.

Amennyiben az ügyész azonban valamely cselekményben vádat emelt, a védelejtést indokolnia kell. A védelejtés a bíróságot nem köti, az eljárás megszüntetése a vádemelés után csak a bíróság engedélyével történhet, illetve a bíróság szünetelteti az eljárást. A bíróságnak a vádhoz kötöttsége, illetve az ügyész védelejtéshez való joga teljes részletességgel nincs a jogszabályokban rögzítve. Az eljárási jogszabályokat a védelv érvényesülési körére, a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság gyakorlatilag egészítette ki.⁵⁸

Az el nem fogadható perbeli előadások

A Szövetségi Szabályzat szerint, ha a törvény kivételt nem tesz, polgári vagy büntető eljárásban nem használható fel bizonyítékként:

- a később visszavont beismerő vallomás;
- a nolo contendere (adhéziós polgári ügyre ki nem terjedő hatállyal) tett beismerő vallomás;
- a beismerő vallomás összefüggésében tett kijelentés;
- minden olyan az ügyész jelenlétében, a vádalku eljárás során tett kijelentés, amely nem vezetett beismerő vallomáshoz, illetve később visszavont beismerő vallomáshoz vezetett.

Az ilyen előadás is elfogadható, amennyiben

- hasonló, ugyanazon vádalku eljárás során tett kijelentés már elfogadottnak mondatott és ezért azonos elbánás alá kell, hogy essen;
- hamis tanúzás vagy hamis nyilatkozattétel ügyében folyó büntetőeljárás során, amennyiben a vádlott a kijelentést eskü alatt, jegyzőkönyvezett formában és védő jelenlétében tette.⁵⁹

A bűnösség beismerésének visszavonása

A bűnösség beismerésének visszavonását egyes államok engedélyezik, mások tiltják, míg vannak olyan államok, ahol feltételhez kötik. Ilyen feltétel lehet meghatározott időtartam kikötése, amelyen belül a visszavonás lehetséges, vagy előfordul olyan szabályozás, hogy a büntetés kiszabásáig lehetséges az.

Bizonyos államokban az ítélet kihirdetése után is lehetséges a visszavonás, hogy a nyilvánvaló törvénysértés, amit egyébként a bíróságok ritkán állapítanak meg, korrigálható legyen. Ilyenkor a terheltnek a büntetés kiszabása előtt joga van a bűnösség beismerését visszavonni bármilyen méltányolható okból, kivéve ha az ügyész bizonyítja, hogy lényegesen befolyásolná az ügy kimenetelét az a tény, hogy az ügyész alapos okkal bízott a bűnösség beismerésében.⁶⁰

⁵⁸ Kelemen (1990), p. 864.

⁵⁹ Amerikai Ügyvédi Kamara..., p. 91.

⁶⁰ Grmela (1993), p. 370.

A vádalku és megegyezés megszegése

Ha a vádalku, illetve egyezkedés során megegyezés születik, a felek elvárják egymástól, hogy tartsák magukat a megállapodáshoz. Ha azonban valamelyik fél a megegyezést megszegi, a másik az egyezségtől elállhat.⁶¹ Az ítéletekből azonban az is kitűnik, hogy a jóhiszemű eljárás elveinek az érvényesítése a betartás kérdésében, elsősorban az ügyészt kötelezi. Az ügyész az államot képviseli, így vele szemben az elvárhatóság foka is nagyobb.

A vádalku megszegése az egyik fél által a másik felet, a megegyezést megelőző pozícióba hozza. Amennyiben az ügyész megszegi a megállapodást, a vádlott visszavonhatja a bűnösség beismerésére vonatkozó nyilatkozatát, és azt a továbbiakban semmilyen eljárásban sem lehet ellene felhasználni.

Amennyiben a vádlott szegi meg a megegyezést, az ügyész visszatérhet az eredeti állapothoz, és mind azt vád tárgyává teheti, illetve indítványozhatja, amelyre nézve a vádalku részére megkötöttséget hozott. A megszegés illetve ennek megítélése rendkívül súlyos következményekkel járhat.⁶²

A vádalku és megegyezés előnyei hátrányai

Elsődlegesen a bűnösség beismerésének, mint büntető eljárásjogi intézménynek a racionalitása hatékonyságában, gyorsaságában és az igazságszolgáltatás rendelkezésére álló erőforrások kíméletében rejlik.

Bűnösségének beismerésével a terhelt:

1. segíti annak a büntetőjogi célnak a megvalósulását, hogy a büntetés kiszabására a lehető leghamarabb sor kerüljön;
2. fokozza annak lehetőségét, hogy más elkövetőkkel szemben is azonnali büntetés kiszabására kerülhessen sor;
3. hajlandóságot mutat arra, hogy magatartásának következményeit vállalja;
4. elkerüli a nyilvános tárgyalást, melynek következményei súlyosabbak lehetnek terhére, mint amennyit az általa elkövetett bűncselekmény súlya indokolna;
5. lehetővé teszi, hogy bizonyos engedményeket biztosítsanak számára amennyiben felajánlja az együttműködését más elkövetők felkutatásában és bíróság elé állításában;
6. valószínűleg enyhébb büntetést kap, mintha ragaszkodott volna az esküdszéki tárgyaláshoz.⁶³

Az ügyészek szintén előnyben részesítik az ilyen típusú megegyezéseket, hiszen így behatárolt erőforrásaikat más ügyekre tudják átcsoportosítani, ezzel is fokozva eredményességüket.

⁶¹ Lásd I. sz. melléklet 4.

⁶² Kelemen (1990), p. 864.

⁶³ Grmela (1993), p. 370-371.

A bűnösség beismerése ellenzőinek fő érvei:

1. valós veszélye van annak, hogy az ártatlanok is inkább bűnösnek vallják magukat, és elítélik őket;
2. ügyészek pusztán azért alkudoznak, hogy előbbre vigyék az ügyet (információt nyerjenek terhelttől);
3. az alkudozás igazságtalanul és véletlenszerűen ad előnyt egyes elkövetők számára, míg ők enyhe büntetést kapnak, az alkuból kimaradt társaik jóval súlyosabbra számíthatnak;
4. az alkudozás hatástalan és nem hatékony;
5. csökkenti a jog elrettentő hatását, mivel enyhébb ítéleteket eredményez;
6. csökkenti az elkövetők rehabilitációjának lehetőségét, mivel a bíró büntetési szabási diszkréciója szűk korlátok közé szorított;
7. azok, akik ragaszkodnak az esküdszéki tárgyaláshoz (alkotmányos jog!) általában súlyosabb büntetést kapnak.⁶⁴

VI. Az európai kontinentális jogú országok gyakorlata

Mielőtt rátérnék a „vádalkuval” és megegyezéssel kapcsolatos gyakorlatra, szükségesnek tartom, hogy röviden szóljak arról, hogy a „vádalku” és azzal rokon vonásokat mutató jogintézmények miképpen és milyen formában jelennek meg az európai kontinentális jogú országokban. Céлом, hogy megfelelő összehasonlítási alapot teremtsék arra, hogy az európai igazságszolgáltatási rendszerben az egyes államok milyen megoldási módot választottak a „vádalku” meghonosítására.

Az európai kontinentális jogú országokban hosszú ideig elzárkóztak a vádalkunak még a gondolatától is, az utóbbi években azonban már nem csak az elmélet vált toleránsabbá az angolszász jogrendszer e tipikus intézménye iránt, hanem egyre több országban került sor gyakorlati alkalmazására is.

Spanyolországban hosszú múltra visszatekintő előzménye van a megegyezéssel járó eljárásnak. 1882 óta létezik a conformidad intézménye. Ez vagy a vádirat benyújtásával egyidejűleg készült írásbeli, vagy — a tárgyaláson a bizonyítás felvételének kezdetén adott — szóbeli beismerő nyilatkozat. Mindkét esetben kimaradt a főtárgyalás és azonnal ítéletet hirdettek. 1988-ban is az eljárás fő formájává tették a conformidadon alapuló eljárást a 6 évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmények esetén.

Tettenérésnél a vizsgálóbírónak bejelentett conformidad alapján rendszerint ítélet születik. Ilyenkor a törvény lehetővé teszi a legenyhébb büntetés alkalmazását, illetve korlátlan enyhítést. Conformidadhoz szükséges mind a vádlott, mind védőjének beleegyezése. Beadható írásban vagy a főtárgyaláson szóban.⁶⁵

64 i.m., p. 371.

65 Kertész (1993), p. 20.

Portugáliában, amennyiben az ügyészség maximálisan 6 hónap szabadságvesztés büntetés kiszabását javasolja és azzal a vádlott egyetért, akkor a bíró tárgyalás mellőzésével hoz ítéletet. Súlyosabb bűncselekménynél — a terhelt hitelt érdemlő beismerő vallomása esetén — 3 évig terjedő szabadságvesztés büntetés is kiszabható további bizonyítás felvétele nélkül.⁶⁶

Az olasz büntetőjogi rendszerben 1981-ben vezették be a „büntetés alkalmazását a felek indítványára” jogintézményét.

Pusztai László szerint Európában először az olasz törvényhozás kísérelte meg a plea bargaining eljárásának beépítését a kontinentális jogrendszerbe.

A jogintézmény lényege az új olasz büntetőeljárás törvény alapján, hogy a gyanúsított és az ügyész annak fajtáját és mértékét pontosan meghatározva indítványozhatják a bírónak, hogy egyharmadával csökkentett helyettesítő büntetést vagy pénzbüntetést, illetve szabadságvesztést szabjon ki, ha ez az eset körülményeit figyelembe véve, és az 1/3-ra történő csökkentéssel önmagában, vagy a pénzbüntetés mellett a 2 évi szabadságvesztést nem haladja meg.

Ha az a fél is beleegyezik, aki nem tett indítványt, és felmentésnek nincs helye, a bíró az indítványra kifejezett utalással ítéletben mondja ki az indítványozott büntetést, ha az iratok alapján a jogi minősítést valamint az ügy körülményeinek a felek által alkalmazott mérlegelését helyesnek tartja. Ez esetben nem számolnak fel bűnügyi költségeket, rövidebb a büntetett előélettel járó hátrányok alóli mentesítés ideje stb.⁶⁷

Az NSZK-ban jogi szabályozás nélkül jelent meg az 1970-es években, majd jogi alapját 1975-ben teremtette meg a jogalkotás, a „vádemeléstől való ideiglenes eltekintés” formájában.

A megegyezéssel járó eljárás következő színtere a német jogban a büntetőparancs kibocsátása. Az ügyész tehet javaslatot a bíróságnak az ügy tárgyalás nélküli lezárására és pénzbírság kiszabására, vagy gépjárművezetői engedély bevonására. A büntetőparancsot a terheltnek kézbesítik, aki azt vagy elfogadja és ezzel mentesül a további eljárás terheitől, vagy visszautasítja és vállalja a kockázatot, hogy a bíróság a tárgyaláson súlyosabb, esetleg elzárásbüntetést is kimondó ítéletet fog hozni. A vádalku Németországban egyre szélesebb körben terjed. Akár a vádirat benyújtása előtt, az ügyész és terhelt közt is jöhet létre megállapodás (beismerés — vádemelés mellőzése egyes elkövetett bűncselekményekre nézve), akár a vád benyújtása után a bíró is kezdeményezhet megegyezést a védővel (ügy bonyolult, tárgyalás hosszúnak ígérkezik és a bíróság amúgy is túl van terhelve).⁶⁸

Végezetül megemlíteném Herrmann Joachim gondolatait, aki szerint a vádalku kontinentális európai változatai nemcsak a büntető igazságszolgáltatási rendszer túlterheltségeit enyhítik, hanem felfoghatók a „liberális büntető igazságszolgáltatási

66 i.m.

67 Pusztai László: Az új büntetőeljárás törvény a hazai kodifikációs szempontjából, in: Magyar Jog, 1991. 4., p. 239.

68 Kertész (1993), p. 20.

modell irányába tett jelentősebb lépésnek” is, amely “az igazság hatósági kutatását a bíró, a vádló, a védő és a vádlott együttműködésével pótolja”.⁶⁹

VII. A magyar típusú vádalku

Magyarország jogalkotása — mint ahogy a korábbiakban erről már szóltam- az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R.18. számú ajánlásához igazodva próbált az eljárás egyszerűsítési kívánalmainak eleget téve új jogintézményeket kreálni. Jogrendszerünk mérlegelte a vádalku alkalmazási lehetőségeit és körét, és olyan szabályozási formákat hozott létre, amelyek igazodnak a bűncselekmény társadalomra veszélyességének mértékéhez és az elkövető előéletéhez: így a magyar vádalku megoldások kizártak aránytalanul súlyos bűncselekmény és többszörös visszaesés esetén.

A magyar jogrendszer a hagyományos értelemben vett vádalku intézményét nem ismeri. Nem ismeri, hiszen a hazai szabályozás nem a bíróság elé került ügyekben, a vádemelés után enged egyezkedést, hanem megegyezést engedélyez — a bűnösség beismerése nélkül - a hatóságnak az elkövetővel, mely megegyezés esetlegesen az eljárás alóli mentesüléssel járhat.⁷⁰ A vádalku alapvető ismertetőjegyeit is nélkülöző intézmény mégis a „magyar vádalkuként” vált ismertté és elfogadottá, s tekintettel a korábbiakban írtakra, erre a problémára itt már nem kívánok kitérni. Sokkal inkább magyarázatra szorul az e fogalom mögötti sajátosan magyar tartalom.

A továbbiakban a vádalku magyar szabályozását *Déry Kinga* tanulmánya alapján két részre osztom, a vádalku I. (az Rtv. alapján) és a vádalku II. (tárgyalás mellőzése, lemondás a tárgyalásról) szabályaira, és ennek alapján kíséreltem meg az elemzéseimet elvégezni.⁷¹

Megjegyezném, hogy az imént említett tagolás csak elemzési célokat szolgál, mivel véleményem szerint a vádalku I., vagyis a rendőrségi tv. szabályai igen csekély mértékben közelítenek a klasszikus, tehát a valódi értelemben vett vádalku szabályaihoz és jelentéséhez.

A vádalku I.

a) Jogforrásai és a szabályozása

A vádalku a magyar joganyagban 3 törvény által szabályozott. Elsőként a Rtv. másodsorban a Be. és végül a Nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló törvény foglalkozik alkalmazásával.

Az Rtv. 67.§-a a következőképpen rendelkezik:

⁶⁹ Herrmann Joachim: A büntetőeljárás reformja Kelet- és Nyugat-európában, in: Magyar Jog. 1993. 5, p. 303.

⁷⁰ Déry (1998), p. 8.

⁷¹ i.m.

„(1) A Rendőrség az ügyész hozzájárulásával a nyomozás megtagadásának vagy megszüntetésének kilátásba helyezésével információszolgáltatásban állapodhat meg a bűncselekmény elkövetőjével, ha a megállapodással elérhető bűnüldözési célhoz fűződő érdek jelentősebb, mint az állam büntetőjogi igényének érvényesítéséhez fűződő érdek.

(2) Az (1) bekezdés szerinti megállapodás létrejötte esetén a Rendőrség az elkövető által a sértettnek okozott kárt megtéríti, az ehhez szükséges fedőokiratot elkészítheti, illetőleg titoktartási megállapodás megkötését kezdeményezheti.

(3) Nem köthető megállapodás azzal a személlyel, aki olyan bűncselekményt követett el, amellyel más életét szándékosan kioltotta.”

Kapcsolódik ehhez — egyebek mellett, a Be. 127.§. (2) és 139. § (2) bekezdése, a nyomozás megtagadásáról és megszüntetéséről:

Be. 127.§. (2) “Bűncselekmény elkövetésének alapos gyanúja esetén az ügyész előzetes jóváhagyásával a nyomozóhatóság a nyomozást megtagadhatja, ha a bűncselekmény elkövetésével alaposan gyanúsítható személlyel történő együttműködéshez fűződő nemzetbiztonsági vagy bűnüldözési érdek jelentősebb, mint az állam büntetőjogi igényének érvényesítéséhez fűződő érdek. A nyomozás nem tagadható meg azzal szemben, aki más életének szándékos kioltásával járó bűncselekmény elkövetésével gyanúsítható alaposan.”

A Be. 139. § (2) bekezdése ugyanígy rendelkezik a nyomozás megszüntetése körében.

Ennek a két törvényhelynek kevés közös vonása van a vádalkuval, sokkal inkább alkalmas a hatékonyság csökkentésére, melyen nem is csodálkozhatunk, ha figyelembe vesszük azokat a lehetőségeket, mikor a nyomozás megszüntetése illetve megtagadása kizárt.

Azokban az esetekben, ha:

kényszergyógykezelés elrendelés látszik szükségesnek, vagy a cselekmény csupán magánindítványra büntetendő.

Ezek alapján érthetővé vált az igény egy, a klasszikus értelemben vett vádalku intézményéhez való közeledésre.⁷² Az „igazi” vádalku jogintézményének kialakítása során azonban nem hagyhatók figyelmen kívül az Rtv. 67.§-ában, illetve az Rtv. és a Be. előbb említett rendelkezései közötti ellentmondások.

b) Ellentmondások, értelmezési kérdések, szabályozási problémák a rendőrségi törvény VII. fejezetével összefüggésben

Joggal kérdezhető, hogy illetékes-e más nyomozóhatóság az alku megkötésére meghatározott körben. A Vám és Pénzügyőrség, az ügyészség, illetve a Be. 16. §-ában megnevezett egyéb szervek. Ellentmondás található ezen a téren az Rtv. és a Be.

⁷² i. m.

idézett szakaszai közt a szövegezést illetően. Az Rtv. 67.§-a szerint a nyomozás megtagadásának vagy megszüntetésének kilátásba helyezésére a „Rendőrség”, a Be. 127. illetve 139.§-ok értelmében a nyomozás megtagadására, vagy megszüntetésére (a ügyész jóváhagyásával) a „nyomozóhatóság” a jogosult.

„Lehet természetesen azt mondani, hogy a Be. módosításának valódi és lényegi indoka (mivel a Be. ezen rendelkezéseit az Rtv. 104.§-a módosította) vitathatatlanul a rendőrségi törvény 67.§-a. Ebből az az álláspont következik, hogy a jogalkotó feltehető akarata szerint, a tárgyalat intézkedések alkalmazására kizárólag a rendőrség jogosult, ügyészi jóváhagyással.”⁷³

Dr. Vincze István a szigorúbb — és véleménye szerint — a többségi állásponton van, amikor azt gondolja, hogy a törvény értelmezése nem engedi meg más nyomozó hatóságnak az Rtv.67.§.körébe való bevonását. A rendőrség és a bűncselekményt elkövetők a főszereplők, az alkut a rendőrség köti. Az ügyész asszisztál, ki van szolgáltatóva. Egy kezdeményezett követően nem áll módjában a rendőrség által az egyezség megkötését célzó előterjesztésben foglaltakat ellenőrizni. Nem bizalmatlanság ez, törvényességi kérdés.⁷⁴

Az utóbbiakkal kapcsolatban nagyon fontosnak tartom megemlíteni Dr. Erdei Árpád véleményét s az ezzel felmerülő következő problémát.

Szerinte a jelenlegi magyar jogban az előbbiekkal ellentétben az ügyész köti az alkut, s a nyomozó — aki kapcsolatban áll az együttműködésre hajlandó elkövetővel — csupán kedvezményezi azt. A nyomozónak nincs joga, hogy lemondjon a büntetőjogi „igény” érvényesítéséről, mert erre csak az ügyésznek van felhatalmazása. Ez két problémát vet fel.

Az első etikai probléma abban áll, hogy az egész üzletelés erkölcsstelen benyomást kelt. Ezt azonban a célszerűségi szempontok miatt talán enyhébben ítélnéjük meg.

A második etikai probléma azzal kapcsolatban jelentkezik, hogy a rendőr ígéretét az ügyésznek nem kell magára kötelezően elismernie. Viszont ezzel könnyen becsapathatjuk az elkövetőt, amit valószínűleg a továbbiakban az egész rendőrség alkuképesége megszenvedne.⁷⁵

Visszatérve a kiindulóponthoz, további szövegezésbeli, értelmezési problémára hívnám fel a figyelmet. Az Rtv. 67.§-a szerint a rendőrség az intézkedések kilátásba helyezésével „információs szolgáltatásban” állapodhat meg, a Be. érintett rendelkezései szerint viszont a kérdéses intézkedések feltétele az, hogy az elkövetővel történő „együttműködéssel” elérhető eredmény jelentősége haladja meg a büntető igény érvényesítését. Nem biztos, hogy az „együttműködésnek szinonimája az „információs szolgáltatás”⁷⁶

73 Bócz (1995), p. 4.

74 Vincze (1995), p. 149.

75 Erdei (1995), p. 170.

76 Bócz (1995), p. 4.

A következő probléma az alkalmazhatóság eljárásjogi korlátainak terjedelme. Rendőrségi törvényeink értelmezése szerint ügyészi eljárásban nincs mód alkura. Például ügyészi kihallgatáson merül fel alkuk lehetősége. Am a törvény az egyezség megkötését nem engedi. Ez egy sajátságosan szerencsétlen szituáció. Ha befejezett ügyben történik hasonló, bár Vincze István véleménye szerint ez nem szerencsés megoldás, de az ügyet vissza lehet adni pótnyomozásra, vissza lehet utalni rendőrségi hatáskörbe.⁷⁷

Az alkuk tárgyát képező és az elkövető által elkövetett bűncselekmények arányossága is fontos vita téma lehet. Véleményem szerint ez nagyon körültekintő mérlegelés igényel, mert az arányok csak nehezen vizsgálhatók a két dolog között. Az előny, amelyet a hatóság az információval nyer, csak értékesebb lehet, mint az az előny, amelyhez a gyanúsított a nyomozás megszüntetésével vagy megtagadásával juthat. Ebben a körben természetesen elkerülendő a hatósági visszaélés, amelynek lehetőségei az előbbieknél alapján adóttak.

A kár átvállalásának korlátai: Az Rtv. 67.§. (2) bekezdése kógens módon kötelezi a rendőrséget arra, hogy a megállapodás létrejötté esetén, az elkövető által a sértettnek okozott kárt térítse meg. Ez a szabály nem elhanyagolható jelentőségű akadályt górdíthat a megállapodás megkötésének útjába, tekintettel arra, hogy a jogalkotó nem számolt azzal a problémával, hogy a rendőrségnek nincs pénze. A gyakorlati tapasztalatok ugyanakkor azt mutatják, hogy az elkövetőnek — adott szituációban — annyira fontos lenne a megállapodás megkötése, azaz a büntetőjogi felelősség alóli mentesülés, hogy kézséggel vállalná — az információs szolgáltatás mellett — az általa okozott kár megtérítését is, konspirációs okokból esetleg lehetséges volna ezt a rendőrségen keresztül is.⁷⁸ Természetesen a törvénynek ezt megfelelő garanciákkal kellene körülhatárolni, hiszen nem biztos, hogy az elkövető valóban rendelkezik a kár átvállalásához szükséges vagyonnal.

Megoldás lehetne például a fedezet igazolása, de azt mindenképpen fontosnak tartom, hogy a nyomozás megszüntetésére illetve megtagadására csak a kár tényleges megtérítése után kerülhessen sor. Ezzel kapcsolatban azonban felmerül bennem a kérdés, hogy a bűnelkövető, pontosabban a gyanúsított, esetleg milyen módon és úton megszerzett pénz birtokában vállalná ezt.

További — és ugyancsak a praxis által felvetett — problémát jelent az Rtv.67. §-nak alkalmazhatóságával kapcsolatban, hogy a törvény nem szól a védő szerepéről, illetve nem szabályozza azt, hogy közreműködhet e a megállapodás megkötésében vagy sem. A gyakorlatban ugyanis sokszor a jogban jártas ügyvéd keresi meg a nyomozóhatóságot és kezdeményezi afféle „végső megoldásként” a „vádalku” megkötését. Ezzel szemben az Rtv. 67.§-ának nyelvtani értelmezése alapján, a megállapodásnak a bűncselekmény elkövetője és a rendőrség között kell létrejönnie.⁷⁹ Másrészt teljesen

77 Vincze (1995), p. 149.

78 Belánszki (1995), p. 158.

79 i.m., 159.

normális dolog, hogy a gyanúsított bizalmatlan a nyomozó hatósággal szemben, és megállapodás alapjául szolgáló bűncselekményről csak az „ügyvédje jelenlétében hajlandó vallomást tenni. Valószínűleg a gyanúsított garanciát lát ezzel arra, hogy ha a megállapodás létre jön, és ő az információkat kiszolgáltatja, akkor a rendőrség állni fogja a szavát. Természetesen a rendőrség garanciát, az ügyészi hozzájárulást megadásáig igazából nem tud adni.⁸⁰ Egyetértek dr. Kereszti Csaba ügyvéd véleményével, aki azzal kapcsolatban, hogy az ügyvéd kezdeményezhet e vádalkut vagy sem a következőket fejti ki: „Ha vádalkut a rendőrségi törvény 67.§. alapján értjük akkor nyilván, hogy nem. Ha azonban úgy nézem, hogy a „vádalku” büntetőeljárás intézmény, akkor a Büntetőeljárás Törvény 52.§. (4). bekezdése az ügyvéd számára jogot ad arra, hogy az ügyben az ügyfele érdekében indítványokat tegyen, már pedig ugyanilyen indítvány például egy vádalku kezdeményezése is. Így számomra nem vitás, hogy az ügyvéd megteheti ezt a kezdeményezést, legfeljebb nem kap választ rá, de ezt nem lehet kikényszeríteni.”⁸¹

További problémaként merül fel, hogy az Rtv. itt tárgyalt jogintézményt a titkos információgyűjtés egyik módszereként határozza meg. A jogalkotó azonban módosította a Be. 127. és 139.§-ait oly módon, hogy az Rtv. 67.§-ára való utalással egy-egy újabb, a nyomozás megtagadására illetve megszüntetésére lehetőséget adó okot iktatott be. „Ez a konstrukció nagymértékben csökkenti ezen titkos szolgálati módszer hatékonyságát, és bizonyos esetekben vagy jogilag, illetve a dekonspiráció veszélye miatt gyakorlatilag zárja ki a módszer alkalmazhatóságát.”⁸²

Az előzőekkel kapcsolatban nagyon fontos utalni egy másik problémára is. A Be. 129/B §-a a következőképpen rendelkezik:

„Ha a nyomozást a 127. § (2) bekezdése alapján tagadja meg a hatóság, a határozat rendelkező részéből és keltezésből áll. A rendelkező rész tartalmazza:

- a bűncselekmény jelölését,
- a nyomozás megtagadásának tényét,
- tájékoztatást arról, hogy a bűncselekmény elkövetésével kapcsolatban a felmerült kár az állammal szemben miképp érvényesíthető.”

Tehát a határozatból értelemszerűen hiányzik az indoklás, és a kár az állammal szemben érvényesíthető.

A Be. 141/B §-a ugyanígy rendelkezik, csak a nyomozás megszüntetése körében utalva a 139. § (2) bekezdésére.

A törvény tüzetesebb vizsgálata alapján azonban megállapítható, hogy ilyen rendelkezést a törvény a nyomozással kapcsolatban még két esetben tartalmaz: a fedett nyomozóval kapcsolatos nyomozás megtagadásánál (127/A §), illetve a megszüntetésénél (141/C §.). Az ilyen határozatok alapján tehát megállapítható, a nyomozás

80 i.m.

81 Kereszti (1995), p. 173.

82 Belánszki (1995), p. 158.

megszüntetésének, vagy megtagadásának az oka, ami a konspiráció következetes alkalmazását gyakorlatilag teszi lehetetlenné.

Az együttműködő gyanúsítottra vonatkozó szabályozással kapcsolatban az értelmezési kérdések közül utolsóként a következőket említem. A 2003. július 1-én hatályba lépő új Be. az ide vonatkozó nyomozás megtagadására — pontosabban az új törvény szóhasználatával élve a feljelentés elutasítására —, illetve a nyomozás megszüntetésére vonatkozó szabályokat a 175. illetve a 192. §-ában tartalmazza.

A 175. § (1) bekezdés szerint „A bűncselekmény elkövetésének megalapozott gyanúja esetében az ügyész, illetőleg a nyomozó hatóság az ügyész engedélyével a feljelentést elutasíthatja, ha a bűncselekmény elkövetésével megalapozottan gyanúsítható személy az ügy, illetőleg más büntetőügy felderítéséhez, bizonyításához hozzájárulva olyan mértékben együttműködik, hogy az együttműködéshez fűződő nemzetbiztonsági vagy bűnüldözési érdek jelentősebb mint az, amely az állam büntetőjogi igényének érvényesítéséhez fűződik.”

Gyakorlatilag ugyanígy rendelkezik a törvény a nyomozás megszüntetése körében.

Fenti szabályozásból kitűnően a törvény lehetőséget teremt arra, hogy a gyanúsított akár saját ügyét illetően is olyan információkat szolgáltatasson, amely miatt vele szemben a feljelentés elutasítására vagy a nyomozás megszüntetésére kerüljön sor. (Ebből vélhetően az is következik, hogy korábban ilyen esetekben nem került sor megállapodás megkötésére).

Ebből álláspontom szerint az alábbi következtetések vonhatók le:

Az együttműködő gyanúsított által szolgáltatott terhelő bizonyítékok nem vonatkozhatnak kizárólag saját magára, hiszen ebben az esetben az együttműködéshez fűződő bűnüldözési érdek nem lehet jelentősebb, mint az állam büntetőjogi igényének érvényesítéséhez fűződő érdek, ilyen esetben mindkét érdek sérelmet szenvedne (azaz nem állhat fenn például az az eset, hogy valaki magára nézve beismerő vallomást tesz, és a megállapodás alapján megszüntetik vele szemben a nyomozást).

Az előző pontból következik tehát, hogy az üggyel az együttműködő gyanúsítotton kívül legalább még egy személynek kapcsolatba hozhatónak kell lennie (ez lehet például olyan elkövető is, akinek személyét éppen az együttműködő gyanúsított fedi fel) és véleményem szerint szükséges az is, hogy ezen másik személy cselekménye súlyosabb megítélés alá essen, mint az együttműködő gyanúsított terhére rótt bűncselekmény gyanúja, ellenkező esetben ugyanis az együttműködő gyanúsított felelősségére vonásához fűződő érdek ugyanolyan vagy azonos azzal az érdekekkel, mint a bűncselekmény másik tettesének a felderítéséhez, megbüntetéséhez fűződő érdek. Vagyis az együttműködés segítségével feltárt bűncselekmény a törvény szövegéből is következően mindig súlyosabb kell, hogy legyen, mind az együttműködő gyanúsított terhére rótt bűncselekmény gyanúja.

Kivételt képezhet természetesen az az eset, ha az együttműködő gyanúsított az üggyel kapcsolatban több személyre nézve tesz terhelő vallomást, szolgáltat bizonyítékot, amely esetben az arányok mérlegelése szintén körültekintő vizsgálatot igényel.

Fentiekkel úgy vélem részben azt is sikerült érzékeltetni, hogy milyen alapos és körültekintő vizsgálatra van szükség annak megítéléséhez, hogy az együttműködéshez fűződő nemzetbiztonsági vagy bűnüldözési érdek jelentősebb-e mint az, amely az állam büntetőjogi igényének érvényesítéséhez fűződik.

c). A Nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló törvény rendelkezései

A rendőrséggel és a nyomozó hatósággal való együttműködés mellett az 1995. évi CXCV. törvény 55. §-a biztosítja a nemzetbiztonsági szolgálatoknak a lehetőséget, hogy a legfőbb ügyész által kijelölt ügyész jóváhagyásával, a nyomozás megtagadásának vagy megszüntetésének kilátásba helyezésével információszolgáltatásban állapodjanak meg a bűncselekmény elkövetésével alaposan gyanúsítható személlyel, ha az érintett személlyel való együttműködéshez fűződő nemzetbiztonsági érdek jelentősebb, mint az állam büntetőjogi igényének érvényesítéséhez fűződő érdek.

A törvény értelmező jellegű rendelkezései körében nemzetbiztonsági érdekeknek számít a Magyar Köztársaság szuverenitásának biztosítása és alkotmányos rendjének védelme. Ezeket a tág kereteket a törvény további szabályozása, a nemzetbiztonsági érdek pontosítása érdekében különböző csoportokra osztja. Különös figyelmet érdemel például az utolsóként szereplő csoport, mely az együttműködési megállapodásokat „a terrorcselekmények, az illegális fegyver és kábítószer kereskedelem, valamint a nemzetközileg ellenőrzött termékek és technológiák illegális fogalmának felderítése és megakadályozása” érdekében szabályozza.

A fent említett 55.§. egyik oldalról a bűncselekmények elkövetésével alaposan gyanúsítható személytől a nemzetbiztonsági érdekek megfelelő — büntetőjogi igény érvényesítéséhez szükséges érdeket meghaladó — információszolgáltatását várja el, másik oldalról pedig a nemzetbiztonsági szolgálatok vállalnak kötelezettséget arra, hogy a nyomozás megtagadása és megszüntetése mellett lépéseket tesznek annak érdekében, hogy a gyanúsított mentesüljön a büntetőjogi felelősségre vonás alól.

d). Az amerikai vádalku és a magyar megoldások (hasonlóságok, különbségek)

A terhelt vallomástételét viszonzó jogkövetkezmények alapvető hasonlóságot mutatnak az angolszász rendszerekben alkalmazott vádalkuval. A hazai megoldás azonban messze nem egy tiszta leképzése a fenti jogintézménynek. A vádalku önállóan és eredeti értelmében soha nem nyert igazán elismerést a magyar jogban. Mindezek ellenére fontosnak tartom, hogy átgondoljuk az amerikai formával való hasonlóságokat, illetve különbségeket.

Alapvető különbségek:

- eredetileg angolszász jogintézmény, mely az ügyész és a védő részvételével alkudozások hosszát követően megállapodást eredményez, szemben hazai szabályozásunkkal mely híján van bármiféle hosszas egyezkedésnek. A „magyar vádalku” rövid és kevésbé üzletjellegű.

- a különböző intézmények létrejöttének céljában is alapvető elhatárolási pontot láthatunk: a vádalku elsősorban a büntetőeljárás gyorsítását, egyszerűsítését szolgálja, míg saját szabályozásunk a mindenkor magasabb bűnüldözési érdeket tartja irányadónak, igaz hazánkban is egyre inkább előtérbe kerülnek a per gazdaságossági szempontok, különösen az új Be.-ben;
- maga a vád emelése nem tárgya a magyar szabályozásnak, a vádemelésről illetve elejtésről nincs lehetőség egyezkedésre, ez az ügyész privilégiuma;
- mindkét rendszer alapeleme az alku, míg azonban nálunk a hatóság a terhelttel — az ügyész hozzájárulásával — az eljárás megszüntetésében egyezik meg a bűnüldözési szempontból fontos információért cserébe, addig a vádalku esetében a vád és a védelem közt jön létre egy egyszerűsített és gyorsított eljárás reményében, megadva a lehetőséget az enyhébb büntetésre a bűnösség beismerése esetén;⁸³
- nálunk az ügyész az alkut nem általános diszkrecionális jogkör birtokában teheti meg, mint Amerikában, hanem a szigorú legalitás elve alól kivételt engedő törvényi előírások alapján ;
- nem találunk az amerikai szabályozásban olyan kitétel, hogy megállapodás nem köthető olyan személlyel, aki olyan bűncselekményt követett el, mely által más életét szándékosan kioltotta

Hasonlóságok:

- az ügyész hangsúlyos szerepe mind a hazai, mind pedig a külföldi jog alkalmazása során: a magyar variáns szerint az ügyész garantálja a megállapodásban, hogy az elkövetett bűncselekmény miatt nem emel vádat, illetve hozzájárulását adja a nyomozás megszüntetéséhez vagy megtagadásához;
- a magyar jogpolitikai célkitűzések is egyre fontosabbnak tartják az eljárás gyorsítását és egyszerűsítését, akár csak a tengerentúli megoldás, mely kezdettől fogva emellett érvelt;
- a vádalku, s az egyes együttműködési megállapodások egyaránt köthetők az elkövető több büntetőjogilag értékelhető cselekményére, függetlenül attól, hogy azok egymással mutatnak-e bármiféle kapcsolatot vagy sem.⁸⁴

VII/2 A vádalku II.

Az itt fellelhető szabályozás már sokkal inkább közelíthető a klasszikus fogalomhoz, azonban az idetartozó tárgyalás mellőzése és a lemondás a tárgyalásról sem jelentenek mindenben egyezést az amerikai alappéldával. Ahogy azt a bevezetőben már említettem az igazi hasonlóság az utóbbival kapcsolatosan fedezhető fel, de tekintettel

⁸³ Déry (1998), p. 9-10.

⁸⁴ I. m., p. 10.

arra, hogy napjainkig — valószínűleg a szabályozás újkeletűségének köszönhetően — csak nagyon ritkán került alkalmazásra —, remélve és feltételezve a jövőt illető pozitív változást, a végső következtetések levonása álláspontom szerint még korai lenne.

a). A tárgyalás mellőzése

A magyar jogban a vádalku csírája a Be. XVII. Fejezetében szabályozott tárgyalás mellőzésében fedezhető fel. Maga a szabály két jól elkülöníthető részből áll: a tárgyalás mellőzésével lefolytatott eljárásból, és a lehetőség szerint kért tárgyalás esetében a rákövetkező tárgyalásból. Hasonlóan az amerikai megoldáshoz a tárgyalás mellőzése is az eljárás menetének gyorsítására, egyszerűsítésére jött létre. Kiindulópontul a vádlott beismerése szolgál, és alapeleme továbbá az enyhébb büntetés kilátásba helyezése. Különbség azonban, hogy nincsen szolgáltatás és ellenszolgáltatás, nincsenek szembenálló felek és nincsen alkudozás, „mert a törvény pontosan megmondja mi az a legrosszabb, ami a tárgyalás mellőzése esetén a terhelttel történhet.”⁸⁵

A tárgyalás mellőzésének lényege a Be. 351. §.-a alapján: a bíróság - ügyési indítványra — mellőzheti a tárgyalást abban az esetben, ha

- a törvény a szabadságvesztés végrehajtásának felfüggesztését, pénzbüntetés kiszabását, a próbára bocsátást, illetve a mellékbüntetés önálló büntetésként alkalmazását lehetővé teszi;
- a vádlott szabadon van;
- a tényállás egyszerű;
- a vádlott a bűncselekmény elkövetését beismerte;
- és a büntetés célja tárgyalás nélkül is elérhető.

Fontos szabály, hogy tárgyalás mellőzésével egy évet meghaladó szabadságvesztés kiszabásának nincs helye.

Azt, hogy a büntetés célja tárgyalás nélkül is elérhető, alapvetően a vádlott egyénisége, az elkövetés körülményei, az indítók, illetve a bűncselekmények elszaporodottsága határozza meg.

Az eljárás egyszerűsítése ebben az esetben tehát abban áll, hogy főszabályként nem kerül sor tárgyalásra, ami önmagában is meggyorsítja az eljárást, de ez utóbbi főként az a szabály szolgálja, mely szerint tárgyalás mellőzésével a végzés meghozatalának az ügy érkezésétől számított harminc napon belül van helye.

A tárgyalás mellőzéséről hozott döntés ellen fellebbezésnek helye nincs, de tárgyalás tartását kérheti az ügyész, a vádlott, a védő, a magánfél és az egyéb érdekelt fél.

A kérelem alapján a bíróság tárgyalást tart. Ha az előbbiek ezen lehetőségükkel nem élnek és tárgyalás tartását nem kérik, a végzésnek az amerikai vádalku során tett beismeréssel azonos következményei vannak: a tárgyalás elmarad és a vádlottat a törvény által taxatív felsorolt büntetési formákkal lehet sújtani. Ebben az esetben azon-

⁸⁵ Erdei Árpád: Kodifikációs megfontolások a büntetőeljárás elveiről, in: Magyar Jog 1990. 3., p. 221.

ban alkuról nem beszélhetünk, mivel a törvény egyrészt nem elégszik meg a beismeréssel a vallomás meglétével, hanem egyéb feltételeket szab, másrészt pontosan rámutat arra, hogy milyen lehetőségek alkalmazhatóak a terhelttel szemben a tárgyalás mellőzése során.⁸⁶

A tárgyalás mellőzésével kapcsolatosan azonban több kérdés is felvetődhet. Ilyen problémakört jelent az az aggály, amely szerint szélsőséges esetben előállhat az a hajmeresztő helyzet, hogy pl. a különös kegyetlenséggel elkövetett emberölés kísérletével vádolt és időközben szabadlábra helyezett személyre az ügyész felfüggesztett szabadságvesztés kiszabását kéri a Btk. 87.§.(3). és a 89.§.(2). bekezdés kombinált alkalmazásával. Ettől azonban több okból sem kell igazán tartani. Főként azért nem, mert az adatok szerint a bíróságok a tárgyalásos eljárásban sem túl bőkezűek a kétszeres lezárás alkalmazásával, másrészt az ilyen ügyek ténybeli jogi megítélése ritkán mondható egyszerűnek, nem beszélve a büntetés céljának tárgyalás nélkül történő eléréséről.⁸⁷

Szólni kell még, a tárgyalás mellőzésével szemben felhozható egyik legsúlyosabb kifogásról. Ez abban áll, hogy a garanciák teljes érvényesítését biztosító tárgyalást hagyja ki az eljárásból, amely gyakorlatilag írásbelivé és teljesen közvetetté válik, s így durván megsérti a közvetlenségi szóbeliség és a nyilvánosság elveinek garanciáit. A terhelt úgy kap büntetést, hogy a bírósággal nem is találkozik. Ha tehát a közvetlenséget és a szóbeliséget fontosnak tartjuk, akkor azokban az ügyekben, ahol a tények világosak, a megítélés egyszerű, nem a tárgyalást, hanem talán a megelőző szakaszt kell elhagyni. Ha nem is a teljes elhagyás, de a lényeges egyszerűsítés jegyeit mutató bíróság elé állítás e gondolatot fejezi ki.⁸⁸

Az előzőekkel kapcsolatban - a jogintézmény védelmében - fontos megjegyezni, hogy a terheltnek csak kérnie kell és sor kerülhet a tárgyalásra. Ebben az esetben azonban az eljárás időben nagyon elnyúlhat. Az egyik oldalon tehát az eljárás egyszerűsítése és gyorsítása, míg a másik oldalon a garanciális eljárás melletti érvek hozhatók fel. Természetesen egy ideális megoldás a kettő ötvözése lenne, amely azonban gyakorlatilag lehetetlen, hiszen egymással nagyon nehezen összeegyeztethető követelményekről van szó.

Tekintettel arra, hogy a tárgyalás mellőzésének jogintézménye már régi múltra tekint vissza jogrendszerünkben, itt tartom szükségesnek azt, hogy a jogintézmény rövid történeti elemzésével rámutassak arra, hogy az eljárás egyszerűsítése és a gyorsítása az utóbbi időben, így napjainkban is égető szükség, amelyet jól mutat, hogy a tárgyalás mellőzésének alkalmazási köre egyre inkább kibővült az idők során.

Fontosnak tartom ezen rövid történeti elemzést abból a szempontból is, hogy védelmére keljek a "lemondás a tárgyalásról" jogintézményének és reményemet fejezem ki azzal kapcsolatosan. A hamarosan elemzésre kerülő statisztikai adatokból

⁸⁶ i. m., p. 11.

⁸⁷ Déry (1998), p. 10.

⁸⁸ i. m.

ugyanis kitűnik, hogy a „tárgyalás mellőzésével” lefolytatott eljárás igazságszolgáltatási rendszerünk stabil és hatékony eleme. Ezen jogintézmény ugyanakkor már régóta létezik jogrendszerünkben, meggyökeresedett, a gyakorlat elfogadta, ami általában nem egy pillanat műve. Ebből következik, hogy a lemondás a tárgyalásról jogintézményével kapcsolatosan nem várható el, hogy ilyen „fiatalon” a büntetőeljárás egyik alapvető és olyan hatékony részévé váljon, amely elősegíti a bíróságok tehermentesítését és az ügyek nagy részében hozzájárul az eljárás tartamának lerövidüléséhez. Tehát a jövőt illető következtetések levonását még idő előttinek tartom. Az eredeti Be. a tárgyalás mellőzéses eljárást pénzbüntetés kiszabása esetére ismerte el. Az alapvető feltételek (beismerés, egyszerű tényállás stb.) nagyjából megegyeztek a jelenlegi feltételekkel, de a törvény szövege mindezek mellett megkívánta azt is, hogy a vétségi eljárásra tartozó bűncselekmény csekély jelentőséggel bírjon.

Az ezt követő időkben az alkalmazási köre aszerint bővült vagy tágult, hogy a törvény miképpen határozta meg a vétségi eljárásra tartozó ügyek körét.

A tárgyalás mellőzését az 1987. évi IV. törvény változtatta meg azáltal, hogy a feltételek fennállása esetén a pénzbüntetés mellett lehetővé tette mellékbüntetés önálló büntetésként való alkalmazását foglalkozástól és járművezetéstől eltiltás, valamint kiutasítás esetén. Ezáltal változott a Be. XVII. fejezetének elnevezése is, mivel 1988. január 1-étől csupán „A tárgyalás mellőzése” címet kapta a korábbi „A tárgyalás mellőzése pénzbüntetés kiszabása esetén” helyett.

Az alkotóelemek sorából korábban az ügy csekélyisége szorult magyarázatra, mely heves vitákat váltott ki az ügy vizsgálói körében mivel a törvény nem adta meg ennek tartalmát. A kritika valójában a jelző objektív és szubjektív megítélési lehetőségei kapcsán támasztott kétségeket a téren, hogy miként és miféle mérce által kell megítélni egy eset csekélyiségének voltát. Nyilvánvaló, hogy másképpen ítéli meg a sértetti oldal és megint másként a jó esetben objektív ügyészi / bírói szemlélet az ügy kapcsán felmerült sérelmeket.⁸⁹ Ezen probléma 1995. szeptember 1-ig sok esetben kétséges tette a tárgyalás mellőzésével lefolytatott eljárás alkalmazhatóságát, annak szubjektív megítélhetősége miatt

Az igazán nagy változást az 1995. évi LXI. törvény hozta, azáltal hogy 1995. szeptember 1-től kezdődő hatállyal lehetővé tette, hogy a bíróság a külön eljárás során végrehajtásában felfüggesztett szabadságvesztést is alkalmazzon és a feltételek közül kikerült az a követelmény, hogy az ügy csekély jelentőséggel bírjon, megszüntetve ezáltal a fent említett bizonytalanságot.

További változást és az alkalmazhatóság kibővülését jelentette az is, hogy ugyanazon törvény megváltoztatta a vétségi eljárásra tartozó ügyek körét (nemcsak a nyomozás során, hanem egyébként is a vétségi eljárás szabályait kell alkalmazni az olyan büntett miatt folytatott eljárásban, amelyre a törvény három évi szabadságvesztésnél nem súlyosabb büntetést rendel).

⁸⁹ Erdei Árpád: A trónfosztott királynő uralkodása avagy a bizonyítási elmélet szent tehene, in: Magyar Jog, 1991. 4., p. 213.

A változás indoka ebben az esetben tehát már egyértelműen az egyszerűsítés és a gyorsítás, amelyet a törvény indokolása a következőképpen támasztott alá: „Mára kiderült, hogy a büntetőeljárás törvényünk néhány, az egyszerűsítés szándékával bevezetett rendelkezése ténylegesen nem járul hozzá az eljárások tartamának csökkentéséhez, ugyanakkor számos olyan garanciálisnak hitt szabályt ír elő, amelyeknek ilyen tartalmi funkciójuk nincs és értelmetlenül elhúzzák az eljárást. Mindezek következtében a büntetőeljárások tartama az elmúlt néhány évben ijesztően megnőtt, és a bűnözés struktúrájának változása következtében további romlás várható, ha a megfelelő ésszerűsítési intézkedések elmaradnak.” Ugyanakkor kiemelte azt is, hogy a büntetőeljárás egyszerűsítését, gyorsítását nemcsak jogpolitikai indokok teszik szükségessé, hanem nemzetközi kötelezettségeink is. A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 14. cikkének 3. pontjának c) alpontja, valamint az Európai Emberi Jogi Egyezmény 6. cikkének 1. pontja előírja, hogy e nemzetközi jogi instrumentumokat elfogadó államok kötelesek az igazságszolgáltatásukat oly módon megszervezni, hogy a büntető ügyek tárgyalása méltánytalan késedelem nélkül, ésszerű időn belül megtörténjék.

Végül utoljára az 1999. évi CX. törvény módosította a tárgyalás mellőzésének szabályait azáltal, hogy katonával szemben — összhangban a Btk. 130. § (2) bekezdésével — lehetővé tette a lefokozás és a szolgálati viszony megszüntetése mellékbüntetés önálló, főbüntetés helyett való alkalmazását, tárgyalás mellőzésével.

Fentiekből tehát megállapítható, hogy a jelenlegi alkalmazási kör azokra a bűncselekményekre korlátozódik, amelyek esetén vétségi eljárásnak van helye a Be. 90. §-a alapján, vagyis az öt évnél alacsonyabb büntetéssel fenyegetett gondatlan deliktumok; illetve a maximum háromévi szabadságvesztéssel fenyegetett szándékos bűncselekmények esetén alkalmazható az eljárás.

Mindezt a 2003. július 1-én hatályba lépő, a Büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény akként változtatja meg, hogy tárgyalás mellőzésével lefolytatott eljárásra — egyéb feltételek fennállása esetén — a háromévi szabadságvesztéssel nem súlyosabb büntetendő bűncselekmények esetén lesz lehetőség. Mindemellett a törvény lehetővé teszi megrovás alkalmazását is tárgyalás mellőzésével.

Fentiekből tehát jól látszik, hogy az eljárás egyszerűsítése, gyorsítása az utóbbi tíz évtizedben egyre inkább előtérbe kerülő, az igazságszolgáltatás meghatározó jelentőségű célkitűzésévé vált. Ez fejeződik ki a tárgyalás mellőzésével kapcsolatos szabályozásban és a gyakorlatban is, ha figyelembe vesszük az alábbiakat.

Mint említettem Amerikában a vádalku az esetek több mint 90%-ában kerül alkalmazásra. Ezzel szemben Magyarországon a tárgyalás mellőzését sokkal kisebb arányban alkalmazzák. (Nem szabad azonban szem elől téveszteni, hogy sokkal szűkebb az alkalmazási köre!) 1998-ban például a vádemelések és a pótvádemelések összesített számához viszonyítva 38,4%-ban került sor tárgyalás mellőzésére irányuló indítvány megtételére. Ez az arány 1999-ben 36,2%, 2000-ben 34%, 2001-ben 33,7%, míg 2002-ben 34%.⁹⁰ Ezekből az adatokból ugyan nem tűnik ki pontosan, hogy az esetek

⁹⁰ Ügyészségi Statisztikai Tájékoztató (1998-2002)

hány %-a végződött a tárgyalás mellőzésével, de az egyértelműen megállapítható, hogy ezen jogintézmény a büntető igazságszolgáltatás működésének fontos része.

Bár a Lemondás a tárgyalásról szabályaival a következő részben foglalkozom, de a szemléletesebb összehasonlítás érdekében itt tartom szükségesnek kiemelni az ebben a körben fellelhető statisztikai adatokat. Tekintettel arra, hogy ezen jogintézmény a 2000. évben került be a jogrendszerünkbe három év adatait tudjuk egymással összehasonlítani. A lemondás a tárgyalásról eljárásra a 2000. évben 62, 2001-ben 65, míg 2002-ben 131 alkalommal tettek indítványt. (Ebben az esetben is érvényes természetesen az a megszorítás, hogy ezen adatokból nem derül ki, hogy hány esetben fejeződött be az ügy jogerősen ilyen különjárással.) Ez annyit tesz, hogy országosan az összes vádemelésen belül 2000 és 2001-ben kb 0,1 %-ban, míg 2002-ben 0,2%-ban került sor tárgyalásról lemondással lefolytatandó eljárásra vonatkozó indítvány megételére. Összehasonlítva tehát a tárgyalás mellőzésével megállapíthatjuk, hogy jelenleg szinte elhanyagolható számú ügyben alkalmazzák ezen eljárást, ismételten leszögezve, hogy még nagyon fiatal jogintézményről van szó, amellyel kapcsolatban még sok gyakorlati kérdés vár megválaszolására.

b). Lemondás a tárgyalásról

Az 1973 évi I. törvényt módosító 1999. évi CX. törvény a büntetőeljárásról, amely 2000. március elsején lépett hatályba rendelkezik erről a jogintézményről. Valójában ez áll a legközelebb a vádalku intézményéhez, de nem azonos vele.

A tárgyalásról lemondás alkalmazásának, illetőleg a konszenzus kialakításának előfeltétele: a beismerés. A törvényhozó kihasználja a beismerés nyújtotta könnyebbéget, amely a bizonyításban jelentkezik, és erre alapozva, azt továbbfejlesztve fogalmazza meg a tárgyalásról lemondás intézményét. Az eljárásban így a beismerés, „a bizonyítékok királynője”, avagy „szent tehén” így kitüntetett szerephez jut.

A tárgyalásról lemondás jogintézményének célja és jogpolitikai indoka az eljárás egyszerűsítése és gyorsítása a vádlott beismerése alapján, valamint az ügyésznek és a vádlottnak az eljárási formát illető konszenzusa alapján. A tárgyalásról lemondás lényege: lemondás arról, hogy a bíróságon bizonyítás folyjék.⁹¹

E külön eljárás bevezetésének alapja az, hogy a terheltnek tárgyaláshoz való joga van, és e jogáról le is mondhat. Ez összhangban van az új Be. 3. §-ban megfogalmazott elvvel, amely szerint mindenkinek joga van arra, hogy az ellene emelt vádról bíróság döntsön, és a bűnösség megállapítására, valamint a büntetés kiszabására egyedül a bíróság jogosult.

A XVII/B. Fejezetben szabályozott külön eljárás nem a bírósági eljárás teljes egészéről, hanem csak a tárgyalásról való lemondást teszi lehetővé a vádlott számára, mindezzel azonban jelentős munkateher csökkenést is biztosít.

⁹¹ Király Tibor: Büntetőeljárás jog. Osiris, Bp., 2000., p.545.

A bíróság a nyolc évnél nem súlyosabb szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmény miatt nyilvános ülésen mondhatja ki a vádlottat bűnösnek, és alkalmazhat vele szemben büntetést, ha a vádlott a tárgyaláshoz való jogáról lemond, beismerő vallomást tesz, és az ügyész az ilyen eljárást indítványozza. A bíróság a határozatát ítéletbe foglalja, mert a vádlottat bűnösnek mondja ki, és vele szemben büntetést szab ki. A terheltnek ez az eljárás jelentős előnyöket kínál, mivel a kiszabható büntetés felső határa jelentősen alatta marad a cselekményre a Btk- ban meghatározott büntetési tétel felső határának.

Maga az intézmény nem alkudozási folyamat, hanem egy a jogalkotó által meghatározott feltételek alapján kötött egyezség. A tárgyalásról való lemondás nem hagyományos értelemben vett vádalku szabály. Kritikusai szerint túlságosan korlátozott az alkalmazhatósági köre, továbbá nem biztosít elég mozgásteret sem az ügyésznek, sem a gyanúsítottaknak, sem a védőnek. E kritikai szempontok alátámasztásául a következők hozhatók fel:

- csak 8 évnél nem súlyosabban büntetendő bűncselekményekre vonatkozóan tett beismerésre vonatkozik.
- az enyhítési tételek megállapítása nem az ügyész vagy a bíró jogkörébe tartozó feladat, hanem törvény (Btk.87/C. §.) állapítja meg;
- nem elég az egyszeri beismerés, a bíróság előtt a bűnösségre vonatkozó vallomást meg kell ismételni.

A tárgyalásról lemondás jogintézménye nem éri el a célját, illetve a bíróság tárgyalásra utalja az ügyet abban az esetben,

- ha a vádlott a válaszáért vallomástételt megtagadja,
- ha a bíróság megítélése szerint a vádlott beszámítási képessége,
- beismerésének önkéntessége,
- vagy hitelt érdemlősége iránt ésszerű kételyek mutatkoznak,
- ha a vádlott vallomása a nyomozás során tett vallomásától jelentősen eltér,
- vagy a vádtól eltérő minősítés látszik megállapíthatónak.

Fellebbezésnek az új Be. alapján nincsen helye a bűnösség megállapítása kérdésében, abban az esetben azonban, ha a bíróság a nyilvános ülést a törvényi feltételek hiányában tartotta meg, hatályon kívül helyezés után megismételt eljárást kell tartani.

A lemondás a tárgyalásról intézménye kapcsán szintén felvetődik a kérdés, hogy mennyiben egyeztetetők össze azzal az Alkotmányban, az Egyezségokmányban⁹² és az Egyezményben⁹³ egyaránt szereplő tétellel, hogy mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt vádról nyilvános tárgyaláson bíróság döntsön. A strassbourgi esetjog nem zárja ki azt a lehetőséget, hogy az eljárás alá vont személy a tárgyalásról vagy akár az egész bírósági eljárásról is lemondjon. A lemondás elismerését attól teszi függővé, hogy arról az érintett szabadon, kényszerből mentesen döntsön. Kétségtelen, hogy nem könnyű megállapítani: mikor önkéntes a lemondás és mikor történik

⁹² 1976. évi VIII. tv.

⁹³ 1994. évi LXXXVI. tv.

az eljárás szükségképpen nyomására. Ezért az Európai Emberi Jogi Bíróság különösen jelentőséget tulajdonít az alapos, körültekintő vizsgálatnak.⁹⁴

c). Tárgyalásról lemondás együttműködő terhelt esetében

2003. július 1-ei hatállyal lép életbe az 1998. évi XIX. törvény, azaz az új Be. Ezen törvény a lemondás a tárgyalásról előzőleg ismertetett szabályait csak kismértékben változtatja meg, pontosítja, ugyanakkor a „Tárgyalásról lemondás együttműködő terhelt esetében” alcím alatt új rendelkezésekkel is kiegészíti. Ezen rendelkezéseket a 2002. évi I. törvény 261. §-a iktatta be az új Be.-be.

A törvény indokolása szerint a szervezett bűnözés elleni eredményes fellépés lehetőségét szolgálja az új rendelkezés, amely szerint azzal szemben, aki a büntetett bűnszervezetben követte el, és a nyomozás során az ügy, illetőleg más büntető ügy bizonyításához hozzájárulva az ügyésszel, illetőleg a nyomozó hatósággal jelentős mértékben együttműködött, de a nyomozás megszüntetésére bármely okból nem került sor, tárgyalásról lemondásnak nyolc évi szabadságvesztésnél súlyosabban büntetendő bűncselekmény miatt is helye van. E szabállyal a törvény azt kívánja elérni, hogy a súlyos bűncselekményeket elkövetett, de az ügy felderítésében jelentős szerepet vállaló terhelt részeseülhessen a tárgyalásról lemondás, mint külön eljárási forma előnyeiben.

A Be. jelenleg az együttműködő gyanúsított esetében lehetőséget ad ugyan a feljelentés elutasítására, illetőleg a nyomozás megszüntetésére, de elképzelhető, hogy ezek az intézkedések valamilyen okból kizártak (pl. a gyanúsított szándékos emberölést is megvalósított, vagy az együttműködést olyan időben ajánlotta fel, amikor az eljárás megszüntetésére már nem volt mód, illetve azt maga az ügyész nem kívánta megszüntetni).

Az ilyen személy esetén a tárgyalásról lemondás alapján folytatott eljárásban a Btk. 85/A. §-ának rendelkezései nem alkalmazhatók. E személyek esetén a tárgyalásról lemondásban rejlő kedvezőbb elbírálási lehetőség a Be. 534/A. § (2) bekezdése szerint abban áll, hogy a Btk. 85/A. §-ának rendelkezései nem érvényesülnek, és így az együttműködő személy által elkövetett bűncselekmény esetén - bár azt bünszervezetben követte el - a Btk. általános rendelkezései az irányadók.

Tekintettel arra, hogy ebben az esetben a nyolc évi szabadságvesztésnél súlyosabban büntetendő bűncselekmény esetén is lehetőség van tárgyalásról lemondás keretében lefolytatott eljárásra a törvény úgy rendelkezik, hogy a büntetést a Btk. 87/C., illetőleg a 85/A. §-ának alapulvételével kell kiszabni. Ha a bűncselekményre a törvény nyolc évi

szabadságvesztésnél súlyosabb büntetést rendel, a büntetést e büntetési tételkeret között kell kiszabni.

A rendelkezés tehát átmeneti szabályt képez a feljelentés elutasítása, illetőleg a nyomozás megszüntetése, valamint a büntetőeljárás lefolytatása és a Btk.-ban a bűnszervezet keretében történő elkövetéshez fűződő súlyosabb jogkövetkezmények között: a tárgyalásról lemondás jogintézményét használja fel arra, a bünszervezetben bűncselekményt elkövető személy érdekeltté váljon a bűnüldöző hatóságokkal történő együttműködésben, mert ebben az esetben számára a törvény enyhébb elbírálást tesz lehetővé.

Ugyanakkor a törvény — ellentétben a vádalku I. szabályaival — nem rendelkezik a terhelt és a nyomozóhatóság között megkötendő megállapodásról, amely nélkül állásponthoz szerint nincsenek meg együttműködés esetében azok a biztosítékok, hogy a terhelttel szemben a tárgyalásról lemondás szabályai szerint szabjanak ki enyhébb büntetést. A megállapodás ebben az esetben azonban nem csak a terhelt számára jelentene garanciát, hanem az együttműködés keretében a terhelt által vállalt kötelezettségek lefektetésével a nyomozóhatóság számára is egyértelműen rögzítené, hogy mi az amit az enyhébb büntetéssel járó eljárás alkalmazásáért a terhelttől követelhet.

Fentiek alapján tehát véleményem szerint megállapítható, hogy megállapodás hiányában az itt tárgyalt jogintézmény a gyakorlatban nehézkesen fog működni, hiszen a terhelt nem fog garanciát látni arra, hogy együttműködése esetében a fenti és kedvezményes eredménnyel kecsegtető eljárás alkalmazásra fog kerülni vele szemben.

Megjegyzem, hogy állásponthoz szerint az itt tárgyalt „Tárgyalásról lemondás együttműködő terhelt esetében” szabályai az összes itt tárgyalt vádalku jellegű jogintézmény közül tartalmát illetően (együttműködés, vád, kedvezőbb büntetés) a legközelebb áll az amerikai vádalkuhoz, de hatékonyságát illetően a fenti kételyeim állnak fenn.

Lemondás a tárgyalásról és a tárgyalás mellözése: hasonlóságok-különbségek

A tárgyalásról lemondás sok tekintetben hasonlít a törvény XVII. fejezetében szabályozott tárgyalás mellözéséhez, ugyanakkor jelentős különbségek is vannak a két külön eljárás szabályai között.

Alapvető hasonlóság a két eljárásnál, hogy mindkettőhöz a terhelt „beleegyezése” van szükség, különbség van azonban abban a tekintetben, hogy a terhelt hozzájárulása a két eljárási forma alkalmazásához milyen mértékű és az eljárás mely szakaszában van arra szükség.

Hasonlítanak abban is, hogy mindkét eljárási forma megválasztásánál az ügyésznek van meghatározó szerepe, vagyis ügyészi indítvány nélkül-ide nem értve a magánvádas ügyben történő tárgyalás mellözését-egyik eljárási forma sem alkalmazható.

További hasonlóság, hogy mindkét eljárás csak ügyek meghatározott csoportjára nézve alkalmazható, az alkalmazás előfeltételeit a törvény meghatározza, és hasonlóság az is, hogy-bár eltérő jogpolitikai indokok alapján —mindkét eljárásban bizonyos fokig korlátozott a bíróság büntetékiszabási mozgásteré.

⁹⁴ Bárd Károly: A törvény és az ő alkalmazói, in: Fundamentum, 1997. 2., p. 98.

A két eljárási forma közötti különbség alapvetően abban áll, hogy amíg a tárgyalás mellőzéses eljárás során a bíróság pusztán az ügyészi indítvány és az egyéb törvényi előfeltételek alapján hozza meg a végzését, és a terhelt csak e végzés kézbesítését követően szerez tudomást az egyszerűbb eljárási forma alkalmazásáról, addig a tárgyalásról lemondás alapján folytatott eljárás alapvető feltétele, hogy azt a terhelt kezdeményezze.⁹⁵

Az előző pontban említett különbség adja a terheltet megillető jogorvoslati lehetőségek különbségét is: a tárgyalás mellőzésével meghozott végzés esetén a vádlott a tárgyalás tartását kérheti, ezután az eljárás az általános szabályok szerint folytatódik tovább. Ezzel szemben a tárgyalásról lemondás alapján folytatott eljárásban a beismerő vallomáson és az iratokon alapuló, a bűnösséget megállapító, és a váddal egyező tényállás megállapítása esetén a terhelt a bűnösség megállapítása és a váddal egyező minősítés vonatkozásában rendes jogorvoslati jogától is elesik.⁹⁶

Összegzés

A magyar jogrendszerben a „vádalkuval” kapcsolatos szabályozás véleményem szerint egyáltalán nem letisztult téma. Egyrészt ez abból fakad, hogy különböző szakemberek nem ugyanazon jogintézményt értenek ezen fogalom alatt, s legfőképpen nem azonos tartalommal használják a kifejezést. Másrészt ezen téma szerintem soha nem is lehet problémamentes, hiszen ha amerikai „mostohaapjához” hasonlítjuk mindig találni fogunk olyan pontokat, ahol különbségek mutatkoznak. Ez szükségszerűen következik a két jogrendszer eltérő sajátosságaiból. Az is nyilvánvaló, hogy az amerikai példát nem lehet változatlanul hazai jogunkba beültetni, de felesleges is volna, ha a hazai szabályozás így is el tudja érni célját. A lényeg tehát szerintem elsősorban nem a különbségekben és hasonlóságokban van, hanem abban, hogy ezen jogintézmények milyen hatékonyan tudják szolgálni a hazai büntető igazságszolgáltatás célját.

A magyar vádalku szabályokkal kapcsolatosan szükségesnek tartom kiemelni egyik közös, és legjellemzőbb tulajdonságukat, azt hogy alkalmasak a büntetőeljárás egyszerűsítésére. A Rendőrségi törvénnyel kapcsolatos szabályozásnak — megítélésem szerint nem az egyszerűsítés az elsődleges célja, de kétségtelen, hogy ezáltal is csökken a bíróság elé kerülő ügyek száma. Bár mint ahogy *Vincze István* kifejti „az egyszerűsítés korszerűsítést jelent. Azon túlmenően, gyorsítást is feltételez, és ez nagyon fontos, hatékonyságot jelent”,⁹⁷ sajnos konkrét adatok kényszerű hiányában a hatékonyság megítélése nehézségekbe ütközik.

A vádalku II. szabályai alatt tárgyalt jogintézmények véleményem szerint már tisztán az eljárás egyszerűsítését szolgálják, s talán lehetővé teszik, hogy a bűnüldözés növekedésével a bíróságok lépést tudjanak tartani, s az eléje kerülő ügyeket gyorsan, hatékonyan és a beismerés folytán igazságosan is bírálják el. A beismerés kapcsán az alapvető garancia abban rejlik, hogy a vádlottnak jogában áll eldöntenie, hogy beismeri-e cselekményét, lemond-e tárgyaláshoz való jogáról és ezzel együtt elfogadja-e az egyszerűsített eljárást, vagy él e alkotmány és törvény adta jogával és a hagyományos, részletekre kiterjedő bizonyítási eljárást és bírósági tárgyalást igényli-e.

Végül *Kertész Imre* Tanulmánya alapján a következőket említeném meg: „Ma már egyre kevesebben gondolják, hogy a megegyezés egyedül a bíróságok hatáskörét javítja, viszont mind többen húzzák alá a terhelt felelősségteljes állásfoglalásának, a sértett gyors kártalanításának, valamint a cselekmény és az ítélelhozatal közötti idő csökkentésének a jelentőségét.”⁹⁸

95 Soós László: Büntetőeljárásjog, HVG ORAC Lap és Könyvkiadó, Bp. 2000, p. 1040-1041.
96 i.m.

97 Vincze (1995), p. 141.

98 Kertész (1993), p. 23.

MELLÉKLETEK

I. sz. melléklet — Jogesetek az amerikai vádalku köréből

A beismerés önkéntessége

Brady v. United States (1970)

1959-ben a vádlottat emberrablással vádolták. Ez időben az emberrablás elkövetőjére halálbüntetést is kiszabhatott a bíróság abban az esetben, ha az esküdtszék döntése is ezt erősíti meg. Ebből következett, hogy aki lemondott az esküdtszéki tárgyalás jogáról, vagy beismerte a bűnösségét, az egyben a halálbüntetést, mint lehetséges büntetést is kizárta a maga számára. Így a vádlott bűnösségét beismerte, miután felvilágosították, hogy tettestársa ellene tanúskodhat a bíróságon. Közel tíz esztendővel később a Legfelsőbb Bíróság a United States v. Jackson (1968) esetben kimondta, hogy az emberrablásról szóló törvény halálbüntetést megállapító passzusa alkotmányellenes, mert megengedhetetlen módon akadályozta a vádlott esküdtszéki tárgyaláshoz fűződő jogát. A Jackson eset hatására a vádlott beismerésének érvénytelenítését kérte. Arra hivatkozott, hogy a haláltól való fenyegetettség motiválta beismerését, és mivel ez a fenyegetés azóta alkotmányosan megengedhetetlennek minősült, az ő beismerése is hasonlóan érvénytelennek tekintendő. A Legfelsőbb Bíróság elutasította az érvelést. Kimondta: nem volt arra bizonyíték, hogy a vádlottnak olyan halálfélelme lett volna, amely esetén a megfelelő szaktudású védő segítségével ne tudta volna helyesen felmérni a tárgyalás előnyét a beismerés hasznával szemben. A Legfelsőbb Bíróság csekély különbséget látott a Brady v. United States esetbeli vádlott és annak a vádlottnak a helyzete között, akit védője úgy informál, hogy a bíró elnézőbb lesz, mint az esküdtszék, illetve, akinek az ügyész azt ígéri, hogy elejti a súlyosabb vádpontokat, amennyiben a bűnösségét beismeri.⁹⁹

2. Tudatosság (tájékozottság) a beismerés során

2.1 Henderson v. Morgan (1976)

A vádlott egy 19 éves fiú volt, akinek intelligencia-hányadosa lényegesen az átlag alatti, és bár beismerte bűnösségét az előre kitervelten elkövetett emberölésben, mégis a bíróság előtt azt állította, hogy nem akart sérelmet okozni az áldozatnak. A Legfelsőbb Bíróság annak ellenére, hogy a bűnösséget igazoló bizonyítékokat elfogadta, a vádlott beismerését alkotmányosan érvénytelennek minősítette. Arra hivatkoztak, hogy az iratok szerint sem a vádlott védője, sem az ügyész nem magyarázta el a vád-

lalomnak, hogy a szándékosság lényeges eleme az általa elkövetett bűncselekménynek. Az eljáró bíró orvosolta ezt a mulasztást. Ezen körülmények alapján a Legfelsőbb Bíróság megállapította, hogy a beismerés nem lehetett önkéntes, mivel a vádlott megfelelő tájékozottsága hiányzott.¹⁰⁰

2.2 Marshall v. Lonberger (1983)

A Legfelsőbb Bíróság a Morgen ügyben felállított vélelmet alkalmazta. A Marshall esetben a vádlott átlagos intelligencia-hányadossal rendelkezett, és emberölés kísérletében beismerte bűnösségét. Ebben az esetben sem hangsúlyozták a vádlott számára, hogy a beismert bűncselekmény az ölési szándéokra is kiterjed. A Legfelsőbb Bíróság azonban úgy ítélte meg, hogy a vádlott megfelelő tájékoztatásban részesült a vád természetét illetően, mivel az eljáró bíró úgy fejezte ki magát, hogy a vádlott beismerte bűnösségét abban, hogy késsel az áldozat életére próbált törni. A Boykin v. Alabama (1969) esetben hozott legfelsőbb bírósági döntés arra ösztönözte a bíróságokat, hogy olyan eljárást tegyenek kötelezővé a bűnösség beismerésekor, amely garantálja a vádlott számára a megfelelő információt arról, mely jogokról mond le.¹⁰¹

3. A beismerés ténybeli megalapozottsága

North Carolina v. Alford (1970)

A vádlott beismerte bűnösségét a szándékosan, de nem előre kitervelten elkövetett emberölésben. A bíró előtt azt állította, hogy nem ő követte el a bűncselekményt. A beismerést csak a halálbüntetés elkerülése érdekében tette. A Legfelsőbb Bíróság megállapította, hogy az érvényes beismerésnek nem alkotmányos követelménye az, hogy azt a vádlott személyesen tegye. Ezért ha a vádlott a beismerést követően ártatlannak is vallja magát, a bíró akkor is érvényesnek tarthatja a beismerést, ha az ügyirat erős bizonyítékot tartalmaz a bűncselekmény elkövetésére vonatkozóan. A Legfelsőbb Bíróság azonban nem definiálta az erős bizonyíték fogalmát.¹⁰²

4. Az alku megszegése

4.1 Santobello v. New York (1971)

Az ügyész megegyezett a vádlottal abban, hogy a vádlott beismeréséért cserébe nem tesz a bíró előtt büntetékiszabási ajánlatot. A vádlott beismerte bűnösségét. Hónapokkal később a büntetékiszabási tárgyaláson egy másik ügyész képviselte a vádat, és a korábban kötött vádalku-egyezséget megszegve a legsúlyosabb büntetés kiszabását indítványozta, amit a bíró ki is szabott. A vádlott az egyezés megszegésére hivatkozva kérelmezte a vádalku érvénytelenítését, amit a bíróság elutasított. A Leg-

99 Révész (1999), p. 267-268.

100 i.m., p. 268.

101 i.m.

102 i.m.

felsőbb Bíróság egyhangúlag kimondta, hogy az ügyész jogtalanul járt el. Adós maradt azonban annak a megállapításával, hogy az ügyész a vádlott mely alkotmányos jogát sértette meg, továbbá avval, hogy az alku megszegésének következtében milyen jogorvoslatot kell biztosítani a sérelmet szenvedett vádlott javára. A Bíróság az ügyet visszautalta az állami bírósághoz annak megállapítása végett, hogy a vádlottnak milyen kártérítés megítélése szükséges. Két megoldást ajánlott: az eljáró bíróság rendelje el a vádalku-egyezség végrehajtását, vagy teljesítse a vádlott kérelmét, nevezetesen azt, hogy érvénytelenítse a vádalku-egyezséget és engedélyezze az eredeti vád szerinti, újabb beismerés megtételét.

A Legfelsőbb Bíróság kijelentette, hogy a bűnösség beismerése lényegében az ügyész ígéretére vagy egyezségére alapozott, így ez az ügylet ellenszolgáltatás részének is tekinthető, és az ilyen ígéretet mindenképpen kötelesek a felek teljesíteni.

A Santobello ügy tanulsága, hogy ha az ügyész szegi meg a vádalku-egyezséget, akkor annak alkotmányos "felhangja" van.

A Legfelsőbb Bíróság a *Mabry v. Johnson* (1984) ügyben alkotmányos indoklással egészítette ki a Santobello szabályt. A *Mabry* esetben a bíróság elmagyarázta, hogy a Santobello ügy rendelkező részét arra a rendelkezésre alapozták, amely szerint a beismerés elutasítandó a "due process szabály" alapján, ha kiderül, hogy a vádlottat nem tájékoztatták megfelelően a beismerés következményeiről. Más szóval ha a vádlott az ügyész ígéretére alapozva beismeri a bűnösségét, ám az ügyész az ígéretet később megszegi, ennek következménye az érvénytelen elismerés visszavonása, mivel az hamis feltételezésen alapult, és így a vádlott beismerését nem tehetette tudatosan. A bíróság úgy vizsgálja a vádegyezséget, mintha egy szerződésről lenne szó.¹⁰³

4.2. *Rickets v. Adamson* (1987)

Itt a vádalku illetve a megegyezés szerint az USA egyik tagállamának bírósága előtt az elsőosztályú emberöléssel vádolt vádlott vállalta, hogy önmagára beismerő vallomást tesz, és terhelő vallomást tesz a vádlott társaira. Az ügyész ezzel szemben azt vállalta, hogy másodosztályú emberölésben fogja a vádat fenntartani valamint, hogy a vádlott az eljárás alatt egy meghatározott börtönben lesz letartóztatásban. A vádlottat az USA egyik államának a bírósága meghatározott szabadságvesztésre ítélte, és a jogerő után más börtönbe helyezték át. A vádlott társakkal szemben új eljárásra került sor, és ennek során ismét vallomást kellett volna tennie a társai ügyében. Ekkor azonban úgy nyilatkozott, hogy nem tesz terhelő vallomást. Az ügyész ezt a vádalku megszegéseként értelmezte, és a vádalku megszegése következtében vádat emelt az elítélttel szemben az Egyesült Államok Szövetségi Bírósága előtt, az egyik tagállam bírósága által, már jogerős ítéletben elbírált cselekménnyel kapcsolatban elsőosztályú emberölés miatt. Az Egyesült Államok jogrendszere szerint az ítélt dolog illetve a kétszeres eljárás tilalma nem vonatkozik az egyes tagállamok bíróságai

¹⁰³ i.m., p. 268-269.

által elbírált cselekményeknek az Egyesült Államok Szövetségi Bírósága által törté-
nő ismételt eljárásra. Az új eljárás során a vádlott felajánlotta, hogy tartja magát az
eredeti megállapodáshoz. Azt állította, hogy értelmezése szerint az ő ügyének jogerős
befejezésével, és más börtönben való elhelyezésével a megegyezés hatálya alól kike-
rült, mert az alku az ellene folyamatban volt eljárás tartamára vonatkozott, de miután
a bíróság a megegyezés szerepét ezzel ellentétesen ítéli meg, hajlandó annak ismét
alávetni magát, és terhelő vallomást tenni volt társai ügyében. A Szövetségi Bíróság
a vádlottat az eredeti vád szerinti elsőosztályú emberölésben mondta ki bűnösnek, és
halálra ítélte. Az Egyesült Államok Szövetségi Bírósága ezt az ítéletet helybenhagy-
ta.¹⁰⁴

¹⁰⁴ Kelemen (1990), p. 864.

2. sz. melléklet — Vádalku iratminta

VÁDALKU IRATMINTA

ÉSZAK-FLORIDAI KERÜLETI BÍRÓSÁG
TALLAHASSEE RÉSZLEG
Amerikai Egyesült Államok

vs.

George Smith

PERBELI ELŐADÁSI ÉS EGYÜTTMŰKÖDÉSI MEGÁLLAPODÁS**1. A MEGÁLLAPODÁST MEGKÖTŐ FELEK**

A megállapodás az alábbi felek között jön létre:
GEORGE SMITH és védője, GREGG OLSON,
és

az Észak-floridai szövetségi ügyészség. A megállapodás hatálya alól kifejezetten ki van zárva és az nem köt semmilyen más állami, vagy szövetségi hivatalt, beleértve más szövetségi ügyészséget, bármilyen más GEORGE SMITH ellen folyó polgári büntető vagy államigazgatási eljárásban.

2. ELŐZETES FELTÉTELEK

Az együttműködési megállapodás GEORGE SMITH előzetesen beígért vallomásra és együttműködési hajlandóságára alapul. A vallomást a szövetségi ügyészség, vagy az az által felhatalmazott szerv előtt kell megtenni. A vallomás pontos szövegének ismeretében a szövetségi diszkrecionális jogkörében elfogadja vagy elutasítja azt. Elutasítás esetén a vallomás és az együttműködési megállapodás semmis és érvénytelen lesz, és abból a felekre a szövetségi büntető eljárási kódex 11.§-ában szabályozottakon túlmenően semmilyen további jog vagy kötelezettség nem hárul. Amennyiben a szövetségi ügyészség a vallomást és az együttműködési megállapodást elfogadja, az alábbiak lesznek irányadóak.

3. FELTÉTELEK

Amennyiben GEORGE SMITH vallomását és az együttműködési megállapodást a szövetségi ügyészség elfogadja, GEORGE SMITH kimerítő és a valóságnak megfelelő vallomást tesz és hajlandóságot mutat az együttműködésre, a felek az alábbiakban egyeznek meg:

GEORGE SMITH bűnösnek vallja magát a vádirat első pontjában foglaltakban, amelynek alapján tíz évtől életfogytig terjedő szabadságvesztéssel, 4.000.000 \$

pénzbüntetéssel, ötévnyi feltételes szabadlábra helyezéssel (felfüggesztett szabadságvesztéssel) és 50 \$ különleges pénzbüntetés megállapításával büntethető

A vádlott a vádirat negyedik és ötödik pontjában foglaltak alapján szintén bűnösnek mondja magát, amelyek alapján a vádpontok mindegyike alapján tíz évig terjedő szabadságvesztéssel, 250 000 \$ pénzbüntetéssel, háromévnyi feltételes szabadlábra helyezéssel (felfüggesztett szabadságvesztéssel) és 50 \$ különleges pénzbüntetés megállapításával büntethető.

A felek megegyeznek abban, hogy az ügyben releváns kokain mennyisége

A vádlott elismeri, hogy a Büntetés-kiszabási Irányelvek irányadóak.

GEORGE SMITH hozzájárul ahhoz, hogy együttműködjön a szövetségi ügyészséggel, valamint az az által felhatalmazott és irányított szervekkel és hivatalokkal. Az együttműködés kiterjed a bíróság, vádtanács vagy más nyomozóhatóság előtti tanúvallomás-tételre.

GEORGE SMITH ezúton lemond minden az Alkotmány Ötödik Kiegészítésében meghatározott vagy más ezen megállapodás céljával ellentétes eljárási mentességéről.

Amennyiben ezen egyezség feltételei megvalósulnak és nem áll fenn a 4. részben meghatározott érvénytelenítési ok, GEORGE SMITH ezen egyezség alapján tett kijelentéseire (a Büntetés-kiszabási Irányelvek 1. § B. 1.8.-ban foglaltak kivételével) A Szövetségi Büntetőeljárási Kódex 11(e) pontja lesz irányadó.

Miután a kerületi bíróság ítéletet hozott a GEORGE SMITH ellen az Amerikai Egyesült Államok Törvénykönyve 21. Cím 846. Pontjában és 18. Cím 922. (g) foglaltak alapján felhozott vádakban, az Észak-floridai szövetségi ügyészség elejti a GEORGE SMITH ellen a vádiratban megfogalmazott többi vádpontra vonatkozólag a vádat és kijelenti, hogy a GEORGE SMITH vallomásában és a vádiratban megnevezett vádpontokban, ugyanezen ügyben büntetőeljárást a jövőben nem folytat. Ezekon túlmenően a szövetségi ügyészség nem tesz feljelentést az Amerikai Egyesült Államok Törvénykönyve 21. Cím 851. pontja alapján.

GEORGE SMITH kérelmére a szövetségi ügyészség közzéteszi álláspontját a vádlott együttműködésének természetére és annak mértékére vonatkozóan.

A felek megegyeznek abban, hogy a büntetés kiszabása a kerületi bíróság kizárólagosan diszkrecionális jogkörébe tartozik.

A szövetségi ügyészség hozzájárul ahhoz, hogy nem tesz kifejezett ajánlást a szabadságelvonás időtartamára vagy a pénzbüntetés mértékére vonatkozólag, de fenntartja a jogát arra, hogy tájékoztassa a bíróságot vagy más eljáró hatóságot a GEORGE SMITH által elkövetett bűncselekmény körülményeiről, beleértve a vádlott, vagy védője által tett hamis kijelentések korrigálását.

Az ezen megállapodásban foglaltak nem mentesítik a vádlottat a megállapodás megkötése után elkövetett bűncselekményekkel összefüggésben megindított vádeljárás alól. A mentesítés nem terjed ki továbbá a hamis tanúzás, hamis nyilatkozattétel, hamis tényállítás (az Amerikai Egyesült Államok Törvénykönyve 18.Cím 1611., 1326., vagy 1001. pontjai), illetve az igazságszolgáltatás akadályoztatása (az Ameri-

kai Egyesült Államok Törvénykönyve 18. Cím 1503., 1505., vagy 1510 pontjai bűncselekményeire, amennyiben ezeket a vádlott az ezen megállapodásban foglaltak összefüggésében követi el. Amennyiben a bűncselekmény gyanúja azt támasztja alá, hogy a vádlott a megállapodás aláírását követően követett el bűncselekményt, az erre vonatkozó vádeljárás során a nyomozóhatóság felhasználhatja a vádlott által az együttműködés során rendelkezésre bocsátott adatokat és dokumentumokat.

George SMITH ezúton lemond azon jogáról, hogy utazási, szállás- és tanúvallo-mási (napidíj) költségigénnyel lépjen fel, amennyiben együttműködési kötelezettsége részeként megjelenik vádtanácsi vagy bírósági eljárásban.

4. VISSZAVONÁS

Felek egyetértéssel abban, hogy a szövetségi ügyészség az alábbi esetekben visszavonhatja az együttműködési megállapodást:

- A vádlott nem tesz eleget az együttműködési megállapodásban foglalt együttműködési kötelezettségének;
- A vádlott nyilatkozatai és vallomása nem kimerítő vagy a valóságnak megfelelő;
- A vádlott nem tesz eleget az együttműködési megállapodás egyéb feltételeinek;
- A vádlott büntetőjogi felelőssége emberölés vádjában bizonyítottá válik;

b. Amennyiben ezen együttműködési megállapodást visszavonják,

GEORGE SMITH ezen együttműködési megállapodás alapján tett beismerő vallomása és az alapján meghozott ítélet hatályban marad és nem képezheti további jogvita tárgyát.

Az Egyesült Államok visszaállíthatja a korábban ezen együttműködési megállapodás minden korlátozása nélkül kibővített tartalmú, új vádat is emelhet.

GEORGE SMITH ezen együttműködési megállapodással összefüggésben tett valamennyi kijelentése felhasználható ellene bármilyen későbbi vádeljárás során.

5. BÜNTETÉSKISZABÁSI IRÁNYELVEK

A vádlott az alábbi tények ismeretében és azokkal egyetértésben írja alá az együttműködési megállapodást: A tények, valamint az enyhítő és súlyosbító körülmények értékelése, valamint a büntetés kiszabása, továbbá annak mértékének megállapítása bíróság hatáskörébe tartozik. A bíróság ítéletében és értékelésében nincs kötve a szövetségi ügyészség tényállásverziójához.

Amennyiben a szövetségi ügyészség kizárólagosan diszkrecionális jogkörében kialakított álláspontja szerint a vádlott lényeges segítséget nyújtott más bűncselekmények elkövetői ellen folytatott nyomozási vagy vádeljárásban, a szövetségi ügyészség a kerületi bíróság elé terjeszti az 5. § K1.1 35. pontban meghatározott iratot. Annak megállapítását, hogy a vádlott lényeges segítséget nyújtott-e más bűncselekmények elkövetői ellen folytatott nyomozási vagy vádeljárásban, nem állapítható meg pusztán az együttműködésével összefüggésben emelt vád

vagy meghozott ítélet alapján.

A vádlott ismeretében van annak a ténynek, hogy a fenti, a szövetségi ügyészség által benyújtott irat alapján a bünteteskiszabási irányelvekben foglaltaktól történő elcsúszás, illetve a büntetés mérséklése a kerületi bíróság kizárólagosan diszkrecionális jogkörébe tartozik.

A kormány fenntartja a jogot a meghozott ítélet elleni fellebbezésre.

5. KONKLÚZIÓ

Az ezen együttműködési megállapodásban foglaltakon túlmenően az Észak-floridai szövetségi ügyészség és GEORGE SMITH között további együttműködési megállapodás nem született és azt GEORGE SMITH a tények ismeretében, önkéntesen és valóje tanácsának kikérése után írja alá.¹⁰⁵

szövetségi ügyész
GEORGE SMITH
vádlott
(904) 942-8430
GREGG OLSON
Dátum
Védő

helyettes szövetségi ügyész
315.S Celhoun, Suite 510.

¹⁰⁵ Amerikai Ügyvédi Kamara..., p. 80-86.

KÁBÍTÓSZER PROBLÉMA RENDŐRI SZEMMEL AVAGY BŰNMEGELŐZÉS — DEVIANCIA — DROGPREVENCIO

Csokán Csaba¹

I.

Bűnmegelőzés

A bűnmegelőzés napjainkban történő gyakori hangoztatása, az e tárgykörben szervezett különböző értekezletek és konferenciák szaporodása, valamint a bűnmegelőzési céllal létrehozott társadalmi szervezetek mind azt jelzik, hogy a bűnmegelőzés egyre jelentősebb teret nyer a közgondolkodásban.

Mára már nyilvánvalóvá vált, hogy a bűnmegelőzés hazánkban is kilépett a tisztán tudományos és elméleti keretek közül és egyre inkább a gyakorlati megvalósulás irányába halad, egyre fontosabb szerepet vállalva bizonyos társadalmi problémák kezelésében illetve elsősorban azok megelőzésében (kriminalitás, szenvedélybetegségek, viktimizáció, ajánlások megfogalmazása, felvilágosítás, stb.).

A fő kérdés tehát már nem az, hogy szükség van-e a bűnmegelőzésre, illetve ezzel összefüggésben különböző prevenciós stratégiákra, intézkedésekre, hanem az, hogy azokat milyen elméleti alapokra építetten, milyen gyakorlati ütemezés mellett lehet a leghatékonyabban végrehajtani és biztosítottak-e mindehhez a szükséges strukturális, személyi valamint anyagi feltételek.

A bűnmegelőzés fogalmi meghatározása már az 1970-es években körvonalazódott, ugyanakkor még mindig bizonyos definíciós problémákat vet fel maga a fogalom, illetve tevékenység meghatározása. Természetesen különféle ismérvekkel jellemezhető, felosztható, csoportosítható, de rövid, tömör fogalmi elemekkel nehezen nevesíthető inkább csak körülírható.

A rendőrségi bűnmegelőzésnek - véleményem szerint - abban lehet és talán napjainkban már van is szerepe, hogy kommunikációs csatornaként működjön a rendőrség és a társadalom (közvélemény) között és mint marketing működhet közre abban, hogy a kínált termék "a biztonság" megfelelő kommunikációval, komplex szemléletmódként kerüljön fizikai közelségbe a társadalom különböző célcsoportjaihoz.

Ezek után joggal vetődhet fel a kérdés, mi is tulajdonképpen a bűnmegelőzés? Cél, eszköz, kommunikáció? Eltekintek a valamennyiünk által ismert tágabb és szűkebb klasszikus fogalmi meghatározásoktól, illetve csoportosításoktól és azt állítom, hogy a bűnmegelőzés egyfajta:

¹ Dr. Csokán Csaba rendőr alezredes, bűnmegelőzési osztályvezető Győr

- sajátos szemléletmód
- konceptiózus gondolkodás
- szociális modell
- követendő magatartás minta
- az üzenet továbbítás egy formája
- kommunikáció

—eszköz (végső soron maga a cél elérése érdekében)

Az üzenettovábbítás *kimeneti oldalán* fokozott tevékenységként a szakma, a politika, a közvélemény, a média irányába előretolt stratégiaként kell (kellene) működnie, míg a *bemeneti oldalon* megfelelően kell (kellene) reagálnia a kimeneti oldal szereplőinek jelzéseire, elvárásaira.

Az üzenettovábbítás ezen kétirányú kommunikációs stratégiája az államigazgatás vonalán nemcsak lehetséges, hanem működőképes is, ha azt megfelelően működtetik. Ma olyan modern kihívásokkal kell szembenéznünk, mint a sajtó (mert nem mindegy, hogy célnak vagy eszköznek tekintjük!) a közvélemény elvárása (egy általánosan érték-válsággal terhelt társadalomban). Ebből adódik, hogy generális prevencióval már nem lehetünk kellően hatékonyak akkor, amikor reaktív módon (múltbeli eseményre reagálva) végezzük tevékenységünket. Ezért is tartom nagyon fontosnak a proaktivitást (például a bűnmegelőzés területén illetve különböző prevenciók stratégiák végrehajtása során) mivel így esetleges jövőbeni eseményeket tudunk pozitív módon befolyásolni, amely már magában foglalja azt a kezdeményezőkézséget, kapcsolatrendszert, párbeszédet, ami viszont csak akkor lehet sikeres és eredményes, ha azt az adott célcsoport saját problémájára vonatkozóan is magáénak érzi.

A bűnmegelőzés nem csak arra hivatott állami szervek feladata, hanem társadalmi ügy is és ezáltal közügy is. Ezzel a megállapítással nem lehet vitatkozni, hiszen a bűnözés megelőzése csak akkor válhat igazán hatékonyvá, ha a társadalomban általánossá válik a különböző önkéntes társadalmi, civil szervezetek hálózata és tevékenysége.

E megállapítás mögött természetesen az a felismerés is szerepel, hogy önmagukban sem a bűnügyi szervek, sem egyéb állami szervek nem elégségesek egy hatékony bűnmegelőzési rendszer kialakításához illetve működtetéséhez. Egyre inkább tudomásul kell venni, hogy kizárólag az állami szervek önmagukban nem képesek fenntartani a közrendet, megteremteni a közbiztonságot, megvédeni az állampolgárokat attól, hogy bűncselekmények áldozataivá váljanak. Ez nagyon gyakran nem a szakmaiságon, a jó szándékon, hanem egyéb objektív tényezőkön és törvényszerűségeken múlik. Itt kell jelentős szerepet kapnia a bűnmegelőzésnek, hogy bizonyos ajánlások megfogalmazásával, az állampolgárok megértő és segítő közreműködésével sikerüljön ezen tényezőket pozitívan befolyásolni.

Meggyőződésem, hogy részben megvannak illetve megteremthetőek azok az objektív és szubjektív feltételek, amelyek ahhoz szükségesek, hogy a bűnözés olyan mértékben csökkenjen, amellyel a lakosság együtt tud élni, hogy ne a bűnözéstől való félelem, a súlyos, erőszakos vagy vagyon elleni bűncselekmények legyenek a mindennapi élet rendszeres kísérőjelenségei. Ehhez azonban nemcsak elhatározásra, hanem megfelelő

stratégiára, kommunikációra, feltételrendszerre (strukturális, személyi, anyagi) is szükség van.

II.

Deviancia

Deviánsnak nevezzük azokat a viselkedésformákat, amelyek egy adott társadalom egy adott korszakában az általánosan elfogadott normáktól eltérő. Tág fogalom, amely a törvénysértő magatartást és a társadalmi normáktól eltérő viselkedést is jelenti egyben. Latin eredetű szó, amely az „útról letérés” kifejezést takarja. Ezzel jellemzik azokat a viselkedésformákat, magatartásokat, életviteli módokat, amelyek nem felelnek meg az elfogadott, szokásos és kívánt társadalmi normáknak. A deviáns magatartás akár egy meghatározott csoport normáinak, akár a társadalmi normáknak olyan átlépése, amely meghalad bizonyos tolerancia határokat. A deviancia elméletek vázlatos ismertetésére csak röviden vállalkozom.

Szociológiai elmélet

Közös jellemzője, hogy elsősorban nem az egyén deviáns viselkedésének okait kutatja, hanem a deviáns viselkedés társadalmi gyakoriságának magyarázatát keresi. Nem az egyénben, hanem a társadalomban gyökerező okokat kívánja feltárni. Ez a szemlélet azt sugallja, hogy nem vagy nemcsak az egyént kell megváltoztatni, hanem a társadalomban kell a túlzott devianciát csökkenteni.

Biológiai elmélet

Kiinduló pontja, hogy bizonyos speciális kromoszóma-rendellenességet figyeltek meg erőszakos bűncselekményt elkövetőkön. Gyakrabban találtak XYY kromoszóma kombinációt ezen személyeknél vagyis a normális XY kombinációt egy további Y kromoszóma egészíti ki. Eddig meggyőzően nem sikerült bizonyítani, hogy ez a rendellenesség valóban hajlamossá tesz-e és ha igen milyen mértékben erőszakos viselkedésre. A biológiai elméletek különböző formái napjainkban is rendkívül vitatottak.

Pszichológiai elmélet

Az akut feszültséghelyzetekre vagy az egész személyiségfejlődésre helyezi a hangsúlyt. A frusztráció agresszió elmélet (Dollard 1939) szerint a személyi szükségletek kielégítésében való sikertelenség, frusztráció agresszív viselkedést eredményez. Az agresszió irányulhat más személy ellen (emberölés, testi sértés) vagy önmaga ellen (öngyilkosság) is. A deviáns magatartású személy a feszültséghelyzetben szinte mintegy „belemenekül” a devianciába. Antiszociális magatartású egyének, csoportok magaviseletének hátterében gyakran az érzelmi, indulati élet kielégíthetlensége vagy öné-

zeti sérülések állnak. Gyakran a szenvedélybetegségek kialakulása is hasonló okokra vezethető vissza, így akár a kábítószer használatának is lehetnek hasonló okai.

Pszichoanalitikus elmélet

A személyiségfejlődésben keresi a deviáns viselkedés okait. A kora gyermekkori élményekben, különösen a szülő-gyermek kapcsolatban látja a felnőttkori deviancia gyökereit.

Szocializációs zavar

Eszerint az akut stresszhelyzet csak közvetlen kiváltó tényezője a deviáns viselkedés kezdetének. Az egészséges személyiség fejlődéséhez, szocializációhoz harmonikus családi háttér és a kortárs csoportokkal való jó kapcsolatok a kívánatosak. Ha ezek hiányoznak akkor szocializációs és személyiségfejlődésbeli zavarok léphetnek fel.

Kulturális elméletek

Azokban a társadalmakban gyakoribb valamely deviáns viselkedésforma, amelyek azt engedélyezik vagy hallgatólagosan elfogadják, kevésbé szigorúan szabályozzák, korlátozzák. Ezen normák egy társadalmon belül társadalmi rétegenként is eltérőek lehetnek, helyi különbségek is előfordulhatnak.

Anómia elmélet

Ez a makro-társadalom jellemzőivel, struktúrájával, ellentmondásaival magyarázza a deviáns viselkedés gyakoriságát. *Durkheim* elmélete szerint az anómia a társadalmi normák meggyengülésének állapotát jelenti. Ez a gyors és nagy társadalmi változások hatására erősödik fel. A szabályok hiánya vagy gyors változása ugyanis növeli az emberek életében előforduló feszültségeket. *Merton* szerint az amerikai társadalomban a deviáns viselkedés gyakorisága a társadalmi hierarchiában lefelé haladva növekszik. Az anómia a társadalomban elfogadott és megengedett eszközök közötti ellentmondás. Az anómiához hasonló az elidegenedés, az élet értelmetlensége, az elmagányosodás, az önértékelés elvesztése, a normanélküliség. Ez mindenképpen hatással van az egyén viselkedésére végső soron személyisége alakulására is.

Minősítési elmélet

Eszerint nem magán a viselkedésen, hanem a társadalomnak valamint az egyes erre kijelölt intézményeknek (rendőrség, bíróság, egészségügyi intézmény, stb.) válaszképpen alakul a viselkedés, hogy valamely viselkedés vagy személy deviánsnak minősül-e. Ezen elmélet szintézise, hogy az egyén deviáns viselkedésének gyökere legtöbbször valamilyen szocializációs zavar.

A felsorolt elméletek vázlatos áttekintése során is megállapítható, hogy a deviancia egy sajátos fogalom, amelynek jelentése, tartalma olykor-olykor eltérő lehet, normaszegőnek viszont azokat a deviáns viselkedésformákat tekintjük, amely az egyén és a társadalom számára káros vagy súlyosan káros. *Az ötfajta deviáns viselkedés* ha

igen nagy gyakorisággal fordul elő, károkat okoz az egyéneknek és családoknak végül pedig a társadalom működésében is zavarokat idézhet elő, ezek pedig:

- bűnözés
- öngyilkosság
- alkoholizmus
- kábítószer-fogyasztás
- lelki betegségek

(bizonyos szakmai körök a deviancia körében tárgyalják a prostitúciót, a homoszexualitást és más eltérő viselkedés formákat is, ezek elemzésétől most eltekintek.)

Ha megnézzük a *deviancia szakaszait* akkor három egymástól jól elkülöníthető szakaszt különböztethetünk meg, amelyek:

- diffúz, specifikus tünetegyüttes (az érzelmi fejlődés zavarai)
- disszociális tünetek (sodródás, agresszió)
- deviáció (szembefordulás, kontroll funkciók kikapcsolása)

A *deviáns viselkedés okai* Magyarországon több tényezőre vezethetők vissza, így elsősorban bizonyos akut feszültséghelyzetekre, itt elsősorban családi konfliktusokról, az elmagányosodásról, munkahelyi-, és karrier problémákról van szó. Vannak a szocializációt is megzavaró események (szülő elvesztése, szülői szeretet hiánya, állami gondoskodásba vétel, szülők alkoholizmusa, neurózisa, nevelési módszerek hibája, negatív életmód minta a környezetben, stb.).

A rendhagyó viselkedésformák jelentkezésének fő időszaka a serdülő-, és ifjúkor. A személyiségrendszer sérülését kifejező kriminális, antiszociális viselkedés sokféleképpen lecsapódhat. Ilyen lehet a szökés, csavargás, szenvedélyszerek használata, bűnözés, galerikbe tömörülés, az erőszak megnyilvánulásának különböző formái. Mindezek közös tényezője az egyén személyiségfejlődésének zavara, amely miatt szembe kerül a társadalmi normákkal illetve a társadalmi szabályozás hivatalos rendszerével.

A kriminális személyiségzavar sajátossága, lényege, hogy az egyén egyáltalán nem vagy csak hiányosan tud alkalmazkodni a társadalmi együttélés követelményeihez, a társadalmilag elfogadott erkölcsi, magatartási normarendszerhez. Ezen túlmenően olyan makro-, és mikrokörnyezeti hatások is érvényesülnek, mint a család, annak nevelési módszerei, kultúrája, műveltsége, a barátok a kortársi környezet hatása, befolyása, az erkölcsi lazulás, az elszegényedés, a jogok és kötelezettségek egyenértékűségének megbomlása és ennek hatásai. A kötelezettségek nem teljesítése alapja bizonyos társadalmi konfliktusok kialakulásának és így akár kriminogén tényezővé is válhat. Más oldalról vizsgálva a jogok minden áron való azonnali érvényesítésére való törekvés olyan esetekben, amikor a különböző jogok érvényesítése összeütközik ez gyakran elégedetlenséghez, esetenként normaszegéshez vezethet. A jogok túlhangsúlyozása a kötelezettségek rovására az egyénekben azt az egyébként hamis illúziót keltheti, mintha csak jogok léteznének, kötelezettségek pedig nem.

Ha az értékek és normák szilárdulnak meg, akkor a különböző egyébként labilis környezetben élő és labilis személyiség jegyekkel rendelkező egyének vonatkozásá-

ban ez különböző viselkedéstípusok kialakulásához vezethet aszerint, hogy az egyes hogyan reagál bizonyos feszültség helyzetekre. Ezek lehetnek:

- támadás a környezet ellen (kriminalitás)
- támadás önmaga ellen (öngyilkosság)
- menekülés a környezettől (szökés, csavargás)
- menekülés önmagától (alkohol, drog)

III.

Drogprevenció

Napjainkban a különböző szervezetek és intézmények által készített felmérések és kutatások is igazolják, hogy az érintett korosztályok szerepe a kábítószer-használatban egyre inkább terjedő félben van. Egyes kutatások szerint a magyarországi középiskolások vonatkozásában a prevalencia érték (érintettség) magas. Győr-Ménfőcsanak megyében 1999-2000 évben folyt egy megyei átfogó ifjúságkutatás a megyei rendőr-főkapitányság Bűnmegelőzési Osztálya kezdeményezésére valamint a megyei illetve városi önkormányzatok anyagi támogatása mellett. Ezen kutatás korcsoportonként és iskolatípusonkénti bontásban monitorozta a szerhasználati gyakoriságot, érintettséget, a szenvedélyszerekkel kapcsolatos attitűdöt. A lekérdezett minta 2200 fő volt (általános-, középiskolások 1590 fő, felsőoktatásban tanuló 590 fő). Az érintettség 16% felett volt nem sokkal, a megye városaiban valamint a megyeszékhelyen lényegi eltérés nélkül. Ez azt jelentette, hogy a megkérdezettek közül ennyien próbálták ki, használták alkalmoszerűen vagy rendszeresen a különböző szereket.

A szerfajták közül megyénkben is az ún. disco-drogok a legnépszerűbbek (marihuana, speed, extasy), a kemény kábítószer használók szubkultúrája szerencsére e korosztályok körében nem alakult ki megyénkben illetve nem számottevő.

A droghasználati színterek nem változtak, leginkább a fiatalok által látogatott és népszerű szórakozóhelyek, azok környezete vezet továbbra is e vonatkozásban. Alapvető problémának tartom, hogy az érintettek körében még mindig rengeteg téves információ kering a szerhasználat veszélyeit, kockázati tényezőit, alkalmazásának módjait illetően. Ezen információk elsősorban a kortársi környezetből származóak és saját tapasztalaton alapulnak, ebből fakadóan nem kellően hitelesek.

A szerhasználat veszélyességét illetően abszolút nem számolnak az érintettek a rövid és hosszabb távú kockázatokkal, olykor még azzal sincsenek tisztában, hogy milyen kísérő illetve vívó anyagokkal szennyezett szerhez jutnak hozzá.

A probléma kezelésében kiemelt szerepet kell betölteniük azon segítő intézményeknek illetve munkatársaiknak, akik a felismerésben valamint a megoldás keresésében kulcsszerepet töltenek be. Ilyen kiemelten fontos munkatársak, többek között a pedagógusok is, akik a jelzőrendszer tagjaiként elsősorban a felismerés, másodsorban a probléma kezelésében tehetnek nagyon sokat a fiatalok érdekében.

Napjainkban a tárgyhoz tartozó problémakör széles spektrumok között felvetődő, amelynek két véglete a drogügyeket illetően, hogy a pedagógusok általában egyik végletként a rendőrhatalomhoz fordulnak és feljelentést tesznek, vagy jelzik az illető tanuló szerérintettségét, vagy másik végletként igyekeznek elkerülni az adott problémát azzal, hogy nem tesznek konkrét lépéseket. Mindkét megoldás hiba, ha így történik.

Az azonnali rendőrségi feljelentés azért sem szerencsés, mert a diák problémájából semmit nem old meg (sőt kifejezetten ronthatja élethelyzetét a nyomozás, a vádemelés, az ítélet). A hallgatás mint másik véglet azért hiba, mert ha ez történik, akkor meg sem kísérelték segíteni a tanulót e súlyos kérdésben, annak megoldásában magára hagyták.

Véleményem szerint a legmegfelelőbb cselekvési út a két véglet között található. Drogprobléma más mint az egyéb megszokott iskolai devianciák, hiszen veszélyes kábító hatású anyagok fogyasztásáról esetleges iskolai terjesztéséről is szó lehet. Zárt és más, mert már a felismeréshez és a probléma egzakt meghatározásához is megfelelő szakismeretre és gyakorlatra van szükség, ahhoz, hogy az érintett konkrét segítséget kaphasson, mely a probléma megoldásához vezethet. Droghasználat ugyanis nem egyik pillanatról a másikra alakul ki, hanem egy folyamat eredménye amely nem független a fiatal környezetétől, családi, baráti kapcsolataitól, mindazoktól a hatásoktól, amelyek a mindennapi életben érik. Az ilyen érintettséget a szűkebb és tágabb környezet vizsgálata nélkül eredményesen megoldani nem lehet. Hiszen a kábítószer-használat éppen úgy reakció valamely hiányra, félelemre, stresszhelyzetre, vágyra, motivációra példára vagy hatásra, mint az alkohol, a cigaretta és még más típusú szenvedélyszerek. E szenvedély kezelésének különlegességét az adja, hogy a kábítószer-használat bűncselekmény is egyben.

A kábítószerhasználással kapcsolatos helyes magatartásnak az adott cselekmény tovább folytatása, illetve újbóli elkövetésének megakadályozására kell irányulnia. A kábítószer-használat korai felismerése azért is nagyon fontos, mert a negatív motivációk feltárása, a pozitív motivációk kialakítása és elsajátítása által mutatkozik esély és lehetőség a probléma sikeres és hatékony kezelésére. Az sem mellékes, hogy a segítőnek az érintett bizalmával történő helyes „gazdálkodása” az egyik sarokpontja a lehetséges megoldásnak, hiszen az érintett nem hatósági válaszokat, büntetést vár hanem segítséget kér. A büntetés ugyanis nem segít rajta, hiszen nem oldja meg problémáját hanem még tetézi is azt a különféle szankciók alkalmazása. Nyilvánvalóan vannak olyan esetek, amikor viszont nem nélkülözhetőek ezen szankciók az alkalmazás tekintetében akár az egyén, akár a közösség védelme érdekében.

Minden segítőnek ezért a saját szakterületén és munkájában kell hitelesnek lennie, mivel ezáltal van esély arra, hogy pozitív hatást tudjon elérni az érintett vonatkozásában, körültekintően és bizalmas módon juttatva szakértői segítséghez az arra rászorulókat.

Prevenció a szocializáció egyes szinterein

A korai megelőzés legfontosabb intézménye a *család*. A család feladatait akkor képes jól és hatékonyan ellátni, ha ép és mentes a zavaroktól. A rendezetlen családi viszonyok döntő fontosságúak az abban élők személyiségének fejlődésében. A deviáns, antiszociális viselkedési formák megjelenésének előzményei között mindig megtalálható a családi kapcsolatok válsága, a család szociális körülményeinek rendezetlensége. Ezért is fontos a megelőzés területén a családi kapcsolatok megszilárdításának segítése, erősítése, a konfliktusok megoldásának támogatása és a család belső erőforrásainak fejlesztése.

Magyarországon egyre inkább megfigyelhető a családok klasszikus értelemben vett szerepének, értékrendjének negatív változása. A családtagok közösen eltöltött idő mennyiségének csökkenése, a szabadidő eltöltésének módjában bekövetkezett kedvezőtlen változások. A fiatalok a felügyelet hiánya miatt egyre hamarabb (korábban) próbálják ki a különböző szenvedélyszereket, tapasztalják meg azok negatív hatásait.

A másik nagyon fontos közeg a *kortársi környezet*. Itt ugyanis hamar kiütöközik az érintett magatartási problémája, beilleszkedési zavara, ami ismételten a családi diszfunkcióra utal. A problematikus fiatalok tüneteik alapján az alábbi csoportokra oszthatók:

- *mozgás-cselekvési zavarok* (túlzott cselekvés, kényszer-cselekvés, mozgás gátlás)
- *érzelmi-akarati élet zavarai* (félelemérzés, érzékenység, agresszivitás, szociabilitás)
- *értelmi élet zavarai* (összpontosítás hiánya, figyelem hiány, stb.)
- *erkölcsi fejlődés zavarai* (érték-, és normarendszer zavara, csavargás, kriminalitás)

Valamennyi elméleti megközelítés hangsúlyt helyez a sikertelenségre, a sorozatos kudarcélmények miatti frusztrációra, amelyek következménye lehet a kalandkeresés, az agresszív viselkedés, olykor a kriminalitás. Az érintett kompenzációs törekvésén (annak pozitív vagy negatív voltán) múlik, hogy milyen tevékenységben találja meg azt a lehetőséget, amely egyéni sikertelenségét az élet különböző területein illetve dolgaiban képes lehet ellensúlyozni. Előfordulhat, hogy olyan tevékenységet folytat és olyan magatartást vesz fel, amely miatt környezete rendbontónak, deviánsnak vagy antiszociálisnak tartja és ezzel magyarázza kudarcélményeit.

Az általam korábban felvázolt különböző elméletek szintézise lehet, hogy különböző szocializációs folyamatok zavaraiént értékelve keresi a magyarázatot a deviancia okaira.

Meggyőződésem, hogy korunk egyik legnagyobb kihívása a különböző szenvedélyszerek, de különösen a kábítószer-használat problémakörének kezelése. Véleményem szerint a 90-es években, különösen a rendszerváltás után sem a különböző egészségügyi intézmények, sem a rendvédelmi szervek, de megkockáztatom maga a társadalom sem volt felkészülve, felkészítve azokra a hirtelen bekövetkezett változásokra, amelyek megtörténtek. Igaz ez a bűnözés szerkezetében és minőségében bekö-

vetkezett változásokra is és igaz a kábítószer-probléma kezelését illetően is. Olyan méreteket öltött a bűnözés a szenvedélyszerek-használata ami korábban elképzelhetetlen volt. Az első sokk után néhány év alatt "normalizálódott" ugyan a helyzet a kezelhetőség és elviselhetőség határát figyelembe véve, de hatékony megoldást napjainkig nem sikerült kidolgozni.

A prevencióban, a különböző hatósági és civil társadalmi kezdeményezésekben rejlik annak lehetősége, hogy a legveszélyeztetettebb korosztály figyelmét felhívjuk a kockázati faktorokra, olyan programokat kínáljunk alternatívaként, amely találkozik az érintettek érdeklődésével, de szermentesen. Eljutnak a célzott korosztályhoz, segítenek a hiteles tájékoztatás megteremtésében, kézfogható segítséget nyújtanak a már érintetté válóknak. Nem stigmatizálják a szerhasználókat, a segítő intézmények hálózata elérhető a számukra és megfelelő anyagi eszközök állnak rendelkezésre a felvilágosítás, tájékoztatás, programszervezés vonatkozásában.

A probléma körön belül van és mi mindannyian körön belül vagyunk, így senki nem mondhatja azt, hogy a probléma nem az én problémám. Mindannyiunk problémájáról van szó - akár a szó szoros akár átvitt értelmében - és addig amíg csak hangzatos szövegek és deklarációk születnek és tartalommal nem töltődnek meg bizonyos lehetőségek, nem alakul ki a megfelelő intézményi hálózat, háttér, míg a vonatkozó jogszabályok hatálya gyorsan változó, amíg „csak néhány szent örült” tarja fontosnak a probléma megfelelő kezelését, addig hatékony probléma megoldásról nem beszélhetünk.

Szándékosan nem citáltam különböző statisztikákat, mert úgy gondolom, hogy aki a témában egy picit is jártas tisztában van a különböző mutatókkal, számokkal inkább elviekben igyekeztem boncolgatni a szenvedélyszerek használatával összefüggő okokat, probléma halmazt. Teljes és átfogó képet egy ilyen dolgozat keretében nem is lehet adni. Felvillantani lehet bizonyos dolgokat, összefüggéseket, magyarázatokat, esetleges megoldási lehetőségeket illetve elképzeléseket. A Győr-Ménfőcsanak Megyei Rendőr-főkapitányság Bűnmegelőzési Osztálya feladatköréből adódóan, de eltökéltség és a tenniakarás tekintetében is kezdeményezője, megvalósítója olyan preventív programoknak, amelyekkel a különböző korosztályok vonatkozásában csak a tavalyi évben több mint 10.000 megyebeli fiatalhoz jutottunk el (iskolai drogstratégia megvalósításában szakmai közreműködő szervezetként, felvilágosító előadások révén — diákok, szülők, pedagógusok — részére, kábítószer-prevenációs rajzpályázat, vetélkedő, ifjúsági tábor szervezése, a megyei Kábítószerügyi Egyeztető Fórum szakbizottságaiban történő aktív részvétel, speciál kollégium vezetése az adott témában felsőoktatási intézményben, képzések-, továbbképzések tartása, együttműködési megállapodásban foglaltak teljesítése, stb.).

E problémakör komplexitásából fakadóan az érintettek együttműködésével, közös gondolkodással és cselekvéssel lehet csak eredményeket elérni, de ehhez nélkülözhetetlen a megfelelő koordináció, kooperáció és kommunikáció. Ezek hiányában ugyan is nem kellően hatékony, bizonyos esetekben hatástalan szélmalomharcnak tűnhet a problémával szembeni fellépés.

KONCEPCIÓVÁLTÁS A DROGPOLITIKÁBAN —A MEDIKALIZÁLÓ SZEMLÉLET

Kovács Melinda¹

1. A kábítószer bűnözés történeti áttekintése

Az emberi civilizáció, és a társadalom fejlődése során a feszültségcsökkentésnek mintalan kulturális, ideológiai formája, társadalmi intézménye alakult ki. Ezek jó részét a társadalom befogadta, másokat azonban egyéb irányú kedvezőtlen hatása miatt illegitimmé nyilvánította. Ezen technikák hatása azonban nem csak egyirányú. Különösen azok a direkt megoldási módok lehetnek az egyes egyének számára mind aktuálisan, mind hosszú távon is veszélyesek, amelyek közvetlenül az agyi működést befolyásolják.

A pszichés folyamatokat befolyásoló pszichoaktív anyagok használata igen hosszú történeti múltra tekint vissza. Megközelítőleg egyidős ezzel néhányuk használatának társadalmilag tilalmazott volta is. Mások alkalmazása viszont legálissá vált, és jelentős keresletre tekintettel komoly szervezettségű, igen jelentős jövedelmet hajtó „iparág” alakult ki.

Egyes államok már igen korán intézkedéseket tettek bizonyos kábítószeres használatának megtiltására, vagy az ezekkel való visszaélés megakadályozására: a XIII. században a szultánok megtiltották a kannabisz fogyasztást, a XVI. században Spanyolország a koka élvezetét, és a XVII. században Kína bevezette az ópiumtilalmat.²

Észak-Amerika és Európa államai gyorsan reagáltak, amikor az ópium és a kannabisz mértéktelen fogyasztása lakosságuk körében elterjedt a XIX. században.

A kokaint és a heroint, amelyeket csak 1860-ban, illetve 1889-ben fedeztek fel, és a szintetikus kábítószereket, amelyek 1930 után jelentek meg, Európában és Amerikában azonnal betiltották, vagy ellenőrzés alá vonták, amint megállapították a velük való visszaélésben rejlő veszélyeket. A kábítószerek számos állam által követelt általános betiltását 1912 óta nemzetközi egyezmények intézményesítették. A tiltás általános érvényűvé az ENSZ kábítószerekről szóló 1961. évi és a pszichotróp anyagokról szóló 1971. évi egyezményei révén vált, amelyeket hivatalos ideológiájuktól függetlenül, a világ szinte valamennyi állama alkalmaz.

A kábítószer fogyasztás hazai története a rendszerváltás előtti időkhöz nyúlik vissza, de az akkori rendszer jellege következtében nem állnak rendelkezésünkre értékelhető adatok. A korabeli felfogás szerint a kábítószer, annak fogyasztása, valamint a hozzá kapcsolódó egyéb bűnözés a kapitalizmus terméke, ezért egy szocialista or-

¹ Dr. Kovács Melinda ügyészségi fogalmazó, Győr

² Fülöp-Grád-Müller: Droggal és alkohollal összefüggő bűncselekmények (HVG, Budapest, 2000. p. 110-113)

számban eleve nem létezhet. Ennek ellenére jelen volt, még ha csak a fogyasztásra és a beszerzésre korlátozódott is.

A hatvanas években jelent meg az ún. „szegény drogozás”, mely a szipózást, azaz a szerves oldószerek belélegzését jelentette, s a nyolcvanas években élte fénykorát. Valójában nem lehet pontos adatokkal szolgálni a „szipusok” számát illetően, hiszen ezek az anyagok – például: csavarlazító, Technokol Rapid- bármely üzletben szabadon megvásárolhatóak voltak, fogyasztásuk pedig nem kapcsolódott illegális kereskedelemhez. Nálunk a szipózás jelentette a cannabis- fázist, mely az USA-ban illetve Nyugat-Európában a drogfogyasztás elterjedésének alapját adta.

A nyolcvanas évek elején „divat” volt a gyógyszerek alkohollal történő kombinálása. Itt a különféle altatók, szorongásgátlók, nyugtatók jutottak főszerpéhez.

A gyógyszer szabályozás szigorodásával az ópium tartalmú fájdalomcsillapítók kerültek előtérbe. Ezen cselekmények alanyai kezdetben főként orvosok voltak, majd később elkezdődött a hazai mákkészítmények rendszeres fogyasztása is.³

Az igazi fordulat a rendszerváltozás után következett be. A határok megnyílásával a korábbi szigorú vámvizsgálatok megszűntek, s a helyzetet tovább rontotta a dél-szláv háború, melynek következtében a korábbi kábítószer-szállítási útvonalak ellehetetlenültek, s a hangsúly az északi Balkán-útvonalra helyeződött.

Ez az útvonal Törökországból indulva Bulgárián, Románián, Magyarországon áthaladva ér Nyugat-Európába, továbbá a Távol-Keletről induló heroin csempészet egyik állomása is Budapest lett.

Magyarország a kábítószer-kereskedelem tranzitországából célországgá is vált, ezzel együtt az elmúlt tíz év alatt hihetetlen mértékben nőtt a kábítószer-fogyasztók száma, pedig amit látunk, az csak a jéghegy csúcsa. 1980-ban 3000 főről tudtak, míg 1990-ben

27 000 a regisztrált fogyasztók száma, két év múlva viszont már 74. 000 főről beszél az ORFK-BM statisztika.⁴

A kereslettel együtt a kínálat is megnövekedett. 1992-ben hazai kenderültetvényeket és mákgubóraktárakat derítettek fel. Megjelent a „drogturizmus” is, melynek Hollandia a célországa. A kínálati oldalon a nagykereskedelmi szemlélet került előtérbe, mely a drogpiacon szervezett bűnözés általi uralmát jelentette, és jelenti ma is. Fontos megemlíteni a hagyományosnak számító kábítószerek mellett az amfetamin-származékok elterjedését, mely a fiatalabb korosztályt veszélyezteti a leginkább. Jellemző adat, hogy míg a lefoglalt kábítószerek össz mennyisége csökkent, addig a „diszkódrognak” számító extasy-tabletták száma majdnem tízszeresére nőtt. Az 1999-ben leggyakrabban előforduló kábítószerek közül első helyen a kannabisz- származékok álltak, ezt követte a heroin, míg harmadik helyen az amfetamin-származékok sorakoztak. Az utóbbi években is jellemzően a kannabisz volt a legkedveltebb kábítószer-

³ Dr. Hollósi György: A kábítószer-bűnözés üldözése Magyarországon (Rendészeti Szemle 1995./10. 67.-69.o.)

⁴ Forrás: Országos Rendőrfőkapitányság

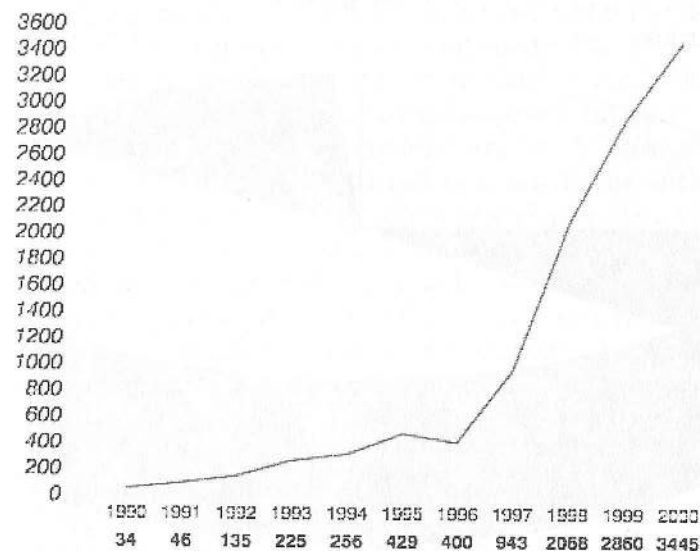
fajta, és sajnos a heroin fogyasztása továbbra is megelőzi az amfetamin- származékokét. Sajnos, ugyanis a heroin túladagolása sokkal egyszerűbb, mint az utóbb említett szereké, ezért míg az 1990-es évek közepén a heroin-túladagolás következtében bekövetkezett halálesetek száma évi 4-6 fő volt, addig az ORFK Szakértői Intézetének adatai szerint 2001. év első felében ez a szám csak a fővárosban elérte a 18-at.⁵

Egész Európára jellemző továbbá a kokain „népszerűségének” növekedése, mely jelentős ösztönzést jelent a dél-amerikai kábítószer-csempészeknek. A kokain európai terjedését segíti, hogy mind gyakrabban alkalmazzák diszkódrogként is. A kokain-kereskedelem azért is rendkívül jövedelmező üzlet, mert az évenként csempészett mennyiségnek csupán egytizede akad fenn a hatóságok hálójában.⁶

További jellemvonása a mai kábítószer bűnözésnek, hogy a szervezett keretekben elkövetett cselekmények száma növekszik, s a kábítószer-kereskedelemben résztvevő magyar állampolgárok száma is emelkedő tendenciát mutat, míg a külföldi elkövetők száma csökken. Az adatokból továbbá megállapítható az is, hogy egyre többen válnak élethivatásszerűen a bűnözést.⁷

I. számú táblázat

Ismerté vált visszaélés kábítószerrel bűncselekmények alakulása

Forrás: Egészségügyi Minisztérium-OPNI⁸

⁵ Forrás: Országos Rendőrfőkapitányság Szakértői Intézet

⁶ Dr. Hollósi György: Elvesztett évtized a kábítószer elleni harcban (Belügyi Szemle 1997./11.)

⁷ Lévai-Gönczöl-Korinek:Kriminológia, p. 246.-247.

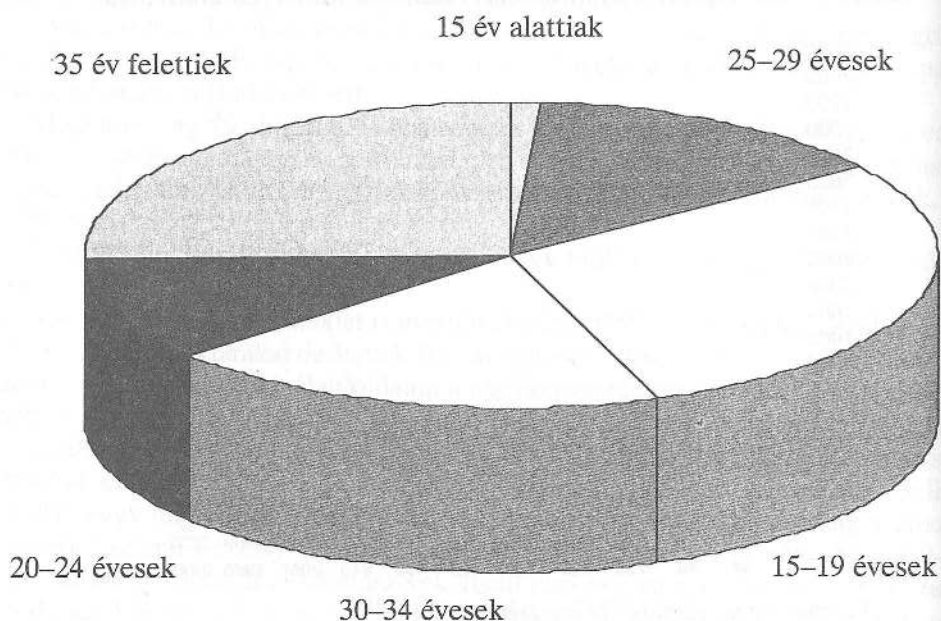
⁸ Forrás: www.ism.hu

A visszaélés kábítószerrel bűncselekmény összes bűncselekményen belüli aránya növekedett, 2000-ben az összes bűncselekmény 0,76%-át jelentették a kábítószerrel kapcsolatos esetek. Az 1. számú táblázat grafikonja az ismertté vált eseteket mutatja, a menete különösen a '90-es évek második felétől válik dinamikusabban növekvővé. Bár a 2000-ben ismertté vált esetek száma meghaladja az előző évit, a növekedés üteme csökkent, a korábbi 38%-ról 20%-ra mérséklődött a növekedési ráta. A Tamasz Drogambulancia 2001. évben készített felmérése szerint- melynek eredménye rendkívül megdöbbentő, de sajnos országos szinten is jellemző- a középiskolás korú fiatalok 70%-a már kipróbált valamilyen kábítószerrel. A következő táblázatok adatai alátámasztják a fenti felmérések eredményeit, mely szerint a 14-24 éves korúak drogfogyasztása kiugró mértékben megnövekedett 1995-óta.

2. számú táblázat

Nyilvántartott kábítószer-fogyasztók korcsoport szerinti megoszlása 2000-ben

Forrás: Egészségügyi Minisztérium-OPNI

3. számú táblázat

Visszaélés kábítószerrel bűncselekmény elkövetők életkor szerinti alakulása

	Gyermekkorú	14-17 éves	18-24 éves	25-59 éves	60 év felett
1995	0	17	258	181	3
1996	0	52	277	153	1
1997	3	94	571	258	0
1998	10	227	1127	433	3
1999	9	378	1664	661	6
2000	5	530	2086	882	59

Forrás: Egészségügyi Minisztérium-OPNI

A 3. számú táblázat adatait szemlélve megállapítható, hogy tovább emelkedett a fiatalok bűnelkövetők aránya, amely az összes bűnelkövető körében 3,93%, a visszaélés kábítószerrel bűncselekmény elkövetők körében pedig 14,8%. Ez azt jelenti, hogy a 2000. évi bűnügyi statisztika adatai szerint minden hatodik visszaélés kábítószerrel bűncselekmény elkövető fiatal volt.⁹ A fiatal- és fiatal felnőtt korúak számának növekedési üteme több mint a kétszeresével meghaladja a visszaélés kábítószerrel bűncselekmények számának növekedését, ezáltal a kábítószerrel visszaélő elkövetők életkora csökkent a többi bűnelkövetőhöz képest. E bűncselekménytípust jellemzően fiatalabb korban követik el, mint más bűncselekményeket. A 20 év alatti korcsoportban különösen érintettek a 15-19 éves, középiskolás korú fiatalok. A kezelt betegek száma a fiúknál 10,3-szorosára, a lányoknál 6,4-szeresére nőtt 1995 óta. A kábítószer-bűncselekményeket az elkövetők 90%-a 31 éves kora előtt követi, míg a többi bűncselekmény esetében ez az arány kevesebb, mint 60%. A növekvő számok évek óta tartó tendenciát jeleznek, ami arra figyelmeztet, hogy fokozottabb prevenció munkára van szükség.

2. kábítószerrel kapcsolatos alapfogalmak

A visszaélés kábítószerrel bűncselekményt a Btk. a közrend elleni bűncselekmények között a közegészség elleni bűncselekmények között a XVI. fejezet IV. címében szabályozza. A közegészség károsításának egyik kiemelkedő formája a kábítószerélvezet, amely az 1950-es évektől vált világméretűvé, s ahogy a korábban elmon-

⁹ Jelentés a Magyarországi kábítószerhelyzetről 2000, ISM szerk.: Ritter Ildikó 40. old.

dottakból kitűnik, Magyarországon az 1980-as évektől mutat egyre emelkedő tendenciát, s az 1990-es évektől komoly társadalmi problémát jelent.

A kábítószeres növényi alkaloidák, illetve olyan szintetikus előállított anyagok, amelyek közös jellemzője, hogy a központi idegrendszerre, az agykéreg fájdalomérző központjaira hatva a szervezetben kellemes érzést (eufóriát), félálomszerű bódult állapotot, túlérzékenységet, érzéki csalódásokat (hallucinációkat) váltanak ki már egyszeri használat esetén is. Ismételt fogyasztásra ösztönöznek, ezzel magukban rejtik a hozzászokás veszélyét, tartós használatuk súlyosan károsítja az egészséget. Alapvető következményük a hangulatváltozás.

A kábítószer-fogyasztás fogalmát a WHO a következőképpen határozza meg: „A egyes gyógyszerektől, kábítószerektől való függőség olyan pszichikai, néha fizikai állapot, mely a gyógyszer és a szervezet kölcsönhatásából adódik, melyet viselkedési vagy egyéb válasz jellemez, és ez mindig magában foglalja a gyógyszer folyamatos vagy szakaszos szedésének kényszerét és a fogyasztás hiánya diszkomfort érzéseket okoz.”¹⁰

Mivel a kábítószeres nagy része kiváló tulajdonsággal rendelkező, a komoly fájdalmakat is megszüntető anyag, használatuk a gyógyászat területén nélkülözhetetlen, erős hatású gyógyszerek. Ám mint tudjuk, a kábítószeres alkalmazása csak az orvosi tudomány szabályainak betartásával hasznos, az orvosi ellenőrzés nélküli, mértéktelen, vagy visszaélésszerű, szükségtelen, tartós fogyasztásuk esetén függőséget eredményeznek, amely a konkrét egészségkárosodáson túl óriási egyéni és társadalmi veszélyt rejt magában.

A kábítószeres és kábító hatású anyagok fogyasztása után kialakult állapotot a szakirodalom aktuális bódulatnak nevezi. A kialakult tünetek rendkívül sokfélék, függenek a drog fajtájától, a bevitel módjától (belégzés gőz vagy cigarettafüst formájában, beszippantás, szájon át történő bevétel, vénába vagy izomba fecskendezés), a kábítószer dózisától, továbbá befolyásolja a szedés során kialakult tolerancia, valamint többféle szer együttes használata is. Kisebb adagok alkalmazása esetén a tünetek az alapszemélyiségre jellemző módon alakulnak ki, de nagyobb mennyiségeknél ezek az egyéni különbségek egyre kevésbé érvényesülnek.

Alapegységnek nevezzük a hozzá nem szokott fogyasztó halálos vagy toxikus adagját. Az intoxikáció, túladagolás az életet közvetlenül veszélyeztető, kómához, súlyosabb esetben halálhoz vezető állapot.

A fogyasztó narkomán lesz, szervezete megszokja a szert, és minden vágya arra irányul, hogy kielégítse a kábítószerrel kapcsolatos igényeit.

A narkómánia, illetve toxikománia fogalmát a szakirodalom úgy határozza meg, mint a kábulatot előidéző szerek kóros szenvedéllyé vált élvezetét. A különbség az,

hogy az első kifejezést a kábítószerfogyasztókra, míg az utóbbit a pszichotrop anyagok, és pótszerek használóira alkalmazzák.

Politoxikomániának azt az esetet nevezzük, amikor a fogyasztó egymást váltva különféle anyagokat, vagy egyszerre több anyagot használ.

A gyógyszerekkel kapcsolatos meghatározás az uzus, azaz a gyógyszer megfelelő használata, ellentétben az azzal való visszaéléssel (abuzus).

Toleranciának nevezzük a tartós kábítószer használat következtében kialakuló azon állapotot, melynek során megváltozik a szervezet reakciója. A szervezet alkalmazkodik, hozzászokik a szerhez, ennek következtében ugyanazon dózis alkalmazása esetén a hatás csökken, ezért annak szinten tartásához az adag emelése szükséges.¹¹

3.1 Kábítószerrel visszaélés hatályos törvényi szabályozása

A visszaélés kábítószerrel büntetőjogi tényállásának 2003-as módosítása átfogó jellegű volt. A hatályos Btk. a következők szerint határozza meg a tényállást:

282. § (1) Aki hatósági engedély nélkül kábítószert természet, előállít, megszerzi, tart, az országba behoz, onnan kivisz, vagy az ország területén átvisz, büntetett követ el, és öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) A büntetés

- a) két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés, ha a bűncselekményt üzletszerűen vagy bünszövetségben, illetőleg kábítószerfüggő személy felhasználásával,
- b) öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztés, ha a bűncselekményt jelentős mennyiségű kábítószerre

követik el.

(3) Aki

- a) az (1) bekezdésben meghatározott bűncselekmény elkövetésére irányuló előkészületet követ el,
- b) kábítószer előállításához szükséges anyagot, berendezést vagy felszerelést készít, átad, forgalomba hoz, vagy azzal kereskedik, az országba behoz, onnan kivisz, az ország területén átvisz, ha súlyosabb bűncselekmény nem valósul meg, büntetett követ el, és három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(4) Az (1)-(3) bekezdés szerint büntetendő, aki az ott meghatározott bűncselekmény elkövetéséhez anyagi eszközöket szolgáltat.

(5) Ha a bűncselekményt csekély mennyiségű kábítószerre követik el, a büntetés

- a) az (1) bekezdés esetén vétség miatt két évig,
- b) a (2) bekezdés a) pontja esetén büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztés.

¹⁰ WHO Szakértői Bizottságának állásfoglalása, 1973.

¹¹ Fülöp-Grád-Müller: Droggal és alkohollal összefüggő bűncselekmények (HVG ORAC, Budapest, 2000. 236.-238.o.)

282/A. § (1) Aki hatósági engedély nélkül kábítószerrel kínál, átad, forgalomba hoz, vagy azzal kereskedik, büntetett követ el, és két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) A büntetés öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztés, ha a bűncselekményt

- a) bűnszövetségben, illetőleg kábítószerfüggő személy felhasználásával,
- b) hivatalos vagy közfeladatot ellátó személyként, e minőséget felhasználva,
- c) a fegyveres erők, a rendvédelmi szervek vagy a büntetés-végrehajtási szervezet létesítményében

követik el.

(3) A büntetés öt évtől tizenöt évig terjedő, vagy életfogytig tartó szabadságvesztés, ha a bűncselekményt jelentős mennyiségű kábítószerrel követik el.

(4) Aki

- a) az (1) vagy (2) bekezdésben meghatározott bűncselekményre irányuló előkészületet követ el, büntett miatt három évig,
- b) a (3) bekezdésben meghatározott bűncselekményre irányuló előkészületet követ el, büntett miatt öt évig

terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(5) Az (1)-(4) bekezdés szerint büntetendő, aki az ott meghatározott bűncselekmény elkövetéséhez anyagi eszközöket szolgáltat.

(6) Ha a bűncselekményt csekély mennyiségű kábítószerrel követik el, a büntetés

- a) az (1) bekezdés esetén vétség miatt két évig,
- b) a (2) bekezdés esetén büntett miatt öt évig

terjedő szabadságvesztés.

282/B. § (1) Az a tizennyolcadik életévét betöltött személy, aki tizennyolcadik életévét be nem töltött személy felhasználásával hatósági engedély nélkül kábítószerrel kereskedik, előállít, megszerez, tart, az országba behoz, onnan kivisz, az ország területén átvisz, büntetett követ el, és két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) A büntetés öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztés,

- a) ha a tizennyolcadik életévét betöltött személy tizennyolcadik életévét be nem töltött személynek kábítószerrel kínál vagy átad, illetve ilyen személy felhasználásával kábítószerrel forgalomba hoz vagy azzal kereskedik,
- b) ha az elkövető oktatási, köznevelési, gyermekjóléti és gyermekvédelmi, köznevelési feladatok ellátására rendelt épület területén, illetőleg annak közvetlen környezetében kábítószerrel kínál, átad, forgalomba hoz vagy azzal kereskedik,

c) az (1) bekezdésben meghatározott bűncselekményt bűnszövetségben követik el.

(3) A büntetés öt évtől tizenöt évig terjedő vagy életfogytig tartó szabadságvesztés, ha

- a) a bűncselekményt jelentős mennyiségű kábítószerrel,

b) a (2) bekezdés a) vagy b) pontjában meghatározott bűncselekményt bűnszövetségben, illetve hivatalos vagy közfeladatot ellátó személyként, e minőséget felhasználva

követik el.

(4) Aki az (1) vagy a (2) bekezdésben meghatározott bűncselekmény elkövetésére irányuló előkészületet követ el, büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(5) Az a tizennyolcadik életévét betöltött személy, aki tizennyolcadik életévét be nem töltött személynek kábítószerrel nem minősülő kábító hatású anyag, illetve szer káros élvezetéhez segítséget nyújt, vagy ilyen személyt erre rábírnival törekszik, büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(6) Az (1)-(5) bekezdés szerint büntetendő, aki az ott meghatározott bűncselekmény elkövetéséhez anyagi eszközöket szolgáltat.

(7) Ha a bűncselekményt csekély mennyiségű kábítószerrel követik el, a büntetés

- a) az (1) bekezdés esetén vétség miatt két évig,
- b) a (2) bekezdés, illetve a (3) bekezdés b) pontja esetén büntett miatt öt évig

terjedő szabadságvesztés.

282/C. § (1) Az a kábítószerfüggő személy, aki hatósági engedély nélkül kábítószerrel kereskedik, előállít, megszerez, tart, az országba behoz, onnan kivisz, az ország területén átvisz, vétséget követ el, és két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Az a kábítószerfüggő személy, aki hatósági engedély nélkül kábítószerrel kínál, átad, forgalomba hoz vagy azzal kereskedik, büntetett követ el, és három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(3) A büntetés büntett miatt az (1) bekezdés esetén három évig, a (2) bekezdés esetén öt évig terjedő szabadságvesztés, ha a bűncselekményt üzletszerűen vagy bűnszövetségben követik el.

(4) A büntetés büntett miatt az (1) bekezdés esetén öt évig, a (2) bekezdés esetén két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés, ha a bűncselekményt jelentős mennyiségű kábítószerrel követik el.

(5) Ha a bűncselekményt a kábítószerfüggő személy csekély mennyiségre követi el, a büntetés vétség miatt

- a) az (1) vagy a (2) bekezdés esetén egy évig terjedő szabadságvesztés, közérdekű munka vagy pénzbüntetés,
- b) a (3) bekezdés esetén két évig terjedő szabadságvesztés, közérdekű munka vagy pénzbüntetés.

283. § (1) Nem büntethető kábítószerrel visszaélés miatt,

a) aki csekély mennyiségű kábítószerrel saját használatra kereskedik, előállít, megszerez vagy tart [282. § (5) bek. a) pont],

b) aki csekély mennyiségű kábítószerrel együttesen történő kábítószer-fogyasztás alkalmával kínál vagy átad [282/A. § (6) bek. a) pont],

c) az a tizennyolcadik életévét betöltött személy, aki tizennyolcadik életévét be nem töltött személy felhasználásával csekély mennyiségű kábítószer saját használatra természet, előállít, megszerez vagy tart [282/B. § (7) bek. a) pont],

d)

1. az a tizennyolcadik életévét betöltött, de huszonegyedik életévét meg nem haladott személy, aki tizennyolcadik életévét be nem töltött személynek, illetőleg

2. az a huszonegyedik életévét meg nem haladott személy, aki oktatási, köznevelési, gyermekjóléti és gyermekvédelmi, közművelődési feladatok ellátására rendelt épület területén, illetőleg annak közvetlen környezetében

csekély mennyiségű kábítószer együttesen történő kábítószer-fogyasztás alkalmával kínál vagy átad [282/B. § (7) bekezdés b) pont első fordulata, ha a bűncselekmény a (2) bekezdés a) vagy b) pontjába ütközik],

e) az a kábítószerfüggő személy, aki

1. jelentős mennyiséget el nem érő mennyiségű kábítószer saját használatra természet, előállít, megszerez, tart, az országba behoz, onnan kivisz, az ország területén átvisz [282/C. § (1) bek. és (5) bek. a) pont], illetőleg

2. csekély mennyiségű kábítószer együttesen történő kábítószer-fogyasztás alkalmával kínál vagy átad [282/C. § (2) bek. és (5) bek. a) pont],

f) az a kábítószerfüggő személy, aki az e) 1. alpontban meghatározott bűncselekménnyel összefüggésben - kétévi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő - más bűncselekményt követ el,

feltéve, ha az első fokú ítélet meghozataláig okirattal igazolja, hogy legalább hat hónapig folyamatos, kábítószer-függőséget gyógyító kezelésben, kábítószer-használatot kezelő más ellátásban részesült, vagy megelőző-felvilágosító szolgáltatáson vett részt.

(2) Az (1) bekezdés b) és d) pontja, valamint e) pontjának 2. alpontja nem alkalmazható, ha az elkövetővel szemben a cselekmény elkövetését megelőzően két éven belül legalább egy alkalommal kábítószerrel visszaélés miatt indított büntetőeljárás keretében az elkövető büntetőjogi felelősségét megállapították, vagy vele szemben a vádemelést elhalasztották.

3.1. A tényállás elemzésének szempontjai

A tényállás bemutatása, tekintettel a szabályozás terjedelmére és összetettségére, több szempont figyelembevételével történő vizsgálatot igényel.

Először a visszaélés fogalma jó néhány elkövetési típust, és több önállóan leírt elkövetési magatartást takar. Ez a törvényi tényállás vertikális (mélységi) tagolása.

A tényállás horizontális tagolása azt jelenti, hogy a törvényalkotó az egyes elkövetési magatartások mellé minősítő és privilegizáló körülmények rendszerét alkotta.

Harmadszor, fontos értékelési szempont a kábítószer mennyisége is.

Negyedszer, a törvény egyes elkövetési magatartás- típusok esetén, az enyhébb értékelés tekintetében, az alannyá válás feltételeként bizonyos többlet tulajdonságokat kíván meg.

Mivel a jelen dolgozatnak nem célja a törvényi tényállás részletes elemzése, ezért annak egyes elemeit a fenti szempontok alapján az alábbi ábra szemlélteti:¹²

4. számú táblázat

Elkövetési Magatartástípus	Konkrét elkövetési magatartás	Kapcsolódik-e hozzá minősítő vagy privilegizáló körülmény?
Termelői típusú Magatartások	termeszt, előállít, megszerez, tart*	kapcsolódik
	országba behoz, kivisz, átvisz*	kapcsolódik
Forgalmazói típusú Magatartások	kínál, átad* együttesen történő kábítószer-fogyasztás alkalmával kínál, átad*	kapcsolódik
	forgalomba hoz, kereskedik*	kapcsolódik
Fizikai bűnsegély típusú Magatartások	anyagi eszközt szolgálat előállításához szükséges anyagot, berendezést, felszerelést készít, átad, forgalomba hoz, kereskedik, országba behoz, kivisz, átvisz	kapcsolódik
Pszichikai bűnsegély típusú magatartás	kóros élvezethez segítséget nyújt rábírní törekszik	nem kapcsolódik
Subjektív előkészületi Magatartások	felhív, ajánlkozik, vállalkozik, közös elkövetésben megállapodik	Nem kapcsolódik

* Ha az elkövető kábítószerfüggő, vagy a 283.§ által meghatározott feltételeknek megfelel, ezáltal privilegizált eset valósul meg

A visszaélés kábítószerrel törvényi tényállásában a 2003. évi II. törvénnyel beiktatott változtatások összehasonlítása a módosítás előtti állapottal:

¹² Filip-Grád-Müller: Droggal és alkohollal összefüggő bűncselekmények (HVG ORAC, Budapest, 2000. p. 116.-119.)

1998. évi LXXXVII. tv.		2003. évi II. tv.	
282.§ (1) bek.	Nem függők: termeszt, előállít, megszerz, tart, országba behoz, kivisz, átvisz	282.§	Nem függők: termeszt, előállít, megszerz, tart, országba behoz, kivisz, átvisz
(2) bek.	kínál, átad, kereskedik, forgalomba hoz		
(7) bek.			
(9) bek. a.pont	elkövetésre felhív, ajánlkozik, vállalkozik, közös elkövetésben megállapodik fogyaszt		
282/A.§ (1) bek.	Függők: termeszt, előállít, megszerz, tart, országba behoz, kivisz, átvisz	282/A.§	Nem függők: kínál, átad, kereskedik, forgalomba hoz
(2) bek.	kínál, átad, kereskedik, forgalomba hoz		
(6) bek.	nem büntethető		
		282/B.§	18. életévét betöltött, 18. életévét be nem töltött felhasználásával
		282/C.§	Kábítószerfüggők
283.§	Kóros szenvedélykeltés	283.§	Nem büntethető
283/A.§	Kábítószer készítésének elősegítése	283/A.§	Visszaélés kábítószer előállításához használt anyaggal

4. A kábítószerfüggőség

4.1. A függőség kialakulásának pszichikai háttere

A kábítószerfüggőség kialakulásának folyamata rendkívül összetett jelenség, melynek többféle elmélete alakult ki. A főbb elméletcsoportok közül érdemes említést tenni a genetikai háttér elvéről, a szociális viselkedési minták átvételén alapuló magyarázó elvről, a biokémiai mechanizmusokkal összefüggő elméletről, s végül a szenvedélybetegségek rendszerszemléletű megközelítéséről.

A genetikai faktor szerepét a szenvedélybetegségek kialakulásában nehéz egzakt módon kimutatni. Ezen a téren az ikerkutatások a legígéretesebbek. Bár a környezeti hatások befolyásoló szerepét nehéz kizárni, mégis bizonyítható, hogy a gének felelősek valamilyen mértékben a szenvedélybetegségek kialakulásáért. Az is bizonyított, hogy nincs szó semmiféle determinizmusról, senki nem "születik" kábítószerfüggő-

nek, inkább csak a sérülékenység öröklődik, és ez vezethet kedvezőtlen környezeti hatások esetén kábítószer-függőséghez.¹³

Ez a gondolat átvezet a szociális minták szerepéhez. A szociális viselkedési minták átvétele alapvető emberi tulajdonság.

Az ösztönkésztetésekén túl senki nem tud olyan magatartást tanúsítani, amelyre ne rendelkezne valamilyen mintával. Az egyén szocializációs

folyamatában korábban elsőként a család, majd később a különféle ágensek- iskola, kollégium-, mint a mikrokönyezet részei játszottak döntő szerepet. Napjaink ipari országainak társadalmára inkább a kívülről irányítottság jellemző. A felnövekvő nemzedékre a kortárs csoport normái, a tömegkommunikációs eszközök gyakorolnak meghatározó befolyást, miközben a hagyományos család és iskola értékorientáló hatása erősen lecsökken.¹⁴

A társadalmi minták átvétele mellett fontos szerepe van a szervezetben lejátszódó biokémiai folyamatoknak is. A szervezetben normális körülmények között folyamatosan endomorfint termelődik, amely felelős napi komfortérzetünkért, ez azonban csak társas közegben megy végbe. Ezért azoknál az egyéneknél, akik tartós szeretetlenségben, közönyös családi kapcsolatban élnek, tartósan lecsökken. Az egyén a diszkomfortérzés megszüntetésére egyéb külső „fájdalomcsillapítót” keres, amely lehet barátság, szerelem, vagy a drog. A droggal kapcsolatos probléma, hogy a bevétel tovább csökkenti az endomorfint termelést, ezáltal a hatás elmúltakor még rosszabbul érzi magát a beteg, így egy circulus vitiosus indul be. Ennek leállítására jelenleg a legsikeresebb módszer a beteg köré font szoros szociális háló.¹⁵

A fenti elméletek bemutatásából kitűnik, hogy a genetikai, szociális, és biológiai tényezők egymással kölcsönhatásban fejtik ki hatásukat. Egy genetikailag sérülékenyebb személy a kedvezőtlen környezeti hatásokra könnyebben válik szenvedélybeteggé, de ez a példa fordítva is igaz.

Említést kell tenni még a közelmúltban a pszichológiában elterjedt rendszerszemléletű megközelítésről is. Ez a módszer az egyént nem individuusként, hanem szociális környezetével együtt, mint annak tünethordozóját kezeli. Ezt a módszert használja a családterápia is. A helyzetet tovább színezi a beteg és hozzátartozó viszonya, melynek leírását Eric Berne amerikai pszichoterapeuta a játszmaelméletben fejtette ki. Ennek lényege, hogy az emberek magatartása bizonyos helyzetekben tipikus jegyekkel körülírható játszmaakat mutat, melyekben minden résztvevő oldalán található valamilyen pszichés hozam, de ez nem tudatosodik számukra. Miközben valamilyen rosszul érzik magukat szerepeikben, mégis ragaszkodnak azokhoz, s ezért nehéz a játszma lebontása.¹⁶

13 Salamon J.: Az értelmi fejlődés pszichológiája (Gondolat, Bp., 1983)

14 Riesman: Magányos tömeg (Gondolat, Bp., 1982)

15 Kulesár Zs.: Pszichopátia (ELTE Bp., 1986)

16 Berne E.: Emberi játszma (Gondolat, Bp., 1984. p. 48-62.)

4.2.A függőség kialakulása

A narkotikum használata minél gyakoribb, annál nagyobb a hozzászokás, megszokás lehetősége. Ez a folyamat azt is jelenti, hogy a fogyasztó szervezetének tűrőképessége, toleranciája nő a szerrel szemben, és ennek következtében egyre nagyobb adagot kell alkalmaznia a kívánt hatás elérése érdekében. Amennyiben ez az állapot tartóssá válik, akkor kialakul az adott anyaggal kapcsolatban a függőségi állapot (dependencia, addikció).

A dependencia lehet pszichés/lelki és szomatikus/testi, fizikai. A függőség lelki torzulást, illetve testi-fizikai állapotromlást eredményez.

A pszichés függőség jellemzője a drog iránti leküzdhetetlen vágy, kényszer az illető szer eufóriát okozó hatásának elérésére és hiánya okozta rossz közérzet elkerülésére. A függő beteg tisztában van az anyag káros hatásaival, ennek ellenére képtelen önerőből annak abbahagyására. Abban az esetben, ha a függőségi állapotban lévő szervezet nem kapja meg a szervezet működéséhez ekkor már elengedhetetlen adagot, a megbomlott sejtműködés eredményeként fellépnek az elvonási tünetek, melyek a fizikai függőség létét jelentik, azonban csak bizonyos szerek esetén alakulnak ki.

A függőség kialakulásában a szakemberek szerint igen nagy szerepe van a személyiségnek is.

A megvonási szindróma a tartós kábítószer használat abbahagyása után néhány napon belül fellépő tünetegyüttes, amely függ az elhagyást megelőző napokban használt kábítószer fajtájától, és a dózis nagyságától is.

Megvonás esetén a testi (vegetatív és központi idegrendszeri) tünetek dominálnak.

A függőségbe került személy értékrendje fellazul, súlyosabb esetekben felbomlik, a szerrel kapcsolatos igényeinek kielégítése válik életcéljává. Már az enyhébb hatású kábítószerek élvezete esetén is nagy esélye van annak, hogy a fogyasztó életvitele negatív irányba forduljon, fokozatos szellemi és fizikai leépülése következtében családi és társadalmi kapcsolatai felbomoljanak, felelőtlené, élősdivé válják.

A kényszeres drogfogyasztók rendelkeznek bizonyos jól körülhatárolható személyiségjegyekkel.

Erős szorongás és sérülékenység jellemzi őket, megpróbálnak másokká válni, mint akik. Nem fogadják el saját életüket, igyekeznek kontrollálni azt, miközben másokat sem fogadnak el.

A betegszerepből közvetett előny is származik: elnyerik a gondoskodásra szorulás, ápolgatás felelőtlen, némileg gyermeki szerepét.

Nem tanulták meg azokat a magatartásmintákat, amelyek az erős érzelmek, indulatok kezelésére alkalmasak, emiatt a stresszhelyzetet rosszul tolerálják, a feszültséget a kábítószer vágyteljesítő hatásával próbálják oldani.

Énképük integrálatlan, hajlamosak saját személyiségük narcisztikus túlértékelésére, más esetekben pedig szélsőséges leértékelésére.

A bizonytalan önismeret miatt jobban befolyásolhatók a környezeti hatások által.

Emberi kapcsolataikat állandó ambivalencia, bizonytalanság jellemzi. Akárcsak saját magukat, a körülöttük élőket is hol nagyon pozitív, hol rendkívül negatív szín-

ben látják, ez a szélsőséges ingadozás előbb-utóbb elszigetelődéshez, kapcsolataik felazamolásához vezet.

Magatartásuk egocentrikus, ugyanakkor saját magukra nézve destruktív, időnként kifejezetten értelmetlen kockázatot vállalnak.

Az egyes szerek használata a fenti általános jegyeket tovább színezi, a különféle kábítószerek tipikusan más-más érzelmi deficitekkel állnak összefüggésben.

A kábítószer-függőségre különféle testi-lelki tünetek utalnak. A fizikai jelek között említhetők: szűk pupilla-véres szklérák (ínhártya), hamuszürke, beesett arc, nyirkos bőr, orrfolyás- állandó szipogás, hányás-hányinger - hasmenés, szédülés, végtagok remegése (tremor).

A lelki tünetekhez sorolható: nyugtalanság, idegesség, feszültség, feledékenység, tér- és időzavar, hallucinációk, ingadozó hangulat.

5.A kábítószerfüggők kényszergyógyítása

A különféle kábítószerek, mint ahogy arról korábban beszéltünk, biológiai értelemben tudatzavart okoznak, melynek foka és jellege nagyban függ a kábítószer mennyiségétől, minőségétől, s bizonyos esetekben elképzelhető, hogy ugyanazon személy esetében, ugyanaz a szer más időpontban eltérő intenzitással hat. A kábítószer esetében nem beszélhetünk tehát szokványos bódult állapotról, hiszen ezen állapotok jelentősen eltérhetnek egymástól. Valamennyit jellemzi azonban, hogy nem tekinthetők a kóros részséghez hasonló kivételes állapotnak, hanem a szokványos részséggel esnek egy megítélés alá.

A tényállások megalkotásakor a törvényhozó által szem előtt tartott fontos szempont az egyén és a kábítószer egymáshoz való viszonya. A WHO Szakértői Bizottsága 1973-ban a fogyasztókat három csoportba sorolta:

- kísérleti kábítószer-fogyasztók: egyszeri vagy néhány alkalommal fogyasztottak csak kábítószert
- alkalmi kábítószer-fogyasztók: kábítószert csak kivételes alkalmakkor, esetenként fogyasztanak
- függőségi helyzetben lévő fogyasztók: A WHO az alábbiak szerint határozza meg a függőség fogalmát: „Viselkedési, kognitív és fiziológiai jelenségek meghatározott együttese, amely az ismételt használatot követően alakul ki. A következők jellemzik: erős vágy a szer bevitelére, használatának kontrollálási nehézsége, a káros következmények ellenére a szedés folytatása, a drog szedésének előnyben részesítése más aktivitásokkal szemben és a hiányérzet, megnövekedett tolerancia, valamint néha megvonási tünetek.”¹⁷

Ha az utóbbi csoportot a felelősségrevonás oldaláról vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy itt nem merülhet fel az a kérdés, hogy vajon a fogyasztó beszámítási képessége kizárt, vagy korlátozott-e, illetve kényszer hatása alatt történt-e a kábítószernek a fo-

¹⁷ WHO Szakértői Bizottság állásfoglalása, 1973.

gyasztás céljából történő biztosítása. A BK. 155. szám I. 1. pontja is ezt erősíti meg, amikor kimondja, hogy a kábítószeres és kábító hatású anyagok fogyasztásából eredő bódult állapotok olyan szokványos részegséghez hasonló állapotok, amelyek a Btk. 25.§-a értelmében nem zárják ki, illetve nem korlátozzák az elkövető büntetőjogi felelősségét. Ezzel összhangban a BH. 2000.évi 432. számú határozat kimondja, hogy az önhibából eredő kábítószer-fogyasztás következtében előállt zavart — hallucinatórius — állapot önhibából eredő bódult állapot, és az annak hatása alatt elkövetett cselekmény megítélésére nem a Btk. 24.§-a, hanem a 25.§-a vonatkozik, ezért a szóban lévő állapot büntethetőséget kizáró okként nem értékelhető.

Amikor azonban kábítószerfüggő személyekről beszélünk, kialakulhat kényszerhatás alatti cselekvés, az elmeműködés, a személyiség olyan kóros állapota, amely korlátozza vagy kizárja a beszámítási képességet. Am ennél a csoportnál is el kell különíteni két esetet. Az első esetben beszélhetünk az ún. kábítószeréhségről, mint a függőség tünetéről, mely nem tekinthető az elmeműködés olyan kóros állapotának, amely korlátozza az elkövetőt a cselekmény következményeinek felismerésében, vagy abban, hogy ezen felismerésnek megfelelően cselekedjék. Így ha a függő személy ezzel összefüggésben követ el bűncselekményt, nem alkalmazhatók a javára a Btk. 24.§-ának rendelkezései. A második esetben azonban a kábítószerfüggőség már betegség szintű személyiségzavart okozhat, illetve a kábítószer fogyasztása folytán kialakulhat elmebetegség vagy szellemi leépülés. Továbbá a kábítószerhez való hozzájutás hiányában a pszichikai és fizikai függőségben szenvedőknél jelentkező ún. megvonási tünetek szintén elérhetik az elmebetegség szintjét. Mindhárom esetben alkalmazható a Btk. 24.§.-ának (1) (2) bekezdés, azaz ezen esetekben a fenti elmebetegségek kizárhatják vagy korlátozhatják az elkövető beszámítási képességét arra a bűncselekményre nézve, amelyet ilyen állapotával összefüggésben követett el. El kell ismerni azonban azt is, hogy a függőség, még ha a kóros elmeállapot alkalmazhatóságához szükséges elmeműködésben jelentkező betegség szintjét nem is éri el, de alapvetően valamiféle „személyiségzavart” állapot, hiszen a függő személy nem teljesen ura a helyzetének. Az ilyen állapotok a büntetőjogi gondolkodásra jellemzően az enyhébb büntetés alkalmazásának irányában hatnak — lásd még: erős felindulásban elkövetett emberölés, újszülött megölése.

Véleményem szerint a kábítószerfüggő személyek esetében a „büntetni vagy gyógyítani” kérdésre nem adható kizárólagos válasz. Ez alól az az eset lehet kivétel, amikor a függőségi állapot kizárja a beszámítási képességet. Ekkor egyértelműen csak orvosi beavatkozásra van szükség, és a büntethetőséget kizáró ok folytán nem alkalmazható a büntetőjogi büntetés.

Azonban a narkómánia betegség jellemzően sokoldalú: mivel a fizikai-pszichikai függőségi viszony relatíve hosszabb idő alatt alakul ki, egy olyan folyamat eredménye, melynek különböző formái, enyhébb-súlyosabb szintjei vannak, s elérhetik azt a mértéket, amikor az állami büntető hatalom érvényesítése nem elegendő az egyéni és társadalmi cél megvalósítása érdekében, hanem orvosi kezelés, gyógyítás alkalmazása is szükséges. A gyógykezelés különösen azoknál a függőségi állapotba került elkö-

vetőknél indokolt, akiknek a beszámítási képessége nem kizárt, így őket gyógyítva kellene büntetni és fordítva.

További jellemvonása a kábítószer függőségnek, hogy a gyógyítás pusztán önkéntes voltát kétségessé teszi az a tény, hogy ezek a személyek önkontrollra általában már nem képesek.

Talán éppen ezen okok miatt fogadták olyan lelkesen a jogászok és orvosok a Btk. 1987.évi III. törvénnyel való módosítását, mely a kényszergyógyítás lehetőségét kiterjeszti a kábítószerfüggő személyekre is. A 75.§ módosított változata a következőképpen szól: „Az elkövető kényszergyógyítása rendelhető el, ha bűncselekménye alkoholistá, illetőleg kábítószerélvező, vagy kábító hatású anyagot fogyasztó életmódjával függ össze, és hat hónapot meghaladó, végrehajtandó szabadságvesztésre ítélik.” A törvény akkor úgy rendelkezett, hogy a hatálybalépésről külön jogszabály gondoskodik.

A dolog szépséghibája „csupán” az, hogy a jogalkotó ezen ígéretéről alaposan megfélemedezett, ugyanis a hatályba lépésre a mai napig nem került sor. A korábbiakban arra hivatkoztak, hogy az alkoholizmustól bizonyos szempontok szerint különböző, egyéb szenvedélybetegségek gyógyításának személyi és tárgyi feltételei nem biztosítottak a megfelelő módon. Azonban felvetődik a kérdés: vajon a jogszabály megalkotása óta eltelt mintegy tizenöt év nem volt elégséges ezen feltételek biztosítására, vagy a fenti jogszabályt már a teljes feledés jótékony homálya fedi? ¹⁸

Véleményem szerint ideje lenne, hogy a jogalkotó a jól működő német példát figyelembe véve, amely szerint a kábítószerfüggő elítélt szabadságvesztése mellett kötelezően kezelhető, leporolja, és revízió alá vegye a jogszabályt, valamint tegye meg a kellő lépéseket a kábítószerfüggő elítéltek kényszergyógyításának mielőbbi bevezetése érdekében, hiszen mind a jogalkalmazók, mind az orvosok szükségesnek látják a fenti módosítás mielőbbi alkalmazását. ¹⁹

A „kezelve büntetni” megoldást támasztja alá nézetem szerint a 96/2000. OGY határozattal elfogadott Nemzeti Drogstratégiai is, mely a következő megállapítást teszi: „A kábítószer-probléma visszaszorítása különféle szakmák és területek együttes, összehangolt cselekvését kívánja meg. Egy-egy szakma a kérdés megoldását nem sajátíthatja ki, és nem is vállalhatja magára.”

6. Az elterelés, azaz a medikalizáló szemlélet

6.1. A német és osztrák szabályozás

A kábítószerfüggő bűnelkövetők külföldön is régóta foglalkoztatják a kriminalpolitikai és társadalmi viták résztvevőit. Németországban 1981. július 28.-án született meg az ún. kábítószer-törvény.

¹⁸ Dr. Jungi Eszter: Kábítószer a magyar büntetőjogban (tanulmány, Győr, 1996. p. 8.)

¹⁹ Dr. Lakatos — Dr. Nagy: A szenvedélybetegségek kényszergyógyítása!? (Magyar Jog 1989/1. p. 71.-73)

A fenti törvény 35.§-a szerint, ha valakit kábítószer-függőségével kapcsolatban elkövetett bűncselekmény miatt két évet meg nem haladó szabadságvesztésre ítélték, akkor a végrehajtási hatóság az első fokú bíróság egyetértésével a büntetés, illetve a maradványbüntetés végrehajtását vagy az elvonóintézeti intézkedés foganatosítását legfeljebb két évre elhalaszthatja, abban az esetben, ha az elítélt függőséget gyógyító kezelésnek veti magát alá, vagy már ilyen kezelés alatt áll. Kezelésnek tekinthető az államilag elismert intézményben való elhelyezés is, amely a függőség megszüntetését szolgálja.

A kábítószer-törvény 1992. szeptember 10.-i módosítása alapján a 37.§ lehetőséget nyújt a bűnüldözéstől való eltekintésre abban az esetben, ha a vádlottnál fennáll a gyanú, hogy kábítószer-függősége miatt követett el bűncselekményt, továbbá kétévi szabadságvesztésnél súlyosabb büntetés nem várható. Ekkor a főtárgyalás megnyitására illetékes bíróság egyetértésével az ügyészség ideiglenesen eltekinthet a közvédelmi emelésétől, ha a vádlott bizonyítja, hogy függőséget gyógyító kezelésnek veti magát alá, s ettől reszocializálása várható.

A törvény 36.§-a továbbá lehetővé teszi az elítélt által igazolt kezelés időtartamának az elrendelt, de elhalasztott büntetésbe való beszámítását.

Christoph Baumgart német szerző tanulmányában kifejti, hogy az elítéltek nem merítik ki a sokoldalú terápiás kezeléseket, és legtöbbször a hosszú ideig tartó, zárt intézeti kezelést választják. A szabályosan végrehajtott, és befejezett terápia időtartama átlagosan tíz hónap. Azonban nem minden eljárásban történik tényleges kezelés, illetve a terápia nem tervek szerint zajlik. Az idő félbeszakadásának két oka lehet: egyes elítélteket fegyelmi okokból kell eltávolítani az intézetből — általában a hetedik hónap után-, mások önként szakítják meg a kezelést — a második hónap után-.

Azon elítéltek esetén, akik a teljes idejű kezelésben részt vettek, a kezelési időt teljes egészében beszámítják a kiszabott szabadságvesztés-büntetés időtartamába, s az esetleges maradék büntetési idő végrehajtását felfüggesztik. Többnyire ugyanez történik a fegyelmi elbocsátott elítéltek esetén is, mivel a több hónapos kezelés után a büntetés-végrehajtásba történő bevonásuk a reszocializációs folyamatokra kedvezőtlenül hatna.

A kezelést önkényesen félbeszakítóknak azonban a kezelés addigi időtartama a kiszabott szabadságvesztésbe nem számít bele.

A német szerző kiemelten fontosnak tartja, hogy a kábítószerfüggő bűnelkövetők már a büntetőeljárás korai szakaszában kapjanak lehetőséget terápiás kezelésre. Hangsúlyozza továbbá, hogy a kezeléseket ne korlátozódjanak hosszú ideig tartó, zárt intézeti kezelésre, és tegyenek egyértelmű különbséget a terápiás intézmények, valamint a büntetés-végrehajtási-intézetek között.

További javaslata, hogy az elhalasztás esetén az alapul szolgáló büntetésnél a kétévi határt emeljék három évre, és a kábítószeren kívül a más függőségben szenvedő elkövetőkre is terjesszék ki.²⁰

Az osztrák minta nagyon hasonlít a német megoldáshoz. Az osztrák modellben a legalitás elve érvényesül, amely szerint az ügyész köteles üldözni minden tudomására jutott bűncselekményt, a törvényben meghatározott kivételekkel. A kábítószer-bűncselekményekre is ilyen kivétel vonatkozik. A vétségi alapesetben, ha valaki kizárólag saját fogyasztásra, „kis mennyiségű” kábítószerrel szerzett vagy tartott birtokban, a büntetőeljárás lefolytatása 2 év próbaidőre felfüggeszthető, ha az elítélésnél alkalmasabbnak tűnik a terheltnek a további kábítószer bűncselekményektől való visszatartása. Ennek feltétele, hogy a feljelentett személy vállalja, aláveti magát a szükséges orvosi kezelésnek vagy ellenőrzésnek, továbbá ha célszerű és szükséges, vállalja a pártfogó felügyelet, vagy külön intézmény szociális gondozása alá helyezést.

Ha a költségek veszélyeztetnék az érintett létfenntartását, akkor azokat az állam vállalja át. Ha a próbaidő sikeresen telik el, a két év elteltével az eljárás megszüntetése véglegessé válik. Abban az esetben azonban, ha a feljelentett személy kötelességét konokul megszegi, vagy ha a próbaidő alatt újabb kábítószer-bűncselekményt követ el, az eljárást le kell folytatni.

Az a kábítószer élvező, akivel szemben két évet meg nem haladó szabadságvesztést szabtak ki, halasztást kaphat a büntetés végrehajtására annak érdekében, hogy alávetse magát a szükséges gyógykezelésnek. Ha a kezelés eredményes, a bíróság utólag felfüggesztheti a végrehajtható szabadságvesztést. A törvény a bűncselekményt elkövető alkoholisták és kábítószer élvezők esetében intézkedésként két évig tartó elvonóintézeti kezelést elrendelését teszi lehetővé, ha attól kell tartani, hogy szokásukkal összefüggésben újabb büntetendő cselekményt követnek el. Az intézkedést a büntetés előtt kell foganatosítani és tartalma a büntetésbe beszámítható. Célja, hogy az eredményes kábítószer-függőséget gyógyító elvonóintézeti kezelést olyan esetekben is lehetővé tegye, amikor a büntetés túl rövid tartalma miatt erre nem volna lehetőség a büntetés-végrehajtás során.²¹

6.2. Az elterelés hazai szabályozása

A magyar Btk.-ban megfigyelhető bizonyosfajta Janus-arcúság. A büntetőjog megtorló jellege - mely a tett és büntetés arányosságát tekinti meghatározó tényezőnek - mellett a „kezelő” szempontú büntetőjog figyelme az elkövető felé fordul.

A jogkövetkezmény meghatározásának fő szempontja, hogy annak ne a megtorló, hanem a gyógyító jellege domináljon. Egyes esetekben ugyanis fontosabb érdek fűződik a jogsértő helyzet orvoslásához, mint a bűnösség megállapítása mellett szankció alkalmazásához. Ez az érdek először a tartás elmulasztása esetén jelent meg.

A jogalkotás megteremtette az elsődlegesen önveszélyes cselekmények, illetve az ezekhez kapcsolódó kisebb súlyú bűncselekmények esetén az „egyéb útra terelés” lehetőségét, abban az esetben, ha az elkövető meghatározott, igazolt intézkedéseket tesz saját gyógyítása érdekében.

20 Dr.Nagy Ferenc: Illegális kábítószer-büntető igazságszolgáltatás-terápia (Magyar Jog 1994./10. 638.-640.o.)

21 Burgstaller, Manfred: Kábítószer-büntetőjog Ausztriában (Magyar Jog, 1987/4. p. 366.-369)

A medikalizáció intézménye 1993-ban került a törvénybe a Btk. 282/A.§ -aként, ám ezen passzus szabályozását is érintette az 1998. évi átfogó reform. Az eredeti rendelkezés szerint nem volt büntethető az a fogyasztó, aki csekély mennyiségű kábítószert saját használatára természet, állít elő, megszerez vagy tart, illetve kábítószer fogyasztásával összefüggő-két évi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő bűncselekményt követett el, feltéve, hogy az elsőfokú ítélet meghozataláig okirattal igazolja, hogy legalább hat hónapig folyamatos, kábítószer-függőséget megelőző vagy gyógyító kezelésben részesült. A kezelés gyakorlati megvalósíthatóságát a büntetőeljárás törvényben szabályozott eljárás felfüggesztés jogintézményével biztosította. Az 1998-as módosítás viszont leszűkítette az alkalmazhatóság körét a kábítószertüggő személyekre.

2003-ban (most már szinte hagyománynak tekinthető módon), „új kormány, új drogtörvény”. A 2003. évi II. törvénnyel megszületett, március 1-től hatályos szabályozás visszatért az 1993-as megoldáshoz, azonban jelentősen kitágította azon elkövetési magatartások halmazát, melyek körében az elterelés alkalmazásával a terhelt mentesülhet a büntető- felelősségre vonás alól. A hatályos törvény a korábbi „nulla tolerancia” elvvel ellentétben a kompromisszumos büntetőpolitikát kívánja érvényre juttatni.

Egyik fő célja, a kábítószer-bűncselekmény különböző visszaélési alakzatait elkövető személyek magatartásának differenciáltabb megítélése. Ezen belül megkülönböztetést tesz a fogyasztók és terjesztők között, azzal, hogy mindkét oldalhoz más-más büntetési tételek, valamint minősítő körülmények tartoznak. Szintén a differenciálás jegyében szabályozza külön továbbra is a kábítószertüggő személyek cselekményeit, illetve új megoldás a tizennyolcadik életévét be nem töltött személy felhasználásával elkövetett visszaélés — bár korábban is szerepelt a törvényben- külön szakaszban történő elhelyezése.

Másik fő célja a módosításnak, hogy a kábítószer-fogyasztó elkövetők esetében a speciális prevenció hatékonyabb módon érvényesülhessen. Ennek érdekében a diverzió lehetőségét nemcsak a kábítószertüggő elkövetők számára biztosítja, hanem jóval szélesebb fogyasztói körben, továbbá a fogyasztást sem határozza meg elkövetési magatartásként, viszont az annak feltételül szolgáló megszerzést és tartást továbbra is büntetni rendeli.

A módosítás előtti és utáni szabályozás közötti fő különbségek tehát a következőkben foglalhatók össze:

Jelenleg csak az elkövetési magatartás határolja be az intézmény alkalmazhatóságát, és az elkövetői kör nem, viszont korábban csak a függő elkövetőkkel szemben érvényesülhetett a jelenleginél jóval szűkebb körben meghatározott elkövetési magatartásokkal kapcsolatban.

Ezzel összefüggésben változott az igénybe vehető kezelés rendeltetése is. Jelenleg mind a megelőzést, mind a gyógyítást szolgálhatja, míg a korábban hatályos szabályozás szerint csak a kialakult függőség gyógyítására szolgálhatott.

A változtatás melletti érvként hangzott el többek között az is, hogy a joghatást kiváltó kezelés lehetősége annál a fogyasztói körnél esett ki 2003. március 1. előtt, ahol az orvosi kezelés hatékonyabb lenne, ugyanis a kialakult függőség megszüntetése nehezebb és kevésbé eredményes, mint a kábítószeres életút korábbi fázisainál. A kábítószerezéssel foglalkozó addiktológusok és pszichiáterek véleménye szerint ugyanis minden „próbálkozóknál” megtalálhatóak bizonyos veszélyeztető tényezők- rossz családi háttér, személyiség problémák... stb.- amelyek esetén a szakember idejében történő beavatkozásával megelőzhető a függőség kialakulása. Továbbá a kábítószertüggő személyek már csak akkor vállalják a kezelést, amikor egyfajta „végső stádiumba” kerülnek- magány, teljes egzisztenciális és anyagi „csőd”, amikor a gyógyulás esélye rendkívül kicsi.

Egyértelműen megállapítható, hogy a jelenlegi szabályozás a nem függő elkövetői körre nézve kedvezőbb, ugyanis a nem dependes személy kábítószertel visszaélése esetén a függőséget megelőző kezelésen való részvétel a korábbi szabályozás szerint csak a büntetés kiszabása során volt figyelembe vehető.

A hatályos Btk. 283.§ -ának rendelkezésével összhangban a Be. 169.§ (5) bekezdése úgy rendelkezik, hogy ha a Btk. 283.§ -ában meghatározott büntethetőséget megszüntető okból az eljárás megszüntetésének lehet helye- amennyiben a nyomozást ebből a célból a 137.§ (2) bekezdése alapján nem függesztették fel- az elsőfokú bíróság az eljárást egy ízben, egyévi időtartamra felfüggeszti, ha a kábítószert-élvező vádlott vállalja a folyamatos, kábítószertüggőséget gyógyító kezelést, a kábítószert-használatot kezelő más ellátást, vagy a megelőző-felvilágosító szolgáltatáson való részvételt.

Az eljárást folytatni kell, ha a vádlott okirattal nem igazolja, hogy a felfüggesztéstől számított egy éven belül legalább hat hónapig tartó folyamatos, kábítószertüggőséget gyógyító kezelésben, kábítószert-használatot kezelő más ellátásban részesült, vagy megelőző-felvilágosító szolgáltatáson vett részt, illetőleg ha az ügyész a vádlott ellen kábítószertel visszaélés miatt újabb vádiratot nyújtott be.

Dr. Frech Ágnes eljárási tapasztalatok alapján vetette fel azt a veszélyt, hogy a felfüggesztés kötelező megfogalmazására tekintettel megvan az elvi lehetősége annak, hogy a felfüggesztési idő alatt újabb és újabb kisebb súlyú bűncselekmény elkövetése nem lehet oka az eljárás folytatásának, csak az, ha a terhelt nem igazolja okirattal a törvényben meghatározott gyógykezelés megtörténtét. Az jelenthetne megoldást, ha egyrészt a felfüggesztés a hatóság számára csak a körülmények figyelembevételével alkalmazandó lehetőség lenne és nem kötelezettség, másrészt, ha az eljárás folytatására a felfüggesztés időtartama alatt elkövetett újabb, kisebb súlyú bűncselekmény is alapul szolgálhatna.²²

A kezelés helyét tekintve, a 26/2003. (V.16.) EszCsM- GyISM együttes rendelet nem hozott változást. Továbbra is történhet szakambulancián, addiktológiai vagy

²² Frech Ágnes: A kábítószertel visszaélés törvényi tényállásának értelmezése (Bírósági Közlöny, 1999/12., p. 33)

pszichiátriai osztályon, illetve egyházi vagy civil szervezet által működtetett járóbeteg rendelés, munkaterápiás közösség keretei között.

A hatályos szabályozás szerint a kezelésnek folyamatosnak kell lennie, és legalább hat hónapig kell tartania.

A jogalkotó szándéka szerint tehát a nem kell a befejezettség és eredményesség követelményével járnia, elegendő csupán, ha a kábítószer-élvező személy hat hónapig folyamatosan részt vesz a terápián.

A német rendszerben a „szabályosan végrehajtott” és „befejezett” gyógykezelés időtartama tíz hónap. Ez a megoldás a hazai jogalkotó számára is megfontolandó, hiszen sokan így is kevésnek tartják a jelenlegi időt. Ebben a kérdésben azonban az orvosok véleményére kell hagyatkozni, hiszen az időtartam meghatározása szakkérdés, és nem biztos, hogy az eredményes kezelés minden esetben „belefér” a hat hónapos időkeretbe.

A témával foglalkozó hazai szakemberek véleménye szerint a hat hónap csupán arra elegendő, hogy a függő személynek 50%-os esélye legyen a gyógyulásra. Ennyi idő kell ahhoz, hogy egy dependens „kitisztuljon”, újra képes legyen az ösztinteségre, valós érzelmek nyilvánítására. Éppen ezért, ez az időszak a legkritikusabb: az egyén szembenéz önmagával, szembesül kritikus helyzetével és állapotával, ennek következtében az ilyenkor magukra hagyott személyek követnek el legtöbbször öngyilkosságot. Ahhoz, hogy a kábítószerfüggőnek legalább 80%-os esélye legyen arra, hogy „végleg lejjön az anyagról”, minimum egy évnek kell eltelnie, tehát a már eredményesnek mondható kezelés kétszer annyi időt vesz igénybe, mint a jogszabályban meghatározott időtartam.

Továbbra is a szabályozás gyenge pontját képezi az igazolás kérdése.

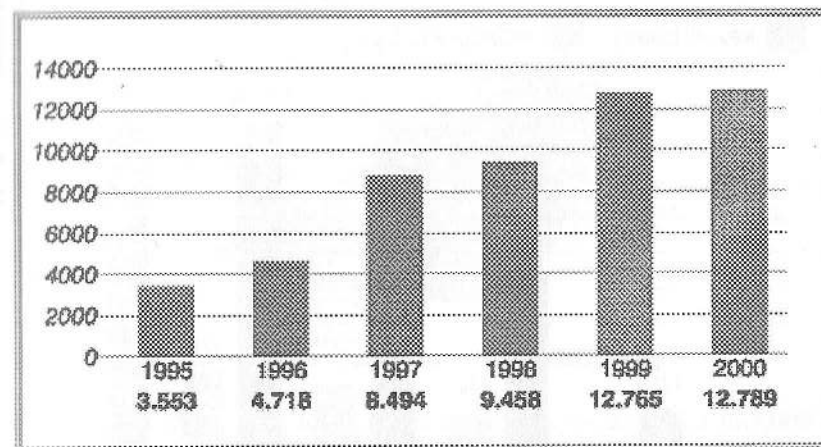
A fent említett miniszteri rendelet melléklete meghatározza az igazolás formai követelményeit, de a kezelést ellátó intézmények körét, és ezáltal az igazolás kiállítására jogosultakat továbbra sem határozza meg.²³ Úgy vélem ezt az intézményi kört mindenképpen szűkíteni kell, mert a hiányos szabályozás gyengíti a jogbiztonságot.²⁴ A fentiek ismeretében kijelenthető, hogy a magyar medikalizáló szemlélet még nem zárkózott fel az előrehaladottnak tekinthető államok jogához a büntetőjogi szabályozást illetően. Hatékonyságát illetően egy adat: a bevezetés évében a bírói szakban összesen 22 esetben került sor alkalmazására, ebből 19 esetben szüntették meg az eljárást, azaz sikeres volt a módszer alkalmazása. Jellemzően a büntetőeljárás nyomozati szakaszában többen élnek az elterelés lehetőségével. Győr- Moson- Sopron Megyében 2001. októberéig 11 terhelt vállalta nyomozati szakban az alternatív gyógykezelést.²⁵

23 Dr. Jungi Eszter: Kábítószer a magyar büntetőjogban (tanulmány, Győr, 1996. p. 8.-9)

24 Dr. Nagy Ferenc: Illegális kábítószeres-büntető igazságszolgáltatás-terápia (Magyar Jog 1994/10, p. 638.-640)

25 Forrás: Petz Aladár Megyei Kórház (Győr) Pszichiátriai és Addiktológiai Osztály

Az egészségügyi intézményekben kezelt kábítószer-fogyasztók számának alakulása 1995 és 2000 között

6.3. Az 1998. évi XIX. törvény- a vádemelés elhalasztása

Az 1998. évi XIX. törvény, az új Be. a kábítószerfüggő elkövetők számára új lehetőséget teremt a "büntetőeljárásból való szabadulásra", a vádemelés elhalasztása intézményével.

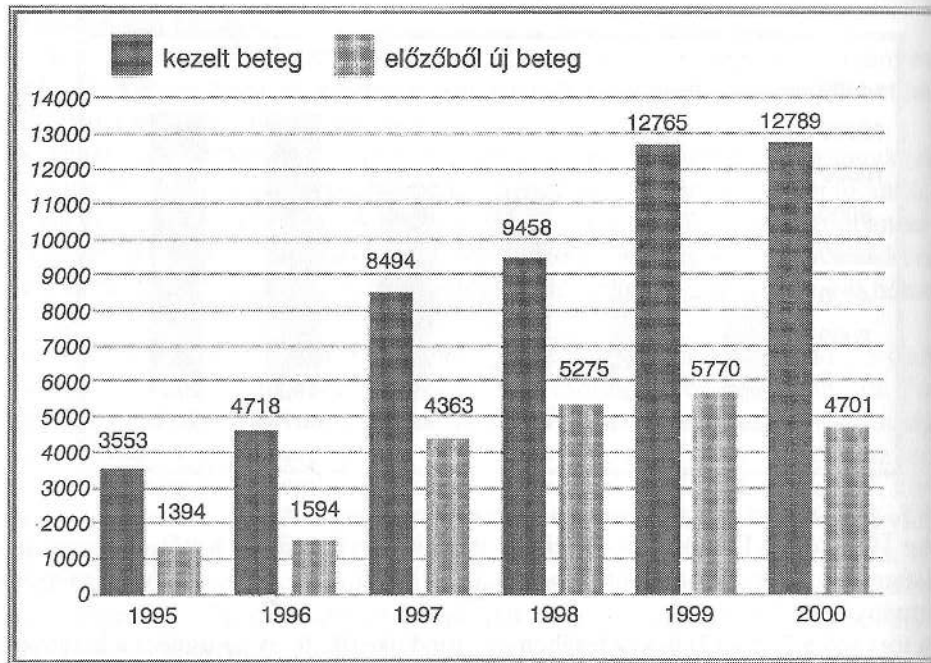
A törvény a 222.§ (2) bekezdésében úgy rendelkezik, hogy az ügyész a kábítószer-élvező gyanúsítottal szemben egy évre a vádemelést elhalaszthatja, ha a Btk. 283.§-ában meghatározott okból az eljárás megszüntetésének lehet helye, és a gyanúsított vállalja a folyamatos kezelést, vagy a megelőző-felvilágosító szolgáltatáson való részvételt.

A vádemelés elhalasztásáról szóló határozatban a terhelt magatartási szabályok megtartására vagy más kötelezettségek teljesítésére kötelezhető, melyek végrehajtását pártfogó ellenőrzi és segíti. Az ügyész ennek keretében kötelezettségként írja elő, hogy a kábítószer-élvező terhelt függőséget gyógyító, kezelésen, kábítószer használatot kezelő más ellátáson vagy megelőző-felvilágosító szolgáltatáson vegyen részt. A kezelésre kötelezés előírásához a gyanúsított hozzájárulása szükséges, melyet a vádemelés elhalasztása előtt tartott meghallgatás alkalmával tehet meg, ha azt korábban elmulasztotta. Az ügyész az eljárást a vádemelés elhalasztásának lejártától számított harminc napon belül megszünteti, ha a vádemelés elhalasztásának tartalma eredményesen telt el, valamint meg kell szüntetni az eljárást akkor is, ha a fenti idő eltelté előtt a kábítószer-fogyasztó gyanúsított igazolja, hogy legalább hat hónapig tartó folyamatos kábítószer-függőséget megelőző-gyógyító kezelésben részesült.

Kábítószer-fogyasztó terhelttel szemben alkalmazott vádemelés elhalasztásakor vádemelésnek a kezelés elmaradása esetén, valamint akkor van helye, ha a vádemelés

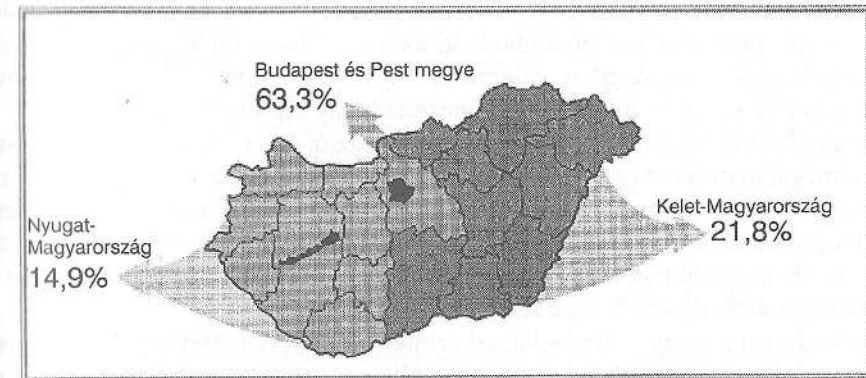
Kezelésben részesült kábítószer-fogyasztók száma Magyarországon 1995 és 2000 között

lés elhalasztásának tartalma alatt a gyanúsított ellen kábítószerrel visszaélés miatt újabb büntetőeljárás indul, és a nyomozás felfüggesztésének vagy megszüntetésének nincs helye.

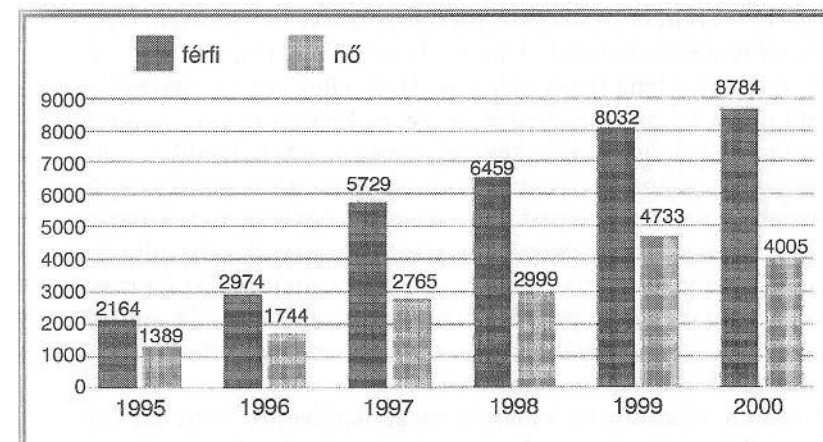
Korábban a Be. a vádemelés elhalasztásának jogintézményét csak a fiatalkorúak ellen folyó büntetőeljárásban ismerte. Az 1998. évi LXXXVIII. törvény 37.§ által beiktatott, 1999. március 1-től hatályos szabályozás azonban lehetővé teszi, hogy az ügyész a vádemelést felnőtt korú gyanúsítottal szemben is elhalassza, természetesen szigorúbb feltételek mellett. A törvény elsősorban a három évnél nem súlyosabban büntetendő bűncselekmény miatt teszi lehetővé a vádemelés elhalasztásának alkalmazását, feltéve, hogy a bűncselekmény súlyára és a rendkívüli enyhítő körülményekre tekintettel feltételezhető, hogy ez a terhelt jövőbeni magatartására nézve kedvező hatással lesz. Az új- július 1-től hatályos- eljárási törvény diverziós lehetőséget biztosít továbbá a Btk.283.§-ban meghatározott cselekmények esetén is, ha a kábítószer-fogyasztó gyanúsított folyamatos kezelésnek veti alá magát, mintegy „kiemelve” a kábítószer-fogyasztó elkövetőkre vonatkozó rendelkezést a vádemelés elhalasztása általános szabályai közül.

A 2000. év folyamán kezelésben megjelent betegek országos eloszlása

Véleményem szerint az új törvény dicséretes megoldása ezen intézmény bevezetése, azonban már a büntetőeljárás felfüggesztése esetén is említésre került aggály, a kötelező felfüggesztés, valamint az eljárás folytatásának szűk lehetősége. A vádemelés elhalasztása esetén ugyanezen kérdéssel kell szembenéznie majd a jogalkalmazóknak, ugyanis a törvényhez fűzött kommentár szerint, ha feltételei fennállnak- jelen esetben a terhelt vállalja a hat hónapos gyógykezelést- az eljárás felfüggesztése kötelező, továbbá ekkor vádemelésnek csak a folyamatos gyógykezelési kötelezettség teljesítése esetén van helye. Ugyanaz a probléma mindkét esetben. A törvény

Az összes kezelt kábítószer-fogyasztó nemek szerinti eloszlása

szerint tehát, ha a terhelt az elhalasztás ideje alatt kisebb súlyú bűncselekményt követ el, nem ok a vádemelésre, illetve felfüggesztés esetén az eljárás folytatására. Ebben az esetben is azt gondolom, hogy a visszaélések lehetőségét a jogalkotónak a lehető legkisebbre kell csökkentenie, s ennek jó eszköze lehet, ha a kötelező vádemelés elhalasztás helyett annak alkalmazását, akár az "alapesetnél", a körülmények átfogó értékelésétől teszi függővé, valamint az ügyésznek lehetőséget ad a vádemelésre a kezelés elmaradásán túl bármely bűncselekmény elkövetése esetén.

Úgy gondolom, bármilyen haladó szellemű is az új Büntetőeljárás törvény szabályozása, mégsem oldja meg a fennálló gondokat. Nem változtat a kezeléssel szemben támasztott követelményeken sem, az igazolás kérdését sem tisztázza teljes körűen, továbbá megmaradnak azok a visszaélési lehetőségek is, melyek a korábban hatályos törvényben is megtalálhatóak voltak, sőt a vádemelés elhalasztásának túlzottan liberális szabályozásával növeli azok lehetőségét.

Annak ellenére, hogy a módosítással érintett 1973. évi I. törvény 404.§-a alapján felhatalmazást kapott az egészségügyi, szociális és családügyi miniszter, hogy a gyermek- ifjúsági és sportminiszterrel együttesen, és a belügyminiszterrel, az igazságügy-miniszterrel, valamint a legfőbb ügyéssel egyetértésben meghatározza a kábítószer-függőséget gyógyító kezelés, a kábítószer-használatot kezelő más ellátás vagy megelőző-felvilágosító szolgáltatás szabályait, bármennyire is siettek a rendelet megalkotásával, mindenképp elkéstek. A Btk. módosítás folytán hatályba lépő szakaszokat ugyanis 2003. március 1. napjától alkalmaznunk kell de a rendelet hatályba lépésére hónapokat kellett várni. A jogalkotó az általa alkalmazni rendelt fogalmakat továbbra sem tisztázta, továbbá nem teremtette meg az intézményi háttérét sem a kérdéses rendelkezések gyakorlati megvalósulásának. Sajnos a jelenleg fennálló szakorvosi —intézményi hálózat nem elegendő az új szabályozás folytán szükségszerűen megnövekvő „páciens-létszám” ellátására. Hadd említsem példaként a Nyugat-dunántúli Régió helyzetét: a megyék közül egyedül Veszprémben található olyan intézmény, mely kifejezetten a kábítószeresek kezelésével foglalkozik, Győrött található viszonylag jól működő drogambulancia, illetve a Petz Aladár Megyei Kórház Addiktológiai Osztálya tart fenn nyolc ágyat az ilyen jellegű problémával küzdők ellátására. Ezekon kívül a többi megyében az általános krízis ambulanciákon kívül speciális drogambulancia - a dolgozat készítésének idején - nem működik. Azt hiszem, az így felsorolt kezelést nyújtó intézmények és férőhelyek száma kétségbeejtően kevés a diverziót igénybe vevőkéhez képest. Ezek alapján, figyelembe véve az országos helyzet is, nem túlzás azt állítani, hogy a jogalkotó a tetőnél kezdte a házépítést.

Sajnos, a törvénymódosítás hatályba lépése óta eltelt rendkívül rövid idő nem tette lehetővé, hogy a megváltozott körülményekhez képest megfigyelhessük a jogalkalmazói gyakorlatot, ezért az alábbiakban a jogintézmény alkalmazásának korábbi statisztikai információit kívánom bemutatni.

Az 10. számú táblázat adatai alapján megállapíthatjuk, hogy 2000-ben jelentősen emelkedett a vádelhalasztások száma. Az ügyészek a korábbiaknál gyakrabban éltek

	1999	2000
Vádelhalasztások száma összesen	1992	2426
Ebből fiatalkorú kábítószeres bűncselekményt elkövetők vonatkozásában	30	85
Ebből felnőtt kábítószeres bűncselekményt elkövetők vonatkozásában	26	66
Kábítószeres bűncselekmény vonatkozásában összesen	56	151

Forrás: ERÜBS²⁶

a jogintézmény alkalmazásának lehetőségével a kisebb súlyú, keresleti oldalon megvalósított magatartások elkövetőivel, illetve a fiatalokkal szemben.

Az utolsó két táblázat adatai mutatják be a visszaélés kábítószerrel bűncselekmény miatt jogerősen elítéltek számának alakulását. Az 1999. március 1-vel hatályba lépett törvénymódosítás következtében a 2000. évben elítéltek jogkövetkezmények szerinti megoszlásában nincsen jelentős módosulás a megelőző évhez képest. A felfüggesztett szabadságvesztések száma csökkent, a végrehajtható szabadságvesztések száma pedig csupán egészen minimális emelkedést mutatott, míg az önállóan alkalmazott mellékbüntetések, illetve intézkedések aránya emelkedett.

7. Összegzés

A magyar drogpolitika a rendszerváltás előtti idők „struccpolitikájának” köszönhetően több éves lemaradásra tett szert. A kábítószer, illetve a kábítószer-fogyasztás megítélése körében jelenlévő két ösvény közül - a teljes tiltás, valamint a megengedő szemlélet — kellene választania.

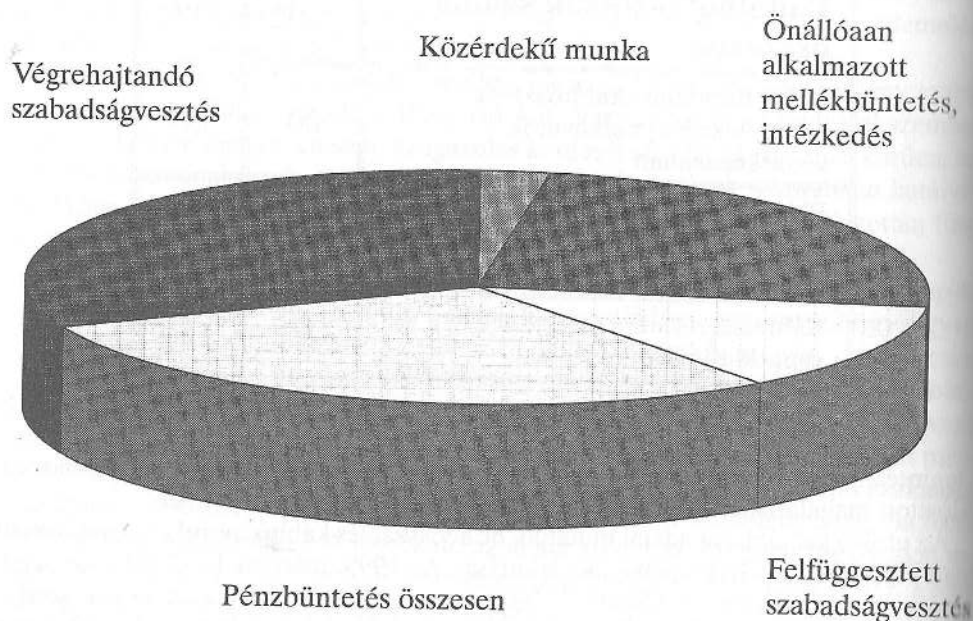
A szélsőséges módszerek kudarca alapján természetesen a jogilag megfelelően körülbástyázott „arany középút” lenne a legszebb megoldás. A hatályos szabályozásban liberalizációs tendencia figyelhető meg, dicséretes megoldásokkal, ugyanakkor további hiányosságokkal. Azt azonban fontosnak tartom leszögezni, hogy a drogprob-

²⁶ Forrás: www.freeweb.hu/droglapok

11. számú táblázat

Az 1999-ben visszaélés kábítószerrel bűncselekmény elkövetése miatt jogerősen elítéltek jogkövetkezmények szerinti megoszlása

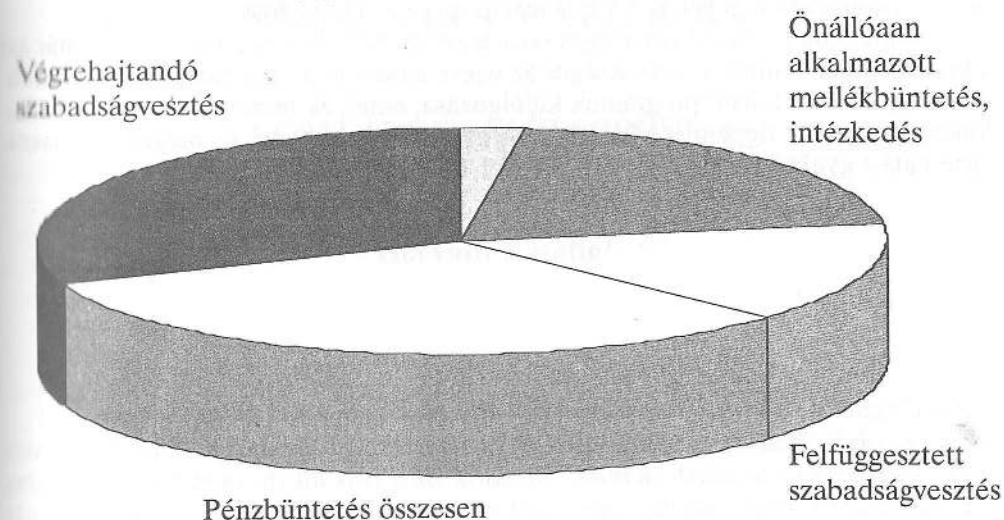
léma nem oldható meg pusztán jogi eszközökkel. A tiltás — büntetés helyett a megelőzésre kell a hangsúlyt helyezni, az emberek e problémához való viszonyát megváltoztatni. Véleményem szerint ebben a feladatban döntő szerepe lehetne a médiának, mint tudatformáló eszköznek, továbbá a társadalmi szocializáció egyes ágenseinek, a családoknak, az oktatási intézményeknek, valamint a kortárs csoportoknak. Tehát a két összetevő — jogszabályok és társadalmi magatartásformáló eszközök — együttes, hatékony működésében, egymást segítségében látom a felvetett kérdés kezelésének egyik lehetséges megoldását.

A probléma büntetőjogi eszközökkel való kezelését illetően a dolgozatomban leírtak összefoglalásául a következőket javaslom:

Elsőként a kábítószerfüggő elkövetők kényszergyógykezelésével kapcsolatos szabályok hatályba léptetése lenne szükséges és indokolt, immár több mint tíz éve. A jogalkotónak revízió alá kellene venni a meglévő szabályokat, azokat a jelenkor igényeihez igazítani, és az így megfelelő tartalommal végre hatályossá tenni, továbbá a jogszabályok végrehajtásához szükséges személyi és tárgyi feltételeket biztosítani.

12. számú táblázat

A 2000-ben visszaélés kábítószerrel bűncselekmény elkövetése miatt jogerősen elítéltek jogkövetkezmények szerinti megoszlása

Felülvizsgálható kérdés a felfüggesztés és a vádelhalasztás kötelező jellege is. A visszaélések elkerülésére egyrészt az orvosi kezelés terhelt általi vállalása, mint alapvető feltétel mellett a hatóság számára csak a további körülmények figyelembe vételével alkalmazható lehetőségként kellene szabályozni. Másrészt biztosítani kellene annak lehetőségét is, hogy ne csak a hat hónapos kezelést igazoló okirat elmaradása vonja maga után az eljárás folytatását, hanem a felfüggesztés időtartama alatt bármely bűncselekmény elkövetése is. Így kiküszöbölhetővé válhatna, hogy a felfüggesztés és az elhalasztás időtartama alatt kisebb bűncselekményt elkövetők tovább „élvezzék” az elterelés nyújtotta előnyöket.

Célszerűnek tartanám továbbá az eljárás felfüggesztése esetén végrehajtott gyógykezelés időtartamának felülvizsgálatát is, valamint a nem függők esetében a kezelés eredményességének, mint feltételnek a szabályokba való bevetését is. A külföldi példák és a hazai tapasztalat ugyanis azt igazolja, hogy a hat hónapos időkeret nem elégséges minden esetben a korrekt, eredményes kezelés lefolytatásához. Továbbá ésszerű lenne az osztrák mintát követve lehetővé tenni a kiszabott büntetés végrehajtásának elhalasztását a gyógykezelés érdekében, mely szintén lehetőséget ad egyéniesítésre. Így az eredményes kezelés esetén a büntetés végrehajtására nem kerül sor, míg ha a terhelt a gyógykezelést megtagadja, úgy a büntetés végrehajtottává válik, illetve a kezelésben való részvétel idejével fordítottan arányos büntetési időt kell letöltenie.

Sarkalatos kérdést jelent a gyógykezelésekről kiállított igazolás problémája. Törvényben kell a jogalkotónak szabályozni ezt a kérdést, s a visszaélések lehetőségét a legkisebbre csökkenteni azáltal, hogy végre egyértelműen rendezi a kérdést, és az igazolás kiadására jogosultak körét a lehető legszűkebbre zárja.

A büntetőjog területén lehetséges javaslatok mellett azonban, mint ahogy már az a korábbiakban említettem, szükséges az egész társadalmat megmozgató annak minden szegmensére kiható programok kidolgozása, amelyek felhívják az emberek, különösen a fiatalok figyelmét a kábítószer fogyasztás veszélyeire, és megelőző, visszatartó hatást gyakorolnak.

III. FEJEZET (JUNGI ESZTER TANÍTVÁNYAINAK SZAKDOLGOZATAIBÓL)

A CSALÁDON BELÜLI ERŐSZAK NÉHÁNY BŰNCSELEKMÉNY TÜKRÉBEN

Horváth Katalin¹

Bevezetés

Egyre többet hallunk és beszélünk arról, hogy a bűncselekmények száma folyamatosan nő, elhatalmasodik és félelmetessé válik körülöttünk az erőszak. Sokszor emlegetjük, hogy „már az utcára sem lehet kimenni”, mert az ember nem érezheti biztonságban magát. Mindeközben az erőszakos bűncselekmények jelentős részére nem a nyílt utcán, a sötét parkokban, de nem is bűnbandák egymás közötti leszámolósa során, hanem családi otthonok falai között kerül sor.

Magyarországon minden második, halállal végződő erőszakos bűncselekmény „családi ügy”. A közhittel ellentétben ezek a cselekmények többségükben nem a családi együttélés okozta feszültség vagy hirtelen felindulás kiszámíthatatlan következményei. Nem derült égből villámcsapásként jelentkező tragédiák. Ellenkezőleg: nagyon is kiszámíthatóak. A hozzátartozó életének kioltását többnyire éveken át tartó, rendszeres és brutális bántalmazássorozat és terror előzi meg.

Ennek elszenvédője a hozzátartozói kapcsolatban kiszolgáltatott személy, elkövetője pedig a vele szemben korlátlan uralomra törekvő, koránál, neménél, testfelépítésénél fogva hatalmi helyzetben lévő bántalmazó.

„A házastársak (élettársak) közötti bántalmazások mintegy 95 százalékában a férfi az elkövető és a nő a sértett.”²

Ez persze nem jelenti azt, hogy nem találhatunk példát arra, hogy a feleség bántalmazta a férjét. Gyakran előfordul az is, hogy az idősebbeket, tehát a nagymamákat, nagypapákat, az apóست, az anyóست, vagy a saját gyerekeit, házastársa, élettársa gyerekeit bántalmazza valaki, tehát olyan személyeket, akik fizikailag gyengébbek a bántalmazónál.

¹ Dr. Horváth Katalin ügyvédjelölt Kapuvár; a dolgozat készítésekor egyetemi hallgató ELTE- ÁJK Győri Tagozat
² Dawn Bradley Berry: The Domestic Violence Sourcebook, Lowell House Los Angeles és Contemporary Books Chicago, 1995. p. 7.

Ezek közül én a dolgozatomban a feleségbántalmazással és a kiskorú gyermek ellen irányuló erőszakkal szeretnék foglalkozni részletesen.

1. A bántalmazás, mint folyamatjelenség

A szakirodalom a bántalmazás három különböző fajtáját különíti el: érzelmi bántalmazás (más néven lelki terror), fizikai, azaz tetteges bántalmazás, illetve a szexuális bántalmazás. Szaknyelven a bántalmazásokat abuzusoknak is nevezik.

A tapasztalatok szerint a házasságon belüli bántalmazásoknál az abuzusok egyes fajtái szinte soha nem jelentkeznek egymagukban, hanem általában együtt. Az „asszonyverés” többnyire párosul a folyamatos lelki kínzással és gyakran kiegészül a nemi erőszakkal is. Ezek általában egy folyamat részei, amelynek kezdete legtöbbször észrevehetetlen. A bántalmazási folyamatra jellemző az egyre durvábbá válás, az eskalálódás.

A köztudattal ellentétben tehát a feleségbántalmazás általában nem egyszerűen feszültségből, indulatból fakadó cselekmény. Az esetek többségében folyamatos, rendszeres és célzatos a bántalmazás. Célja, hogy a bántalmazó az áldozatát uralma alatt tartsa, felette hatalmat gyakoroljon a folyamatos félelemben tartással, megalázással a bántalmazottat teljes kiszolgáltatottságba és alárendeltségbe taszítsa. E cél eléréséhez nélkülözhetetlen az áldozat akaratának megtörése, önálló emberi lényként létezésének megkérdőjelezése.

Morvai Krisztina több külföldi szerzővel összhangban feleségbántalmazásnak nevezi a bántalmazóval házasságban, élettársi kapcsolatban, illetve életközösséggel nem járó intim kapcsolatban élő nő bántalmazását is (a kapcsolat fennállása alatt, továbbá annak megszakadása után is).³

A folyamat elején a legtöbb nő úgy érzi, hogy az egykor kedves és figyelmes udvarlóból türelmetlen, elégedetlen, csapkodó, törő-zúzó és pofozkodó férj vagy élettárs vált. Megpróbál alkalmazkodni az igényekhez, megpróbál változtatni beszédstílusán, hajviseletén, öltözködésén, munkahelyén, az ételbe tett só mennyiségén.

Egyre többet ad fel saját egyéniségéből, szokásaiból, mindabból, amit valamilyen — állítólag — megszeretett benne a társa. Hiszi és reméli, hogy ezáltal minden olyan szép lesz, mint régen.

Nehezíti a bántalmazás folyamatjellegének felismerését az, hogy a lelki terrort, a tettegességet időszakonként elviselhető, sőt kellemes vagy egyenesen szép napok, hetek váltják fel. Ilyenkor az áldozat úgy érzi, hogy még van remény, hogy ez a jó helyzet állandósuljon. A szakirodalomban jelentős volt annak a felismerése, hogy ezek a „nászút periódusok” az esetek mintegy háromnegyedében szerves részét képezik a bántalmazási folyamatnak.

A ciklusok során három, viszonylag jól elhatárolható időszak ismerhető fel:

- 1./ a feszültség növekedése,
- 2./ az úgynevezett akut bántalmazási epizód és
- 3./ a kibékülés ideje.

A feszültség növekedésének szakaszában a bántalmazó ingerlékenynek, türelmetlennek tűnik. Egyre több és egyre jelentéktelenebb dolog hozza ki a sodrából. A partner igyekszik kerülni a súrlódási pontokat, minden olyan helyzetet, ami kirobbanthatja a botrányt. Ilyenkor lehetnek a szóbeli sértegetések, kiabálások, az idővel való elszármoltatás szigorodása, esetleg a felpofozás. Sok asszony szerint ez a legnehezebben elviselhető időszak, hiszen a kitörés ott van a levegőben, de a robbanás időpontja kiszámíthatatlan.

A második szakasz a vihar kitörése (akut bántalmazási epizód), amelynek kiterjedése a súlyos tettegesség, a brutális, sérülést is okozó fizikai bántalmazás, a lakás összetörése, esetleg nemi erőszak. Ebben a szakaszban történik a legtöbb ölési cselekmény is.

A harmadik szakasz a „nászút periódus”, a „mézeshetek” időszaka. A durva, szinte örvöngő nagyjelenetek utáni napon vagy napokban a bántalmazó bocsánatot kér, könyörög az asszonynak, hogy felejtse el, ami történt. Napokig, hetekig kifejezetten kedves, figyelmes. Az áldozat ettől a viselkedéstől teljesen elbizonytalanodik.

A folyamat nem áll meg és a nászút időszak után újra kezdődik a feszültség növekedése. Ez akár napokig, sőt hetekig eltarthat, mielőtt bekövetkezik az újabb brutális tettegesség.

Előfordulhat, hogy a bántalmazás egyszeri, kivételes eset, valamint az is, hogy a rendszeres bántalmazásban nem ismerhetőek fel a ciklikusság jegyei.

A bántalmazott asszonyok többségének véleménye szerint a „lelki terror” elviselése legalább olyan nehéz, mint a verésé. Az érzelmi bántalmazás során az elkövető egy okoz fájdalmat, hogy eközben egy ujjal sem nyúl az áldozatához. Ehelyett folyamatosan és rendszeresen bírálja, gúnyolja, féltékenységgel gyötri, fenyegeti, félelemben tartja, eltiltja barátaitól, rokonaitól. Ezek eredményeként az áldozat megaláztatottá és magányossá válik, önbizalma megrendül, félelemben és szorongva él. Az esetek jelentős részében a lelki terror mellett előfordul a tettegesség, illetve a nemi erőszak is.

Ezt a jelenséget a rendszeressége és a súlyossága és főleg célzatossága határozza el a szokványos együttélési problémáktól vagy a rossznak nevezhető házasságtól. A cél a lelki terrornál is az uralom és a hatalom gyakorlása, a másik ember alávetettségre taszítása.

Az áldozat elmagányosítása (izolációja) nem más, mint a bántalmazás fő célja elérésének egyik eszköze. A cél elérését segíti, hogy a környezettel való kapcsolat megszakadásával a barátoktól, a családtagoktól, munkatársaktól történő leválasztással a bántalmazott olyan helyzetbe kerül, hogy realitásérzékét elveszíti, nem kap visszajelzést arról, hogy mi történik, könnyebben és észrevétlenebbül sodródhat bele a neki szánt szerepbe. Amikor a bántalmazás olyan fokú lesz, hogy az asszonynak konkrét segítségre lenne szüksége, az elszigetelés eredményeképpen gyakran már senki nem

³ Lásd: Morvai Krisztina: Terror a családban című művében, Kossuth Kiadó 1998. p. 13-15.

marad körülötte, akihez fordulhatna. Az elszigetelést az áldozat gyakran a partner félteékenységével igyekszik saját maga számára megmagyarázni és az elkövető is általában erre hivatkozik. Például: nem bírja elviselni, hogy a menyasszonya férfiakkal dolgozik együtt, illetve azt sem, hogy a kolléganők esetleg rossz hatással legyenek rá

II. A feleségbántalmazás a Btk. tényállásainak tükrében

Magánlaksértés- Btk 176.§

A lelki terror megnyilvánulásának egyik szokványos módja a lakásból, a közös otthonból történő kizárás. A lakásból való kizárás legsúlyosabb formája az éjszakai kizárás. Előfordul, hogy a bántalmazó az asszonyt a gyerekekkel együtt, egy szál hálóbíróban löki ki az utcára. Ez különösen megalázó, hiszen ilyenkor a sértettnek valahol menedéket kell találnia, s mivel szinte minden esetben saját székelyneként éli meg azt, ami történt, bokrokban, istállókban, szeméttárolókban és hasonló helyeken tölti az éjszakát. Mivel rendszerint egy fillér sincs nála, telefonálni sem tud és gyakorlatilag semmi lehetősége sincs arra, hogy segítséget kapjon.

A közös otthonból való kizárás egyértelműen jogellenes magatartás: enyhébb megítélésű esetei szabálysértésnek, a súlyosabbak pedig bűncselekménynek minősülnek. Erre szolgál példaként a következő jogeset.

„A 48 éves vádlott többszörös visszaeső, három ízben volt büntetve, rövidebb tartalmú szabadságvesztéseket állt ki, utoljára ittas járművezetés vétsége miatt. Legutóbbi éveit az alkoholista életvezetés jellemezte. Munkanélküli segélyből élt. A sértettel 1987 óta állt élettársi kapcsolatban annak házában. Kapcsolatuk a vádlott italozása miatt több ízben megszakadt.

1991. szeptember 28. napján délután a vádlott ismét ittas volt. A sértett által előzetesen tett ételt becsmérelte és ebből kifolyólag veszekedés alakult ki közöttük. A vádlott fenyegetőzött, tettelesen lépett fel, ekkor a sértett- a jelen lévő 16 éves fiával együtt eltávozott a lakásából. A sértett abban bízott, hogy a vádlott majd kijózanodik és lecsendesül.

A sértett 23 óra után, azaz már éjjel, a fia kíséretében visszatért a házhoz. Kérte, a vádlott engedje be őket, mert le akarnak pihenni. A vádlott azonban minden ajtót bezárt és így megakadályozta azt, hogy a sértett bejuthasson a lakásába. Ismételt kérése ellenére sem engedte be őket. A sértett ezért máshol volt kénytelen éjszakázni. A sértett magánindítványt terjesztett elő. A bíróság pedig a vádlottat magánlaksértés vétségében mondta ki bűnösnek.”⁴

Mind a magánlaksértés bűncselekménye, mind a szabálysértési alakzata miatt a büntetőeljárás magánindítványra indul, azaz abban az esetben kerül sor felelősségvonalásra, ha a sértett ezt kifejezetten kéri a hatóságtól. Ilyenkor arról is formális nyilatkozatot kell tennie az áldozatnak, hogy kéri a büntetőeljárás megindítását és az el

⁴ BH 1994.60.

követő megbüntetését. A magánindítvány előterjesztésére harminc napon belül van lehetőség és az előterjesztett magánindítvány nem vonható vissza.⁵

Személyi szabadság megsértése —. Btk. 175.§

Ugyancsak a mozgásszabadságot korlátozó megnyilvánulás a bezárás a lakásba vagy annak valamely helyiségébe, esetleg a lakáson kívüli más helyiségbe. A bántalmazó a bezárásra sokszor azt a magyarázatot adja, hogy így akarta megbüntetni a „rosszul viselkedő asszonyt”. Ezzel a bántalmazó az áldozatának emberi méltóságát és szabadságát kérdőjelezi meg, illetve veszi semmibe.

Amennyiben a helyiségbe való bezárás (vagy például erkélyre kizárás) huzamosabb időn át tart, akkor a személyi szabadság megsértésének bűncselekménye valósul meg. A személyi szabadság megsértését jelenti az is, ha az áldozatot lekötözik vagy bármilyen más módon megakadályozzák a szabad mozgásában.

Az Alkotmány 58.§ (1) bekezdése szerint mindenkit, aki törvényesen tartózkodik Magyarország területén, törvényben meghatározott esetek kivételével, megillet a szabad mozgás és tartózkodási hely szabad megválasztásának joga, beleértve a lakóhely és az ország elhagyásához való jogot is. A Büntető Törvénykönyv 175.§-a ezt az alkotmányos alapjogot védelmezi.

„A terhelt, a féltékenysége miatt, élettársát meztelenre vetkőztette, lábát és hátra csavart kezét összekötötte, ezután egy megvizezett, összecsavart lepedővel tütlegette, szillettpengével a testét összehasogatta és nem adott neki ételt és italt. A verést többször megismételte, majd fajtalanság eltűrésére kényszerítette a sértettet. Amikor egy rendőri ellenőrzés során rájuk találtak, a sértett már erősen leromlott állapotban volt, bőrének víztartalma nagymértékben lecsökkent, vérnyomása igen alacsony volt és testszerte kékes elszíneződések voltak rajta. A sérülések körülbelül két hét alatt gyógyultak.

A bíróság rámutatott: A terhelt olyan sokirányú testi és lelki szenvedést okozott a sértettnek, amelyek sem a súlyos testi sértés, sem a szemérem elleni erőszak tényállásába nem illeszthetők: napokig éhezett, megvonta tőle a vizet, megkötözte, magatehetetlen állapotban tartotta, ami állandó halálfélelmet, az újabb kínzásoktól való rettegést váltott ki a sértettből. Mindezek a körülmények büntetőjogi értékelés nélkül maradnának a minősített személyi szabadság megsértésének meg nem állapítása esetén.”⁶

Az áldozat szabad mozgását úgy is lehet korlátozni, hogy kulcsát, igazolványait, italt vagy pénzét veszi el a bántalmazó. Ennek célja nemcsak az áldozat mindennapi tevékenységének megnehezítése vagy lehetetlenné tétele, hanem sok esetben a kapcsolatból való menekülés megghiúsítása is.

Lelki bántalmazás:

Becsületsértés - Btk. 180.§

⁵ Lásd régi Be. 123.§, új Be 173.§

⁶ BH 1981 96.

A lelki bántalmazás egyéb módszereivel gyakran párosul a pénz visszatartása, az asszonynak arra kényszerítése, hogy naponta magyarázkodjon arról, miért szükséges a gyermekeknek pelenkát, orvosságot, élelmiszert, magának fehérneműt, vagy akár tollat venni. Tehát az „eltartó” nap, mint nap folyamatosan és megalázó módon emlékezteti „eltartottját” arra, hogy az asszony és a gyerekek élete az ő kezében van, neki joga van arra, hogy az életfeltételeket korlátozza vagy megvonja tőlük.

Az az eset sem ritka, hogy a lelki bántalmazás részeként a férfi „agyondolgoztatja”, egyre több és több pénz megkeresésére kényszeríti a társát. Ennek legszélsőségszerűbb formája a prostitúcióra vagy más szabálysértésre, bűncselekményre kényszerítés.

Az érzelmi abuzus jellegzetes megnyilvánulási formája a partner rendszeres, folyamatos bírálása, sértegetése, gúnyolása. Az ilyen magatartás legfontosabb célja, hogy a partner önértékelését csökkentse, hosszú távon pedig megsemmisítse. Ennek a legnagyobb veszélye az, hogy a bántalmazott addig hallja a lealacsonyító kritikákat, hogy a folyamat végére már teljes egészében azonosul a képpel, amit a bántalmazó alakít ki benne saját magáról.

Az önbizalmat romboló magatartások között a legszokványosabb a másik bántó, sértő gúnyneveken szólítása. A tipikusan előforduló megszólítások egy része nem túlságosan nyomdafestéket, más részük kifejezetten az áldozatra szabott, nem feltétlenül csúnya, de mégis bántó szó. (Lehet „gebe”, „dagadt”, „vakci”, „analfabéta”, vagy bármi más, de lényeg az, hogy bántson és fájjon.)

A szóbeli sértegetésekhez tartozik a sértett teljesítményének, mindennapos tevékenységének, munkájának folyamatos, bántó kritizálása. Céljuk annak elhitése, hogy a partner gyakorlatilag semmit sem képes megfelelően csinálni, mindenre alkalmatlan.

A súlyos megalázás egyik tipikus formája a teljesen nyílt vagy alig titkolt külső szexuális kapcsolat folytatása, abban az esetben, ha ez a partner számára fájó és megalázó. Ez természetesen önmagában nem minősül bűncselekménynek, de alkalmas arra, hogy a nőt társa megalázza a nyilvánosság előtt.

A megalázásnak vannak tetteges megnyilvánulásai is. Ilyen a leköpés, az étel kiöntése, a nem megfelelőnek talált étellel való leöntés. A felsorolt cselekmények az emberi méltóságot sértik, becsületsértésnek minősülnek.

A bűncselekményi alakzat is magánindítványra büntetendő. A becsületsértés szabálysértését követi el az például, aki házastársát „lekurvázza”. A becsületsértés bűncselekménye valósul meg akkor, ha nagy nyilvánosság előtt (például az asszony munkahelyén, nagyszámú kollégája jelenlétében) használ hasonló kifejezést.

A 180. § (2) bekezdésben foglalt tetteges elkövetés egyfelől az olyan tetteges bántalmazást jelenti, amely sérülést nem okoz, másfelől a másik személy testének megalázó érintését, leköpését vagy leöntését.

Ide tartozik tehát a felpofozás, a kisebb erejű ellökés vagy rúgás, de a hamutartó tartalmának a sértett fejére borítása is.

A lelki bántalmazás egyik lényeges jellemzője az egyszemélyes döntések, a családra, a közös életre vonatkozó lényeges kérdések megbeszélésének hiánya, olyan érzés keltése, hogy „soha nem lehet tudni, a következő percben mi lesz”.

A fizikai bántalmazáshoz közelít a lelki terrornak az a módja, amely tárgyakra irányuló erőszakban nyilvánul meg. A bántalmazott számára különösen kedves és értékes tárgyak földhöz vágása, megsemmisítése egyrészt azt a félelmet váltja ki a sértettből, hogy ha ilyen elszánt a bántalmazó, akkor „mi következhet még”, másrészt pedig igen nagy fájdalmat okoz magának a kedves tárgynak a megrongálódása, illetve elvesztése.

Különösen azokban az esetekben, amikor volt már példa fizikai bántalmazásra a kapcsolatban, elegendő a pusztán erre való utalás vagy az újabb veréssel vagy más bántalmazással kapcsolatos fenyegetés ahhoz, hogy a nő komoly félelmet érezzen. Nemcsak hogy sérülésokozás vagy ütés, rúgás nem kell a rettegés érzésének kiváltásához, hanem adott esetben még szavak sem kellenek. Több asszony számolt be arról, hogy miután egyszer már megérezte a kés pengéjét a nyakán vagy a hátán, elegendő volt azt látni, hogy a férje szokatlan módon játszadozik a konyhakéssel vagy egyszerűen odahelyezi az asztalra s ő máris minden ízében reszketni kezdett.

Nagyon gyakori a nő megölésével vagy a szeretett hozzátartozó s nem ritkán a közös gyermek megölésével való fenyegetés. A megöléssel vagy súlyos bántalmazással való fenyegetés a magyar jogban jogellenes ugyan, de nem bűncselekmény, hanem a veszélyes fenyegetés szabálysértését valósítja meg.

Kényszerítés-Btk. 174.§

A súlyos fenyegetés bűncselekményt is megvalósíthat abban az esetben, ha a célja az, hogy a megfenyegetettet valaminek a megtételére vagy eltűrésére kényszerítse ezzel jelentős érdeksérelmet okoz. Az, hogy mi tekinthető jelentős érdeksérelmenek, a bíróság mérlegelési körébe tartozik. A kényszerítés elnevezésű bűncselekményt a Büntető Törvénykönyv 174.§-a határozza meg.

A kényszerítésnél a büntetőeljárás hivatalból indul, tehát akkor sem kell hozzá magánindítvány, ha a cselekményre családon belül került sor.

Amennyiben az életveszélyes fenyegetést olyan konkrét magatartás egészítette ki, ami már az élet kioltására történő felkészülést segíti elő (például az öléshez szükséges szerszám vagy mérgec beszerzése), megvalósul az emberölés büntetének előkészülete.

1993. június 14-én délután a vádlott a sértettet (feleségét) felkereste a lakásán és őt az életközösségük helyreállítására kérte. A sértett ezt megtagadta, mire a vádlott magához vette a két közös gyermeküket és azokkal eltávozott. Körülbelül háromnegyed óra múlva a vádlott a sértetthez —a gyermekek nélkül— visszament és azt mondta, ha a felesége nem megy vissza hozzá: „a hajnali harangszó értem és a gyerekekért fog szólni!”. Mivel a vádlott néhány nappal korábban öngyilkosságot kísérelt meg, a felesége megijedt és rendőri segítség igénybevételével, a gyermekeket visszavitte a szülői lakására.

A bíróság a következőképpen indokolta a kényszerítés büntette kísérletének megállapítását: „A 3. tényálláspontban írtak szerint a vádlott azt a kijelentést tette, ha a sértett nem megy vissza hozzá, a hajnali harangszó érte és a gyerekekért fog szólni. Figyelembe véve azt is, hogy a vádlott néhány nappal korábban késsel kísérelt meg öngyilkosságot, kétségtelen, hogy a gyermekeket is érintő kijelentés olyan komoly hátrány kilátásba helyezésének minősül, amely alkalmas volt arra, hogy a sértettben komoly félelmet keltsen. Az sem vitás, ha valakit akarata ellenére arra kényszerítik, hogy máshoz visszamenjen, mással együtt éljen, az jelentős érdeksérelemnek tekintendő. A fenyegetés alkalmazásával a vádlott tényállási elemet valósított meg, így cselekménye kísérleti szakba lépett.”⁷

A fenyegetéshez szorosan kapcsolódik a „tettleges ijesztgetés” jelensége, amely gyakran rémisztó, halálfélelmet okozó autóvezetéssel valósul meg. Ilyenkor a család fő a kocsiban ülő hozzátartozók könnyörgése ellenére hatalmas sebességgel száguldozik, két kerékre állítja a járművet a kanyarban vagy hasonló módon érezteti a családdal, hogy az életük az ő kezében van. Természetesen az ilyen magatartás is büntetendő, de a bűncselekmény elnevezése: közúti veszélyeztetés (Btk.186.§)

A családon belüli súlyos fenyegetések között egyre gyakoribb az asszony és a gyerekek fegyverrel történő rémisztgetése. Természetesen a tiltott fegyvertartás is bűncselekmény (Btk. 263/A.§)

A lőfegyverrel, lőszerrel kapcsolatos jogellenes magatartások között olyanok is vannak, amelyek nem bűncselekményt, hanem szabálysértést valósítanak meg.

A lakásban, illetve a családtagok környezetében történő lövöldözés más bűncselekményt is megvalósít. Az ilyen magatartás a foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés, figyelemmel arra, hogy a Büntető Törvénykönyv szerint a lőfegyver használatára vonatkozó szabályok foglalkozási szabályoknak minősülnek (Btk.171.§).

Tettleges bántalmazás:

Erőszakos közöszülés-Btk. 197.§

A nemi erőszak a házasságon belüli bántalmazási folyamat szerves része, a folyamatos kínzás és hatalomgyakorlás megnyilvánulása.

A házassági életközösségen belül elkövetett erőszakos közöszülést, illetve nemi erőszakot a magyar Büntető Törvénykönyv 1997 óta tekinti bűncselekménynek. Az élettársak közötti nemi erőszak már a nagy port kavart törvénymódosítás előtt is büntetendő volt.

A szexuális bántalmazás jelensége nem merül ki az erőszakos közöszülésben, hanem számos más magatartásformát is magában foglal. Közös bennük, hogy a bántalmazó a kínzásnak olyan módját választja, amely az emberi mivolttal, az emberi méltósággal hagyományosan összefüggő szeméremérzetet, az intim szférák megőrzésére való igényt, a saját nemiséggel kapcsolatos döntés szabadságát veszi semmibe. Az

⁷ Lásd bővebben: BH .1995. 257.

erőszakos közöszülésen túlmenően pszichológiai értelemben nemi erőszaknak minősül minden olyan, a szexualitással kapcsolatos magatartásra kényszerítés, amely a nő számára félelmet keltő, visszatartó, undorító vagy bármely okból nem kívánatos. A nőnek joga van nemet mondani bármiféle olyan megnyilvánulásra vagy szexuális jellegű közeledésre, amelyet ő nem kíván. Ez az emberi méltóságból és a szabadságból fakadó alapvető jog, amelyet a házasságkötéssel sem ad fel.

A nemi erőszaknál megköveteli a törvény a sértett fizikai ellenállásának megtörésére alkalmas tetteges erőszakot vagy az életet, testi épséget közvetlenül fenyegető magatartást. A házasságon belüli szexuális abúzusoknál gyakori az az eset, hogy nincs szükség közvetlen fenyegetésre vagy tetteges erőszakra, hiszen a nő folyamatosan a fenyegetettség légkörében él. Azért adja oda magát a férjének, mert aktuális fenyegetés nélkül is tudja, hogy ellenkező esetben „nagy baj lesz”.

A szakirodalom a nemi abúzusok csoportjába sorolja a fogamzásgátlás megtiltásával kapcsolatos magatartásokat, illetve a gyermekvállalással összefüggő döntésre való kényszerítést. Ez jelentheti a szándékos és a nő akaratával ellenkező teherbeejtést, a terhesség megszakításának megakadályozását éppúgy, mint annak az ellenkezőjét, azaz a terhesség megszakítására való kényszerítést.

Testi sértés - Btk.170.§

A tetteges bántalmazás, fizikai fájdalomokozás megnyilvánulási formái éppúgy nem sorolhatóak fel kivétel nélkül, mint a lelki terror vagy a szexuális abúzus módzatai.

A leggyakoribb elkövetési módok: felpofozás, ellökés, ütlegelés puszta kézzel vagy a legkülönbélebb eszközökkel (például: szíjjal, bottal, dísz tárgyakkal), rúgás, erőteljes megszorítás, fojtogatás, szúrt vagy metszett sérülés okozása késsel. Előfordul a leöntés forró vízzel vagy levessel, de az olyan kegyetlen végrehajtási mód is, mint a sértett felgyújtása.

Arra, hogy a rendszeres tetteges bántalmazás többnyire nem pillanatnyi és múló indulatból fakad, igazolásul szolgálhat ezeknek a cselekményeknek a kitarító, időben is elhúzódó folytatása vagy az olyan, szándékoltan a kínzásra irányuló elkövetési módok, mint a sértett felgyújtása.

A fizikai fájdalom, a félelem és a megalázottság érzésén túl a verés súlyos sérülésekhez, maradandó testi károsodásokhoz és fogyatékoságokhoz vezethet és az esetek jelentős részében vezet is.

A bántalmazási folyamatban általában megfigyelhető, hogy a verések, ütlegelések egyre súlyosabbá, egyre veszélyesebbé válnak. A kapcsolat vagy a házasság elején elcsattanó pofont, falhoz lökést már azért is komolyan kell venni, mert az esetek jelentős részében a folytatás ennél brutálisabb lesz.

A tetteges bántalmazás a sértett alapvető állampolgári jogait, más megfogalmazásban emberi jogait is sérti.

A verés függetlenül attól, hogy okoz — e fizikai sérülést, továbbá attól, hogy négy szemközt vagy mások előtt kerül rá sor, természeténél fogva sérti az emberi méltóságot és megalázó bánásmódnak minősül.

„A megyei bíróság a vádlottat halált okozó testi sértés büntette miatt 2 év 8 hónapi börtönbüntetésre, a közügyektől 3 évi eltiltásra ítélte és elrendelte a kényszergyógyítását. A tényállás lényege a következő.

A vádlott 1990 májusában albérlőként a sértett asszonyhoz költözött, vele mintegy másfél-két év múlva élettársi kapcsolatot létesített. Különböző helyeken vállalt munkát, az utóbbi időben munkanélküli lett és havi 5900 forint segélyben részesült. A vádlott ittas állapotban nemegyszer tettelesen bántalmazta élettársát, a sértettet megpofozta, hajánál fogva húzta be a fürdőszobába, ott a tust a szájába nyomta, csizmájával megrugdosta, fojtogatta stb. E bántalmazások történetkor a sértett kiskorú gyermekek nem tartózkodott otthon, de neki a bántalmazásait elpanaszolta.

1994. december 9-én a vádlott ugyancsak bántalmazta a sértettet. A sértett rosszul lett, ezért a vádlott 19 óra 55 perckor telefonon értesítette az orvosi ügyeletet. Az ügyeletes orvos a helyszínre érkezésekor a sértettet eszméletlen állapotban találta, vérnyomása nem volt mérhető, pulzusa 30/perc volt. Szájából véres, habos váladék ürült. Állapotát az orvos haldoklónak ítélte meg. A rohammentővel érkezett mentők ennek ellenére megkísérelték a sértett újraélesztését, de ez eredményre nem vezetett, a sértett halála 20 óra 35 perckor beállt.

A sértett halála erőszakos úton, kettős bélfodorszakadás következtében kialakult hasúri vérzés következtében jött létre. A sérülések és a bekövetkezett halál között egyenes okozati összefüggés áll fenn.

A sértetten észlelt sérüléseket, közöttük a sértett halálát megelőzően körülbelül egy órával keletkezett kettős bélfodorszakadást a vádlott okozta direkt erőbehatással, nagy valószínűséggel a sértett hasba rúgásával. A bélfodorszakadás mellett a sértett baloldali combtájéka feletti izomállományban és a has bőrében a vizsgált területnek megfelelően friss, néhány órára tehető vérzés és roncsolódás, míg a kültakaró több pontján idült vérzéses zúzódás keletkezett. A bőr sérülése kis erejű, tompa erőbehatásra- ütés, ütődés-, míg a hasúri sérülés közepes erejű, direkt erőbehatásra keletkezett. A bal oldali felkar belő részén található sérülések megragadási jellegűek.

Helyesen következtetett a bíróság a vádlott által használt eszközökből, az elkövetés körülményeiből és módjából, a támadott testtájából, a bekövetkezett sérülés helyéből és jellegéből, a cselekmény motívumából, továbbá a sértett korából és fizikai tulajdonságaiból arra, hogy a vádlott aktuális tudatában felmerült a sértett súlyos életveszélyes megsérülése lehetőségének képzete is és e következmény lehetőségéhez érzelmileg közömbösen viszonyulva hajtotta végre cselekményét.

Tehát szándéka eshetőlegesen az életveszélyes sérülés okozására is kiterjedt. Az ilyen sérülés bekövetkezésének elmaradása a véletlenül múltott.⁸

⁸ BH.1996. 568.

Az eseteknek csak elenyészően kis hányadában indul büntetőeljárás. Ennek több oka is van. Az asszony sokszor saját szégyeneként éli meg a történeteket s ezért nem akar feljelentést tenni. Mivel minden oka megvan arra, hogy tartson a bántalmazó bosszújától, a még súlyosabb bántalmazástól, sokszor félelmében sem fordul hatósághoz.

Amennyiben mégis ezt teszi, gyakran épp a rendőrség beszéli le az eljárás kezdeményezéséről. Ez az oka annak, hogy szinte kizárólag a szúrásos, „komolyabb” késeles, közvetlen életveszélyes sérülést okozó bántalmazások válnak ismertté. A kisebb súlyú „családon belüli” bűncselekmények nem jelennek meg a bűnügyi statisztikákban, így a hivatalos számok még arra sem alkalmasak, hogy iránymutatásul szolgáljanak a feleségbántalmazási cselekmények országos nagyságrendjét illetően. A családon belüli erőszakos cselekményeknél a legnagyobb a látencia, vagyis a rejtett, a hatóságok előtt ismertté nem váló bűnözés.

A testi és a lelki fájdalom eredményeként a bántalmazott asszonyoknál nagy számban fordul elő súlyos depresszió vagy öngyilkossági kísérlet. A nők egy része azonban éveken át alkohol vagy más „szer” alkalmazása nélkül szenved végig a brutalitást. Igen nagy a száma azoknak, akik a félelmük, szorongásuk csökkentésére rendszeresen szednek - függőséget is okozó — nyugtatókat vagy, fizikai fájdalmuk enyhítésére, kábító hatású fájdalomcsillapítókat. Megint mások az alkoholhoz menekülnek.

A rendszeres gyógyszereszedést a társadalom elfogadja, míg az alkoholfogyasztást — elsősorban a nőknél — elítéli. S az ítélet gyakran úgy szól: az a nő, aki iszik, megérdemli a verést. Annak megállapítását követően, hogy a bántalmazásba belehalt asszonyok egy része maga is ittas volt az agyonverésekor, igen könnyű azt a következtetést levonni, hogy „azért verték, mert ivott”. Az esetek többségénél az okozati összefüggés fordított: azért ivott, mert verték.

„A Magyar Köztársaság bíróságain 1995-ben jogerőre emelkedett, a felnőttek sérelmére elkövetett, halállal végződő, szándékos, élet és testi épség elleni bűncselekményekben hozott ítéletek alapján megállapítható legfontosabb összefüggések és következtetések a következők:

- Míg a tettesek mindössze 11 százaléka nő, az áldozatok között a nők aránya 41 százalék.
- Míg a férfi sértettek száma a vizsgált mintában a férfi elkövetők 69 százaléka (tehát nem egészen háromnegyede), addig a női sértettek száma a női elkövetők 380 százaléka, azaz majdnem négyszerese.
- Az erőszakos bűncselekmény következtében életüket veszítettek több mint fele „családi ügy” áldozata lett (197 áldozatból 106, azaz 54 százalék).
- A bűncselekmény következtében meghalt nők több mint fele a házastársa (volt házastársa) vagy élettársa (volt élettársa) áldozata lett (80 női sértettből 48, azaz 60 százalék).

- Egy nőnek másfélszer annyi „esélye” van arra, hogy férje vagy élettársa ölje meg, mint arra, hogy bárki más. (48 elkövető volt férj vagy élettárs, 32 „más”, azaz a férjen, élettárson kívüli személy).
- Az összes megölt férfi 13 százaléka halt meg házastársa vagy élettársa „keze által”, többnyire a közös otthonban. Az összes női áldozat vonatkozásában ez az arány 60 százalék. Más megfogalmazásban: míg száz megölt férfi közül tizenháromat öl meg a házastársa vagy élettársa (közös otthonban), addig száz megölt nő közül hatvanat.
- Az esetek 77 százalékában a bíróság megállapította, hogy az ölést (agyonverést) megelőzően a férfi már más alkalommal is bántalmazta (tettelesen) az asszonyt.
- A férfiak által feleségük vagy élettársuk sérelmére elkövetett, halálos végű erőszakos bűncselekmények 57 százaléka pusztá kézzel, eszköz alkalmazása nélkül, azaz agyonveréssel történt.⁹

A férj, élettárs brutalitása azonban korántsem csak a bántalmazott feleségeket, női élettársakat érinti. Számos bántalmazó az egész családját terrorizálja és veri, ideértve a családban élő gyerekeket (esetleg már felnőtt gyerekeket), az idős szülőket, a kiszolgáltatottabb testvért. Célpontjai azok is, akikkel nem él egy fedél alatt, de akik támogatják, segítik, megértik az áldozatait.

III. A gyermekek testi és lelki bántalmazása és a feleségbántalmazás közötti összefüggés

A gyermekek testi és lelki bántalmazása és a feleségbántalmazás között szinte minden olyan ügyben szoros az összefüggés, ahol a családban gyermek is van. Ez az összefüggés kettős: egyfelől igen sok feleségbántalmazó éppúgy veri, kínozza a gyermekét, mint a házastársát, másfelől azokban az esetekben, ahol ez nem állapítható meg, a gyermek szörnyű szenvedéseket él át azáltal, hogy szem- és fültanúja az anyja verésének, kínzásának, megerőszakolásának. Egy angliai kutatás eredménye szerint a feleségüket (élettársukat) bántalmazó férfiak 70 százaléka a családban élő gyerekeket is verte. A fizikai bántalmazás miatt orvosi kezelésben részesült gyermekek 45 százalékának az édesanyja is tettelesen bántalmazott asszony volt.¹⁰

A mi kultúránkban még mindig elfogadott a testi fenyegetés, így nehéz elhatárolni a szigorú gyermeknevelést a gyermekbántalmazástól, de az utóbbi években már Magyarországon is fellelhető az érdeklődés a gyermekbántalmazás problémaköre iránt.

Véleményem szerint azért fontos odafigyelni a kiskorúakat ért családon belüli erőszakra, mivel szoros összefüggés mutatható ki a veszélyeztetett, illetve a bántalmazott

zott gyermekeket ért sérelmek és általuk felnőttként elkövetett bűncselekmények között. Erre az összefüggésre a szakirodalomban több szerző is rámutatott.

„A kiskorú bűnelkövetők 60-70 százaléka a veszélyeztetettek közül kerül ki.”¹¹

Kerecsi Klára szerint a veszélyeztetett fiatalok veszélyt jelentenek a társadalomra, mivel a bántalmazott gyermekek egy részéből bűnelkövető lesz.¹²

Moldova arra is rámutatott, hogy a börtönben született gyermekek 15-20 év múlva visszakérülnek a büntetés végrehajtási intézetbe, mint elítéltek.¹³

„Magyarországon a kiskorú veszélyeztetettek száma egyre növekszik. A Szociális és Családügyi Minisztérium adatai szerint 1998. évben a különböző okból veszélyeztetettként nyilvántartott kiskorúak száma 380 341 volt, a 18 év alattiak 16, 47 % - a.

E bűncselekmény miatt indult eljárások száma viszonylag kiegyensúlyozott képet mutat, az elmúlt 10 év átlagában 500-1000 bűncselekmény vált ismertté. A látencia azonban magas. E cselekmények ugyanis jellemzően családon belül valósulnak meg, a kiskorú sértett függő helyzetben van a nemritkán szülő elkövetőtől.”¹⁴

Egy angliai kutatás szerint a társukat bántalmazó férfiak 70 százaléka a gyermekével is igen durván bánik. A kutatások szerint a bántalmazó szülők maguk is bántalmazott gyerekek voltak.¹⁵

A kiskorú veszélyeztetése - Btk. 195.§

A Btk. a 195.§-ában szabályozza a kiskorú veszélyeztetésének bűncselekményét, majd az 1993.évi XVII. törvény, az 1995.évi XLI. törvény, az 1997.évi LXXIII. törvény, az 1998.évi LXXXVII. törvény módosításai eredményeként alakult ki a jelenleg hatályos normaszöveg.

A bűncselekmény jogi tárgya az ifjúság testi, értelmi és erkölcsi fejlődése, a család intézményének védelme. A szóban forgó cselekmény sértettje — vagyis passzív alanya — kizárólag kiskorú személy lehet. Ez azt jelenti, hogy olyan személy ellen lehet a bűncselekményt elkövetni, aki 18. életévét még nem töltötte be, de nem lehet elkövetni olyan személy sérelmére, aki házasságkötésével nagykorúvá vált. A kiskorú testi és szellemi veszélyeztetése azonban már a csecsemő tekintetében is elkövethető. Gyakran már a családtervezés, terhesség során megfigyelhetők a családon belüli súlyos problémák. Megváltozik a családtagok viszonya, a szüléssel harmadik szereplő lép a feleség és férj közötti kapcsolatba. Gyakran előfordul, hogy a férj hirtelen szembesül azzal, hogy felesége több időt fordít gyermekükre, mint korábban rá. Ez őt érzékenyen érinti, feleslegesnek érzi magát, ami sokszor súlyos problémákhoz vezet, sőt bántalmazásba torkolhat.

¹¹ Orell Ferenc János: A gyermekvédelem rendszerének, illetve a fiatalkorúak büntetőjogának gyakorlata ügyészi szemmel MJ. 1994/8. p. 491.

¹² Kerecsi Klára: Gyermekbántalmazás és elhanyagolás, Kézirat, 1996.

¹³ Moldova: Szabadíts meg a gonosztól! Budapest, 1990. p. 311.

¹⁴ Dr. Sinku Pál: A család és a gyermek büntetőjogi védelme; hvg orac Lap-és Könyvkiadó 2000. p. 3.

¹⁵ Hírívő (a házi gyermekorvosok egyesületének lapja) 2001. augusztus, VI. évfolyam, 4. szám

⁹ Morvai Krisztina: Terror a családban (A feleségbántalmazás és a jog) Kossuth Kiadó 1998. p. 108-111.

¹⁰ Lásd: Bowker et al (1988), idézi: Maureen O'Hara: Child Protection and Domestic Violence- Changing Policy and Practice, konferencia előadás, kiadta: The Press and Publicity Team, Hackney Council, London, 1993.

Az is előfordul, hogy már korábban a terhesség időszakában elkezdődik a verés, a terror. A terhesség alatti bántalmazások a leggyakoribb okai a születési rendellenességeknek, a koraszüléseknek, vetéléseknek. Gyakran előfordul eset, hogy, a nő vagy esetleg mindkét fél a közös gyermek érkezésétől várja a családi problémák megoldását. Az esetek többségében azonban éppen ellenkező tendencia figyelhető meg, mégpedig az, hogy a kisgyermek születésével nem szűnnek meg, hanem súlyosbodnak, állandósulnak a gondok.

A családon belül sértetté vált gyermekek és fiatalok között nem tehetünk különbséget nemük szerint. A fiúk és a lányok egyaránt veszélyeztetettek, azonban mégis azt mondhatjuk, hogy a lánygyermek rosszabb helyzetben vannak, mint a fiúk. Ennek oka elsősorban az, hogy lányok sérelmére általában szexuális jellegű cselekményeket követnek el.

„A fővárosban a 2000. évben elbírált — szülő által gyermekek sérelmére elkövetett-szexuális abuzus ügyek elemzése alapján megállapítható, hogy az ügyek mind egyikeben (összesen 7 ügy) férfi volt az elkövető és leánygyermek a sértett. Így az a megállapítás fogadható el, hogy a családon belüli szexuális abuzus kifejezetten nemhez kötődő jelenség, amelyben kizárólag vagy szinte kizárólag férfiak az elkövetők és kizárólag vagy szinte kizárólag leányok a sértettek.”¹⁶

Az életkor szempontjából azt mondhatjuk, hogy a sértetté válás megjelenése a négy éves korra tehető. Ez valószínűleg azért van így, mert ekkor válnak a családi problémák a külvilág számára érzékelhetővé. Addig ugyanis, amíg a gyermek nem kerül valamilyen intézménnyel kapcsolatba, nem jár óvodába, iskolába, a családi konfliktusok is a család szűk körén belül maradnak és a külső szereplők nem észlelik azokat. Amint azonban a gyermek óvodába, iskolába kerül, a korábban zárt ajtó mögött, családon belül maradt cselekmények napvilágra kerülnek.

Nem mondható azonban az sem, hogy így minden veszélyeztetett gyermek az intézmények látókörébe kerül, ugyanis éppen a legveszélyeztetettebbek nem járnak óvodába, iskolába.

A negyedik illetve nyolcadik életévében nyilvánvalóvá váló cselekmények nagy száma viszont nem jelenti azt, hogy a kiskorúak ettől eltérő életéveiben ne történnének bűncselekmények. Ez csak arra nyújt következtetési alapot, hogy valamely intézménnyel való kapcsolatba kerülés nagyobb valószínűséggel hozza felszínre azokat a cselekményeket, amelyek megvalósítják a kiskorú veszélyeztetésének büntetését. Tehát nem állítható az, hogy a negyedik és a nyolcadik év a legveszélyeztetettebb életkor, a bűncselekmény ugyanúgy elkövethető csecsemő, mint kamaszkorú gyermek ellen.

A kiskorú testi és szellemi fejlődésének veszélyeztetése már újszülött tekintetében is elkövethető; az erkölcsi fejlődés veszélyeztetése azonban általában csak bizonyos

életkor és szellemi fejlettség, értelmi szint elérését követően valósítható meg, amikor a kiskorú erkölcsi fejlődését az elkövetési magatartás károsan befolyásolhatja.

„Az elkövetők legnagyobb számban a társadalom peremére került vagy lecsúszóban lévő személyek, akik esetében az alacsony iskolázottság, az anyagi nehézségek, továbbá a rendszeres és túlzott alkoholfogyasztás egymással összefüggésben, illetve egymást erősítve vezetnek a bűnelkövetői magatartáshoz. Gyakori jelenség, hogy a család amúgy is rossz anyagi helyzetét tovább rontják a szülők életmódjából fakadó negatív hatások. A felelősségre vontak legnagyobb részben férfiak, de előfordulnak közöttük züllött életmódot folytató anyák is. Az elkövetők között magas a büntetett előéletűek aránya is. Gyakori jelenség, hogy maga az elkövető is érzelmszegény, veszélyeztető környezetben, családban nőtt fel, esetleg állami gondozott volt. Az elkövetők életkorát tekintve megállapítható, hogy a bűncselekmény megvalósítása 25 év fölött jellemző és különösen a 30-39 év közötti korosztály körében gyakori.”¹⁷

A kiskorú veszélyeztetésének elkövetője azonban nemcsak a szülő lehet. A bűncselekményt megvalósíthatja a szülő élettársa, a családdal együtt élő nagyszülő, az a más személy, akit a kiskorú felügyeletével, gondozásával megbíztak.

Az alkalmatlan személyre való rábízás esetén, ha a kiskorú veszélyeztetése bekövetkezik, a szülő és a megbízott egyaránt tettesként felelnek. Nem szükséges a bűncselekmény megvalósulásához, hogy a megbízás állandó vagy hosszabb időre szóló legyen. Elkövető lehet olyan személy is, akit csak ideiglenesen bíztak meg a felügyelet és a gondozás ellátásával. A Legfelső Bíróság szerint nem lehet viszont elkövető az a szülő, akit szülői felügyeleti jogától a bíróság korábban megfosztott.

„A szülői felügyelet jogától jogerős bírósági határozattal megfosztott személy nem fogadhat örökbe, gyámságot nem viselhet és nincs joga arra sem, hogy gyermekeivel kapcsolatot tartson.”¹⁸

A kiskorú veszélyeztetését az követi el, aki az adott kiskorú nevelésére, felügyeletére vagy gondozására köteles. Mindezekből megállapítható: a szülői felügyeleti jogától megfosztott személy nem köteles ezen feladatok ellátására, sőt azt a törvény kifejezett rendelkezése tiltja meg számára, így a bűncselekmény elkövetője sem lehet.

Ez a jogértelmezés azonban oda vezethet, hogy aki már elkövetett olyan súlyú bűncselekményt a gyermeke sérelmére, amely miatt a szülői felügyeleti jogát meg kellett szüntetni, az a későbbiekben hasonló bűncselekmény miatt nem lenne felelősségre vonható, nem lehetne alanya a kiskorú veszélyeztetése bűncselekményének. Ezt a helyzetet oldotta fel a Fővárosi Bíróság Büntető Kollégiuma azáltal, hogy FBK 1993/11. szám alatt közzétette, hogy adott körülmények között a szülői felügyeleti jogától eltiltott személy is elkövetheti a kiskorú veszélyeztetésének bűncselekményét. Véleményem szerint helyesen döntött a Fővárosi Bíróság, szükség volt erre a döntésre.

¹⁷ Gibicsár Gyula: A család megvédi a kiskorúakat? Egy ügyészségi vizsgálat tapasztalatai Belügyi szemle 3/1995. p. 10.

¹⁸ Csjt. 88.§ (4) bekezdés

A kiskorú veszélyeztetésének elkövetési magatartása a nevelési, felügyeleti, gondozási kötelezettség súlyos megszegése. Azt azonban nehéz meghatározni, hogy mi tekinthető szülői kötelezettségnek, milyen magatartások tartoznak e körbe. A nevelés, felügyelet, gondozás a legkülönbözőbb jogi és erkölcsi kötelezettségeket foglalja magában.

Az Alkotmányban, a Családjogi Törvényben és különböző jogszabályokban találunk rendelkezéseket a szülői kötelezettségek körére és mibenlétére. Ezek a szabályok azonban általánosan fogalmazva írják körül a különböző kötelezettségeket, ami nem ad önmagában alapot a felelősségre vonásra.

A büntetőjogi szabályozás célja elsősorban a kiskorú védelme, ezért olyan tényállást kell megfogalmazni, amely minden büntetést érdemlő szülői magatartást magában foglal. Meg kell határozni azokat a jogokat és minimális szükségleteket, amelyeket minden kiskorú számára biztosítani kell, illetve meg kell állapítani a szülői, gondozói kötelezettségeket, valamint azokat a tevékenységeket és mulasztásokat, amelyeket büntetni kell. A legfontosabb kötelezettségek körébe tartozó nevelés a kiskorú sokoldalú fejlődésének elősegítésére irányul, tudatos, tervszerű, példamutató magatartás. A felügyelet a gyermek magatartásának folyamatos és rendszeres ellenőrzését és időről időre visszatérő figyelemmel kísérését jelenti. A gondozás a normális testi fejlődéshez szükséges feltételek biztosításában áll. Ezen általános meghatározások azonban nem fogják át a szülők e körbe tartozó feladatainak teljes körét. Általában a társadalmi felfogás, gyakorlat tölti meg ezeket a fogalmakat tartalommal, illetve határozza meg az elvárható követelményeket a szülővel szemben.

A kötelezettségek mellett sokat vitatott, fontos fogalma a törvényi tényállásnak a veszélyeztetettség. Nincs általános, a társadalom minden rétegében elfogadott fogalom meghatározás. Általában akkor beszélünk veszélyeztetésről, ha a szülők, vagy nevelők olyan módon nevelik gyermekeiket, ami az adott helyen, kultúrában és időben elfogadhatatlan.

Elsősorban az a kiskorú tekinthető veszélyeztetettnek, akinek gondozását, oktatását, nevelését, tartását, testi, értelmi, erkölcsi fejlődését bármilyen ok károsan befolyásolja. Azok a gyerekek tartoznak tehát e körbe, akinek nevelése, oktatása, fejlődése nincs megfelelően biztosítva. A gyermek nevelésével és gondozásával kapcsolatos elvárások koronként és területenként lényegesen különböznek egymástól, más a megítélés társadalmanként, sőt a társadalom csoportjai szempontjából is.

„A megyei bíróság a vádlottat életveszélyt okozó testi sértés büntettének kísérlete és háromrendbeli, kiskorú veszélyeztetésének büntette miatt halmazati büntetésül mint többszörös visszaesőt ötévi szabadságvesztésre ítélte és nyolc évre a közügyektől eltiltotta, elrendelte továbbá a vádlott kényszergyógyítását. A megállapított tényállás lényege a következő. A korábban különböző bűncselekmények miatt már többször elítélt és idült alkoholistá vádlott házasságából három leánygyermek született. A gyermekeket a vádlott és a felesége a háztartásukban közösen nevelték. A vádlott ittas állapotban többször ok nélkül bántalmazta a gyermekeit. Ütlegelte őket kézzel, korbáccsal, de beléjük is rugdosott. A Renáta utónevű gyermeket fenyegetésként a ku-

tyaórlba is bezárta. Ezt meghaladóan a gyerekek jelenlétében a feleségét többször bántalmazta, sőt egy késsel a kezében megöléssel is fenyegette. Továbbmenően a vádlott — különösen azt követően, hogy a felesége hosszabb időre kórházba került — nem gondoskodott megfelelően a gyermekek felügyeletéről, ellátásáról. A gyermekek tisztátalanul, elhanyagolt külsővel jártak iskolába. A vádlott ezen magatartásával súlyosan veszélyeztette gyermekei testi, értelmi és erkölcsi fejlődését. A gyermekek érzelmileg súlyosan kiegyensúlyozatlanná váltak, sőt a két nagyobbik szellemi fejlődése társai-kétől jelentősen elmaradt. Egyik este a vádlott ittas állapotban a hétéves, Renáta utónevű gyermekét — azért, mert az az utasításait megszegte és távollétében cigányokat engedett be a lakásba — egy körülbelül 35 dkg tömegű kalapáccsal kis-közepes erővel fejbe ütötte. A bántalmazás következtében a gyermek a koponyacsont külső lemezének benyomódásos törését szenvedte el. A sérülés nem volt életveszélyes, annak tényleges gyógytartama mintegy négy hétre tehető.

A megalapozottan megállapított tényállásból okszerűen következtetett a megyei bíróság a vádlott bűnösségére, és helyesen minősítette a cselekményeit életveszélyt okozó testi sértés büntette kísérletének és háromrendbeli, kiskorú veszélyeztetése büntettének.”¹⁹

A család nem tekinthető zárt rendszernek. A család a legfontosabb közvetítő láncszem az egyén és a társadalom között. A gyermekek a családban, rokoni kapcsolataikban sajátítják el a társadalmi együttélés alapvető normáit. A család tehát átörökíti azt, amiben létezik, ugyanúgy az előnyöket, mint a hátrányokat.

Fontos kapcsolat figyelhető meg a családok nagysága, szociális helyzete, anyagi illetve egyéb körülmények és a veszélyeztetettség között. Megfigyelhető, hogy a kiskorúak sérelmére elkövetett cselekmények elsősorban a hátrányos helyzetű családoknál fordulnak elő. Ezen családokban az életkörülmények, a szükségletek kielégítésének lehetőségei, az életmód lényegesen rosszabbak, mint mások esetében. A megoldatlan anyagi, gyakran lakáskörülmények, a szociális bizonytalanság, a rossz életkörülmények gyakran vezetnek oda, hogy a családi együttélés megromlik, viszályokkal, konfliktusokkal terhes lesz. Ezekben az életközösségekben elhal a védelmezési funkció. A családtagok ingerültebbé válnak, gyakoribbak lesznek a veszekedések, esetleg tettegesség is előfordul. A kilátástalan helyzet sokszor vezet alkoholfogyasztáshoz, majd alkoholizmushoz. Az alkohol és drogfogyasztás szorosan összekapcsolódik a gyermekek elleni elhanyagoló vagy erőszakos cselekményekkel. Az esetek többségében előfordul, hogy a gyermeket bántalmazó szülő részeg volt, vagy drog hatása alatt állt. „A vádlott és a sértett házasságából származó gyermek megszületése után a vádlott és felesége között mind gyakoribbá váltak a tettegességig fajuló veszekedések. Ennek fő oka a vádlott italozó életmódja volt.

A vádbeli napon a vádlott ittas állapotban lefeküdt, majd igen felindult azon, hogy a gyermeke felébredt és átment a szülők szobájába. Ezért előbb nadrágszíjjal megver-

¹⁹ BH: 1988. 262.

te, majd később, amikor a fiú ismét bejött, ruhájánál fogva felemelte és lendítő mozdulattal a szoba ajtaja felé dobta. Ezután a vádlott az asszonyt kézzel több ízben, később nadrágszíjjal is ütlegelte, mert így akarta megakadályozni, hogy az anya gyermekét orvoshoz vigye. A cselekmény véghezvitelekor a két és fél éves életkorban lévő gyermek a bántalmazás következtében a bal oldali falcsont négy cm hosszúságú, vonalas csonttörését szenvedte el, ami közvetett életveszéllyel járt. Az ütésektől a házastársa bal arcfelén és az orrháton duzzadásos, a bal alsó szemhéján bevérzéses sérülések keletkeztek, amelyek gyógytartama a nyolc napot nem haladta meg.”²⁰

Az alacsonyabb társadalmi rétegekből származó családokban tehát gyakrabban fordul elő a veszélyeztetés. Ennek okai közé tartozik a szociális rászorultság is. A nehéz anyagi körülmények között élők számára a létfenntartás is gondot okoz, kevesebb erőt, eszközt tudnak fordítani gyermekeik nevelésére, ami gyakran a kiskorúak elhanyagolásához vezet. A nehéz körülményekhez párosulhat a család nagysága is. Megfigyelhető, hogy a problémák, a konfliktusok a nagyobb, több gyermekes családokban gyakrabban fordulnak elő. Nem állapítható meg pontosan, hogy hány gyermek eltartása okozhat nehézségeket egy családnak, mivel ez több tényezőtől is függ, például az anyagi helyzettől, lakáskörülményektől. Mindig egy adott esetben kell vizsgálni azt, hogy hány gyermek eltartásáról tud, képes az adott család megfelelően gondoskodni. A nagyobb gyermekszám és a szegénység azonban szinte törvényszerűen együtt járnak. E családok lakáskörülményei általában rosszak, a lakások alacsony komfortfokozatúak, az egy szobában lakók száma általában jelentősen meghaladja a kívánatos mértéket. Joggal tekinthetjük ezeket a családokat veszélyeztetető jellegűnek, hiszen a kedvezőtlen lakáskörnyezet, az anyagi, megélhetési problémák nem tekinthetők megfelelőnek a gyermek fejlődése, nevelése, gondozása szempontjából. „A gyermek veszélyeztetettsége ennek tükrében több részre osztható:

- A gyermek fizikai, egészségi fejlődésének veszélyeztetése
- A gyermek társadalmi integrációjának veszélyeztetése
- A gyermek morális fejlődésének veszélyeztetése”²¹

A nehéz helyzetben élő, problémákkal küzdő családok általában elszigetelődnek az adott közösség tagjaitól. Ezek a családok zártabbá válnak, a külvilág felé kevésbé nyitottak. A gyermekek közösségbe kerülésével ezek a problémák felszínre kerülnek, hiszen az ilyen környezetben nevelkedett gyermekek általában nehezebben illeszkednek be, zárkózottabbak, nehezebben alakítanak ki kapcsolatot a közösség többi tagjával, és ezek a problémák az életkor előrehaladtával fokozódnak. A megoldást elsősorban a korai felismerés és a szakember segítsége jelenti, ez azonban nem elegendő a probléma teljes megszüntetéséhez, hiszen a figyelmet elsősorban a család támogatására kell fordítani. A hátrányos helyzet, a szegénység természetesen nem eredményezi minden esetben a veszélyeztetett helyzet fennállását. Sőt jómódú, jólszituált, szé-

20 BH. 1990. 43.

21 Morvai Krisztina: Terror a családban; Kossuth Kiadó, Budapest, 1998. p. 197-200.

les körű lehetőségekkel rendelkező családok esetében is előfordul bűncselekmény megvalósulása.

Feltehető a kérdés, hogy mennyire jelezhető előre egy adott családon belül a veszélyeztetettség valószínűsége. A családokon belül mindig található olyan jellemzők, amelyek már korai időszakban utalnak arra, hogy az adott közegben később előfordulhatnak konfliktusok, esetleg komolyabb összeütközések is. Ahhoz, hogy a problémák előreláthatóak legyenek, meg kell figyelni a szülők kapcsolatát, a gyermek születése előtti viselkedésüket, akarták-e a gyermeket vagy nem. Ugyanis a nem kívánt gyermek általában nagyobb veszélynek van kitéve. Még rosszabb a helyzet, ha az apa személye is megkérdőjelezhető. Ezekben az esetekben ugyanis a szülők gyakran tehernek tekintik a gyermeket, ami sokszor vezet a kiskorú elhanyagolásához, „nemtörődöm” magatartás tanúsításához, sőt tettelegességbe is torkolhat. Nagy jelentősége van az előrejelzés szempontjából a szülés időszakának, a szülést követő első hónapoknak. Ekkor figyelhető meg, hogy a szülők hogy fogadják a gyermeket, milyen magatartást tanúsítanak. Mindez azt mutatja, hogy gyakran már korán előreláthatóvá válik a gyermekek nem megfelelő gondozása, nevelése. Ennek elkerülése érdekében megfelelő megelőző intézkedésekre van szükség. Ez jelenthet rendszeres ellenőrzést, orvosi vizsgálatokat, nagyobb számú védőnői látogatást, speciális gondozó, szociális segély, családterápia, pszichológus segítségének igénybe vételét. Intenzívebb odafigyeléssel elkerülhetővé válnának a súlyosabb problémák.

A gyakorlatban előforduló esetek alapján a bántalmazás egyértelmű nyomai a gyermekben, ha piszkos, éhes, fejlődésben visszamaradott, zárkózott, vagy agresszív, elhanyagolja a tanulást stb.

A különböző intézmények és hatóságok jelentős szerepet vállalnak a megelőzésben. A gyermek három éves koráig valószínűleg a családon belül, zárt közegben maradnak a problémák. A különböző események elsősorban az óvodán és az iskola keretén belül válnak külső szemlélő számára is észlelhetővé. Arról nem is beszélve, hogy a kiskorú veszélyeztetésének bűncselekménye a tankötelezettség negligálásával is elkövethető. Az intézményekkel való kapcsolatba kerülés azonban a felszínre hozza azokat az egyéb magatartásokat is, amelyek megvalósítják a büntetendő cselekményt. Az oktatási intézmények nem egységes szempontok szerint tekintik a kiskorúakat veszélyeztetetteknek. Jellemző a problémák felismerése, de a szakmai felkészültség általában hiányzik, és nem állnak rendelkezésre megfelelő eszközök sem a gondok orvoslására, megoldására.

A gyermekvédelem és a súlyosabb bűncselekmények megakadályozása elsősorban a gyámhatóság feladata. A különböző hatóságok közül ők rendelkeznek a legtöbb információval a családon belüli veszélyeztetettségről, illetve olyan szakembereket foglalkoztatnak, akik rendelkeznek a megfelelő szakképesítéssel ahhoz, hogy az adott helyzetet megítélhessék. Mégsem mondható az, hogy egységes szempontrendszer alapján történik a veszélyeztetettség megállapítása. A megítélésre döntő hatást gyakorolnak a régió, szűkebb társadalmi környezet, a lakóhely kulturális, szociális jelenségei, a helyi szokások, hagyományok. A gyámhatóság feladata mégis az, hogy a birto-

kában lévő információk alapján helyesen ítélje meg a probléma lényegét és a megfelelő intézkedést alkalmazza.

A hatékony megelőzés érdekében szükség van a gyermekvédelemben érdekelt szervek közötti fokozatos együttműködésre, egymás tapasztalatainak megismerésére, a veszélyeztettség kritériumainak rögzítésére.

A kiskorúak különböző magatartásformái, mint a zárkózottság, visszahúzódság, szorongás még nem adnak alapot arra, hogy az iskola vagy a gyámhatóság a gyermeket veszélyeztetettnek nyilvánítsa. A sokszor előforduló beilleszkedési zavarok, a deviáns magatartás viszont már a megállapítás alapjául szolgál. A szakembereknek figyelmet kell fordítaniuk az iskolakerülő, csavargó gyerekek viselkedése mögött meghúzódó okok feltárására. A segítő beavatkozással pedig késlekedni nem szabad.

A kiskorú veszélyeztetésének bűncselekménye jellegzetesen a nevelési, gondozási, felügyeleti kötelezettség elmulasztását jelenti. Ez a meghatározás azonban az elkövetési magatartások széles körét fogja át. A büntetőjog feladata az, hogy meghatározza a veszélyeztettség fogalmát, azt, hogy mit értsünk a kiskorú veszélyeztetésén, mely szülői, nevelői kötelezettségek elmulasztása, illetve mely tevékeny magatartások veszélyesek olyan mértékben, hogy az a büntetőjogi felelősségre vonást indokoltá teszi. Meg kell határozni, hogy hol húzódik az a határ a szülői viselkedésben, ami a büntetendőséget szükségessé teszi. Ezt a határt jelenleg a joggyakorlat húzza meg.

Véleményem szerint, a Családjogi törvényből kiindulva, szükség volna egy olyan jogszabályra, mely egységesen határozná meg a veszélyeztettség fogalmát, mely megmutatná, hogy melyek azok a minimális kötelezettségek, amiket minden szülőnek teljesítenie kell gyermeke egészséges testi-, szellemi-, erkölcsi fejlődéséhez. „Több megközelítés létezik arra nézve, hogy mely magatartásformák valósítják meg a 195.§-ban meghatározott bűncselekményt. A sokféle megoldás között találunk tipikusnak mondható cselekményeket. Ezek elsősorban:

- a szülők gyakori tettegességbe torkolló veszekedése a kiskorú gyermekeik előtt
- a kiskorú sértettek rendszeres, huzamosabb időn át tartó bántalmazása
- a család anyagi alapjainak, megélhetési forrásainak elvonása
- a gyermekről való kötelező gondoskodás hiánya, orvosi, egészségi ellátásától való megfosztása
- a tankötelezettségből fakadó szülői kötelezettségek megszegése
- a kiskorú sértett szexuális zaklatása
- a züllött életmódra rábírás.”²²

Az eltérő teendőket felölelő kötelezettségek tartalmát családjogi szabályok, más állami rendelkezések, hatósági határozat, íratlan szabályok, erkölcsi normák, bírósági gyakorlat töltik meg tartalommal. A gondozási, nevelési kötelezettség fogalma magában foglalja a társadalmi felfogás szerint elvárható követelményeket. A szülőnek

gondoskodnia kell a gyermeke számára megfelelő életkörülmények biztosításáról, a lakáshelyzet megoldásáról, ruháztatásáról, megfelelő étkeztetéséről.

E körbe tartozik a gyermek testi épségének megóvása, egészségének biztosítása. Betegség, sérülés esetén az orvosi vizsgálat megteremtésének lehetőségéről, a gyermek szellemi fejlődésének biztosításáról, óvodába, iskolába járatásáról a szülő kötelessége gondoskodni.

A bűncselekmény megvalósultnak tekinthető e feladatok elmulasztása esetén. Az iskolaköteles gyermek visszatartása az általános iskola látogatásától huzamosabb ideig ugyanis, a gyermek szellemi, értelmi fejlődését veszélyezteti, a nevelési, gondozási kötelezettség megszegését, elmulasztását jelenti, így a büntett megállapítható. Az értelmi fejlődés veszélybe kerülése elsősorban a kiskorú tanulmányain mérhető. Ha többször elmulasztotta az oktatást, visszaesik, eredményei romlanak, fejlődése veszélybe kerül.

A kiskorú erkölcsi fejlődésének erkölcsi támogatása is a szülők feladata. A gyermek ugyanis elsősorban a családban tanulja meg a követendő magatartási mintákat, itt szerez elsődleges ismereteket az erkölcsi szabályokról, normákról, morális értékekről. A szülők kötelessége tehát, hogy példamutató életet éljenek, megtanítsák gyermeküket a helyes és elvárható magatartás követésére. Az erkölcsi veszélyeztettség a kiskorú viselkedésében nyilvánul meg. Megfigyelhető az erkölcsi értékekhez való viszonyában, a társadalomba való beilleszkedésében. Egyértelműen megállapítható a fejlődés veszélyeztetettsége, ha a gyermek erkölcstelen, társadalomellenes magatartást tanúsít, például trágár szavakat használ, züllött életvitelt folytat, csavarg, stb. Ezek a viselkedési zavarok általában a családra, a szülők magatartására vezethetők vissza. Ha a gyermek rossz környezetben nő fel, szülei züllött, alkoholistá életet élnek, esetleg a családban bűncselekmény elkövetése is előfordult, akkor ezek a tényezők egyértelműen károsan befolyásolják a gyermek fejlődését, mivel nem tudja felmérni milyen a jó családi környezet, és a rossz tudatosul benne példaként.

A nevelési, felügyeleti kötelezettségek körébe tartozik a fegyelmezés is. Meg kell azonban húzni a határt azon módszerek között, amelyek a még megengedhető fegyelmezés körébe tartoznak, illetve amelyek már a bűncselekmény megvalósulását jelentik. Itt kell megjegyezni, hogy a kiskorú veszélyeztetésének leggyakoribb megvalósulási formája a bántalmazás, a fizikai erőszak.

Kétségtelen, hogy a szülői hatalom léte és érvényesülése fontos eszköze a gyermeknevelésnek. Ez azonban nem vezethet az erővel való visszaéléshez, amely felboríthatja a családi kapcsolatok kívánatos rendszerét. A családtagok befolyásolásának elsődleges eszköze a verbális meggyőzés, a ráutaló, mintaadó magatartás kell, hogy legyen. A testi fenyítés enyhébb formája is előfordulhat a családon belül, de csak nagyon ritkán és végső megoldásként. A mai felfogás szerint tehát, a gyermeknevelés eszközeként még mindig elfogadott a testi fenyítés, azonban el kell határoznunk a szigorú gyereknevelést a gyermekbántalmazástól. Nem fordulhat elő olyan súlyos helyzet, amelyben a gyermek kemény fizikai bántalmazását indokoltnak tekinthetjük.

²² Dr. Sinku Pál: A család és a gyermek büntetőjogi védelme; hvg orac Lap- és Könyvkiadó Budapest, 2000.

A gyermek durva testi fenyítésének, bántalmazásának sokféle oka lehet. E cselekmények jellegzetesen a házassági konfliktusokkal, alkoholizmussal, felnőtt és fiatalkori bűnözéssel kapcsolódnak össze. A gyermekbántalmazás okait kutató vizsgálódások többféle eredményre jutottak. A bántalmazás okaként értelmezték a szülők pszichológiai rendellenességeit. A kutatások során próbálták összegyűjteni azokat a jellemzőket, amelyek a bántalmazó szülőket elsősorban jellemzik, azonban végeredményképpen megállapítható volt, hogy nincs világos pszichológiai különbség a bántalmazók és a nem bántalmazók között.²³

Legtöbb esetben előfordult ugyan személyiségzavar vagy különböző jellembeli probléma a szülők körében, de ezek nem voltak általánosnak mondhatók. Nem lehet tehát pontosan meghatározni, hogy bizonyos pszichikai tényezők valóban oksági kapcsolatban vannak — e a gyermekbántalmazással. A lehetséges okok között említhetők meg még a családokat érintő stresszhelyzetek is.

Veszélyt jelenthet a házasság előtti terhesség, a nem kívánt gyermek, a szülő fiatal életkora. Ezek az okok kapcsolatban állnak bizonyos szociológiai jellemzőkkel is. Egyes családok ugyanis nagyobb társadalmi, gazdasági feszültségnek vannak kitéve, ami hajlamossá tehet a gyermekbántalmazásra. Nagyobb számban fordul elő fizikai erőszak az alacsonyabb társadalmi rétegekbe tartozó családok körében. Az amúgy is megoldatlan lakás- illetve anyagi gondok a gyermek születésével súlyosbodnak, még nagyobb terhet ró a családra a megélhetés biztosítása, a gyermek ellátása, gondozása, ami súlyos konfliktushelyzetekhez vezethet. A bántalmazás leggyakoribb oka, hogy nem alakul ki a családon belüli kötődés vagy ez csak gyenge, illetve nincs meg a megfelelő kötődés a szülők és a gyermekek között. Ennek lehetséges okai a gyermekeket jellemző tulajdonságok is lehetnek. Előfordulnak fizikai tényezők, amelyek miatt nem alakul ki a megfelelő kötődés a szülő és a gyermek között.

E csoportba sorolhatók a születési rendellenességek, rosszul evő, állandóan síró, dédelgetést el nem fogadó gyermek, és azok, akiket a szülők megkülönböztetnek valamely más gyermekektől. Sokszor előfordul, hogy a gyermek rossz házasságban születik, a szülők között megromlott a kapcsolat, vagy éppen házassági krízis alatt jött világra a gyermek és a szülők számára a baj hordozójaként, az események okozójaként jelenik meg.

Napjainkban sajnos egyre több olyan családról beszélhetünk, ahol gyakori az erőszak, sőt egyre több esetben következnek be tragédiák is ennek következményeképpen.

A kiskorú veszélyeztetése büntettének elkövetési magatartásai többféleképpen megvalósulhatnak, így tevéssel, mulasztással is. Ezen cselekmények közös jellemzője, hogy mindegyikük súlyos köteleességszegést valósít meg a szülő részéről. A súlyosság megítélése általában a bírói mérlegelés körébe tartozik. Általánosságban huzamos, ismétlődő magatartásokkal követik el a bűncselekményt, azonban előfordul

hat, hogy egyszeri, időleges vagy rövid ideig tartó súlyos cselekmény miatt is megállapítható a büntetőjogi felelősség. A bűncselekmény eredménye a kiskorú testi, értelmi vagy erkölcsi fejlődésének veszélyeztetése. A bűncselekmény megállapításához nem szükséges sérelem bekövetkezése. A konkrét veszély bekövetkezése a feltétel. A büntettek nagy része ugyan a kiskorú testi fejlődésének veszélyeztetésével valósul meg, de a testi, értelmi, erkölcsi fejlődés veszélyeztetése külön-külön is megalapozza a felelősségre vonást. Az ok-okozati összefüggés megléte azonban fontos eleme a bűncselekménynek, szükséges, hogy fennálljon a súlyos kötelezettségszegés és az eredmény között.

Amennyiben a kiskorú testi, értelmi vagy erkölcsi veszélyeztetése bekövetkezik, a bűncselekmény megvalósultnak tekinthető. Amennyiben az elkövető nevelési, gondozási, felügyeleti kötelezettségét súlyosan megszegi ugyan, de az eredmény, azaz a kiskorú fejlődésének veszélyeztetése nem következik be, a bűncselekmény kísérletéről beszélhetünk. A kísérleti stádium megállapítása a gyakorlatban ritkán fordul elő.

Az ugyanazon kiskorú sérelmére elkövetett különböző elkövetési magatartások egységet alkotnak. Annyi rendbeli bűncselekmény megvalósulását lehet megállapítani, ahány kiskorú fejlődését veszélyeztette az elkövető. Például: a családban négy gyermeket nevelnek, akik közül egy nem az apa vér szerinti gyermeke. A családfő csak a nevelt gyermekét bántalmazza rendszeresen. Ezt a cselekményét azonban szinte minden esetben a többi testvér előtt viszi véghez. A kiskorú veszélyeztetésének megállapítása mind a négy gyermek tekintetében megállapítható, hiszen az apa cselekménye valamennyi gyermekre káros, súlyos hatást gyakorol, így négyrendbeli bűncselekmény megállapítására kerül sor.²⁴

A kiskorú veszélyeztetésének bűncselekménye csak szándékosan követhető el. Az elkövető tudatának át kell fognia azt, hogy valamely nevelési, felügyeleti, gondozási kötelezettségét szegi meg és, hogy köteleességszegése olyan súlyos, hogy veszélyezteti a kiskorú fejlődését. Nem szükséges, hogy a szándék egyenes legyen, eshetőlegesen szándék fennállása esetén is megállapítható a felelősség, vagyis akkor, ha az elkövető nem kívánja cselekményének következményeit, de előre látja azokat és bekövetkezésükbe belenyugszik.

A kiskorú veszélyeztetésének törvényi tényállása a Büntető Törvénykönyvben további két bekezdéssel egészül ki, amelyek az elkövetési magatartások új, az előzőektől eltérő formáit pónalizálják.

Btk. 195. § (1) „A kiskorú nevelésére, felügyeletére vagy gondozására köteles személy, aki e feladatából folyó köteleességét súlyosan megszegi, és ezzel a kiskorú testi, értelmi vagy erkölcsi fejlődését veszélyezteti, büntetett követ el, és egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

23 Lásd bővebben: Richard Collier: *Masculinity, Law and the Family*, Routledge, London és New York 1995.

24 Lásd bővebben: Morvai Krisztina: *Terror a családban*, Kossuth Kiadó 1998. p. 172-179. 25 Ptk. 12. § bekezdés

(2) Ha súlyosabb bűncselekmény nem valósul meg, az (1) bekezdés szerint büntetendő az a nagykorú személy, aki a kiskorút bűncselekmény elkövetésére, vagy züllött életmód folytatására rábír, vagy rábírnai törekszik.

(3) Büntett miatt két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő az a nagykorú személy, aki adásvétel útján hozzá került kiskorút bűncselekmény elkövetésére rábír, vagy rábírnai törekszik, továbbá az a nagykorú személy, aki az adásvétel útján hozzá került kiskorúval kényszermunkát végeztet.

Látható, hogy a (2) és a (3) bekezdés sok lényeges szempontban eltér az első bekezdésben szabályozottaktól.

A jogalkotó itt elsősorban a kiskorúak erkölcsi fejlődésének megóvására helyezte a hangsúlyt. Súlyosan káros hatása lehet a kiskorúakra annak, ha gyermekkorában rossz példát statuálnak számára szülei, mivel a kiskorúként szerzett, átélt élmények egész élete során végigkísérik őt. Éppen azért, hogy a gyermek megfelelő erkölcsi nevelése biztosított legyen, ha szükséges, a jog eszközeivel kell megvédeni a gyermeket a családban elszenvedett káros hatásoktól.

A törvényi tényállás ezen esetei elsősorban azokat a gyermekeket védik, akik már a fejlődés bizonyos szintjét elérték, képesek megítélni a cselekményeket, a jó és a rossz között különbséget tudnak tenni. A (2)-(3) bekezdés szerinti bűncselekmény tehát nem követhető el csecsemő és óvodás korú gyermek ellen, hanem csak olyan korú személy sérelmére lehet elkövetni, aki viszonylagos értelmi fejlettségénél fogva erkölcsi fejlődésére nézve károsan befolyásolható. Ez az életkor pontosan nem határozható meg, máshogy alakulhat egyes gyermekeként és bűncselekmény-fajtaként is.

A meghatározott bűncselekményeket csak nagykorú személy követheti el. A jogalkotó ezekben az esetekben már nem kívánja meg azt, hogy az elkövető a kiskorú nevelésére, gondozására vagy felügyeletére köteles személy legyen. Nem szükséges, hogy bármilyen — akár szoros, akár kevésbé mély — kapcsolat legyen az elkövető és a gyermek között. A nagykorúakra vonatkozó korlátozást az indokolja, hogy általában az idősebb személyek rendelkeznek olyan befolyásoló képességgel, tekintéllyel, amely a kiskorúak magatartására, életvitelére hatással lehet. A gyermekeknek még nincs kialakult személyiségük, meghatározott értékrendszerük, életvitelük, ezért gyakran követik mások, elsősorban szülei példáját. Általában ami egy felnőtt ritka esetben befolyásolna, az a gyermekre nagy hatással lehet, különösen vonatkozik ez olyan nagykorúakra, akik nagy tekintélyt élveznek a kiskorú előtt.

A Btk. 1995. évi módosítása az emberkereskedelem áldozatává vált kiskorú fokozott kiszolgáltatottságára tekintettel a kiskorú veszélyeztetése körében új, súlyosan büntetendő tényállást vezetett be a (3) bekezdéssel, amit legutóbb az 1998. évi LXXXVII. törvény módosított és leszűkítette a minősített esetek körét.

A (3) bekezdés szerinti bűncselekmény elkövetőjére nézve a törvény egy speciális korlátozást tartalmaz. Azt a nagykorút rendeli büntetni, aki adásvétel útján hozzá került kiskorút bűncselekmény elkövetésére vagy züllött életmód folytatására rábír vagy erre törekszik. Ezzel a jogalkotó az emberkereskedelem áldozatává vált kiskorú védelmét próbálja megvalósítani, hiszen az ilyen helyzetbe kényszerített gyermek

amúgy is rossz, kiszolgáltatott helyzetbe kerül. A második fordulat az elkövetési magatartás új, eddig még nem említett formáját is büntetni rendeli, nevezetesen a kényszermunkára kötelezést. A kényszermunka fogalmát sem a Büntető Törvénykönyv, sem az indoklása nem tartalmazza.

A Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) 1930. június 10-ei 29.számú konvenciójának 2. Cikke szerint: „kényszer- vagy kötelező munka minden olyan munka vagy szolgáltatás, amelyet mindenfajta büntetés kilátásba helyezése mellett bármely személytől (tehát kiskorútól is) megkövetelnek és amelyet a szóban forgó személy nem önként ajánlott fel”, azaz ezen személlyel az akarata ellenére végeztetnek munkát. A leggyakrabban elforduló elkövetési magatartások azonban elsősorban a bűncselekmény elkövetésére és a züllött életmódra való rábírás.

E körben bűncselekményeknek azokat a cselekményeket tekinthetjük, amelyeknek társadalomra veszélyessége megállapítható és a Büntető Törvénykönyv valamely törvényi tényállását megvalósító magatartások közé tartoznak, azaz büntetendők.

A kiskorú veszélyeztetésének megállapítása szempontjából jelentősége van annak, hogy mit tekintünk züllött életmódnak. A züllöttség általában olyan életfelfogást, eszmérendszert jelent, amely erős negatív erkölcsi elítélést vált ki a társadalom többi tagjából. A züllött életmód folytatása huzamosabb időn át tanúsított, kifogásolható életvitelt jelent, ami önmagában még nem valósít meg bűncselekményt. Ilyennek tekinthető az italozó életmód, a rendszeres csavargás, iskolakerülés. A kiskorú veszélyeztetésének elkövetője a gyermeket bűncselekmény elkövetésére általában egyszeri magatartással veszi rá, a züllött életmód folytatására viszont folyamatos, több egymást követő ráhatással igyekszik rábírnai. A bűncselekmény felbujtásszerű magatartásokkal valósul meg: rábírásal és rábírnai törekvéssel. Ezen fogalmak pontos tartalmát maga a jogalkotó határozza meg. A büntetőjogi felelősség alapja rábírás esetében az, hogy a ráhatás nélkül a kiskorú nem követte volna el a bűncselekményt, illetve nem folytatna züllött életmódot. A rábírás tehát a gyermekre gyakorolt pszichikai hatás, amely a cselekmény megvalósítására ösztönzi őt. A kiskorú veszélyeztetése azonban csak akkor állapítható meg ebben az esetben, ha a gyermek a szándékolt bűncselekményt ténylegesen megvalósítja vagy valóban züllött életmódot folytat. Más a helyzet rábírnai törekvés esetén. E cselekmény általában sikertelen felbujtást jelent, vagyis a gyermek nem cselekszik az elkövető által elvárt módon. A bűncselekmény elkövetése azonban már akkor is megállapítható, ha a felhívás, a rábírásra irányuló nyilatkozat a kiskorú tudomására jut. Nem feltétele a megvalósulásnak, hogy a gyermek megvalósítsa a bűncselekményt vagy erkölcsileg kifogásolható módon viselkedjék.

Az elkövetőnek tudatában kell lennie annak, hogy a személy, akit büntetendő magatartásra vesz rá, kiskorú. Sajátos problémát vet fel az az eset, amikor a polgári jogszabályok szerint a nagykorúság bekövetkezik azzal, hogy a kiskorú személy házasságot köt.²⁵

²⁵ (Ptk. 12. §

Azokat az eseteket, amikor a kiskorú személy egyetlen rábírás következtében több bűncselekményt is elkövet, illetve több rábíró magatartás hatására valósít meg egy bűncselekményt, az ítélkezési gyakorlat egységként kezeli. Ha azonban az egyes rábíró törekvések között hosszabb idő telik el és azok nincsenek összefüggésben egymással, halmazat állapítható meg.

A kiskorú veszélyeztetésének a törvényi tényállás (2) bekezdésében szabályozott alakzata szubszidiárius jellegű. Ez azt jelenti, hogy a rendelkezés csak akkor alkalmazható, ha súlyosabb bűncselekményt nem valósít meg az elkövető. Ennek megállapítása a törvény egyes tényállásaiban, a Büntető Törvénykönyv Különös Részében található bűncselekményekre vonatkozó büntetési tételek összehasonlításával történik. Az elkövető cselekményének minősítése attól is függ, hogy a bűncselekmény elkövetésére rábírt kiskorú 14 évnél idősebb vagy fiatalabb. Az első esetben felbujtóként, az utóbbiban közvetett tettesként kerül sor a nagykorú felelősségre vonására. Ha a kiskorú a rábírás következtében olyan bűncselekményt követ el, amelyre a törvény háromévi szabadságvesztésnél súlyosabb büntetés kiszabását helyezi kilátásba, akkor az elkövető, ha a gyermek 14 évnél fiatalabb közvetett tettesként, ha idősebb, felbujtóként vonható felelősségre. A büntetőeljárás során gyakran tapasztalható jelenség, hogy az eljárást kezdeményező fél szándékai megváltoznak. A nyomozati szakban tett vallomást megváltoztatják, visszavonják, illetve a bíróság előtt a vallomástételt a hozzátartozók megtagadják, élnek mentességi jogukkal. Ennek sokszor az a magyarázata, hogy a veszélyeztető magatartás megszűnt, vagy enyhült. Sok esetben a házastárs rádöbben arra, hogy a probléma megoldásához szükséges támogatást így sem biztosíthatja családja számára, sőt még rosszabb helyzetbe is hozhatja családtagjait. Ezekben az esetekben a nyomozás megszüntetésére kerül sor. Erre lehetőség van azonban akkor is, ha a rendelkezésre álló adatokból megállapítható, hogy bűncselekmény nem valósult meg vagy a rendelkezésre álló bizonyítékok nem elegendőek a büntetőjogi felelősség megállapításához. A nyomozás megtagadása is indokolt lehet bizonyos körülmények fennforgása esetén. Általában erre akkor kerül sor, ha a cselekményt tévesen minősítették kiskorú veszélyeztetésének, ha az alapos gyanú hiányzik, vagy a szerzett adatok nem erősítik meg a feljelentő állításait. Ha mindezek nem forognak fenn és a büntetőeljárás megindul, és vádemelésre kerül sor, a bíróságnak bizonyítást kell lefolytatnia. A bíróság e körben számos bizonyítási eljárást felhasználhat. Elsődleges ezek közül a hozzátartozók tanúkénti kihallgatása, vagyis a tanúvallomás. Különösen fontos azonban a tanúk figyelmeztetése mentességi jogukra. A hozzátartozók ennek ellenére gyakran tesznek tanúvallomást. Általában nem indokolt a kiskorú veszélyeztetése miatt folyó eljárásban a sértettek kihallgatása, mivel a gyermek ezáltal arra kényszerül, hogy újra átélje a tapasztalt negatív élményeket. A kiskorú életkora is indokolhatja a meghallgatás mellőzését. A bírósági gyakorlatban általában az érettebb, fejlettebb, magasabb értelmi szintű kiskorúakat szokták kihallgatni.

A büntetőeljárás során fontos követelmény, hogy a bíróság minden esetben gondoskodjon a sértett jogainak védelméről, megfelelő képviselőtéről. Alapvető szabály volt a régi Be - ben (63.§ (4) bekezdés), hogy 2003. 07. 01 előtt a gyermek- és a fia-

alkorú kihallgatásánál a gondozó, a nevelő jelen kellett hogy legyen. Abban az esetben, ha éppen a gondozó volt a gyanúsított, eseti gondnok kirendelése válhatott szükségessé. Az eljárásban egyébként a sértett képviselőt a törvényes képviselő, meghatalmazás alapján ügyvéd, nagykorú hozzátartozó, valamint az láthatta el, akit erre külön jogszabály feljogosított.

Az új Be. 86.§ (1) bekezdése szerint 2003. július 1. napja után a folyamatban lévő, illetve a később indult büntetőeljárásokban a tizennegyedik életévét be nem töltött személyt csak akkor lehet tanúként kihallgatni, ha a vallomásától várható bizonyíték másként nem pótolható.

Az eljárás során a kiskorúnak mind a jogi, mind a mentális védelmét biztosítani kell, mivel „a gyermek számára feloldhatatlan konfliktust és hosszan tartó büntudatot teremt, ha a saját szülőjére nézve kell terhelő vallomást tennie”.²⁶

A büntetőeljárás során igénybe vehető bizonyítási eljárások közül nagy szerepe van az orvosi leleteknek, tárgyi bizonyítékoknak is. A bűncselekmény megvalósulása miatt ugyanis a gyermek gyakran szenved testi vagy lelki sérülést.

Sok esetben előfordul csonttörés, melyhez gyakran párosul az arcon, a fejen található sérülés. A bíróságok gyakran kérnek orvosi véleményt az elszenvedett bántalmazások következtében kialakuló sérülésekről. A bizonyítási eszközök között nagy jelentősége van a szakértői véleménynek is. Nagy jelentősége lehet a bizonyítás során felhasználható környezettanulmányoknak, a házi orvos, a védőnő, a pedagógusok által, a munkájuk során, a családról készített feljegyzéseknek, egyéb dokumentumoknak pl.: a gyermek orvosi kartonjának. Sok esetben kerül sor pszichológus szakértő bevonására is annak érdekében, hogy megállapítható legyen a gyermek lelki, érzelmi, mentális sérülése. A szakértő kirendelése a bíró szaktudását egészíti ki, igyekszik segítséget nyújtani ahhoz, hogy megfelelő módon történjen a bűncselekmény megállapítása és a büntetés kiszabása. „Ha a bizonyítandó tény megállapításához vagy megítéléséhez különleges szakértelem szükséges, szakértőt kell igénybe venni.”²⁷

A közreműködés tehát arra irányul, hogy megállapítható -e a kiskorú testi, szellemi vagy erkölcsi veszélyeztetése.

A cselekmény elbírálása, a szankció kiválasztása minden esetben csak a bizonyítási eljárás lefolytatása, az eset összes körülményeinek értékelése, a rendelkezésre álló adatok, bizonyítékok körütekintő mérlegelése után lehetséges.

A büntetékiszabási gyakorlat azt tükrözi, hogy az elkövető általában vagyontalan, jövedelem nélküli. Mivel a kiskorú veszélyeztetésének bűncselekménye elsősorban a szociálisan hátrányos helyzetű családokban fordul elő, ez a bírói döntést is szigorúbb szankciók felé tereli.

Sok esetben eleve lehetetlen a pénzbüntetés alkalmazása. Ebből következik, hogy leggyakrabban szabadságvesztés kiszabására kerül sor. A végrehajtandó szabadságvesztést azonban nemcsak az elkövetők szociális helyzete indokolja, hanem a cselek-

²⁶ Kerecsi Klára: A gyermekek jogainak és érdekeinek védelme Ügyészségi értesítő 1993/2
²⁷ régi Be 68§ (1), új Be 99.§

ményben és az elkövetőkben rejlő egyéb okok is: így a bűncselekmény tárgyi súlyát büntetési tétele, vagy ha az elkövető visszaeső, vagy többszörös visszaeső. „Sok esetben kerül sor halmazati büntetés kiszabására, mivel általában az elkövetők más bűncselekmények miatt is felelősségre vonhatók. A halmazatban szereplő bűncselekmények elsősorban: a testi sértés, a lopás, a tartás elmulasztása. A kiskorú veszélyeztetésének első alakzata nem kerül alaki halmazatba olyan bűncselekményekkel, amelyeknek jogi tárgya azonos vagy hasonló, de a büntetési tétele súlyosabb. Például egyes nemi erkölcs elleni bűntettek minősített esetei, ha az elkövető a nevelése, felügyelete vagy gondozása alatt álló személy sérelmére követi el a kiskorú veszélyeztetésével, illetve sérelmével járó cselekményt. Az emberölés bünteténél is minősített esethez tartozik, ha a cselekményt tizennegyedik életévét be nem töltött személy ellen követik el, míg az újszülött megölése privilégizált eset.”²⁸

Napjainkban elsődleges figyelmet érdemel a családon belüli erőszak, illetve egyre durvábbá, súlyosabbá válásának megelőzése, megakadályozása. A bántalmazás esetét meg kell különböztetni a kiskorú veszélyeztetésének egyéb formáitól, illetve azoktól az esetektől, amelyekben a veszélyeztetettség oka a család anyagi szűkölködése. A gyermekbántalmazás fennforgása azonnali beavatkozást igényel, melynek célja a kiskorú testi épségének, egészségének megóvása, hatékony védelme. Figyelemmel kell lenni arra is, hogy a többi családtag bántalmazása is megszűnjön, hiszen ilyen esetekben joggal feltételezhető, hogy az anya vagy a testvér is hasonló veszélyhelyzetnek van kitéve. Hatékonynak tehát az olyan intézkedés tekinthető, amely a bántalmazót határozottan eltiltja a magatartás további folytatásától és emellett a gyermek, illetve a nem bántalmazó szülő megfelelő biztonságáról is gondoskodik.

„A feleségbántalmazással összefüggő gyermekbántalmazásra is jellemző, hogy a tetteges bántalmazás és a folyamatos félelemben tartás, lelki terror elemei együttesen, illetve egymást felváltva jelennek meg a történetekben. Mindezt kiegészítheti a gyermek sérelmére elkövetett szexuális erőszak, illetve visszaélés, ideértve azt az esetet is, amikor a férfi a gyermek jelenlétében erőszakolja meg, illetve kényszeríti a „házaslet” különböző formáira az anyát.”²⁹

IV. A feleségbántalmazás társadalmi megítélése Magyarországon és az Európai Unióban

A társadalmi közfelfogás a feleségbántalmazás áldozatával való együttérzést, a neki nyújtandó segítséget és támogatást általában azzal hátrítja el, hogy a házasságon belüli erőszakot és terrort magánügynek minősíti. Az emberek többsége úgy gondolja, hogy az a nő, aki nincs megelégedve a sorsával, minden további nélkül változtathat

ezzen, így akár ki is léphet a bántalmazó kapcsolatból. Ebből a meggyőződésből egyenesen következik, hogy a házasságon belüli bántalmazáshoz a társadalomnak, a jogoknak, az államnak semmi köze sincs. A nők elleni erőszakkal kapcsolatban az az állam hagyományos attitűdje, hogy a feleségbántalmazás a magánélet része.

„Magyarországon az állam és annak szervei tudomást sem vesznek a családon belüli erőszak — mint rendkívül súlyos társadalmi probléma — létezéséről. A soha véget nem érőnek tűnő hallgatásból arra lehet következtetni, hogy a magyar állam nem tekinti feladatának, hogy ezzel a kérdéssel foglalkozzon.”³⁰ Ugyanakkor a legjelentősebb nemzetközi szervezetek, egyebek mellett az ENSZ, az Európai Unió és az Európa Tanács, már több mint tíz éve rendszeresen és folyamatosan napirendjükön tartják a feleségbántalmazás problémáját.

Több tucat ajánlás, egyezmény, deklaráció született ebben a kérdéskörben. Ami valamennyiben közös, többek között az, hogy a feleségbántalmazást az emberi jogok durva megsértésének tartják, ennélfogva megelőzését, kezelését, az elkövetők elleni fellépést és a sértettek támogatását az államok kötelezettségének tekintik.

Az ENSZ közgyűlése 1993-ban hozott határozatot a nők elleni erőszak megszüntetéséről szóló nyilatkozat elfogadásáról. Ez a CEDAW rövidítésű dokumentum, amelyhez Magyarország is csatlakozott, így az a belső jog részévé vált. Ez a dokumentum kifejezetten a nők elleni erőszak megszüntetéséről szól. A „nők elleni erőszak” fogalmának meghatározásakor rámutat, hogy ide tartozik egyebek mellett a családon belüli tettegesség, lelki és szexuális erőszak is. Az ENSZ felhívja az államokat, hogy ítélik el a nők elleni erőszakot és ne hivatkozzanak semmilyen szokásra, hagyományra vagy vallási megfontolásra annak érdekében, hogy a jelenség megszüntetésére vonatkozó kötelezettségüket megkerüljék. Az államok „fejlesszenek ki büntető, polgári, munkajogi és igazgatási szankciókat a nemzeti törvényhozásaikban, annak érdekében, hogy megbüntessék, illetve jóvátegyék azoknak a nőknek a sérelmét, akik erőszakot szenvedtek el. Az erőszakot elszenvedett nők számára biztosítani kell az igazságszolgáltatás gépezetéhez történő hozzáférést, továbbá, a nemzeti jogszabályokkal összhangban, az igazságos és hatékony jóvátételt a szenvedéseikért. Az államok kötelessége, hogy ennek során tájékoztassák az érintett nőt a jogairól.” Az akkor még Európai Közösségeknek nevezett társulás Parlamentje már 1986-ban határozatot fogadott el a nők elleni erőszakkal szembeni fellépésről. Brüsszelben 1991. tavaszán rendezték meg az európai miniszterek első konferenciáját a nők elleni fizikai és szexuális erőszakról. A törvényhozás feladataival kapcsolatban a miniszterek rámutattak, hogy „a nők elleni fizikai vagy szexuális erőszak, akár házassági kapcsolaton belül, akár azon kívül bűncselekmény”. Elvi szinten fogalmazták meg: „A büntetőjognak a házasságon belül elkövetett fizikai és szexuális erőszakot... éppen olyan szigorúan kell büntetnie, mint a házasságon kívül elkövetett hasonló cselekményeket.” Az igazságszolgáltatás és a rendőrség feladatait elemezve rámutattak:

²⁸ Horváth-Kereszty-Maráz-Nagy-Vida: A Magyar Büntetőjog Különös Része, Korona Kiadó p. 259-260.

²⁹ Morvai Krisztina: Terror a családban, Kossuth Kiadó 1998. p. 159.

³⁰ Morvai Krisztina: Terror a családban, Kossuth Kiadó Budapest, 1998. p. 213.

„Bármely olyan esetben, amikor egy nő ellen erőszakos cselekményt követnek el, a sértettet bátorítani kell, hogy az esetet jelentse a rendőrségnek és működjön együtt a nyomozás során. A megfelelő segítséget és támogatást azonban ettől függetlenül is meg kell kapnia. A rendőrségnek az ilyen ügyekben kettős feladata van: egyfelől az elkövető elfogása és vele szemben az eljárás lefolytatása, másfelől annak biztosítása, hogy az áldozat azonnali támogatást és a megfelelő segítőszervekkel kapcsolatos felvilágosítást, tanácsot kapjon. A nők elleni erőszakkal kapcsolatos problémákat be kell építeni a rendőrök alap- és továbbképzésébe.” A sértetteknek nyújtott támogatással kapcsolatban a záródokumentum követelményként fogalmazza meg, hogy „veszélyhelyzetben azonnali segítséget kell nyújtani”. Rámutat továbbá, hogy „a női menedékházak, anyaothonok és minden más olyan segítségforma létrehozásához és fenntartásához, amely a bántalmazott nőket és gyermekeiket segíti, megfelelő és folyamatos támogatást kell nyújtani. Az áldozatok speciális szükségleteinek kielégítése érdekében az összes érintett szervezetnek (például a rendőrségnek és a bíróságoknak) össze kell fogniuk és együtt kell működniük. Meg kell oldani az összes érintett szakember képzését és szakismereteinek bővítését.”

A nők elleni erőszak megelőzéséhez szükséges feladatok közé sorolták az oktatás olyan tartalmú bővítését, amely magában foglalja a nemek egyenjogúságának elvét, illetve a konfliktusmegoldás békés eszközeinek tanítását. Kiemelték a felvilágosító kampányok szükségességét, továbbá a média szerepét.

Míg az Európai Unióba történő belépésre még csak készülődünk, addig az Európa Tanácsnak már hosszú évek óta tagja Magyarország. E szervezet ajánlásai, illetve a tagállamok közötti megállapodások más formái ezért a magyar állam számára is irányadóak. Ezek egyike a Miniszterek Bizottságának 1985. évi 4. sz. Ajánlása a családon belüli erőszakkal kapcsolatosan. Az Ajánlás szerint fel kell hívni a közvélemény figyelmét a családon belüli erőszak nagyságrendjére, komolyságára és jellegzetességeire, annak érdekében, hogy az ezzel kapcsolatos intézkedésekhez elnyerjék a lakosság támogatását. A családon belüli erőszak elkövetői számára rehabilitációs programokat kell kialakítani. Az olyan családoknak, amelyekben szexuális erőszakra, illetve vérfertőzésre került sor, támogató szolgáltatásokat kell nyújtani. Az Ajánlás felszólítja a tagállamokat, hogy hozzanak meg minden olyan jogi és egyéb intézkedést, amely szükséges ahhoz, hogy hatékonyan védjék a nőket az erőszaknak attól a formáitól, amelyek e nemet érintik.

V. A napjainkban készülődő változtatások

A megszorított gyermekbántalmazási esetek miatt a szakminisztériumok úgy döntöttek, hogy minden megyében gyermekjogi képviselőket állítanak munkába, a jogszabály-módosítást is terveznek.

Az új szabályozás értelmében az orvos és a védőnő köteles lesz jelezni a gyermekjóléti szolgálatnak, ha a kiskorú test bántalmazás vagy lelki terror nyomait tapasztalja.

A gyermekjogi képviselők várhatóan jövőre kezdik meg a tevékenységüket. Az új megbízottak feladata az lesz, hogy fogadják a jelzéseket, panaszokat, amelyekkel gyermekek keresik meg őket, akik nem bíznak a hatóság segítségével, vagy nem is jutnak el a hivatalokig. A terv szerint nem egyik vagy másik hatóság alkalmazottai lesznek a gyermekek érdekvédői, hanem az állam közalapítványt hoz létre a feladatra, hogy független szervezetként működhessenek a jogvédő képviselők.

Kezdeményezések vannak továbbá arra is, hogy a szomszédos Ausztriában érvényben lévő szabályozásokat nálunk is bevezessék. Ennek legfontosabb pontja, hogy az erőszakot elkövető férfit a vizsgálat lefolytatásáig emeljék ki a családból.³¹

A hatékonyság érdekében, véleményem szerint, nem szükséges önálló családügyi bíróságokat felállítani, melyek kifejezetten a családon belül elkövetett erőszakos ügyekben járnának el, hanem elegendő lenne, ha például az ügyészségen a fiatalkorúak ügyésze kiemelten foglalkozna ezekkel az esetekkel és ezzel párhuzamosan a bíróságot kellene specializálni, tovább képezni, a fiatalkorúak bírósága mintájára. Azért nem tartom szükségesnek külön családügyi bíróságok felállítását, mert egyrészt hatalmas költségekkel járna, másrészt a családon belüli erőszak gyakran összefonódik más bűncselekményekkel is és így a minősítés, illetve az elhatárolás, hogy melyik bíróság járjon el az ügyben, vitatott lenne. Nem lenne célszerű ugyanazon elkövető bűncselekményeit elválasztani egymástól, mondván, hogy az egyik a családügyi bíróság hatáskörébe tartozik, míg egy másik bűncselekmény elbírálására az általános hatáskörrel rendelkező bíróság.

Helyes megoldásnak tartom azt, hogy az erőszakot elkövetőt kiemelik a családjából az eljárás lefolytatásáig, hogy ne ismétlődhessen meg az általa elkövetett cselekmény. Ez a kiemelés az előzetes letartóztatás intézményéhez hasonló kényszerintézkedés lenne.

Problémát jelentett korábban az is, hogy a rendőrség csak akkor avatkozott be a történésekbe, ha „vér folyt”. Véleményem szerint helyes megoldás született akkor, amikor az Országos Rendőrkapitány elrendelte, hogy valamennyi rendőrnek kötelessége a helyszínre sietnie, amikor családon belüli erőszokról tesznek bejelentést.

További előrelépést jelentene, ha a rendőröket és a bíróságot megtanítanák, kiképeznék arra, hogy hogyan kell cselekedni a családon belüli erőszak megtörténtekor egy-egy család esetében. A bántalmazót ki kellene emelni a családból az erőszak elkövetése után, hiszen nincs joga senkinek sem akár tettelesen, akár verbálisan bántalmazni a másikat. A bántalmazó személy távoltartása a családjától az Európai Unióban bevett gyakorlat.

Magyarországon jelenleg meglévő lehetőségek: a védőnő, akinek kötelessége a rendszeres családlátogatás, működik gyermekjóléti szolgálat, gyámhatóság, szociális munkások, az iskolákban ifjúságvédelmi felelős, rendőrségen bűnmegelőzési osztály.

³¹ Lásd: Népszabadság, 2002. október 25. száma

Norvégiában hatékony szociális rendszer működik, mely megfelelő a családon belül elkövetett erőszak feltárására. Magyarországon is szükség lenne jól képzett, a családon belüli erőszak felismerésére és segítségnyújtásra specializált szociális munkásokra, hiszen ők is sokat tudnának segíteni.

Emellett megfelelő figyelmet kellene fordítani a gyerekekre az iskolákban, óvodákban, hiszen ezekben az intézményekben ki lehetne szűrni a bántalmazott gyerekeket. Megoldás lehetne az is, ha az iskolákban önismeretet tanítanának, illetve minden iskolában pszichológust alkalmaznának.

Ausztriában már évek óta egy jól működő modell szolgálhat például hazánk számára is. A feladatra kiképzett rendőrök vannak, akik felismerik, ha egy életveszélyes folyamat valamely szakaszába csöppentek éppen bele, amikor kihívták őket egy családi perpatvar színhelyére. Ezért minden esetben kimennek a helyszínre, rögzítik az ott található nyomokat és ami nagyon fontos, hogy egymástól elkülönítve meghallgatják a feleket. Ha a feltételei fennállnak, azonnal bírósághoz fordulnak és távollévő rendelkezés kibocsátását kérik, melynek keretében a bíróság figyelmezteti a bántalmazót, hogy vagy távol tartja magát a családjától és megtanul erőszak nélkül élni, vagy ha folytatja a terrort, akkor börtönbe kerül. Nem hanyagolják el a bántalmazókat sem. Egy Intervenciós Központot állítottak fel, melynek alkalmazottjainak az a feladata, hogy a további évekre alternatívákat dolgozzanak ki a családjából kiemelt bántalmazó részére. A sorsa alakítása így már a saját kezében lesz.

Dr. Morvai Krisztina, az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar büntetőjogi Tanszékének adjunktusa évekként ezelőtt egy jogklinikát indított, melyen nemcsak joghallgatók, hanem szociálismunkás-, pszichológushallgatók és rendőrtisztai főiskolások is részt vesznek, mindenki a saját területéhez kapcsolódó problémákban működik közre. A jogklinikai résztvevői 1998-ban egy alapítványt hoztak létre, a Női és Gyermekjogi Kutató és Oktató Központot. Az alapítvány nem egyedi esetek megoldását, hanem strukturális problémák kiküszöbölését tűzte ki célul. Kutatásokat, felméréseket végeznek a nő- és gyermekbántalmazások területén, publikációkat készítenek és különféle képzési programokat állítanak össze az érdeklődőknek.

„Civil szervezetek és magánszemélyek szeptemberben tették közzé felhívásukat hazánkban a családon belüli erőszakkal szembeni hatékony állami fellépést követelve. Ehhez egy hónap alatt húszezer támogató csatlakozott. A Gyermek-, Ifjúsági és Sportminisztérium (GYISM) már közzétette, hogy támogatja a kampányt, melynek megszervezéséhez és lebonyolításához hárommillió forintos támogatást ad. Emellett a minisztérium tervei között szerepel egy átfogó erőszakmentességi program elindítása, amely a gyermekeket nap mint nap érő agresszió ellen kíván fellépni.”³²

VI. Összefoglalás

„A statisztikák szerint Magyarországon minden héten agyonver egy asszonyt a házastársa. Egy az 1995-ös évről készített felmérés azt mutatja, hogy a megölt nők 60 százaléka a volt vagy vele élő férj, illetve élettárs áldozata lett.

Országunkban egy nőnek nyolcszor annyi esélye van arra, hogy házas- vagy élettársa ölje meg, mint hogy egy vadidegen.”³³

„Hogyan történhet ez meg a XXI. században?” tehetnénk fel a kérdést.

Egy-egy bírói ítéletet végiglapozva világossá válik, hogy vannak bizonyos erőszakformák, melyek kifejezetten a nőkhöz kapcsolódnak és ezen erőszakos cselekmények nagy részében a tettes az áldozat rokoni, illetve ismerősi körébe tartozó személy. A társadalom hajlamos bagatellizálni ezeket a bántalmazásokat, családi ügyként kezelni őket és áttelepíteni a felelősséget az áldozattá vált nőre.

Úgy vélem, hogy ma a társadalom maga delegálja a férfit arra, hogy amennyiben egy nő megkérdőjelezi a családon belüli szerepét, vagy nem felel meg a diszkriminatív szerepelvárásoknak, akár erőszakkal is helyezze vissza a társadalmilag elvárt „csodatündér” szerepbe, aki képes egy varázsütésre mindent elintézni, rendbe hozni. Kiszolgálni a férjet, elhallgattatni a gyereket, rendben tartani a lakást és még a munkahelyén is helytállni. Ez a nőktől elvárt szerep. Nemcsak a törvények, hanem a közvélemény átformálására is szükség van, melyben a civil szervezeteknek is nagy szerepük lehet.

A KÁBITÓSZER-BŰNÖZÉS BÜNTETŐJOGI MEGÍTÉLÉSE, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A KATONAI ELKÖVETŐKRE

- részlet -

Szántay Bernadett¹

Bevezetés: a dolgozat bemutatása

A drog megjelenése a hadseregben kemény kihívást jelent a honvédegesztésügy számára. A katonai szervezetek alaprendeltetésének biztosítása érdekében elsőrendű fontosságú a drogfogyasztó magatartás, mint deviáns viselkedési forma kiszűrése a hadsereg állományából. Növelni kell az állomány biztonságát a drog hatása alatt állók megváltozott tudatállapotától, hiszen a honvédség „veszélyes üzemenként” működik. Bár sokak számára úgy tűnhet, hogy a drogos önpusztító tevékenysége magánügy, ezért a „lassú öngyilkosságot” a büntetőjog értékelési körén kívül hagyhatja. Mégis foglalkozni kell vele, mert közvetve az ilyen személy környezete, a társadalom is érintett. A hadsereg esetén pedig ez még inkább így van! Sokszor tettem fel magamnak a kérdést, vajon tényleg akkora probléma-e ez, hogy külön figyelmet szenteljek neki. És rá kellett jönnöm, nem véletlen, hogy pár éve a Magyar Honvédség saját Droglabort hozott létre, vagy hogy a napokban már a televízió is foglalkozott a kérdéssel. Igaz, hogy a katonaeletre a mai formájában már nem jellemző az a szoros értelemben vett zárt közösségi szellem, de azért összetartás az van, mivel a sorkatonaság — ha már nem is sokáig, de — kötelező, és ilyen szituációban igen magas a fertőzhetőség lehetősége. Katonai környezetben tehát a drogos nemcsak saját magára veszélyes, hanem más emberek életéért és a használt eszközökért is felelősséggel tartozik. Hiszen a szolgálatban esetenként használt fegyverek, éles lőszer az élet kioltására alkalmasak. Ezért a dolgozatomban a kábítószer-bűnözéssel katonai környezetben foglalkoztam, mégpedig egy rövid kriminológiai bevezető után időrendi sorrendben tárgyalva azt a folyamatot, ahogyan a sorozásra kerülő fiatalra, majd a seregben a katonára rábukkanhatunk, ha kapcsolatba kerül a szerrel. Ezután röviden áttekintettem, mennyiben speciális a katonai büntetőeljárás és büntetés-végrehajtás, illetve milyen katonai mellékbüntetések alkalmazhatók a bíróság az elítélttel szemben.

Végül szeretném előrebocsátani, hogy a Magyar Honvédségben tapasztalt, kábítószer okozta problémákat az általános kérdéseken, célokon és feladatokon túl jogszabályi pontossággal csupán a sorkatonák tekintetében vizsgáltam. A hivatásos állomány egészségi alkalmasságáról ugyan külön jogszabály (a 4/2003.HM-EüM együttes rendelet) szól, amire ugyancsak kitérhettem volna, de a folyamat későbbi

¹ Szántay Bernadett ELTE ÁJK Győri Tagozat V.évfolyam hallgatója szakdolgozata

részét, vagyis a katonai szolgálatban felmerülő esetleges problémákat náluk igazából nem ismerjük, mivel jelenleg a gyakorlatban csak a sorkatonák drogszűrése működik.

Bár a gyakorlat a sorkatonaság rövid időn belüli eltörlésével változhat, a téma aktualitását ettől függetlenül nem vitatnám, hiszen — bár jó lenne elkerülni — hamarosan a hivatásos hadseregben is szembe kell nézni és meg kell oldani az esetleges drogproblémákat.

1. Bűnözés a Magyar Honvédségben

„Katonai közösségben a zárkózott, a kapcsolatteremtésre képtelen, a saját vagy a környezetének hibájából a perifériára szorult katona könnyebben válik deviánssá.” (Dr. Habony János)

„A katonai közösségek legfontosabb sajátosságai: az általános hadkötelezettségen alapuló feltöltési rendszer, az egyszemélyi parancsnoki rendszer, a szigorú alá-és fölrendeltség, a szabályzatok figyelembevételével kialakult katonai viszonyok.”²

1.1. Rövid kriminológiai kitekintés

„A hadseregben a hatvanas évek közepétől folyik deviancia-kutatás. A társadalmunk egészére érvényes tendenciák a katonai szolgálatot teljesítők körében is éreztetik hatásukat. Ahogy a társadalomban magas a deviáns személyiségjegyek hordozóinak száma, úgy okoznak egyre több gondot a hibás magatartásformákat mutató katonák. A közösség — beleértve a katonai közösséget is — aligha képzelhető el konfliktusok nélkül. Még a kis létszámú közösségek tagjai között is természetesen nézet- vagy véleménykülönbség, sokszor az érdeellentét is. Katonai közösségben a zárkózott, a kapcsolatteremtésre képtelen, a saját vagy a környezetének hibájából a perifériára szorult katona könnyebben válik deviánssá. A beilleszkedési zavarokat mutató katonák kitörési kísérletei, amelyekre a csalódások, kudarcok elviselhetetlenségének érzete készíthet, súlyosabb következményekkel járhatnak. Ilyen lehet a bűncselekmény, vagy az öngyilkossági kísérlet, de vezethet mindez alkoholizmushoz, enyhébb formában sorozatos fegyelemsértéshez.”³

A bűnözés a katonai szolgálatban állók esetében ugyancsak normasértő, deviáns magatartásforma. Az ebből származó veszély nagyobb, mint a polgári személyek esetében, mert megbonthatja a katonai fegyelmet, ezzel súlyosan sértheti a katonai érdekeket.

² Dr. Vámosi Zoltán: A katonai kisközösségek, Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest 1985., p. 26.

³ Dr. Habony János: A beilleszkedés és a bűnözés, Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest 1986., p. 6.

1.1. A katonai bűnözés terjedelméről és szerkezetéről

A katonai bűnözés terjedelme a polgári lakosság bűnözésével való összehasonlítás mellett érzékelhető. Ha százezer büntethető lakost és ugyanennyi katonát — akik valamennyien a büntethetők kategóriájába tartoznak — vizsgálunk, megállapítható, hogy a katonai elkövetés a polgári személyek bűnözésének alig több mint egyharmada. Ha figyelembe vesszük, hogy a katonai bíróságok együttes elkövetés miatt polgári személyekkel szemben is hoznak döntést, akkor ez az arány az egyharmad alatt van. Még pontosabb képet kaphatunk a katonai bűnözésről, ha a katonai elítélteket a 18 és 55 éves életkorú férfi lakosok elítélési adataival hasonlítjuk össze, hiszen a katonai szolgálatot teljesítők — csekély kivételtől eltekintve — férfiak, akik ebbe a korcsoportba tartoznak. Ha ilyen összehasonlításban vizsgáljuk a katonák által elkövetett bűncselekményeket, azt kell mondani, hogy szinte nincs is katonai bűnözés. Ez a bűnelkövetési arány ugyanis nem tekinthető tömegesnek.

Nem hagyhatjuk figyelmen kívül azonban, hogy egyre inkább emelkedik a fiatalok által elkövetett bűncselekmények száma. A fiatalok körében sajnos igen korán kialakulnak bizonyos egészségrontó szokások. A serdülőkor elején már sokan fogyasztanak rendszeresen alkoholt, vagy dohányoznak, egyeseknél gyógyszerekkel, drogokkal, vagy szipuzással előállított mámorok élvezetére is sor kerül. Mindebből egyenesen adódik az a következtetés, hogy a deviáns magatartások hordozóinak száma nagyobb lesz a sorkatona állományban. Ezek beillesztése, fegyelmezett katonává nevelése pedig mind több figyelmet, odaadást és munkát igényel a hivatásos állománytól. Hasonló a helyzet a büntetett előéletűek, közöttük a visszaesők tekintetében.

De úgy gondolom, hogy a katonaság a jelenlegi formájában már nem tükrözi azt az ellenőrzött katonai fegyelmet, mint régen és nincs már az a katonai rend sem, amely megakadályozná az újabb bűncselekmény elkövetését. A katonai bűnözés szerkezete ugyancsak a jellemző mutatók közé tartozik. Mára a katonai és nem katonai bűncselekmények aránya körülbelül 50-50 %-on stabilizálódott, bár jelenleg érezhető egy olyan tendencia, miszerint ez eltolódni látszik a nem katonai bűncselekmények irányába. Ezek között pedig az egyes bűncselekmény-típusok ugyanolyan arányban fordulnak elő, legyen az polgári vagy katonai elkövetői kör. Állam elleni bűncselekmény a katonai bírósági gyakorlatban hosszabb idő óta nem fordult elő. Élet elleni bűncselekmény ugyancsak rendkívül ritka, és a személy elleni bűncselekmények szintén kedvező tendenciát mutatnak. A megvalósításukra leggyakrabban szolgálati időn túl, szabadság, eltávozás vagy kimaradás során és szinte mindig ittas állapotban kerül sor. Az elkövetésük helye rendszerint nyilvános szórakozóhely, vagy annak környéke. A legszélesebb körben persze nagyon elterjedt elleni bűncselekmények fordulnak elő.⁴

⁴ Dr. Habony János i.m.: 75-79. p.

2.A kábítószer-probléma észlelése a Magyar Honvédségnél

„A narkózó narkózt megtartani a nemszedők körében olyan, mint egy egész szakasz katonát kiküldeni az aknamezőre egy bajtársuk holttestéért. Nem lehet egy egész közösséget megfertőzni nemcsak, de helytelen célok érdekében.” (Dr. Svéd László)

A katonaegészségügy a drogproblémával 1996-ban szembesült legelőször egy 3000 főt (sorállomány) érintő felmérés kapcsán. A felmérés eredménye alapján minden tizedik sorkatona kipróbálta már a drogot. A következő felmérést 1997-ben végezték el ugyancsak 3000 főnél. A követéses vizsgálat eredménye ijesztő képet mutatott, miszerint minden ötödik sorkatona kapcsolatba került már a droggal. A kérdőíves — önkéntes és anonim — vizsgálatok trendjének emelkedését laboratóriumi vizelet-szűrővizsgálatokkal támasztották alá 500 főnél 1998-ban. A vizsgálat eredményei alapján az eltávozásról visszaérkező sorállományú katonák vizeletének 32,6 %-ában találtak kábítószer-fogyasztásra utaló szermaradványokat.⁵ „A rohamosan terjedő kábítószer-fogyasztás visszaszorítása érdekében a Kormány a szervezett bűnözéssel kapcsolatos törvénycsomag részeként törvénymódosítást nyújtott be, amelyet az Országgyűlés elfogadott, ezzel Európa egyik legszigorúbb szabályozását vezették be hazánkban 1999. március 1-jével. A törvény akkor minősítő körülményként értékelte, ha a kábítószerrel visszaélést a fegyveres erők vagy a büntetés-végrehajtási szervezet objektumaiban követik el. A katonai életviszonyok közötti szabályozás természetesen megjelent a szolgálati szabályzatban is⁶, ahol a 205. pont így rendelkezik: „Laktanyában vagy más katonai objektumban vagy azon kívüli szolgálati tevékenység közben valamennyi ór-, ügyeleti-, készenléti- és készségi szolgálatba lépőnek, illetve szolgálatban lévőnek szeszestilt és más kábító hatású anyagot fogyasztani tilos.”

A probléma megoldási irányok két fókuszálандó síkon indultak el:

- a drogfogyasztó magatartás kialakulását megelőző prevenciós program kidolgozása a honvédség állományára,
- és a személyi állomány kábítószer hatása alatti állapotának ellenőrzésére vonatkozó szűrési rendszer kidolgozása.

⁵ Dr. Svéd László: A hadsereg és a drog (Kézirat a Magyar Honvédség 1999. évi fegyelmi értekezletéről)

⁶ Dr. Gyenes Klára, Dr. Svéd László: Tájékoztató a kábítószerrel kapcsolatos törvénymódosítás értelmezéséről és következményeiről (Kézirat: Budapest, 1999. február 19.)

2.1.A Drogprevenciós Bizottság

A kezdeményezés első eredményeként a Magyar Honvédség felső vezetésének támogatásával 1998-ban a honvédelmi miniszter létrehozta a Magyar Honvédség Drogprevenciós Bizottságát. A bizottság 1999. április 1-jén alakult meg.

A bizottság feladatai a kábítószer-fogyasztás visszaszorítása érdekében:

Döntéselőkészítés, szervezés:

- a kábítószerellenes MH-szintű stratégia és cselekvési program irányelveinek kidolgozása,
  - a katonai szervezetek drogprevenciós munkájának folyamatos összehangolása.
- Javaslattevői jogkör:
- kiterjed az MH személyi állománya kábítószerrel való visszaélésének megakadályozására,
  - a kábítószer-fogyasztás megelőzésére,
  - továbbá az ilyen fogyasztók kiszűrésére.

Komoly eredménynek kell tekinteni a Magyar Honvédségre érvényes cselekvési program és stratégia kidolgozását. A cselekvési program legnagyobb eredménye az eddig egymástól „független” egészségügyi és humán-, jogi és igazgatási, valamint más szolgálatok tevékenységének pontosítása és összehangolása volt.

2.2.Drogszűrés a honvédségnél

Az eddig folytatott drogprevenciós tevékenység fontos eredménye a drogszűrésről szóló intézkedés megszületése. A Magyar Honvédség személyi állományának kábítószer hatása alatti állapotának ellenőrzésével kapcsolatos feladatokról először a 78/1999. MHPK VKF-intézkedés rendelkezett. Mivel azonban a szűrésre vonatkozó rendelkezések időben nem a bevonuláshoz, hanem logikusan a seregben töltött időhöz kapcsolódnak, az ezzel kapcsolatos szabályokra dolgozatom egy későbbi részében térek vissza.

2.3.Távlati célok 1999 utánra

A fő cél a kábítószer-kínálat, illetve kereslet csökkentése a honvédség állománya körében. Az elkövetkező időkben olyan szerteágazó feladatokkal kell még megküzdeni, mint a Magyar Honvédség drogstratégiájára épülő cselekvési programnak az egyes szolgálati ágak működési területén való végrehajtása, a regionális bizottságok létrehozása, a komplex droginformációs rendszer kiépítése, fertőzöttségi mutatók — drogtérkép — elkészítése, a prevenciós munka hatékonyságának monitorozása.

2.4 Törvényességi vizsgálatok prevenció tárgyában

Ehelyütt szeretnék röviden kitérni a Győri Katonai Ügyészség törvényességi vizsgálatára, amelyet a múlt évben az előbbi prevenció célok megvalósulásának ellenőrzésére végeztek el. Nézzük, milyen eredménnyel!

A Katonai Főügyészség 2002. évi munkaterv alapján törvényességi vizsgálatokat folytattak a Szentkirályszabadján állomásozó MH 87. Bakony Harcihelikopter Ezrednél, a MH Tapolcai Kiképző Központnál és a Győrben állomásozó MH 12. Légvédelmi Rakétadandárnál.

A vizsgálatok célja annak megállapítása volt, hogy a katonai szervezeteknél betartják-e a kábítószernek minősülő vagy bódító hatású gyógyszerek és egyéb pszichotróp anyagok tárolásával, őrzésével és felhasználásával kapcsolatos előírásokat, továbbá milyen módszereket alkalmaznak a kábítószerrel kapcsolatos bűncselekmények megelőzésére.

A vizsgálatok eredményeképpen a következőket lehetett megállapítani:

A kábítószeres és más bódító hatású gyógyszerek tárolásával, kezelésével és dokumentálásával kapcsolatos szabályokat maradéktalanul betartják — illetve amíg volt kábítószer — betartották. E tekintetben hosszú évekre visszamenőleg problémát sem a katonai ügyészség, sem pedig a szakmai szempontból ellenőrző elöljárók (pl. HM Főgyógyszerész) nem tapasztaltak.

A kábítószer fogyasztásának megelőzése, illetve visszaszorítása érdekében mindhárom katonai szervezetnél igyekeznek eleget tenni. Az ezzel kapcsolatos tevékenység különösen jónak mondható a Tapolcai Kiképző Központnál, valamint az MH 12. Légvédelmi Rakétadandárnál. E két alakulatnál a drogprevenció program keretében az elmúlt hónapokban különböző rendezvényeket, illetve úgynevezett kiscsoportos foglalkozásokat tartottak, utóbbiakat számos esetben külső előadók igénybevételével. A drogprevenció tevékenység hatékonysága — mint ahogyan azt a foglalkozásokat vezető elmondták — kézzelfoghatóan nem mérhető, de már az is eredménynek tekinthető, ha a fiatal katonák a foglalkozásokon látottakat, hallottakat pozitív értelemben adják tovább baráti, illetve családi körben.

A katonai ügyészek a Tapolcai Kiképző Központban minden bevonulást követően tartanak egy jogpropaganda előadást, melynek keretében foglalkoznak a kábítószeres bűncselekményekkel, a kábítószer-fogyasztás veszélyeivel, következményeivel.

Mindhárom alakulatnál rendszeresen ellenőrzik a katonák személyes felszerelését, részben tiltott tárgyak, részben pedig az esetleges kábítószeres vagy azok használatára alkalmas eszközök kiszűrése érdekében.⁷

Ezek után rátérnék a kábítószerrel érintett katonák kiszűrésére irányuló folyamat tárgyalására időrendi sorrendben.

3.1. Első találkozás: a sorozáson

Vagy rendszeres használatot, drogfüggőséget állapítanak meg, ami alkalmatlan minősítést eredményez; vagy egy egyébként jó képességű, alkalmi fogyasztóról lévén szó, aki nem akar többször a szerhez nyúlni, alkalmas minősítéssel besorozzák.

Mint már említettem, a Magyar Honvédség egyik fő célja és feladata az egyre terjedő kábítószeresre reagálva, hogy megakadályozzák, vagy legalábbis minimálisra csökkentik a drog hatása alatt állók bekerülését a seregbe. Ezt a célt szolgálja a hadköteles alkalmasságának megállapítása, ahol a sorozó szakorvos mellett a legnagyobb felelőssége a sorozóbizottság másik tagjának, azaz a sorozó szakpszichológusnak van, többek között drogkérdésben.

A hadkötelezettség alapján teljesítendő katonai szolgálatra való alkalmasság elbírálásának szabályait a 9/2002. (II.28.) HM-EüM. együttes rendelete (a továbbiakban: rendelet) tartalmazza, melyet nemrégiben módosítottak a 24/2003. (VII.7.) HM-ESZCSM. együttes rendelettel. Nézzük most részletesen azt a folyamatot, amit én összefoglaló néven sorozásnak neveztem!

3.2. A sorozás előtti egészségi vizsgálatok

A jegyző a Hvt. 71.§-ában meghatározott jogkörében eljárva határozatban kötelezi a hadkötelest előzetes orvosi vizsgálaton történő megjelenésre, és egyidejűleg átadja neki a *Hadköteles Egészségügyi Törzslapja* megnevezésű nyomtatványt. A jegyző határozata alapján a hadköteles a Törzslappal jelentkezik választott háziorvosánál, aki — miután ellenőrizte a nála jelentkező hadköteles személyazonosságát — elvégzi az egészségi vizsgálatot és annak eredményét a Törzslapon rögzíti, majd azt aláírásával és személyi orvosi bélyegzőjével hitelesíti. A háziorvos a katonai szolgálatra való alkalmasságot nem véleményezheti, mert az a sorozóbizottság feladata.

3.3 A hadköteles alkalmasságának megállapítása a sorozáson

Mielőtt e rész tárgyalásába belekezdek, jelzem, hogy a hadköteleseknek van egy olyan rétege, akik a rendelet értelmében mentesek a sorozás alól. E személyekről az illetékes hadkiegészítő parancsnokságot évente tájékoztatja a vizsgálatukat, kezelésüket, testi és szellemi gondozásukat végző egészségügyi és egyéb intézmény. Köztük vannak azok is, akik már valamilyen kábítószer-fogyasztással összefüggő gyógykezelés alatt állnak.

Visszatérve a sorozásra rendelt hadkötelesekhez, katonai szolgálatra való alkalmasságuk elbírálása a következőkön alapul:

- a törzslap adatai;
- a korábban végzett orvosi vizsgálatok adatai;
- a sorozóorvosnak és a sorozó pszichológusnak a sorozáson személyesen végzett vizsgálatainak eredményei, valamint
- a sorozóbizottság által elrendelt szakorvosi vizsgálatok megállapításai.

⁷ F. V. 16/ 2002. Összefoglaló jelentés

Ami számunkra a drogozó hadkötelesek kiszűrése kapcsán különösen érdekes, az a pszichológiai alkalmassági vizsgálat.

Ehhez tudnunk kell egyrészt, hogy a bizottságnak rendelkezésére áll a hadköteles teljes orvosi dokumentációja mellett a BM központi bűnügyi nyilvántartása is, amelyből a pszichológus láthatja, hogy az illető volt-e már büntetve például kábítószerrel visszaélés miatt.

A másik fontos tudnivaló, hogy a *rendelet 1. számú melléklete* tartalmazza a Betegségek és fogyatékoságok táblázatát, amely kitér minden létező betegségre, és megadja azt is, hogy melyikhez milyen alkalmassági fokozat rendelhető. A mellékletben a 032 szakasz címe: Drog (pszichoaktív szer) használata és a használat által okozott értelmi- és viselkedésszavarok. Az ehhez kapcsolódó alkalmassági fokozat pedig csakis „E” lehet, azaz „katonai szolgálatra alkalmatlan”.

3.4. A sorozó pszichológus szerepe

A sorozási pszichológiai feladatok két részből állnak: egy csoportos tesztvizsgálatból és az egyéni beszélgetésből. Az első rész tulajdonképpen egy kérdőív kitöltését foglalja magában, amely négy nagy egységre tagolódik:

- az értelmi képességet és
- a személyiséget vizsgáló kérdések,
- életrajzi mutatók,
- valamint a pálcikaember-teszt, amely kiegészítő szerepet kap az alkohol- és drogfogyasztás vizsgálatában is.

Az életrajzi mutatókat kutató részben 1996 óta szerepel a következő kérdés: „Fogyaszt-e Ön kábítószer?”. Erre a hadköteles a következő válaszokat adhatja:

- Nem.
- Előfordult, hogy kíváncsiságból kipróbáltam.
- Alkalmoszerűen igen.
- Rendszeresen.

Ezután következik egy beszélgetés a pszichológussal négy szemközt, ahol már a kezében van a kiértékelt kérdőív vizsgálat, valamint az előzetes orvosi vizsgálat eredménye is. Ez utóbbi azonban a pszichológus elmondása szerint nem túl nagy segítség, mivel az a pszichiátriai vizsgálat inkább neurológiainak nevezhető. Minden esetre ezek alapján készül egy rövid vélemény az illető alkalmasságáról, amely kétféle lehet, mivel a 032 szakasznál nincs lehetőség „alkalmas korlátozással” minősítésre:

- vagy rendszeres használatot, drogfüggőséget állapítanak meg, ami alkalmatlan minősítést eredményez,
- vagy egy egyébként jó képességű, alkalmi fogyasztóról lévén szó, aki nem akar többször a szerhez nyúlni, alkalmas minősítéssel besorozzák.

Ki kell még térni két nem is olyan ritka esetre ahhoz, hogy teljes képet kaphassunk. Létezik az a réteg, akik nem szólnak, nem nyílnak meg a pszichológus előtt,

mert félnek a káros jogkövetkezményektől. Pedig a titoktartási kötelezettsége miatt a pszichológus nem értesítheti a rendőrséget, és ezt nagyon fontos hangsúlyozni a sorozás előtt tartott tájékoztató alkalmával is. A szakember itt csupán két dolgot tehet:

- orvosi útra terelheti az esetet,
- vagy a 13/1992.(VI.26.) NM rendelet alapján az e célra rendszeresített formanyomtatványon kezdeményezi a hadköteles gépjárművezetésre való alkalmasságának soron kívüli felülvizsgálatát.

A másik eset, amikor valaki bement, hogy kábítószerrel, de egyébként alkalmasnak tűnik a katonai szolgálat teljesítésére. Ilyenkor a sorozáson nem kerül sor az alkalmasság megállapítására, hanem határozattal további vizsgálatra utasítják, amit a Magyar Honvédség Egészségvédelmi Intézete (EVI) végez el. EVI-vizsgálatra kerül az a hadköteles is, akinek a fentebb említett mentesség okán nem kell sorozáson megjelennie kábítószeres múltja miatt. Nem kerül sor viszont erre a vizsgálatra azoknál, akik egyébként is alkalmatlanok, mert pl. disszociális, agresszív személyiségek. Így ők gyakorlatilag ki kerülnek a statisztikából emiatt.

A lefolytatott vizsgálat eredménye a következő lehet:

- az illető nem próbálta a kábítószer;
- kábítószer fogyaszt rendszeresen vagy alkalmanként.

Az illetékes hadkiegészítő parancsnokságnál így már sor kerülhet a pályaalkalmassági-vizsgálati lap kitöltésére, és ha ezután az illető bekerül a hadseregbe, ott már senki nem fogja róla tudni, hogy valaha fogyasztott, mert minden adatot titkosan kell kezelni.

3.5. Az utolsó esély a kiszűrésre

Az idén bevezettek egy plusz vizsgálatot, amit a bevonulás utáni napokban, de legkésőbb egy héten belül el kell végezni. Ennek során újra felveszik a személyiségtesztet, és az életrajzi mutatókat. Ezek eredményei, és egy újabb beszélgetés alapján ismét van esély rábukkanni a fogyasztókra, vagyis azokra, akik ezt eddig elhallgatták, vagy azóta próbálták ki a szert.

Ha a pszichológus úgy ítéli meg, hogy egészségügyi ellátás válik szükségessé, a következő történhet:

- azonnali kimenekítés és gyógyszeres kezelés, ha a katona annyira kikészült, hogy kórházi ellátásra szorul;
- egy részüket most küldik el szakorvosi kivizsgálásra, ha a sorozás alkalmával ennek szükségessége még nem merült fel;
- vagy ha a helyi kezelés elegendőnek mutatkozik, a humántiszt vagy a humán szolgálat figyelmébe ajánlják az illetőt.

Ezen felül az egészségügyi szolgálatok éves feladattervébe kötelező felvenni és végrehajtani az állomány drogprevenciós oktatását: a sorkatonai szolgálatnál például az alapképzés során kétszer két órában, majd a kötelék kiképzés alatt ismét kétszer két órában kiképzett szakelőadóval, vagy — ennek hiányában — az MH EVI főigazga-

tójától igényelt kiképzett foglalkozásvezetővel. Ennek során többek között kioktatják az állományt:

- a kábító hatású anyag fogyasztásának ellenőrzésére irányuló rendszer működtetéséről,
- és arról, hogy a hadseregben történt bűnelkövetésnek adott esetben milyen súlyosabb vonzatai vannak a polgári személyként való elkövetéshez képest.

4. Második találkozás: drogszűrés a seregben

A Magyar Honvédségnél jelenleg háromféle drogszűrés létezik: ezek tulajdonképpen vagy alkalmoszerű vagy rajtaütésszerű szűrések.

Az előző fejezet befejezésekként az utolsó esélyről beszéltem, mégpedig a következő okból. Drogszűrés természetesen a hadseregben is van. A különbség csak az, hogy azokkal, akiknek a vizeletvizsgálata pozitív lesz, és a kábítószer-fogyasztás tényét a Droglaborba küldött minta alapján megerősítik, már csak a katonai bíróságok aktáit olvasgatva találkozhatunk, hiszen ilyen esetben megindul a katonai büntetőeljárás.

4.1. A Magyar Honvédségnél végzett drogszűrés jogi háttere és fajtái

Először a Magyar Honvédség személyi állománya kábítószer hatása alatti állapotának, illetve kábítószer fogyasztásának vagy tartásának ellenőrzésével kapcsolatos feladatokról szóló szabályozást szeretném bemutatni. Korábban a Magyar Honvédség parancsnoka, vezérkari főnök (röviden: MHPK, VKF) 78/1999. (HK.14.) intézkedése szabályozta:

- a szűrővizsgálatok fajtáit,
- a vizsgálatok kezdeményezésére, elrendelésére és elvégzésére jogosultak körét,
- az adminisztrálást (ellenőrzési napló, jegyzőkönyv),
- és nagyvonalakban a mintavételt.

Az ezt módosító 149/1999. (HK.24.) MHPK, VKF intézkedés a szűrővizsgálatokkal kapcsolatos tevékenység gazdálkodási feladatait egészítette ki és pontosította.

A közelmúltban azonban született egy felsőbb szintű jogszabály e tárgyban: a honvédelmi miniszter 66/2003. (HK.18.) HM utasítása, amely 2003. október 28-án lépett hatályba. Ez átláthatóbbá tette a korábbi szabályozást, kiegészítve azt az elmúlt pár év tapasztalatával.

A Honvéd Vezérkar egészségügyi csoportfőnök 191/1999. (HK. 1/2000.) szakutasítása (a későbbiekben: szakutasítás) és 67/2003. (HK. 14.) intézkedése tulajdonképpen a fenti intézkedések végrehajtására születtek, ezért részletesebb technikai jellegű szabályokat tartalmaznak a kábítószer-fogyasztás vizsgálatához szükséges vizelet-mintavétel tárgyában. Előbbi a felmerült személyes és egészségügyi adatok jogszerű kezelésének biztosítása érdekében rendelkezik egy MH Droginformációs Hálózat létrehozásáról is, melynek működtetését az MH EVI főigazgatója biztosítja.

Az új honvédelmi miniszteri utasítás — a záró rendelkezésekben — amellyel, hogy hatályon kívül helyezte a korábbi két intézkedést, szól arról is, hogy a Honvéd Vezérkar egészségügyi csoportfőnöke ezen utasítás hatályba lépésétől számított 60 napon belül a végrehajtásról szakintézkedést adjon ki, melynek ki kell terjednie:

- az elsődleges megelőzés célját biztosító egészségfejlesztési és mentálhigiénés megelőzést megvalósító programok, képzések és továbbképzések szervezésére;
- az utasítás hatálya alá tartozó személyi állomány szükséges mértékű tájékoztatására a kábítószernek minősülő anyagok fogyasztása ellenőrzésére irányuló rendszerről;
- a szűrővizsgálatot végző egészségügyi szakszemélyzet, valamint a vizsgálat elrendelésére jogosultak képzésére is.

Amíg azonban ez az intézkedés megszületik, addig értelemszerűen alkalmazni kell a még hatályban lévő két végrehajtási szabályt.

A Magyar Honvédségnél jelenleg háromféle drogszűrés létezik. Ezek tulajdonképpen vagy alkalmoszerű, tehát havi rendszerességgel végzett ellenőrzések vagy rajtaütésszerű szűrések, amit a kábítószernek minősülő anyag tartásának gyanúja esetén — a szükséges személyi körben és területen — minden esetben azonnal végre kell hajtani. Ezek mellett annak megállapítására, hogy a személyi állomány tagja szolgálati vagy munkahelyén — magánál vagy elrejtve — tart-e kábítószernek minősülő anyagot, kábítószer-kereső kutya alkalmazására is sor kerülhet, ahogy ez Szentkirályszabadján az idén már kétszer előfordult. Ennek a módszernek a tényleges eredménytől eltekintve nem elhanyagolható a prevencióban játszott szerepe, hiszen el tudjuk képzelni, hogy egy ilyen akció jelentős elrettentő hatást képes kiváltani. A gyanújelek alapján elvégzett szűrővizsgálat

Nem megelőzési célból egyes személyek, kisebb csoportok szűrővizsgálatát akkor kell elrendelni, ha a szolgálatteljesítésre (munkavégzésre) jelentkezőnél, vagy a szabadságról, eltávozásról, illetve kimaradásról a szolgálati helyre visszatérő személynél kábítószer hatása alatti állapot alapos gyanúja áll fenn. Köztisztviselővel és közalkalmazottal szemben csak ezen szűrővizsgálatnak van helye.

Az elrendelésre jogosult a szűrővizsgálatot elrendelő parancsot egyelőre csak a szakutasítás 1. számú mellékletében feltüntetett gyanújelek csoportjaiból (négy csoport van) legalább két csoportnak összesen öt tünetből álló tünetegyüttes megállapítása esetén akkor adhatja ki, ha az ötből legalább három tünet az I. (pszichés gyanújelek) vagy a II. (fizikális gyanújelek) csoportba tartozik. Az illetékesekkel folytatott beszélgetés alapján azonban állíthatom, hogy ez a feltétel szinte sosem teljesül. Szerencsére — teszem hozzá. Mert ez azt jelenti, hogy az alábbi tüneteket még senkinél sem észlelték: hallucinációk, orrfolyás, könnyezés, nyáladzás, kisebesedett orrkörnyék, remegő kezek, koordinálatlan mozgás.

Egyébként az új szabályok szerint majd a gyanú akkor lesz alaposnak mondható, ha a kábítószer hatása alatti állapotra jellemző — külön szakintézkedésben meghatá-

rozott klinikai tünetekből álló — tünetegyüttes megléte egyszerű vizsgálattal is megállapítható.

Mindenesetre a gyanújelek megállapításánál, a kábító hatású anyagok fogyasztásának felismerésénél a rendelkezésre álló összes forrást használni kell. Ez magába foglalja a kórelőzményt, a jellemző fizikai és pszichológiai tüneteket, a klinikai jeleket és a viselkedés, a testfolyadék elemzését és egyéb bizonyítékokat ugyanúgy, mint a személy tulajdonában lévő drogot vagy egy harmadik személy beszámolóját.

4.2. Az anonim szűrővizsgálat és a kábítószer tartásának ellenőrzése

A kábítószernek minősülő anyag kimutatására irányuló vizsgálatot a katonai fegyelem és biztonság érdekében, általános megelőzési célból is el lehet rendelni, de kizárólag a tényleges állományú katonákkal szemben. Ez véletlenszerű mintavétellel — esetileg kijelölt személyi körben, illetve területen — havonta legalább egy alkalommal, a szervezet létszámához viszonyítottan annyi főnél történjen, hogy azzal az érintett személyi állományt a kábítószer hatása alatti állapotban történő szolgálatteljesítésre jelentkezőstől, illetve szabadságról, eltávozásról vagy kimaradásról ilyen állapotban történő visszatéréstől visszatartsa. A hatósági vizsgálat

A hatósági vizsgálat a szűrővizsgálatok családjának legfiatalabb tagja, és a gyakorlati tapasztalataim alapján még nem működik. Ennek során egy számítógépes programnak kellene véletlenszerűen kiválasztania alakulatonként havonta kétszer ötven embert. Mivel ez úgy történne, hogy minden állományban állóhoz rendelnének egy számot, gyakorlatilag számítógép kiválaszthatná akár az alakulat előljáróját, egy századost, egy alezredest vagy akár az egészségügyi szolgálat orvosát is. Úgy látom azonban, hogy a honvéd-egészségügy — többek között létszámhiány miatt — még nem készült fel ennek a vizsgálati módszernek a befogadására és végrehajtására. Ezt a vizsgálatot egyébként a fentiekkel ellentétben az MH EVI főigazgatója is elrendelheti.

4.3. A kábítószer-fogyasztás vizsgálatához szükséges vizelet-mintavétel és a minta vizsgálata

Szűrővizsgálatot csak az állományilletékes parancsnok (munkáltatói jogkört gyakorló vezető) és az előljáró parancsnok — ezek tartós távollétében szervezetszerű helyettesük, vagy a parancsnoki beosztás ellátásával megbízott személy — rendelhet el. Az elrendelésről szóló parancsot írásba kell foglalni, és azt a szűrővizsgálat megkezdése előtt az érintettel úgy kell közölni, hogy ekkor csak az adott személlyel azonos vagy annál magasabb beosztásúak lehetnek jelen. Az elrendelésről ellenőrzési naplót kell vezetni, annak közléséről és a szűrés lefolytatásáról pedig jegyzőkönyvet készíteni. A jegyzőkönyvet, — amit az elrendelést közlő igazgatási (fegyelmi) főtiszt és a vizsgálatot lefolytató, annak körülményeit és eredményét rögzítő egészségügyi szakemberrel folyamatos jelenléte és aláírása hitelesít — öt évig kell megőrizni. Ha az érintett személy a szűrővizsgálatnak önként nem veti alá magát, e körülményt a jegy-

zőkönyvben külön rögzíteni kell, az erre vonatkozó részt pedig mind neki, mind az egészségügyi szakszemélyzetnek, továbbá az igazgatási (fegyelmi) főtisztnek alá kell írnia. Amennyiben az illető a minta szolgáltatásának megtagadására vonatkozó jegyzőkönyvi rész aláírását is megtagadja, ezt szintén rögzíteni kell.

A szűrővizsgálatot a katonai szervezet erre kijelölt egészségügyi szakszemélyzete végzi el. A vizsgálat pedig vizelet-mintavételből és a minta vizsgálatából áll.

4.3.1. A vizelet-mintavétel szabályai

A vizeletminta vételéhez kizárólag az előre kiadott és azonosító számmal ellátott mintavételi edények használhatók. A mintavételt egyénenként (egy időben egy személy), az ellenőrzést végző személyek jelenlétében kell végrehajtani, ügyelve minden olyan körülményre, amely lehetővé teszi a minta meghamisítását. Ezért

- a mintaadás vízvételi lehetőség nélküli, elkülöníthető WC-ben történjen (ne legyen ott vízcsap, a WC öblítővizét lehetőleg el kell színezni) közvetlen felügyelet mellett;
- a mintaadónál nem lehet csomag, kabát vagy olyan tárgy, amely lehetőséget ad egy előre levett minta valós mintaként történő átadására;
- a minta adása előtt szükséges a mintaadó előzetes kézmosása.

A mintavételt követően a levett mintát a mintaadóval és az ellenőrzővel azonnal azonosítani kell, és a vizeletminta valódiságát is ellenőrizni kell. Ezzel egyidejűleg ki kell tölteni a megfelelő típusú mintakísérő lapot. A levett mintából minden esetben párhuzamos A és B mintát kell képezni. Az A minta az elvégzendő vizsgálatokra, a B minta (ellenőrző minta) a későbbiek során szükségessé váló kontroll-vizsgálatok elvégzésére szolgál. A kábító hatású anyag alatti állapot bizonyítása vagy kizárása érdekében a vizeletből a vizsgálatra kerülő minta mennyisége lehetőség szerint 50 ml legyen, amelynek mintegy harmadát B kontroll mintaként azonnal csavarmentes, műanyag tetővel ellátott, jól zárható edénybe (archiváló edény) és azt sérülés nélkül el nem távolítható szalaggal kell lezárni és szállításig hűtőszekrényben kell tárolni. Az edény oldalán elhelyezett címkén fel kell tüntetni a mintaadó és a mintavételt biztosító személy nevét és aláírását, valamint a mintavétel dátumát. A minta megmaradt részét (A minta) kell felhasználni a kábítószer-fogyasztás tényét megállapító vizsgálatokhoz.

4.3.2. A minta vizsgálata

A minta vizsgálata gyorssteszt alkalmazásából és annak pozitív eredménye esetén a minta szakintézeti laboratóriumi ellenőrző vizsgálatából áll.

Az MH Egészségügyi Kiképző Központ feladata központi beszerzés keretében olyan gyorssteszteket biztosítani katonai szervezeteknek, amelyek alkalmasak a vizeletmintában található kábítószerek, illetve pszichotróp anyagok minőségi kimutatására úgy, hogy a különböző kábítószer-féleségekre nézve a teszt alkalmazásával leg-

alább öt, különböző kábító hatású anyag egyazon mintából történő egyidejű, egymástól független kimutatása biztosított legyen. A tesztek csak megfelelő szakmai felkészültségű személyek használhatják.

A szűrővizsgálatot elrendelő parancs közlése után a gyorstesztekkel előszűrést kell végezni, melynek eredményét — pontatlanságukból fakadóan — tájékoztató jellegűnek kell tekinteni. A szűrővizsgálat gyorstesztjének pozitív eredménye esetén az elrendelő parancsnoknak biztosítani kell, hogy a vizeletminta késedelem nélkül, de legfeljebb annak levételétől számított 24 órán belül beérkezzen a mérést végző Toxicológiai Laboratóriumba (a jegyzőkönyvvel, a B mintával és az adatlappal együtt). Ha azonban a vizelet vizsgálata negatív eredménnyel jár, akkor mindkét minta (A és B) megsemmisíthető. A vizeletmintából végzett vizsgálat eredményéről a szűrővizsgálatot végző azonnal jelentést tesz az elrendelő parancsnoknak, aki ezt követően az érintettet az eredményről tájékoztatja. Ezen kívül a gyorsteszt pozitív eredménye esetén az orvos nyilatkozatát be kell szerezni arra vonatkozóan, hogy az érintett személy szolgálatba (munkába) léphet-e, illetve elkülönítése vagy az egészségügyi ellátó hálozáton belül más szakirányú orvosi kezelése szükséges-e.

Mivel a vizeletminta laboratóriumi vizsgálatára a szakutasítás az MH EVI-t jelölte ki, az intézet főigazgatójának kell biztosítani a minta átvételére, a szűrővizsgálatokkal kapcsolatos központi adatbázis létrehozására, valamint az adatforgalom lebonyolítására. Az MH EVI a mérések eredményeit az e célra rendszeresített adatlapon közli a szűrővizsgálatot elrendelő parancsnokkal. Ha pedig az ellenőrzés során talált gyanús anyagról nem állapítható meg, hogy az kétséget kizáróan kábítószert, vagy annak minősülő anyagot tartalmaz, az anyagot további vizsgálatra a BM ORFK Bűnügyi Szakértői és Kutató Intézetébe kell megküldeni.

És mi a valóság?

Az általam látott gyakorlat egyébként az, hogy a fővárosi Droglaborba küldött mintát a vizsgálat általában nem hozza ki pozitívnak. Például az MH. 87. Bakony Harcihelikopter Ezrednél 2002-ben 12 főnél végeztek gyanújelek alapján vizsgálatot, amiből a gyorstesztelés után ötöt küldtek fel Pestre, de egy sem lett pozitív. Ennek az lehet az oka, hogy a gyorsteszt, majd az azt megerősítő laboratóriumi vizsgálat által kimutatott kábítószert-mennyiség olyan alacsony, hogy még azt az alsó határt sem éri el, ami alapján sor kerülhetne a következő fejezetben tárgyalandó büntetőeljárás megindítására.

Azt, hogy mégis mennyire valóságos a tárgyalt probléma, jól mutatja a következő eredmény: 2002. húsvét után az MH EVI 100 emberrel név nélküli szűrővizsgálatot végzett a szentkirályszabadjai alakulatnál, és összességében kábítószert-fogyasztás tekintetében mintegy 15%-os érintettséget tapasztaltak. Annyiban differenciáltak, hogy alegységenként megjelölték a vizsgálat alá vontak számát és így derült ki, hogy a törzstámogató századnál (ők azok, akik ténylegesen fegyverekkel kerülnek kapcsolatba) az érintettség közel 20%-os.

Végül az alábbi táblázattal szeretném illusztrálni, mi az, amivel az eltávozásról, szabadságról visszatérő katonák a leggyakrabban megbukhatnak, mivel sok esetben az érintettek nem is tudják, hogy a szórakozás közben elszívott ártatlan füves cigi milyen sokáig kimutatható a vizeletből:

A drog fajtája	A drog hatása	A vizeletből való kimutathatóság
Metamfetamin (speed, extasy)	3-6 óra	3-5 nap
Kannabinoid (marihuánás cigi)	2-4 óra	akár 1 hónap is lehet

5. Harmadik találkozás: a büntetőeljárásban

A cselekményre főleg úgy derül fény, hogy a szolgálatba visszatérve véletlenszerűen elvégzett drogszűrés a vizeletből kimutatja a kábítószert.

5.1. A katonákra vonatkozó eltérő rendelkezések

A magyar jogtörténelem során volt időszak, amikor a katonai büntetőjog elkülönült a büntetőjogtól, mint önálló jogágtól. Ily módon még a Katonai Büntető Törvénykönyvről szóló 1930. évi II. és az 1948. évi LXII. törvénycikk tartalmazta a katonákra vonatkozó általános rendelkezéseket.

Ezt követően a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 1961. évi V. törvény már az egységes büntetőjog keretén belül tartalmazta a katonákra vonatkozó anyagi jogi szabályokat. A jelenleg hatályos és szintén egységes Büntető Törvénykönyv, a többször is módosított 1978. évi IV. törvény az Általános Rész VIII. fejezetében tartalmazza a katonákra vonatkozó alapvető rendelkezéseket, míg a Különös Rész XX. fejezete az egyes katonai bűncselekményeket, azok törvényi tényállási elemeit foglalja magában.

A katonákra vonatkozó büntetőjogi rendelkezéseknek is fő feladata a fennálló társadalmi és gazdasági rend védelme, ezen belül a katonai büntető jogalkalmazás alapvető célja a fegyveres erők és fegyveres testületek szervezeti egységeinél a katonai szolgálati rend és fegyelem biztosítása.

A Btk. XX. fejezetében taglalt katonai bűncselekmények jogi tárgyára tekintettel e bűncselekmények tettese és társtettese csak katona lehet. A büntető jogszabályok alkalmazásában katona a fegyveres erők tényleges, továbbá a rendőrség, a büntetés-végrehajtási szervezet és a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok hivatásos állományú tagja [Btk. 122.§ (1) bekezdés].⁸

5.2. Az eljárás megindulása és a katonai büntetőeljárás sajátosságai

Ha a laboratórium az ellenőrző vizsgálat során kábítószernek minősülő anyag fogyasztását mutatja ki, illetve az ellenőrzés során talált anyagról a vizsgálatot végző intézet azt állapítja meg, hogy az kábítószernek minősül vagy kábítószer tartalmaz, az állományilletékes parancsnok (vezető), illetve a munkáltatói jogkört gyakorló előjáró az azonnali tényközlő jelentés szabályai szerint jár el, egyben a jog-és igazgatási főnökség vagy részleg együttműködésével a laboratóriumi vagy intézeti vizsgálat eredményéről tényleges állományú katona esetén az illetékes katonai ügyészséget, köztisztviselő vagy közalkalmazott esetén az illetékes rendőri szervet — feljelentés formájában — értesíti.

Azért a katonai ügyészséget, mert katonai büntetőeljárásnak van helye esetünkben, azaz a fegyveres erők tényleges állományú tagja által elkövetett bármely bűncselekmény esetén [Be. 470.§ (1) bekezdés b) pont], illetve mert ebben az eljárásban az ügyész feladatát a katonai ügyész látja el, aki a vádemelés feltételeinek megállapítása végett a nem katonai bűncselekmény miatt maga végez nyomozást. A katonai ügyészség a megyei bíróság katonai tanácsa mellett működik, vezetője a megyei főügyész jogkörében jár el. Az ítéletábra mellett a vádhatóság feladatát a Katonai Fellebbviteli Ügyészség, a Legfelsőbb Bíróság mellett a Katonai Főügyészség látja el. A katonai ügyészi szerv illetékességét annak a bíróságnak az illetékessége határozza meg, amely mellett működik.

A katonai büntetőeljárásban egyébként a vádirat benyújtása előtt szükséges bírói feladatokat, azaz a nyomozási bíró feladatait a megyei bíróság katonai bírója látja el. Az ő határozata elleni fellebbezést az ítéletábra katonai tanácsa bírálja el. A nyomozási bíró eljárására vonatkozó általános szabályok a katonai büntetőeljárásban is kivétel nélkül alkalmazandók.

A katonai büntetőeljárás ezentúl több mindenben eltér a Be. általános szabályaitól:⁹

- a hadköteles katonai szolgálatot teljesítő tanú különösen indokolt esetben kérheti más szolgálati helyre történő vezénylését vagy áthelyezését, mely kérelemről a vádirat benyújtásáig a katonai ügyész, azt követően a bíróság határoz;

- ha a katonai büntetőeljárás hatálya alá tartozó bűncselekmény miatt a katona őrizetbe vételét nem katonai nyomozó hatóság rendelte el, a terheltet 24 órán belül át kell adni az illetékes katonai ügyésznek;
- katonával szemben előzetes letartóztatást akkor is el lehet rendelni, ha ellene katonai bűncselekmény vagy a szolgálati helyen, illetve a szolgálattal összefüggésben elkövetett, szabadságvesztéssel büntethető más bűncselekmény miatt folyik az eljárás, és a terhelt szolgálati vagy fegyelmi okból nem hagyható szabadlábon;
- a terheltnek — tényleges szolgálati viszonya fennállása alatt — szolgálatmentességet kell biztosítani, ha olyan eljárási cselekményen vesz részt, amelyen a részvételét a Be. lehetővé, illetve kötelezővé teszi;
- hadköteles katonával szemben lakhelyelhagyási tilalom nem rendelhető el. Ilyenkor a bíróság szoros felügyelet alá helyezést alkalmazhat a terhelt alakulatánál, azaz a terhelt fegyveres szolgálatot nem láthat el, és szolgálati helyét a vádirat benyújtásáig a katonai ügyész, azt követően a bíróság engedélye nélkül nem hagyhatja el;
- hadköteles katonával szemben a katonai bűncselekmény miatt indult büntetőeljárásban a bűnügyi költséget az állam viseli;
- katonával szemben a fiatalkorúakra vonatkozó rendelkezéseket (Be. XX fejezet) nem lehet alkalmazni.

5.3. Az eljárás bírósági szakasza

A vádirat benyújtásával elérkeztünk a katonai büntetőeljárás következő fázisához, ahol először az eljáró bíróságról ejtenénk pár szót.

A katonai büntetőeljárásra tartozó ügyben első fokon a *bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló törvényben* kijelölt megyei bíróság, másodfokon a Fővárosi Ítéletábra katonai tanácsa jár el, melynek illetékessége eljárása során az egész országra kiterjed. Első és másodfokon hivatásos bíróként katonai bíró, első fokon ülnökként katonai ülnök jár el. Ez utóbbi a vádlottnál alacsonyabb rendfokozatú nem lehet. Az első fokon eljáró katonai tanács egy hivatásos bíróból és két katonai ülnökből áll akkor,

- ha az elbírálendő bűncselekményre a törvény nyolcévi vagy ennél súlyosabb szabadságvesztést rendel, vagy
- ha az amúgy megyei bírósági hatáskörbe tartozik, illetve
- ha megállapítja, hogy a vád szerint egyesbíró eljárására tartozó ügy a vádirati minősítéstől eltérően súlyosabban minősülhet.

Az ítéletábra katonai tanácsa értelemszerűen három hivatásos bíróból álló tanácsban gyakorolja ítélező tevékenységét.

⁸ CD jogtár: Btk. kommentár

⁹ CD jogtár: Be. kommentár

6. A visszaélés kábítószerrel bűncselekmény a katonai bíróság gyakorlatában

Kutatásaim során a Győr- Moson- Sopron Megyei Bíróság Katonai Tanácsának jogalkalmazási gyakorlatával ismerkedtem. A katonák által 2002-2003-ban elkövetett kábítószeres bűncselekményeket vizsgálva azt mondhatjuk, hogy általában az a réteg követi el azokat, akik már bevonulás előtt is próbálták a szert (pl. marihuánás cigaretta), majd ezt a szokásukat tovább folytatták a sorkatonai szolgálat idején eltávozás, szabadság, kimenő alkalmával. Tehát a leggyakoribb elkövetési magatartás a fogyasztás, még pedig csekély mennyiségben. És mint azt a fenti táblázat is mutatta, a cselekményre főleg úgy derül fény, hogy a szolgálatba visszatérve véletlenszerűen elvégzett drogszűrés a vizeletből kimutatja a kábítószeret. Ez pedig megalapozza a Btk. 282.§ (1) bekezdésébe ütköző és az (5) bekezdés a) pontja szerint minősülő kábítószerrel visszaélés vétségét.

Mivel azt a katonát, akinek a gyorstesztje pozitív lesz, leváltják a szolgálatból, vagy nem engedik szolgálatba lépni, a bíróság a kábítószer-bűncselekménnyel halmaztatban a Btk. 349.§-ban szabályozott szolgálati feladat ellátása alóli kibúvás vétségét is gyakran meg kell, hogy állapítsa. Én olyan esettel, hogy valaki a szolgálat ideje alatt fogyasztott volna kábítószeret — megvalósítva ezzel a kötelességszegés szolgálatban vétségét is (Btk. 348.§) — nem találkoztam, bár elvileg ez is előfordulhat.

Olyan viszont történt, — és ez jogértelmezési problémát is okozott — hogy valaki a körletben másnak csekély mennyiségű kábítószeret adott át, amit a Győr-Moson-Sopron Megyei Bíróság Katonai Tanácsa fegyveres erők objektumában elkövetett kábítószerrel visszaélés bűntettének minősített.¹⁰ Ezt az ítéletet a Legfelsőbb Bíróság V. számú ítélkező tanácsa megváltoztatta, csekély mennyiségű kábítószerrel visszaélés vétségének minősítve a cselekményt. Az ítéletben kifejtett álláspont szerint az akkori Btk. 282.§ (8) bekezdésében meghatározott privilegizált eset megállapításának a kábítószer csekély mennyisége az alapja, és nincs jelentősége annak, hogy a (2) bekezdés szerinti átadást a (8) bekezdést megelőző bármely bekezdés esetleg súlyosabban minősítene.¹¹ A Legfelsőbb Bíróság egy másik ítélkező tanácsa ettől el kívánt térni, mivel ha releváns jogkérdésben elfoglalt álláspontja szerint a Btk. 282.§ (8) bekezdésében megfogalmazott privilegizált eset csupán ugyanezen törvényhely (1) bekezdésében írt elkövetési magatartások és a (2) bekezdésében írt kényszerítés és átadás elkövetés magatartások kapcsán állapítható meg. A (3) és (4) bekezdésekben felsorolt minősítő körülmények a cselekményt a csekély kábítószer-mennyiség ellenére kiemelik a privilegizált eset köréből. A Legfelsőbb Bíróság az ügyben jogegységi eljárást folytatott le, melynek eredményeként a következőket állapította meg: „Btk. 282.§-ának (3) és (4) bekezdéseiben felsorolt minősítő körülmények a nem csekély mennyiségre elkövetett alapeseti bűncselekmények büntetési tételeit nagyságrendileg szigorítják. Ebből a megkülönböztetésből logikailag vitathatatlanul az következik, hogy a (8) bekezdés alá tartozó esetekkel nem ítéltető meg azonosan,

mert eltérő — nagyobb - társadalomra veszélyességet képvisel az olyan eset, amikor csekély kábítószer-mennyiségre és a (8) bekezdés szerinti elkövetési magatartásokkal ugyan, de a (3) és/vagy (4) bekezdés szerinti minősítő körülmények fennforgásával valósítja meg az elkövető a cselekményt. Ebben az esetben ugyanis a Btk. 282.§-ának a (3) vagy (4) bekezdésében írt minősített eset megállapításának van helye.”¹²

6.1. A katonai bíróság által alkalmazott jogkövetkezmények

Ami az általános: Az általam ismert esetek túlnyomó részében — amikor a cselekmény csekély mennyiségű kábítószerrel elkövetett kábítószerrel visszaélés vétségének minősül — a katonai bíróság kb. 30-60000 Ft-ig terjedő pénzbüntetést szabott ki, és a még meglévő marihuána, cigarettapapír, füstszűrő elkobzását és megsemmisítését rendelte el. Ha azonban az elkövető a cselekményt próbaidő alatt követi el, akkor már a bíróság második körben akár 8 hónap fogházbüntetést is kiszabhat, de annak végrehajtását általában felfüggeszti. Közérdekű munka viszont katonával szemben, szolgálati viszonyának fennállása alatt nem alkalmazható (Btk. 129.§). Olyan eset is előfordult, hogy a bíróság bizonyíték hiányában felmentő ítéletet hozott, mert bár a gyorsteszt kimutatta a korábbi kábítószer-fogyasztás tényét, a vádlott — állítása szerint — nem tudta, hogy a neki kínált egy szál cigaretta kábítószeret tartalmazott.

6.1.1. Katonai büntetés-végrehajtás

Amennyiben a hivatásos, a szerződéses és a sorállományú katonát egy évet meg nem haladó fogház fokozatú szabadságvesztés büntetésre ítélik, és az illető a szolgálatban megtartható, a büntetést katonai fogdában kell végrehajtani (Btk. 127.§ (1) bekezdés). Nem tartható meg a szolgálatban a sor-és értelemszerűen a hivatásos állományú katona akkor, ha az elkövetett bűncselekmény jellegénél fogva a személye fokozottan veszélyes a társadalomra és a bűncselekmény tárgyi súlya is jelentős. A katonai fogda tehát nem a szabadságvesztés büntetés egyik végrehajtási fokozata, hanem egy sajátos végrehajtási mód. Ezekben az esetekben a büntetés-végrehajtás célja, hogy az elítéltek a szabadságelvonás ideje alatt se kerüljenek ki a szolgálati rend és fegyelem hatálya alól. A katonai fogda biztosítja a katonai életviszonyoknak megfelelő büntetés-végrehajtást.

Ha az ügydöntő határozat kihirdetése után az elítélt szolgálati viszonya megszűnt, a büntetést, illetőleg annak hátralévő részét fogházban kell végrehajtani (Btk. 127.§ (2) bek.).

Természetes, hogy a katona elkövetőkkel szemben is van lehetőség az összbüntetésre. Az összbüntetési eljárás lefolytatásakor is irányadó azonban az a törvényi feltétel, hogy az összbüntetésül megállapított szabadságvesztés tartalma nem haladhat

10 KB. II. 298 / 2000. számú ítélete

11 Bf. V. 1980 / 2001 / 4. számú ítélete

12 2 / 2003. Büntető jogegységi határozat

ja meg az egy évet ahhoz, hogy azt katonai fogdában lehessen végrehajtani (Btk. 128.§).

6.1.2. Katonai mellékbüntetések

Katonának minősülő személlyel szemben nem csupán a Btk. 38.§ (2) bekezdésében rögzített egyes mellékbüntetések, hanem a VIII. fejezetben szabályozott speciális katonai mellékbüntetések is lehet alkalmazni. A katonai életviszonyok között a Btk. 83.§-ában írt büntetési célok érvényre juttatásához adott esetben szükséges lehet az elkövetővel szemben valamely katonai mellékbüntetés kiszabására. Amikor a büntetési cselekmény a rendfokozat tekintélyének sérelmével jár, akkor általában indokolt valamely katonai mellékbüntetés. Katonával szemben tehát a következő mellékbüntetések alkalmazhatók [Btk. 130.§ (1)-(2) bek.]

- lefokozás,
- a szolgálati viszony megszüntetése,
- a rendfokozatban visszavetés,
- a várakozási idő meghosszabbítása.

Ezek közül az első kettő önállóan, főbüntetés helyett is alkalmazható, ha az elbírált büntetési tétel háromévi szabadságvesztésnél nem súlyosabb és a büntetés célja ily módon is elérhető. Szükséges rámutatni, hogy sorkatonával szemben a szolgálati viszony megszüntetése nem lehetséges (Btk. 132.§).

Azt viszont le kell szögezni, hogy a jogerős ítélet megszületése után — mivel a kábítószeres ügyekben mégis csak a pénzbüntetés a leggyakoribb — az elítélt visszakerül ugyanabba a közegbe, ahol azelőtt szolgált, azzal a különbséggel, hogy — már a nyomozás idejétől kezdve — kiveszik a fegyveres szolgálatból.

Zárszó

„Hamar tűnik a könnyen jött álmom, és akkor jön a félelem; ketrecét rázza a hamis szabadság, és majd a nincs, és üvölt a csend.”¹³

Körülbelül 600-800 ezren vannak azok, akik legalább egyszer kipróbáltak valamilyen drogot. Becslések szerint 70-80 ezren vannak azok, akiknek napi szükségletük a kábítószer, és ha nem tudják megszerezni, elvonási tünetek lépnek fel náluk.

1998-ban háromszor annyian haltak meg kábítószer-túladagolásban, mint egy évvel korábban. A statisztikai adatok önmagukban is sokat mondóak, de a statisztika a kábítószer-élvezők szenvedését nem képes kifejezni.¹⁴

¹³ Dr. Gyenes Klára, Dr. Svéd László i.m.: p. 7.

¹⁴ Dr. Gyenes Klára, Dr. Svéd László i.m.: p. 3-4.

A drogbetegség a legrettenetesebb kórok egyike. Könnyörtelenül elért bennünket is. Arról, hogy a magyarországi temetőkből hány fiatal drogos áldozat nyugszik, nincs statisztika. Tévhit, hogy ha a szer kódében eltölt valaki egy estét, utána másnap reggel folytatódhat az élete ugyanúgy tovább. Aki kábítószerrel él, nem maradhat egészséges. A magyar piacon ma már minden fajta drog kapható. A kábítószer-élvezők korosztálya a tizenévesektől a harmincasokig terjed. A negyvenéves drogos ritka, mert általában nem él meg ezt a kort.

A drog hatására bizonyos ideig megszűnhet a valóság, megszakad a kapcsolat a környezettel, elfelejtődik minden, ami rossz volt. De a holnap szörnyű lesz. A tegnapi élmény hiánya rettenetes lehet számunkra, melyből a menekülés nem lehet más csak az újabb adag kábítószer okozta élmény.

Olyan összefüggés ez, melyben egymást váltogatja a csoda és a borzalom. De a szenvedély rabságában az adagot előbb-utóbb emelni kell, mert már nem nyújtja ugyanazt az élményt. E szörnyű körforgás tehát nem pusztán az élmény és a hiány periodikus ismétlődése, hanem a mesterséges élménykeltés egyre erősebb tétele.

Meglehet, hogy nem csak a szerek léte — a kínálat — hibáztatható, ha valaki az életben nem képes felfedezni és élvezni a szeretnivalót, azt, aminek örülni, és amiért küzdeni kell, ami fontos számára. Aki így néz a világra, az védtelen, mert azt hiszi, hogy mindezeket az élményeket a drog nyújtotta hatásokban megtalálhatja.

Gondoljuk végig együtt, melyek lehetnek azok az okok, amelyek bárkit eljuttathatnak a drogfogyasztó magatartás kialakulásához. Az egyik legfontosabb okozati tényező a család, míg egy másik fontos tényező lehet a baráti környezet hatása, melyben a fogyasztásra készítés veszélye erősen fennáll. Egy másik lehetőség a drogfogyasztás kialakulásához vezető utak közül: maga a kíváncsiság. A drogok kíváncsiságból való kipróbálása is vezethet természetesen drogfüggőséghez. Bármilyen legyen is oka, az eredmény egyaránt tragikus. A kábítószer-fogyasztó a kezdet kezdetén még nem tudja, milyen „drága” hobbijt választott. Mikorra ez kiderül, addigra már annyira kötődik a droghoz, hogy nem tud mit tenni, mert az anyagot meg kell vennie.

A kezdeti időszakban a drog megvásárlásához rendelkezik anyagi fedezettel, majd egyre kevesebb lesz a pénze. Annak a drogosnak, aki mindenre hajlandó, hogy dealerétől megkapja az adagját, nagy esélye van arra, hogy a kereskedelembe, akár a szállításba vagy az előállításba is bekapcsolódjon. Ez az útja annak, hogy a kábítószerfüggőből egyben bűnöző is váljék.

A drogbeteg a gyors pusztulás felé halad, elmeorvosi ellátottá, sürgősségi osztályok visszatérő ügyfelévé válik. Az orvos csak akkor tehet valamit, ha a drogbeteg nagy bajban van, állapota miatt nem tud ellenkezni. Hihetetlen nehéz feladat, teli buktatókkal. Ha mégsem sikerül, kezdődik minden előlről. S ha végképp érzik és tudják, hogy nem képesek megszabadulni a szenvedélytől, öngyilkosságba menekülnek. Ez az öngyilkosság stílszerűen kábítószerrel történik, vagyis halálos adagot adnak be maguknak. Ez az út vége.

A TANÚVÉDELEM KÉRDÉSEI, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL ANNAK ESZKÖZEIRE AZ 1973. ÉVI I. ÉS AZ 1989. ÉVI XIX. TÖRVÉNY TÜKRÉBEN

Győri Adrienn¹

I. A tanúvédelemről általában

Bevezetés

A tanúvédelem az utóbbi évtizedben a büntetőeljárás egyik legégetőbb kérdésévé vált. A szervezett bűnözés nemzetközi válásával párhuzamosan kialakultak a tanúk megfélemlítésének különböző módszerei, a valóságnak megfelelő terhelő vallomások megakadályozása érdekében. A „sikeres” megfélemlítés a büntetőeljárás teljes megghiúsulásához vezethet. Bizonyos ügyek felderítése és bizonyítása ugyanis elképzelhetetlen tanú közreműködése nélkül.

A tanút a büntetőeljárás törvény kötelezi a hatóság előtti megjelenésre, a vallomás megtételére és az igazmondásra. A gyakorlat azonban azt mutatja, hogy a megfenyegetett tanú vagy egyáltalán nem, vagy csak részben tud eleget tenni e törvényben előírt kötelezettségének.

A tanúzási kötelezettség teljes körű és befolyásolás-mentes teljesítéséhez jelentős igazságszolgáltatási és bűnüldözési érdek fűződik, ezért az állam kötelessége, hogy „cserébe” biztosítsa a lelkiismeretére hallgató, igazat valló tanúnak az élethez, testi épséghez, személyes szabadsághoz, illetve emberi méltósághoz való alkotmányos (emberi) jogait.

1. A tanú védelmének indokoltsága

A tanúk védelme iránti igény az utóbbi egy-másfél évtizedben vált világviszonylatban is igazán jelentős gonddá. A tanúvallomás Achilles-sarka - az, hogy tanútól, tehát esendő és rendszerint védtelen, megfélemlíthető vagy megvásárolható embertől származik — régóta ismeretes, de a tanúk módszeres, rendszeres megfélemlítése vagy éppen megsemmisítése, s ezzel a büntető igazságszolgáltatás megbénítása a szervezett bűnözés „találománya”.²

¹ Győri Adrienn ELTE JÁK Győri tagozat V. éves joghallgató

² Bócz Endre: A tanúvédelemről. Kriminológiai közlemény 54. 1996. p. 105.

A tanú a büntetőeljárás során legtöbbször az a személy, aki véletlenül kerül valamilyen szituációba, amiről aztán számot kell adnia, és az eljárás legkiszolgáltatottabb szereplőjévé válik. Vallomástételéhez legtöbbször az igazságszolgáltatásnak — és nem neki — fűződik érdeke, számára „csupán” állampolgári kötelezettségnek minősül. „Igy nem nagyon lehet csodálkozni azon, ha a tanú nem szívesen vállalja az igazság oltárán az áldozati bárány szerepét.”³ Mivel a büntető igazságszolgáltatásnak igen nagy szüksége van a tanúk vallomására — a felelősséget vagy annak hiányát egyéb bizonyítékok nem léte esetén döntően a tanú és terhelti vallomásra kell, hogy alapozza — esetében valamit kínálnia kell a tanúnak: jogvédelmet és biztonságot.

Az államnak tehát kötelessége az igazságszolgáltatás oly módon való megszervezése, amelynek eredményeként a tanú életének, testi épségének, szabadságának, valamint a hozzá közel álló személyek biztonságának veszélyeztetése nélkül tehető őszinte és valóságos vallomást. A védelemmel kapcsolatos intézkedések a bűncselekmény elkövetésétől kezdődően illetik meg a tanút. A vallomás megtétele után sem szabad sorsára hagyni, hiszen a cél nem az, hogy megtehesse a vallomását, hanem, hogy meg is tegye. A bosszútól való félelem ugyanis elnyomhatja kötelességtudatát, aminek következtében a tárgyaláson megtagadja a vallomástételt. A tanút ezért a tárgyalás előtt, alatt és azt követően is meg kell az államnak védenie.

A tanúvédelem indokoltságát ugyanakkor „nem a tanú szubjektív veszély- vagy biztonságérzete, hanem az objektív tényekből levonható következtetések határozzák meg. Ennek során azonban feltétlenül úgy kell eljárni, hogy a hatóság intézkedése és a tanú személyes szubjektív érzete valamilyen ponton közös nevezőre jusson.”⁴

2. A tanúvédelem célja

A törvény kettős célt tűz a tanúvédelem jogszabályi keretének meghatározásával (95. §)

Az egyik a tanú életének, testi épségének és személyes szabadságának védelme. A felsorolt jogi tárgyak akkor igényelnek védelmet, ha azok valamelyike már ténylegesen veszélyben van, vagy bármikor a tanúzási kötelezettség kapcsán veszélybe kerülhet.

A törvényben megfogalmazott másik cél a tanú védelemben részesítése annak érdekében, hogy a tanú a vallomástételi kötelezettségének eleget tegyen és a vallomást megfélemlítés nélkül tegye meg. A tanú élete, testi épsége, vagy személyes szabadsága ellen irányuló támadások, vagy fenyegetések olyan következményekkel is járhatnak, hogy a tanú a rajta bekövetkezett sérelem eredményeként már nem tud, vagy nem akar vallomást tenni. Ugyanígy lehet olyan következmény is, hogy a tanú a már megtett vallomását visszavonja, illetve személyi biztonságát fontosabbnak tartva vállalja a hamis tanúzás törvényes következményeit.

Mivel a büntetőeljárás kimenetele szempontjából meghatározó lehet, hogy a tanú milyen körülmények között teszi meg vallomását, a hatóságok feladata a befolyásolás mentes környezet biztosítása.

3. Kitől kell védeni a tanút?

Elsősorban egyértelmű, hogy a terhelttől. Ám, a terhelt azon bűncselekmények esetén, amelyeknél a tanúvédelem iránti igény tipikussá válhat, általában nincs abban a helyzetben, hogy maga jelentsen reális veszélyt a tanúra. Ebben az esetben sokkal inkább annak szűkebb, tágabb környezetétől, a köré szerveződött bűnöző csoport szabadlábban lévő tagjaitól, ezek megbízottjaitól kell megvédeni. Egyes álláspontok szerint a védő is lehet veszedelmes a tanúra. Végül meg kell védeni a hatóságoktól is, amelyeknek elsődleges érdeke az eredményesség és kevésbé fontos számukra a tanú személye.

4. A tanúvédelem kialakulása, valamint fejlődésének folyamata a magyar büntetőeljárás jogban

Hazánkban már Werbőczy Hármaskönyve, az 1514-es Tripartitum (amelynek rendelkezését szakdolgozatom mottójává választottam) is szól a tanúzási kötelezettségről, kiemelve a megfélemlítés nélküli, szabad vallomástételt:

„Szükséges pedig, hogy minden tanú, mielőtt vallana, esküt tegyen arra nézve, hogy eltávoztatván és félretevén minden félelmet, gyűlöletet, kedvezést, szeretetet és a pörben álló felektől várható jutalmat; el nem titkolja a valóságot, a hamisságot igazza, az igazságot pedig hamissá nem teszi, hanem a szerint, a mint a dolgok, melyek felől megkérdezik előtte ismerve és tudva van igaz lélekkel fog nyilatkozni.”

Korábbi büntetőeljárás törvényünk, az 1973. évi I. törvény (a továbbiakban „rég” Be.) a bizonyítási eszközök ismertetését a tanúvallomással kezdi, utalva annak kiemelkedő jelentőségére. S valóban - különösen az 1533. évi Constitutio Criminalis Carolina óta - az egyik legfontosabb bizonyítási eszköz.

Már a rendszerváltozást megelőző években sor került a tanúvédelemmel kapcsolatos igények megfogalmazására, melyek a politikai átalakulást követő években annyira felerősödtek, hogy szükségessé vált konkrét tanúvédelmi intézkedések beiktatása a Be.-be.

A korszerű tanúvédelem kialakítása terén az első lépést az 1994. évi XCII. törvény 3. §-a jelentette, mely az akkori hatályos Be. 62. § (5) és (6) bekezdésének beiktatásával lehetőséget biztosított a tanú személyi adatainak zártan kezelésére.

Ezt követte az 1998. évi LXXXVIII. törvény, mely az 1998. évi XIX. törvényből (új Be.) vett át rendelkezéseket és alapvető tanúvédelmi intézményeket vezetett be az akkori hatályos eljárásjogi törvénybe, így például a tanúvédelem törvényi fogalmát, a zárt adatkezelést, a szembesítés mellőzését, az írásban történő vallomástételt, a különösen védett tanú és a személyi védelem intézményét.

³ Farkas Ákos-Róth Erika: Tanúvédelem a büntetőeljárásban. Magyar jog, 1992. 10. p. 583.

⁴ Kertész Imre: A még különösebben védett tanú. Belügyi szemle, 2001. 11. p. 43.

A legújabb tanúvédelmi szabályokat a 2001. évi LXXXV. törvény - a büntetőeljárásban részt vevők, az igazságszolgáltatást segítők Védelmi Programjáról - állapította meg, melynek egyes rendelkezései a büntetőeljárás kódex tanúvédelemre vonatkozó szabályait is érintette.

Az 1998. évi XIX. törvényt módosította a 2002. évi I. törvény, tehát az a sajátos helyzet állt elő, hogy a fantom Be.-t még hatályba lépése előtt módosította a 2002. évi I. törvény, így az új Be. már ezzel a módosult, megváltozott tartalommal lépett hatályba, - a szabályok döntő többségében - 2003-ban. Ez a törvény olyan módosításokat hozott magával, mint például a tanú védelmének külön cím alatti szabályozása, kényszerintézkedések alkalmazása a kötelezettségeit nem teljesítő tanúval szemben, lehetőséget biztosít arra, hogy a tanú érdekében meghatalmazott ügyvéd járjon el, illetve bevezeti a zárláncú távközlő hálózat útján történő tárgyalás tartását.

5. A tanúvallomás jelentősége és értékelése

A magyar büntetőeljárások tapasztalata azt mutatja, hogy az ügyek döntő részében a bizonyítás személyi bizonyítékokra, mindenképp tanúvallomásokra épül. Átlagosan öt-hét tanú szerepel az egyes ügyekben, és annak ellenére válnak a büntetőeljárás főszereplőivé, hogy a büntetőeljárás törvény a szabad bizonyítás talaján áll és sokirányú bizonyítási kötelezettséget ír elő. A tanú vallomása a bizonyítás során bármilyen tényre, adatra, dologra, személyre kiterjedhet, illetve vonatkozhat, amely az ügyben relevanciával bír.

A tanú vallomása a bizonyítási eszközök sorában a többivel egyenrangúként szerepel, azonban nem „csak egy sorban” hanem mindig is, de különösen V. Károly büntető törvénykönyve, az 1533-ban kiadott Constitutio Criminalis Carolina óta az egyik legfontosabb bizonyítási eszköz.⁵ Az idők folyamán a tanú és vallomásának megítélése több ízben is gyökeresen megváltozott. Az utóbbi ezer év példái arra utalnak, hogy az „isten mindentudásra” alapozott igazság megismerési elmélet visszaszorulása után a társadalom által megbízhatónak tartott tanú vallomását - főleg ha azt még egy hasonló vallomás erősítette meg - biztos eszköznek tekintették az igazság megismerésére. A 18. század végétől a pszichológiai kutatások eredményei a tanú által végzett megismerés számos hibaforrására utaltak. A társadalmi fejlődés marxista elemzése nyomán pedig nyilvánvalóvá váltak azok az érdekellentétek, amelyek igencsak befolyásolják a tanú igazmondásra irányuló akaratát. A tanúvallomás értékének megítélésével párhuzamosan fokozódtak az elvárások a tárgyi bizonyítással szemben, de végletességük miatt ezek sem válhattak valóra.

A világ sok országában - köztük hazánkban is - a tárgyi bizonyításhoz kapcsolódó szakértői háttér elégtelensége és a tanúk tudati fejlettségének túlértékelése jó ideig a tanúk jelentőségének túlbecsüléséhez vezetett.

Ma már általánosnak tekinthető az az álláspont, amely nem tesz különbséget a bizonyítási eszközök között.⁶ Ez a nézet a bizonyítási eszközök „egyenlő értékére” utal. Ettől függetlenül megállapíthatjuk, hogy a tanúvallomás — a terhelt vallomása mellett — a leggyakrabban igénybe vett bizonyítási eszköz.

II. A tanú fogalma

„Az a különbség tanú, szakértő, és bíró között, hogy a tanú látott valamit, de semmit nem ért, a szakértő semmit nem látott, de mindent ért, a bíró pedig semmit nem látott és semmit nem ért.”

(Volker Meid)⁷

1. A tanú fogalma általános értelemben

Általános meghatározás szerint tanú mindenki, aki az érzékeivel tapasztalt tény valóságát bizonyítja. Tanú tehát bárki lehet, aki érzéki észlelet útján ténykörményekről benyomást szerezhet. Természetesen előfordulhat, hogy valakinél bizonyos képességek hiányoznak, ami miatt képtelen egyes események észlelésére, illetve bizonyos eseményekről való ismeretszerzésre. Ebből a szempontból ő kizárható a tanú fogalmi meghatározásából.

2. A törvénykezési jogi értelemben vett tanúfogalom

Ez a definíció konkrétabb az általános tanúfogalomnál, de nem rendelkezik differentia specifikákkal, így valamennyi jogterületen alkalmazható.

E szerint tanú az a bíróságtól, felektől, s ezek képviselőitől különböző harmadik személy, aki valamely ténykörményre vonatkozó észlelésén, érzéki benyomásán alapuló tudomását közli az eljáró hatósággal. Ennek a fogalomnak két lényeges eleme van. Az egyik a „nemo testis auditor in re sua” elv, amely szerint senki sem lehet tanú a saját perében. A másik fontos eleme pedig az, hogy a tanú megtörtént, múltbeli tényekről számol be a bíróságnak. Az előbbi meghatározás pontosítását szolgálja az a kitétel, mely szerint a múltban történt eseményekről közvetlen vagy közvetett úton szerzett tudomásáról tesz tényelődást.

⁶ Katona Géza: Valós vagy valótlan? 1990. p. 102.

⁷ Tóth Mihály: A magyar büntetőeljárás az Alkotmánybíróság és az európai emberi jogi ítélkezés tükrében. Budapest 2001. KJK. p. 169.

⁵ Farkas Ákos-Róth Erika i.m. p. 583.

3. A büntetőeljárás értelemben vett tanúfogalom

Ez a meghatározás nem más, mint az előző büntetőeljárás jogra való vetítése. Ebből a szempontból tanú az a személy, aki releváns tényekről szerzett tudomást és ezt a tudását a büntetőeljárás során közölte, s vallomása bizonyító eszköz.

4. A törvényben meghatározott tanúfogalom

Jogfejlődési szempontból lényegesnek tartom megemlíteni az 1986. évi XXXIII. tc. tanúfogalmát: „tanú az, akiről fel lehet tenni, hogy a bűncselekményről és a büntető eljárásra nézve fontossággal bíró ténykörülményekről közvetlen észlelésen alapuló tudomása van, s aki e tudomásáról a tanú kihallgatására törvény szerint feljogosított hatóság felhívása folytán vallomást tesz.” Fontos megjegyezni, hogy a törvény szövege kiemeli, hogy az ügyben jelentős tényekről a tanúnak közvetlen észlelésen alapuló tudomása kell, hogy legyen, mert ez - mint közvetlen bizonyíték - biztosabban vezet el a valóságnak megfelelő tényállás kiderítéséhez.

Az 1973. évi I. törvény szakít az előbbi állásponttal, amikor kimondja, hogy tanúként az hallgatható ki, akinek a bizonyítandó tényről tudomása van. A törvény ezzel elfogadja a tanú nem közvetlen észlelésen alapuló tudását is. („hallomástanú”)

Az 1998. XIX. törvény a tanú fogalmánál csak egy árnyalatnyi finomítást alkalmaz. Eszerint tanúként az hallgatható ki, akinek a bizonyítandó tényről tudomása lehet.

Az eltérés csupán egy szó: lehet és van, a jelentősége viszont óriási. A „régis Be.” értelmében a hatóság azt hallgatja ki tanúként, akinek a releváns tényekről biztos, mégsincs tudomása a tanúnak a bizonyítandó tényekről? Ebben az esetben már nem tanú? A régi törvény nem adott egyértelmű eligazítást, hogy a tanúként érkező személy - ha kiderül, hogy nincs tudomása a bizonyítandó tényről - milyen minőségben távozik, így arra a kérdésre sem kaptunk választ, hogy ebben az esetben élvezheti-e a tanút megillető jogokat.

Ezt a problémát oldja meg az új törvény annak kimondásával, hogy tanúként az hallgatható ki, akiről feltehető, hogy a büntető ügyben releváns tényekről tudomása lehet. Az új rendelkezés szerint a tanúként megidézett személy tanúként is távozik, még abban az esetben is, ha kiderül, hogy nincs tudomása a bizonyítandó tényről.

Eljárásjogi szempontból tanúnak tehát azt tekinthetjük, akit ténylegesen tanúként hallgatnak ki, ebből pedig az a következtetés vonható le, hogy amíg nincs büntetőeljárás, addig eljárásjogi értelemben nem lehet tanúról beszélni, így tanúvédelemről is kizárólag a büntető eljárás megindulása után beszélhetünk.

A Be. nem vonja a tanúk körébe a szakértőt és a tolmácsot. A szakértő külön bizonyítási eszköz [76. § (1)], a tolmács pedig speciális nyelvi szakértő [114. § (3)].

5. A tanú fogalma a tanúvédelem szempontjából

A védelem körének meghatározása érdekében van szükség a tanú fogalmának definiálására, hiszen a védelemnek minden veszélyeztetett tanúra ki kell terjednie. A fogalom meghatározását az Európa Tanács bűnügyi problémákkal foglalkozó állandó szakbizottsága végezte el. A bizottság szerint a tanú fogalmának országonkénti való eltérő értelmezése a jogrendszerek különbözőségére vezethető vissza.

Az angolszász rendszerben a tanú az, aki eskü alatt számol be a bíróságnak az elbírálandó ügyben releváns tényekre vonatkozó tudomásáról. A minősítés szempontjából ez esetben nincs jelentősége annak, hogy a kérdéses tétellel éppen őt vádolják, vagyis a terheltet is ki lehet hallgatni tanúként.

Ezzel szemben a hazai büntetőeljárás jogunkban az, aki az ügyben vádlott, még akkor sem tekinthető tanúnak, ha olyan cselekmény tényeire vonatkozó tudomásáról számol be, amellyel kapcsolatban őt semmiféle büntetőjogi felelősség nem terheli.

A bizottság végül arra az álláspontra jutott, hogy az ajánlás szemszögéből figyelmen kívül hagyja a különféle tételes jogi megoldásokat és önálló definíciót alkalmaz. Az ajánlás értelmében: „tanú alatt kell érteni minden személyt, aki függetlenül a nemzeti büntető eljárásjog által szabályozott helyzetétől, büntető ügyvel kapcsolatos információkkal rendelkeznek. E meghatározást kell alkalmazni a szakértőkre és a tolmácsokra is.”

Az ajánlás indokolása szerint a tanú ajánlásbeli megfogalmazása az Emberi Jogok Európai Egyezményének 6. Cikke autonóm tanúfogalmából kiindulva került meghatározásra. Az Emberi Jogok Egyezségokmányának 6. Cikkelyében foglaltak szerint tanú: „minden olyan személy, akinek a büntető igazságszolgáltatás számára releváns tényről tudomása van, vagy egyébként helyzete folytán a büntetőeljárás keretében segíti a rendszer működését; különösen:

- a szemtanúkat,
- a sértetteket,
- az elkövetőtársakat, a koronatanúkat, a bűnöző szervezet együttműködő tagjait,
- a laikus bírákat,
- a rendőri vádhatóságokat,
- az álcázott ügynököket” értjük e megfogalmazás alatt.

Mindezekre tekintettel alakult ki az a felfogás, hogy a tanúi minőség inkább funkció, mint státusz, s a védelem szempontjából tanú mindenki, akinek olyan ismeret van a birtokában, vagy olyan információt szolgáltat, amely a büntetőeljárás szemszögéből releváns lehet, ideértve a szakértőt, a tolmácsot és a vádlott-társat is.

Hasonló felfogást követett az Európai Unió Tanácsának 1995. november 23-án hozott, „A tanúk védelméről a nemzetközi szervezett bűnözés elleni küzdelem keretében” című határozata is, miszerint „tanúnak kell tekinteni a büntetőeljárásban meghatározott jogállástól függetlenül minden olyan személyt, aki az illetékes hatóságok-

nak információt vagy adatokat szolgáltat és ennek nyilvánosságra kerülése számára veszélyt jelentene.”⁸

6. Különleges jogállású tanúk

6. 1. Áldozat-sértett-tanú

„A sértettek valahogy elsüllyednek a tanú szerepében.” (Király Tibor)

Áldozat megjelölést a magyar büntetőeljárásban nem találunk, de ilyen formában nem lehet fellelni más büntetőeljárásban sem. Ennek egyik oka lehet, hogy a viktimológia viszonylag új tudomány, és az anyagi-alaki büntetőjog „elsősüllyedési jogát”, vagyis tradicionális intézmény-és fogalomrendszerét nehezen változtatja. Az áldozat fogalma érzelmi színezettel rendelkezik, a sértetti jogintézmény pedig elkendőzni kívánja — sikertelenül - a bűncselekmény áldozatának ijesztő, visszataszító, felháborító-megindító sérelmeit, tragédiáit.

A bűncselekmény áldozata a büntetőeljárásban különböző eljárásjogi „áruhában” jelenik meg.

Az egyik legfontosabb ezek közül a tanú-szerep, amelyet a gyakorlat - bár a büntetőeljárás szövegében nem létező minőség és fogalom - sértett-tanúnak jelöl. A sértett tanú a legfontosabb adatokat, információkat, bizonyítékokat szolgáltathatja az igazság szolgáltatás számára.

Az áldozat-sértett-tanú jelentősége ellenére nem rendelkezik speciális jogállással, vallomása elméletileg nem bír kevesebb bizonyító erővel, mint más tanúvallomás. A fent említett információ-birtokosi helyzete miatt méltán nevezhető „Első Tanúnak”, „primus inter testis-nek.”⁹

Összhatásában tehát az áldozat az egész büntetőeljárás alatt dominánsan tanúként jelenik meg, jól körülhatárolt jogokkal és kötelezettségekkel, amelyekből elsősorban a kötelezettségek lépnek előtérbe. Ez a tanú státusz egészül ki ebben az esetben a sértetti jogok felhívásának lehetőségével.

A Be. V. fejezetében a terhelt és a védő után szabályozza a sértetti intézményt — mint az eljárás egyik főszereplőjét —, így előkelő helyet foglal el az eljárási alanyok értéksorrendjében. A gyakorlatban azonban ez az értéksorrend súlytalanná válik, és a sértett mint az eljárás egyik főszereplője — háttérbe szorul, hogy mint tanú, mint bizonyítási eszköz lépjen előtérbe.

Az áldozatok azonban nem csak elveszhetnek a tanú szerepben, hanem oltalmat is találhatnak ebben a státuszban, mert így alanyai lehetnek a tanúvédelemnek is. Az elméletben kialakult fogalmi elhatárolások és különbségek ellenére ily módon tanúként áldozatot is védünk.¹⁰ Amikor azonban a sértettek speciális jogainak is érvényesülnie kell a tanúkihallgatás során, ez már sokszor sérelmet szenved. Megállapítható az is,

hogy az ügyészek ennek korrigálására alig törekszenek, vagy, ha mégis kevés eredménnyel. A városi ügyészség arra irányuló indítványait, hogy a sértett csak a vád ismeretét követően megtett nyilatkozata után hagyja el a tárgyalótermet, a bíróság a sértett tanúkénti minőségére hivatkozva következetesen mindig elutasította.¹¹

6. 2. Fedett nyomozó

A beépített ügynök alkalmazását a szervezett bűnözés sajátosságai tették szükségesnek. A bűnözői szervezetbe történő beépülés, annak tevékenységében történő részvétel a rendőrségnek több és fontosabb információt képes biztosítani, mint a hagyományos rendőrségi módszerek.

6. 3. Koronatanú

A koronatanú a bűnözői csoport nem beépített tagja - aki lebukása után a büntetés-kiszabási kedvezmények vagy más előny fejében - hajlandó az adott bűnözői csoport tevékenységéről terhelő vallomást tenni.

A koronatanú az angol eljárás terméke. Rendőrség híján (Angliában 1929-ben hozták létre a modern rendőrséget) a vádló a polgárokhoz fordult, hogy tegyenek feljelentést a bűncselekmények miatt és nyújtsanak segítséget a tettesek elfogásához. Kialakult a kormányfelhívások közzétételének gyakorlata, amelyekben jutalmat tűztek a tettes elfogásáért, és büntetlenséget ígértek azoknak a bűnözőknek, akik kiadnak más, veszélyesebb büntetéseket. Kezdetben ezeket törvényben garantálták, később maguk a bíróságok tettek kegyelmi előterjesztéseket a büntársak elítélését eredményező beismerő vallomásokért cserébe. A koronatanú fogalmának mai meghatározása szerint az állam a tettesnek valamilyen ígéretet tesz az általa elkövetett bűncselekmény üldözésével, a felelősségre vonással kapcsolatban, cserébe azért, hogy feltárja, amit más személyek bűncselekményeiről tud.¹²

6. 4. Szakértő tanú

Az Európa Tanács értelmezésében a „szakértő tanú” olyan személy, aki egy speciális területen fellelhető ismeretei miatt a bíróság vagy a felek által került megjelölésre azért, hogy az ügy bizonyos vetületeiről véleményt adjon.

6. 5. Tolmács

A tolmácsok tevékenysége csak az információk továbbítására korlátozódik, saját maguk nem birtokolják azokat.

⁸ Liziczay Sándor: A tanú fogalma. *Collega*, 1999. 10. p. 17-20.

⁹ Tremmel Flórián: Büntető eljárásjog 1996. p. 143.

¹⁰ Györe István: Áldozatvédelem-sértettvédelem. *Magyar jog*, 2001. 1. p. 28.

¹¹ Cserei Gyula: A sértetti jogok érvényesülése. *Belügyi szemle*, 2003. 2-3. p. 152-153.

¹² Waltos, Stanislaw: A koronatanú — a büntetőjogi felelősség határvidéke. *Magyar jog*, 1993. 2. p. 556.

III. A tanúvédelem szabályozása

1. A tanúvédelmi szabályozásának lehetőségei

A tanúvédelem alapvető szabályainak alkotmányos deklarációja. Ezt a lehetőséget még egyetlen ország sem választotta, bár kétségtelen, hogy az élet és a személyi biztonság alkotmányos alapelveiből levezethetők a tanú védelmét célzó intézkedések.

Az adott állam alkotmánybíróságának iránymutatása.

A legfelsőbb bíróságok elvi iránymutatásai és elvi döntései adnak irányt a tanúvédelem megteremtésének. A probléma az, hogy az Alkotmánybíróság és a Legfelsőbb Bíróság döntései ellentétesek is lehetnek. (pl.: Németország)

Büntetőeljárás törvényben való szabályozás. Ezt az utat választotta a magyar jogalkotás is.¹³

Büntető törvénykönyvben történő szabályozás.

A tanú védelmét biztosító módszerek többféleképpen csoportosíthatók. A leggyakoribb felfogás szerint három típus különböztethető meg:¹⁴

- eljárásjogi eszközök: ezek mindegyike legfeljebb az ítélethozatalig tarthat;
- fizikai vagy személyi védelmi módszerek: az eljárást követően akár még évekig is fenntarthatók;
- új személyazonosság, új helyre költözés: rendkívül költséges eljárás és csak a legnagyobb súlyú bűncselekményekkel kapcsolatos tanúvallomások esetén alkalmazzák, leginkább beépített ügynökök (undercover agent, V-mann), illetve koronatanúk esetében.

Mielőtt a magyar tanúvédelmi szabályozást bemutatnám, néhány más állam megoldási modelljeit vázolom. Ezekkel a megoldási lehetőségekkel azonban óvatosan kell bánni, hiszen minden ország számára más eszköz jelenthet eredményes szabályozást. Az ideális eszközök kiválasztása számos tényezőtől függ. Ilyen lehet pl.: az állam területi, földrajzi adottsága, pénzügyi helyzete, eljárásának sajátosságai, stb.

2. A tanúvédelem tanítómesterei — nemzetközi kitekintés

2.1. USA

Az Amerikai Egyesült Államokban mind anyagi jogi, mind eljárásjogi szempontból magas színvonalú és részletesen kimunkált tanúvédelmi programot hoztak létre.

Az amerikai büntető törvények közösen kezelik és azonos védelemben részesítik nemcsak a tanút és a sértettet, hanem az informátort is. Külön tényállásként szabályozzák és súlyos büntetéssel sújtják azokat a bűncselekményeket, melyek a tanúzás-

sak, okiratok, illetve bizonyítékok bemutatásának megghiúsítására vagy a nyomozó hatóságokkal való kapcsolat felvételének a megakadályozására irányulnak.

Az emberölés minősített eseteként kezelik az előbb felsorolt céllal elkövetett bűncselekményeket, már maga a kísérlet is 20 évig terjedő szabadságvesztés büntetés kiszabását vonhatja maga után (U.S.C. 1512. § (a) bek.).

Aki erőszakot vagy fenyegetést alkalmaz, előnyt ajánl vagy nyújt a vallomás befolyásolásának, a vallomástételnek, vagy az idézésre való megjelenésnek, illetve a bűnüldöző hatóságokkal való kapcsolatfelvételnek a megakadályozása céljából az 10 évig terjedő szabadságvesztéssel vagy kétszázötvenezer dollárig terjedő pénzbüntetéssel, illetve a két büntetési nem együttes alkalmazásával büntetendő.

Az U.S.C. 1513. § értelmében ugyanilyen büntetési tétellel fenyegeti a törvényt, aki a tanúvallomás vagy a bűnüldöző hatóságoknak nyújtott információ megtorlása végett követ el testi sértést vagy vagyronrgálást, továbbá bünteti a kísérletet és a megtorlással való fenyegetést is.¹⁵

1970-ben hatályba lépett a szervezett bűnözés elleni törvény és ennek szellemében alkották meg 1982-ben a tanúvédelmi programot, melyet kiegészítettek 1984-ben egy átfogó jellegű bűnmegelőzési törvénnyel. Az állam védelmet nyújt a tanúnak, valamint hozzátartozóinak.

A védelem keretében:

- a tanú új személyazonosságot, új külsőt kap, más országba költözhet és ott családjával új életet kezdhet,
- egész élete során igénybe veheti a Marshal Szolgálat segítségét: a rászorulókat először egy speciális, erre a célra kialakított, szigorúan őrzött objektumba kerülnek, ott kapnak új iratokat és felkészítést az új életükre. A Marshal Szolgálat szervezi meg a tanúnak és családjának valamint hozzátartozóinak kapcsolattartását is.

Egy pszichológiai teszt kitöltése után a Szolgálat és a megvédendő személy szerződést köt, amelyben a tanú vállalja, hogy soha senki előtt nem fedi fel valódi kilétét. A tanúnak meg kell válnia minden jellemző tulajdonától, elsősorban ingatlanjaitól.

A tanú életének új helyszínét közösen választja ki a tanú és a Szolgálat, úgy, hogy azon a helyen a tanúnak ne legyen se rokona, se ismerőse. Természetes, hogy a Marshals Services nem nyújt segítséget a tanú élete végéig, de általában az első félév költségeit fizeti. A Szolgálatnak minden államban van egy ún. marshalja, aki segít megfelelő lakást, és megélhetési forrást találni. A későbbiekben pedig ő intézi az átutalásokat, a levelezéseket, bizonyos időszakonként pedig titkos találkozókat is szervez a rokonokkal.

Aki megszegi a Szolgálattal kötött szerződés szabályait, az automatikusan kiesik a programból, ha pedig kívülálló fedi fel valakinek a kilétét súlyos pénzbüntetésre számíthat, ezen túlmenően el is ítélik legfeljebb öt évre.¹⁶

¹³ Tilk Ferenc: A tanúvédelem mint új jogintézmény Magyarországon. Belügyi szemle, 2000. p. 12. 50.
¹⁴ Gáspárdy Gergely: A tanúvédelem eszközei, modelljei. (I. rész) Collega, 1999-2000. 12. p. 16.

¹⁵ Kertész Imre: A tanú védelemre szoruló. Magyar jog, 1993. 4. p. 196-197.
¹⁶ Gáspárdy Gergely: i. m. p. 20.

A tanúbiztonsági törvény mellett az USA büntetőeljárásai rendelkezései is tartalmaznak tanúvédelmi szabályokat. A szexuális bűncselekmények gyermekkorú áldozatairól szóló 1990. évi törvény a gyermekkorú (18 év alattiak) sértett tanúkihallgatási szabályait tartalmazza. A védelem abból indul ki, hogy az ilyen bűncselekmények áldozatai számára komoly lelki terhet jelent a történekről való beszámolás, főleg mások és több személy előtt, ezért kihallgatásuk előtt a kijelölt eseti gondozóval kötelesebb esetekre kell korlátozni a gyermek-és fiatakorúak kihallgatását. További védelmet jelent, hogy az ilyen sértett tekintetében erősen korlátozzák az ismételt kihallgatásokat és a nekik feltehető kérdéseket. Az ilyen sértett személyi adatainak nyilvánosságra hozatala büntetőjogi felelősséget von maga után. A bíróság elrendelheti a kihallgatás foganatosítását kétoldalú zárt televíziólánc segítségével, ha a sértett lelki fejlődése vagy a védő illetve a terhelt zavaró magatartása miatt ez indokolt.¹⁷

2. 2. Anglia

A bírósági épületekben elkülönített várakozóhelyiségeket hoztak létre, amellyel elkerülhető az, hogy a tanú illetve a vádlott, valamint a vádlott barátai, hozzátartozói, esetleg bűntársai a tárgyalás megkezdése előtt vagy a szünetben egymással közvetlenül érintkezzenek.

Lehetőség van a tanúk nevének és adatainak titokban tartására, azok felfedése külön engedélyhez kötött.

Vannak olyan esetek — főleg az IRA által elkövetett delictumok kapcsán —, hogy a tanú személyazonosságát megváltoztatják.¹⁸

2. 3. Olaszország

Itt a maffia elleni küzdelem jelenti a tanúk védelmének alapját és ennek megfelelően főleg az e körben elkövetett bűnesetekre jellemző a gyakorlati alkalmazása is. Ennek érdekében vezették be 1991-ben a koronatanú intézményét. A 8/1991-es rendelkezés a védelem különböző módjait szabályozza, míg a 19/1993-as a védelemben részesített koronatanú személyazonosságának megváltoztatásáról szól. Egy bizonyos központi bizottság dönt a védelem alkalmazásáról, megállapítja a program időtartamát és összetételét. Vezetője egy államtitkár, tagjai két bíró vagy államügyész és öt tisztviselő, akik mind különleges tapasztalatokkal rendelkeznek a szervezett bűnözéssel kapcsolatos ügyek területén. Addig, amíg a személyre szabott programról nem születik döntés, addig átmeneti intézkedések alkalmazhatók. (pl.: elköltöztetés, másik börtönbe való átszállítása, házi őrizet alkalmazása)

A védelmi program személyi köre meglehetősen széles (tanúk, vádlottak, közeli hozzátartozók), a rendelkezésre álló pénzeszközök viszont korlátozottak, ezért a jogalkotó egy feltételrendszert dolgozott ki, amely jelentősen szűkíti a védelemben részesíthetők körét.

A védelmi program igénybevételének három feltétele van:

A tanú és a hatóság között együttműködésnek kell létrejönnie. A kérdés csak az, hogy ez az együttműködés milyen mértékű legyen. Az is elég, ha tőle telhetően segíti a nyomozást, de fáradozása esetleg nem jár eredménnyel vagy pedig döntő szerepet kell játszania a bűncselekmény felderítésében?

Az uralkodó értelmezés szerint az együttműködésnek előreláthatóan eredményre (sikeres nyomozás és bírói ítélet) kell vezetnie, tehát nem elég a jó szándék. Annak érdekében, hogy a központi bizottság felmérhesse a közreműködés jelentőségét, az államügyészség szakvéleményt készít a tanú vallomásának a büntetőeljárásban betöltött szerepének fontosságáról.

A védelmet kérő közvetlen és súlyos veszélynek legyen kitéve. A veszélynek a személy élete vagy testi épsége ellen kell irányulnia, a dolog veszélyeztetettsége nem elegendő.

Más intézkedés nem elegendő a veszélyben lévő számára.

A személyazonosság megváltoztatása a védelemnek csupán a végső eszköze lehet, amikor a többi intézkedés már alkalmatlannak bizonyul. Ennek keretében a tanú új vezetéknevet, születési dátumot és helyet, egészségügyi bizonyítványt és egyéb, új adatot kap.¹⁹

Lehetőség nyílik az *informátorok hatóság általi díjazására*, a tanúk *külföldre menekítésére*, a személyi adatok titokban tartására valamint a *személyes védelemre* is. Továbbá rendelkezésre áll egy eljárásjogi eszköz is: a tanútól a bizonyítás felvétel ún. kontradiktórius módon történik. Ennek lényege, hogy a tanú — személyének titokban tartása mellett — az ítélet előtt a vád és a védelem közreműködésével tesz vallomást.

Fontos megjegyezni, hogy nem egy helyen a védett tanúk, illetve a szervezett bűnbandák által fenyegetett rendőrtisztek jelentős védelemmel ellátott kaszányákban élik életüket. Vannak olyan esetek is, amikor a koronatanúkat a bírósági tárgyalás előtt és közben a legsúlyosabb fokozatnak minősülő büntetés-végrehajtási intézet egyikében, egy számára kialakított helyiségben védik.²⁰

2. 4. Németország

Németországban is jelentős méreteket öltött a szervezett bűnözés, így ott is fokozott figyelmet fordítanak a személyek védelmére.

¹⁷ Chwala Tamás: Tanúvédelem. Rendvédelmi Füzet 1999. p. 3-17.

¹⁸ Lup Zoltán: A tanúvédelem problémái és lehetőségei Magyarországon. Főiskolai Figyelő Plusz, 1995. 3. p. 364.

¹⁹ Tilk Ferenc: i.m. p. 57-58.

²⁰ Lup Zoltán: i.m. p. 365.

A 70-es években született egy alkotmánybíróvási határozat, amely lehetővé teszi, hogy a tanúknak jogi képviselőjük legyen. Ennek indoka az volt, hogy gyakran a vádlottak a védőiket használják fel ahhoz, hogy a tanúkat összezavarják, vallomásaikat a büntetőeljárás számára használhatatlanná tegyék. A tanú jogi képviselőhöz fűződő joga azonban nem korlátlan, a jogi képviselő engedélyezésénél mérlegre kell tenni a tanú érdekeit és a büntetőeljárás hatékonyságához fűződő közérdeket.

A jogi szabályozás lehetőséget ad arra, hogy a veszélyeztetett személy ne a lakására, hanem akár a munkahelyére akár más, általa megjelölt címre kapja a hivatalos értesítéseket. Lehetőség van a személyes adatainak titkos kezelésére (a tanú adatait az ügyészség őrzi és csak akkor adható ki, ha a tanú veszélyeztetettsége megszűnt), de a tárgyaláson meg kell jelennie. A tanúnak lehet kérdéseket feltenni olyan körülményekre vonatkozóan, melyek szavahihetőségét érintik, de ebben az esetben sem szabad megtörténnie annak, hogy a tanú személyi adatait megismerjék.

A hatóságok államérdekből elrendelhetik az egyes iratok zárlatát. Ilyenkor az iratokat nem lehet megküldeni más hatóságoknak megtekintésre. Ez a rendelkezés garantálja, hogy a már egyszer levédett személyi adatok semmilyen körülmények között se kerülhessenek illetéktelen személyek kezébe.

A bírósági gyakorlat szerint nemcsak iratra, hanem tanúra is lehet zárlatot elrendelni. Ebben az esetben a tanú nem hallgatható ki, illetve a bíróság engedélye alapján a kihallgatást csak vizsgálóbiztos által lehet foganatosítani. Tanúzárlat rendelhető el, ha titkos ügynök, illetve ha bűnöző szervezetbe beépült személy konspirálására kerül sor.

A bírósági eljárásban a védett tanú kihallgatásának idejére a vádlott kivezetendő, ha attól kell tartani, hogy annak jelenlétében a tanú nem fog igazat mondani.

A bíróságok elfogadják a tanú vallomásmegtagadási jogát végszükségre hivatkozva. (ha a védelem más módja nem biztosított)

További tanúvédelmi szabály, hogy a német Bp. a feltétlenül szükséges esetekre korlátozza a személyiséget sértő vagy a büntetett előéletre vonatkozó kérdéseket.

A tanúk védelme nem merül ki az eljárásjogi védelemben, tényleges rendőri segítséget kapnak. A tanút mindenhova személyi biztosítók kísérik. A védelem kiterjeszhető a tanú családjára, lakására, egyéb vagyontárgyaira is.

A szervezett bűnbandákkal szembeni védelem esetén ez másképp alakul. Ott a védett személyt élete végéig védelemben kell részesíteni. Ezekben az esetekben a nagyon egyszerű segítségnyújtástól kezdve egészen a személyazonosság és lakhely megváltoztatásáig terjedhet a védelem megvalósítása.

2. 5. Svédország

Itt még nem olyan súlyos probléma a tanúk fenyegetettsége, ennek ellenére lehetőség van arra, hogy a veszélyben lévő tanú védelmet kapjon. Ez a védelem elsősorban személyi biztosítást jelent.

Szükség esetén az is biztosítható, hogy a rendőrségtől béreljenek a tanúk ún. biztonsági csomagot, mellyel a védett személy bármikor kapcsolatba léphet a rendőrséggel. (a csomag tartalma: telefon, mobiltelefon és a házba beszerelhető riasztóberendezés)²¹

Az európai államokban kétféle eljárési rendszer létezik, amely igen jelentősen befolyásolja a tanúvédelem módszereit és megszabja a tanúvédelem szabályozásának irányvonalát: az angolszász, amelyiknél a közvetlenség és a szóbeliség szinte áthághatatlan akadály és a kontinentális, ami ezt kevésbé kezeli szigorúan.

Egy angolszász jogrendszerű ország számára gyakorlatilag elképzelhetetlen, hogy anonim tanú tanúskodjon, vagyis, hogy felolvassák egy névtelen, ismeretlen ember mások előtt tett nyilatkozatait ahelyett, hogy az illető személyesen jelenék meg a tárgyaláson vallomást tenni. Az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága is kimondta egykoron, hogy a szembesítéshez - és ezen belül a vádlott személyes tárgyalási jelenlétéhez és a keresztkérdezéshez való - jog alkotmányos követelmény az Egyesült Államok igazságszolgáltatásában, a keresztkérdezés pedig feltételezi azt a jogot, hogy nyomozásokat folytassanak a tanú háttérét és személyi körülményeit illetően, mert csak így lehet feltárni azokat az adatokat, amelyek felhasználásával a tanú szavahihetősége hatékonyan megkérdőjelezhetővé válhat. Ha a vádlott nem tudja, hogy ki a tanú, akkor nem tudja, hogy kinek a háttérét kell kinyomoztatnia és ezzel tulajdonképpen a keresztkérdezéshez való jog és ezzel a szembesüléshez való alkotmányos jog szenved csorbát. Így inkább a tanút őrizetbe veszik, vigyáznak rá, megakadályozzák idő előtti kivégzését, és amikor már saját nevében, saját arcával vallomást tett, akkor óriási költségek árán eldugják.²²

IV. A tanúvédelem eszköztára

1. Tanúvédelem nélkül

Egyik kezembe végy egy telefont, másikba egy cetlit, rajta a rendőrség telefonszámával. Ennyiből állt a „tanúvédelem”, amikor még a magyar jogszabályok nem rendelkeztek tanúvédelmi garanciákkal. A fenti mondatot a BRFK népszerű alosztályvezetője tanácsolta egy rettegő szemtanúnak. Hogy lássuk mennyire fontos a tanúvédelem, íme a szemtanú rövid története.

„Este tíz óra volt, amikor irtózatossá zaja, kiabálásra lettem figyelmes. Odasiettem a bejárati ajtóhoz és azon át heves dulakodás zaja hallatszott, miközben több férfi azt kiabálta: rendőrség, rendőrség, azonnal adja meg magát! Ezzel egy időben a szomszéd lakásból kirohant egy férfi a folyosóra, szláv nyelven valószínűleg káromkodott

²¹ Lup Zoltán: i.m. p. 364-367.

²² Bócz Endre: Az anonim tanúzással kapcsolatos csodavárásról. Személyi szabadság, 1999. p. 44-45.

valamit, majd visszaroht a lakásba és magára zárta az ajtót. Abban a pillanatban a liftnél lévő férfiak betörték a folyosói ajtót, és én a következőket láttam: a liftajtóban két egyenruhás, felfegyverzett rendőr igyekszik megbilincselni két urat, akik minden erejükkel megpróbálnak ennek ellenállni. Amíg így dulakodtak egymással a rendőrök és a bűnözők, addig a folyosón négy, szintén felfegyverzett civil ruhás nyomozó betörte az ajtót és benyomult a szomszéd lakásba. A nyomozók egy férfival jöttek ki. Visszafelé becsöngetett hozzám az egyik nyomozó, és megkérdezte, hogy egyedül vagyok-e a lakásban. Igen, mondtam, mire ő közölte, hogy rendőrségi akció folyik, de ne féljek, mert nem lesz semmi baj, csak zárjam be jól az ajtómat és ne nyissam ki senkinek. Miután ezt megtettem, átvillant az agyamon, hogy bezártam-e az erkélyajtómat. Amikor odaosontam az erkélyajtómhoz és némileg megnyugodva konstatáltam, hogy zárva van, hirtelen előbukkant egy férfi feje. Akkor döbbsentem rá, hogy a szomszédból a másik férfi az én emeleti erkélyemre menekült át! Hátborzongva vettem tudomásul, hogy összezártam magam egy olyan ismeretlen férfival, akiről lerittem, hogy nem a máltai szeretetszolgálat aktivistája. Rádöbbsentem, ha nem szólok a rendőröknek, hogy az erkélyemen is bujkál még egy férfi, akkor azok elmennek, ez a férfi meg betöri az erkélyablakomat és, hogy ne maradjon szemtanú elvágja a torkomat. Fogtam hát magam és kikúsztam a bejárati ajtóig. Hirtelen mozdulattal kinyitottam, és akkor földbe gyökerezett a lábam. Két nyomozó szorításában ott állt előttem az a férfi, akit a szomszéd lakásban fogtak el és aki szűrös szemekkel nézett rám, miközben intett a fejével, hogy ne szóljak a rendőröknek. De én szóltam, hogy uraim még az erkélyemen is van egy férfi. Erre az őrnagy egy társával eljutott az erkélyajtóig, amit két oldalról fegyveresen biztosítottak. Mikor odaértünk elhadartam, hogy miként lehet kinyitni a biztonsági zárat, ami sikerült is neki. Abban a pillanatban a sarokba lökött és mindkét társával rárontott a férfire. Az akció végén az őrnagy urat arra kértem, hogy a történetek után legyen szíves védelmet biztosítani a számomra. Erre az őrnagy úr fogta magát, és egy papírfecniére ráfirkált egy telefonszámot, majd azt mondta: az egyik kezemben tartsam a papírt a másikban meg a telefont, és ha még egy fickó megjelenik az erkélyemen csak bátran hívjam őket. Két nap múlva az őrnagy úrék dicshimnuszos sajtótájékoztatót tartottak, és elolvashattam az újságokban, miszerint én rendőri védelem alatt állok...”²³

2. A tanúvédelem szabályozásának jogszabályi rendszere

A tanúvédelem szabályozásának fontos állomása volt az új büntetőeljárás törvény elkészítése (1998. évi XIX. törvény), amely alapjaiban reformálta (volna) meg az eljárási menetét. A törvény elkészült, de hatályba eredetileg csak 2000-ben lépett volna, tekintettel arra, hogy a változások komoly felkészülést igényelnek. A törvény hatálybalépését végül elhalasztották, de szerencsére a törvény tanúvédelemmel kapcsolatos

szabályai „idő előtt” hatályba léptek (1999. március 1.-től), még hozzá oly módon, hogy a „rég” Be. szabályai közé kerültek be a tanú védelmére vonatkozó rendelkezések. 2003. július 1-től hatályos az 1998. XIX. törvény, amely számos új tanúvédelmi szabályt tartalmaz.

A tanú védelmét biztosító jogszabályok:

A büntetőeljárásról szóló 1998. XIX. törvény (korábban az 1973. I. törvény)

A büntetőeljárásban részt vevők, valamint az eljárást folytató hatóság tagjai személyi védelmének elrendelésének feltételeiről és végrehajtásának szabályairól szóló 34/1999. (II. 26) Kormányrendelet

A büntetőeljárásban részt vevők, az igazságszolgáltatást segítő Védelmi programjáról szóló 2001. LXXXV. törvény

A büntetőtörvénykönyvről szóló 1978. IV. törvény egyes tényállásai

A rendőrségről szóló 1994. XXXIV. törvény 64. § (1) g. pontja

3. Eljárásjogi eszközök (I. pillér) (1998. XIX. törvény)

Az 1998. XIX. törvény rendelkezései mögött két törekvés figyelhető meg. Egyrészt az emberi jogok tisztelete, másrészt a bűnüldözés érdeke. Az új intézmények nagy része az eljárás gyorsítását, az ügyek hatékonyabb elintézését, és azon személyek jogainak védelmét célozza, akiknél a büntetőjogi felelősség kérdése fel sem merül. Az 1998-as törvényt hatálybalépése előtt a jogalkotó egy újabb, a 2002. I. törvénnyel módosította.

Most pedig lássuk a már korábbi szabályozás biztosította tanúvédelmi lehetőségeket és az új Be. által felkínált novumokat! (A könnyebb eligazodás érdekében az érintett jogintézmények régi és hatályos törvény szerinti paragrafusszámát egyaránt feltüntettem. Rövidítés: „r.”- régi, „h”-hatályos Be.)

„A tanú életének és testi épségének, vagy személyes szabadságának védelme, valamint annak érdekében, hogy a tanú vallomástételi kötelezettségének eleget tegyen és a vallomását megfélemlítés nélkül tegye meg, a tanút az e törvényben meghatározottak szerint védelemben kell részesíteni.” (r. 62/A. §, h. 95. §)

A.) Általános szabályok

3. 1. Zárt adatkezelés

Az 1994. évi XCII. törvény tette le a tanúvédelem intézményének egyik alapkövét, amikor a részleges anonimitás intézményét, a tanú személyi adatainak zártan kezelését létrehozta.

A személyi adatok zárt kezelésére vonatkozó szabályokat az 1999. március 1-jén hatályba lépett büntetőeljárás törvény módosító rendelkezései nagymértékben kiterjesztették, azzal, hogy kivételesen indokolt esetben a tanú nevének zártan kezelése is elrendelhető.

²³ Szőke Zsuzsa: A tanú (nem) védelmi program. Magyar Hírlap, 1998. 02. 16. p. 9.

„A hatóság a tanú, illetőleg az érdekében eljáró ügyvéd kérelmére vagy hivatalból elrendelheti, hogy a tanú személyi adatait elkülönítve, zártan kezeljék.” [r. 63. § (5) h. 96. § (1)].

A személyi adatainak zárt kezelésével a tanú bizonyos fokú védelemben érezheti magát, hiszen legfontosabb személyi adatai - mindenekelőtt lakcíme - nem kerülnek nyilvánosságra, illetve kézbesítésre a védő és terhelt számára.

Az adatok zártan kezelése esetén a tanú névtelenül ugyan, de az eljárási cselekményeken részt vesz, így idézésre köteles a tárgyaláson megjelenni és vallomást tenni. A tanúvédelmi lehetőségek sorában talán ez az eszköz nyújt legkevésbé biztonságot a tanúnak.

Az adatok zártan kezelésére kérelemre vagy hivatalból kerülhet sor. Abban az esetben, ha a tanú kéri, nem tagadható meg - a hatóságoknak a kérelmet teljesíteni kell -, ha ennek törvényi feltételei fennállnak. Hivatalból viszont kizárólag akkor kerülhet sor a személyi adatok titkosítására, ha az a hatóságok megítélése szerint a tanú érdekében feltétlenül szükséges és indokolt. A tanú személyi adatainak elkülönítetten történő kezeléséről az eljáró hatóság dönt, a bíró pervezető végzése ellen a vádlott, a védő és az ügyész fellebbezéssel nem élhet.

Ha már a vádemelést megelőzően elrendelték ezt a speciális eljárást, akkor a tanúkat a vádiratban nevük helyett sorszámokkal célszerű megjelölni és ennek megfelelően kerülhet sor a tárgyaláson történő kihallgatásukra is.

A hatályos törvényi rendelkezés szerint az *általános szabály* kizárólag a tanú személyi adatainak a zártan kezelésére vonatkozik, így nevének zártan kezelésére csak *kivételesen* indokolt esetben kerülhet sor. Ebből következik, hogy ebben az esetben nem a tanú ez irányú kérelme lesz az irányadó, hanem a kérelemmel egyidejűleg a hatóságnak vizsgálnia kell, hogy a konkrét esetben valóban indokolt és szükséges-e a tanú nevének titkosítása is. Ebben az esetben a tanú anonimá válik a hatóság és az eljárásban résztvevő személyek előtt is.

A zártan kezelt személyi adatokat az ügyben eljáró bíróság, az ügyész illetőleg nyomozó hatóság tekintheti meg. Ezt követően köteles gondoskodni az eredeti állapot visszaállításáról, akként, hogy abból egyértelműen kitűnjék a zárt boríték felbontása, visszazárása és ismételt hitelesítése. Az elkülönítetten kezelt iratról olyan másolatot kell az iratok között elhelyezni, amely a tanú zártan kezelt adatait nem tartalmazza.

A *zárt kezelés* annyit jelent, hogy a jegyzőkönyvbe csupán a tanú neve kerülhet, míg egyéb adatait lezárt, hitelesített borítékban helyezik el.

A név, illetve a személyi adatok zártan kezelésével kapcsolatban a törvényi szabályozás és a gyakorlat meglehetősen ellentmondásos helyzetet alakított ki. A törvény szóhasználatában a hangsúly a zártan kezelés mellett az *elkülönített kezelés* van. Az elkülönített kezelést az kell, hogy jelentse, hogy a tanú személyi adatait (és nevét) tartalmazó iratot - vagyis a jegyzőkönyvet - a büntető ügy irataitól el kell különíteni. Az eddig kialakult gyakorlat szerint viszont csupán annyi történt, hogy egy lezárt borítékban ugyancsak a nyomozati iratoknál, a vallomáshoz hozzátűzve az iratokhoz csatolták. Ez a gyakorlati megoldás nemcsak azért rossz, mert nem felel meg a törvény

előírásainak, hanem praktikus is helytelen és könnyen kijátszható, ugyanis a büntető ügy iratai bírósági szakban korlátozás nélkül kerülhetnek a vádlotthoz vagy a védőhöz irattanulmányozás címén, amely alkalommal bármikor felnyitható a lezárt boríték.²⁴

Ha a tanút a büntetőeljárás során először hallgatják ki, akkor a hatóság köteles a tanút *tájékoztatni* a zárt adatkezelés módjáról. A kioktatást és a tanú válaszát jegyzőkönyvben kell rögzíteni. Az eljárás során ezt követően már nem kell ismételtlen figyelmeztetni a tanút e lehetőségére, hiszen, ha első vallomástételének alkalmával nem gyakorolta e jogát, a későbbiekben ez gyakorlatilag értelmét veszti. Ha néhány napon már feltüntették személyi adatait, akkor felesleges ezeket utóbb elkülönítetten kezelni, hiszen minden irat hozzáférhető a terhelt és a védő számára.²⁵ Ettől függetlenül azonban a tanú az eljárás bármely szakaszában kérheti adatainak titkosítását. Még abban az esetben is, ha ez látszólag értelmetlennek tűnik, mivel a nyomozati szakaszban vagy korábban nem élt ezzel a lehetőséggel, ugyanis a tanú személyi adataiban az eljárás során változás következhet be és ezt követően a tanú szükségesnek tarthatja a továbbiakban személyi adatainak zártan kezelését. Amennyiben az eljárás későbbi szakaszában kéri a tanú adatainak zártan kezelését, a kérelem teljesítése nem tagadható meg. E kérelem kivitelezése nem kevés fáradsággal jár, mivel a tanú adatait az eljárás irataiban visszamenőlegesen kell törölni. Természetesen ez nem a szóban forgó lapok kitépésével illetve megsemmisítésével valósítható meg. Az eljáró bírónak az eredeti iratokról olyan másolatokat kell készítenie, melyek nem tartalmazzák a tanú személyének azonosítására alkalmas adatait, az eredetieket pedig a továbbiakban elkülönítetten, zártan kell kezelnie.

Az *új törvény* további garanciális szabályokat vezetett be a zárt adatkezeléssel kapcsolatban. Lássuk ezeket! [96. § (2)-(3)]

- a hatóság köteles biztosítani, hogy a tanú zártan kezelt adatai az eljárás egyéb adataiból ne váljanak megismerhetővé (pl.: idézés; irattanulmányozás során keltező körülmények)
- a tanú személyazonosságának azonosításra alkalmas iratok megtekintésével történő megállapítása (a személyi okmányok és a zártan kezelt adatok összevetése és a megegyezés tényének jegyzőkönyvbe foglalása a személyi adatok helyett; a vallomás és zártan kezelt adatok egyedi azonosító jellel való ellátása)
- a zártan kezelés megszüntetésére csak a tanú beleegyezésével kerülhet sor
- a tanú személyi adatait tartalmazó iratról csak olyan másolat adható, amely a tanú személyi adatait nem tartalmazza

²⁴ Varga Zoltán: A tanúvédelem. Magyar jog, 2001. 5. p. 271.

²⁵ Tilk Ferenc: i.m. p. 51.

3. 2. Szembesítés mellőzése

„Ha a tanú védelme szükségessé teszi, a tanú szembesítését mellőzni kell”. (r. 64. § (2), 88. § (3), h. 124. § /2/)

Ez a fordulat szintén az 1998. évi LXXXVIII. törvénnyel került beiktatásra.

A szembesítés funkciója a vallomások közötti ellentmondások feloldása. A szembesítés módját a törvény közelebbről nem határozza meg, mindössze annyit tartalmaz, hogy a szembesítettek a vallomásukat egymással élő szóban közlik. A kialakult gyakorlat szerint a szembesítendő felek a vallomásaikban mutatkozó ellentétes állításokat egymás felé fordulva, egymás szemébe mondják. A szembesítés során is helyet van kérdések feltevésének, sőt a szembesített felek a hatékonyabb meggyőzés, állításaik megerősítése érdekében kérdéseket intézhetnek egymáshoz az ügyben eljáró hatóság engedélyével. Ugyanakkor a hatóságnak a szembesítés során törekednie kell arra, hogy a szembesítendő felek ne tehessenek fel egymásnak félrevezető, befolyásoló kérdéseket, vagy kérdés formájába burkolt állításokat, fenyegető kitételeket. A szembesítés mellőzésének lehetősége azért is indokolt, mert nagyon ritkán van olyan eset, hogy az ellentmondás a tárgyaláson pusztán a szembesítés tényével feloldható lenne. A tanúvédelem eszköztárában a szembesítés mellőzése nem ritka jelenség, mivel a tanúk már gyakran a nyomozati szakaszban kijelentik, hogy félnek és nem kívánának a gyanúsítottal találkozni. Sok esetben a félelmük nem is alaptalan, hisz a zaklatások, fenyegetések a szembesítések gyakori kísérőjelenségei és bizonyos esetekben súlyos pszichés megterhelést jelenthet a tanú számára.

A hatóság megítélése szerint, ha a tanú védelmében szükséges, úgy formalitás nélkül mellőzhető a szembesítés, különösen akkor, ha a terhelt még nem is ismeri személyesen a terhelt vallomást tevő tanút és esetleg a szembesítés során szabaddal szem védekezik. A szembesítés mellőzése gyakorlatilag független a tanú védetté nyilvánításától és a személyi adatok vagy a név zártan történő kezelésétől. Nyilvánvaló azonban, hogy különösen védett tanú esetében a szembesítés a törvénynél fogva kizárt, ugyanakkor az is előfordulhat, hogy a zárt adatokkal rendelkező tanú nem is igényli a szembesítés mellőzését.

3. 3. A tanú különösen védetté nyilvánítható („titkos tanú”)

A különösen védett tanú intézményének hazai megjelenését az a körülmény indokolta, hogy a szervezett bűnözés terjedésével egyidejűleg olyan bűnözői csoportok verbuválódtak, amelyek a rendkívül súlyos bűncselekmény elkövetése mellett nem adnak vissza a tanúk nyílt megfélemlítésétől, sőt fizikai megsemmisítésüktől sem. Ezeknek a bűnügyeknek a felderítése, de különösen a bíróság előtti bizonyítása közreműködő tanúk nélkül szinte lehetetlen. Az 1998. évi LXXXVIII. törvény 10. §-ával életre hívott jogintézmény következménye az, hogy a tanú büntetőeljárás során fizikai valóságában is anonim marad, titkos tanú lesz. Ez a speciális eljárásjogi státusz abban nyilvánul meg, hogy a tanú a tárgyalásra nem idézhető, a tárgyaláson nem hall-

gatható ki, hozzá kérdés közvetlenül nem intézhető és nem szembesíthető. Személye tehát az eljárás során mindvégig titokban marad.²⁶

A teljes szabályozás részletes elemzésére nem térnek ki, mert ez egy önálló szakdolgozat tárgya lehetne, így csak a témához szorosan kapcsolódó kérdéskört, a különösen védett tanúvá nyilvánítás feltételeit és a privilegizált helyzetéből adódó kedvezményeket érintem:

1. A különösen védetté nyilvánítás törvényi feltételei [r. 64. §/ A., h. 97. §)]

Tekintettel arra, hogy ezen különleges eljárásjogi státusz a terhelt alapvető jogait érinti a törvény nagyon szigorú, konjunktív feltételekhez köti a tanú különösen védetté nyilvánítását.

– A tanú vallomása kiemelkedő súlyú ügy lényeges körülményeire vonatkozzék.

Mivel a törvény nem határozza meg a kiemelkedő súlyú ügyek körét, így mindig a konkrét ügy körülményeinek alapos és részletes vizsgálata szükséges. A kiemelkedő súlyú ügy önmagában nem feltétlenül az adott bűncselekmény súlyosabb minősítését, vagy magasabb büntetési tételét jelenti, hanem a bűncselekmény körülményeire, indítékára, motivációjára, elkövetőjének és egyéb szereplőinek személyére utal.

Ebben a körben különös gonddal kell vizsgálni a bűncselekmények elkövetési módját, jellegét, a bűncselekmények elkövetési és jogi tárgyát. Általában megállapítható a kiemelkedő súly, ha a bűncselekmények elkövetésére nemzetközi bűnözéssel összefüggésben került sor, vagy felismerhetők a szervezett bűnözés ismérvei és az elkövetett cselekmények tárgya a terrorizmussal, zsarolással, prostitúcióval, pedofiliával, pornográfiával, pénzmosással, kábítószer- vagy fegyverkereskedelemmel, illetve az ezekkel összefüggésben elkövetett élet és testi épség elleni bűncselekményekkel kapcsolatos.

Szükséges továbbá, hogy a vallomás az ügy lényeges körülményeire vonatkozzék. Az ügy lényeges körülményeit anyagi és eljárásjogi szempontból egyaránt vizsgálni kell. Ennek megfelelően ilyennek tekinthető mindaz, ami a cselekmény jogi megítélésével, a büntetőjogi felelősséggel kapcsolatos, illetve ami a bűnösség szempontjából releváns, továbbá mindaz a tény vagy körülmény, amely a bűncselekmény és az elkövető személyének bizonyításához nélkülözhetetlen. Mindezek vizsgálata igen körültekintő és beható mérlegelést igényel, mivel a tanú különösen védetté nyilvánítására még a kihallgatása előtt kerül sor. Ugyanakkor a lényeges körülmény megítélésénél már elegendő a valószínűség szintjét elérő, megalapozott feltételezés.

– A tanú vallomásától várható bizonyíték mással nem pótolható

A szöveg olvasásakor rögtön feltűnhet, hogy a törvény megfogalmazása nem megfelelő pontosságú és bizonyos értelemben félreérthető. A tanú vallomása ugyanis bizonyítási eszköz, a bizonyíték pedig a vallomásból származó adat, tény, körülmény. Ebből következően nyilvánvaló, hogy nem a bizonyíték pótlásáról van szó, hanem a

²⁶ Varga Zoltán: i.m. 271. o.

vallomás olyan bizonyítási eszközzel való helyettesítéséről, amelyből ugyanazon bizonyíték beszerezhető. Pótolhatóság esetén, így a hatóság nem a tanú különösen védetté nyilvánítását, hanem a tanúkenti kihallgatását mellőzi. Abban az esetben ugyanis, ha a tanú vallomásában szereplő bizonyíték tárgyi vagy okirati bizonyítási eszközzel, szakvéleménnyel bizonyítható, úgy a tanú kihallgatása, ezzel együtt védetté nyilvánítása mellőzhető.

A pótolhatóság szempontjából egy másik tanú vallomásáról nem lehet szó, hiszen ebben az esetben, bár mellőzhető az egyik tanú különösen védetté nyilvánítása, a másik tanút ez okból kellene esetleg különösen védetté minősíteni.

Előfordulhat azonban olyan eset is, amikor ugyanarra a tényre, adatra vagy körülményre két tanú is rendelkezésre áll, ám az egyik esetében a különösen védetté nyilvánítás feltételei nem állnak fenn, mert személye, tartózkodási helye a gyanúsított és a védő előtt már ismert. Ebben az esetben a célszerűségi szempontok azt diktálják, hogy a hatóság ez utóbbi tanút hallgassa meg és védelméről egyéb módon - például Be. 98. §-ai szerint - gondoskodjék. Ismertsége miatt ugyanis egyébként is fenyegetésnek, illetve megfélemlítésnek van kitéve akkor is, ha erre tekintettel kihallgatását több mégis mellőznék.

További kérdést vet fel, hogy a tanú vallomása mennyiben pótolható a terhelt vallomásával. Az tény, hogy a terhelt vallomása ugyanolyan bizonyítási eszköz, mint a tanúvallomás, ám a 118. § (2) bekezdése a terhelt beismerése esetén is kötelezően előírja az egyéb bizonyítékok beszerzését. Mellőzni lehet azonban a különösen védetté nyilvánítandó tanú bevonását az eljárásba, ha a tanútól várható bizonyíték a terhelt beismerő vallomásával pótolható.

A terhelt beismerése ugyanis önmagában még nem zárja ki az ügyben szereplő tanú megfenyegetésének vagy megfélemlítésének lehetőségét, mivel a büntetőeljárás kimenetelének negatív befolyásolása nem feltétlenül és nem kizárólag a terhelt érdekében állhat, hanem más személy is szóba jöhet. (például: terhelt-társ, hozzátartozó)

—A tanú személye, tartózkodási helye, valamint az, hogy az ügyész, a nyomozó hatóság tanúként kívánja kihallgatni a terhelt és a védő előtt nem ismert.

A személy és tartózkodási hely ismerete esetén a különösen védetté nyilvánítás értelmét veszítené. A jogintézmény célja ugyanis éppen az, hogy a kihallgatandó tanú beazonosíthatatlan és megközelíthetetlen legyen, kizárva ezzel a fenyegetés és a megfélemlítés lehetőségét. A személy ismerete lehet közvetlen, de lehet közvetett, név, álnév, becenév, gúnynév ismeretén alapuló is. A tartózkodási hely szempontjából közzömbös, hogy az ismeret az állandó vagy az ideiglenes lakcímre, esetleg az átmeneti tartózkodási helyre vonatkozik.

A „rég” törvény megfogalmazása joggal volt kritizálható, mert a „vagy” kötőszó alkalmazása félrevezető módon vaglyagos feltétel látszatát keltette, holott a személy vagy tartózkodási hely ismerete, valamint a tanúkenti kihallgatás lehetőségének tudata konjunktív feltétel. Valamely személy ismerete önmagában ugyanis nem jelent potenciális veszélyhelyzetet, amennyiben az nem kapcsolódik össze annak tudatával, hogy az érintett személyt tanúként kívánják kihallgatni.

A hatóság nincs könnyű helyzetben ennek a feltételnek a vizsgálatánál és fennállásuk megítélésénél, mert nehezen ellenőrizhető, hogy az általa kihallgatott tanút ismeri-e a védő vagy a terhelt, hiszen nyilvánvaló, hogy ilyen direkt kérdésfeltevésre nem kerülhet sor, így erről legfeljebb a tanú adhat felvilágosítást.

—A tanú személyének felfedése esetén a tanú vagy hozzátartozója élete, testi épisége vagy személyes szabadsága súlyos fenyegetésnek lenne kitéve.

Ez a feltétel annak mérlegelését jelenti, hogy a tanú ismertté válása milyen potenciális veszélyt jelentene a tanúra, illetve hozzátartozóira.

A tanú személyének felfedése a tanú nyilvános szereplését jelenti, amely kizárólag személyi megismerését és nem feltétlenül a személyi adatok nyilvánosságra kerülését jelenti.

A törvényi szabályozás tágítja a különösen védetté nyilvánítás lehetőségét, mivel a fenyegetettségénél már számításba veszi a hozzátartozók körét. A hozzátartozó meghatározásánál a Btk. 137. § 6. pontja irányadó, amely szerint hozzátartozó: az egyenesági rokon és ennek házastársa, az örökbefogadó és a nevelőszülő, az örökbefogadott és nevelt gyermek, a testvér, a házastárs, az élettárs és a jegyes, a házastárs egyenesági rokona és testvére, valamint a testvér házastársa.

A fenyegetés fogalmát a Btk. 138. §-a határozza meg, amely szerint eltérő rendelkezés hiányában a fenyegetés súlyos hátrány kilátásba helyezése, amely alkalmas arra, hogy a megfenyegetettben komoly félelmet keltsen.

A d.) pont értelmezésekor a fenyegetés objektív ismérve, a súlyos hátrány kilátásba helyezése mellett meghatározó jelentősége van a fenyegetés szubjektív elemeinek, ugyanis nem közömbös, hogy a súlyos fenyegetés az adott tanú esetében milyen hatás kiváltására alkalmas.

Ugyanakkor a súlyos fenyegetésnek a különösen védetté nyilvánítás szempontjából értelemszerűen nem kell bekövetkeznie, mert ha már bekövetkezik, akkor nyilvánvaló, hogy a tanú személye is valamilyen formában ismertté vált. Ez pedig azt jelenti, hogy nem állnak fenn a különösen védetté nyilvánítás feltételei.²⁷

A törvény megfogalmazásából egyértelműen következik, hogy a négy konjunktív feltétel fennállása esetén is a különösen védetté nyilvánítás csupán lehetőség és nem közens előírás. Mindig az adott ügy és annak személyi köre fogja meghatározni azt, hogy a hatóság él-e a különösen védetté nyilvánítás lehetőségével.

2. A különösen védett tanú „státuszával járó kiváltságok”

1. Az „anonim tanút” a nyomozási bíró hallgatja ki a nyomozati szakban és a bírósági szakban egyaránt. (h. 207. § /3/)

A nyomozási bíró az 1998. XIX. törvény új jogintézménye, amely ellátja a nyomozati szakaszban a nyomozáshoz kapcsolódó bizonyos tevékenységeket. Független az ügyészségtől, ugyanakkor az egységes bírói szervezet részét képezi.

²⁷ Varga Zoltán: i.m. p. 272-273.

A bizonyítási cselekmény teljesítésének nyomozati bíró feladatkörébe utalását a tárgyaláson meg nem jelenő különösen védett tanú esetében a tisztességes eljárás követelménye indokolja. A törvény ennek az intézménynek a bevezetésével felel meg az Európa Tanács Ajánlásának, amelynek melléklete tartalmazza az ún. igazoló eljárás követelményét. Ennek lényege, hogy az ítélelbírótól elkülönülő szervnek kell igazolni a tanút feltüntetett érdemlőségét.

2. A különösen védett tanú kihallgatásánál csak a nyomozási bíró, a jegyzőkönyvvezető, a tolmács, az ügyész és a tanú érdekében eljáró ügyvéd lehet jelen. [r. 379/E. §, h. 213. § (2)]

3. Az ülésről készült jegyzőkönyvről kivonatot kell készíteni, amely a jelenlévők közül csak a nyomozási bíró és az ügyész nevét, a tanú különösen védetté nyilvánításának tényét és a tanú vallomását tartalmazza. A nyomozási bíró gondoskodik arról, hogy a különösen védett tanú személyére és tartózkodási helyére a valamásról készült jegyzőkönyvi kivonat alapján ne lehessen következtetni. A jegyzőkönyvi kivonatot az ügyész részére át kell adni. Az ügyész gondoskodik a kivonatok a vádirat benyújtásáig történő elkülönített, zárt kezeléséről. A jegyzőkönyvi kivonatot a vádirat benyújtásáig az ügyészen kívül a nyomozó hatóság ismerheti meg. [r. 379/E. §, h. 213. § (2)]

4. A tanács elnöke a vádirat kézbesítésével egyidejűleg közli a vádlottal és a védővel, ha az ügyész különösen védett tanú vallomását kívánja bizonyítási eszközként felhasználni.

A vádlott és a védő ekkor értesül először arról, hogy az ügyben különösen védett tanú is szerepel, ezért figyelmeztetni kell őket arra, hogy a tanú vallomását tartalmazó jegyzőkönyvet megtekinthetik és a tanúhoz kérdés feltevését indítványozhatják. [263. § (3)]

A törvény indoklása szerint az indítvány nem köti a bíróságot, a több bizonyítási indítványhoz hasonlóan ennek elrendeléséről szabadon dönt. Ez az eset a védői jog indokolatlan korlátozását jelentené, hiszen könnyen előfordulhatna, hogy nincs ténylegesen feltett kérdés a védelem részéről.

Így vitatható az indoklás ezen megállapítása, ugyanis a vádlottnak és a védőnek a büntetőeljárás szabályai szerint mindenkor joga van a kihallgatott tanúhoz kérdéseket feltenni. Ebből következően a tanács elnökének a kérdéseket továbbítani kell a nyomozati bírónak. Az írásban benyújtott kérdések feltevését kizárólag abban az esetben utasíthatja el a tanács elnöke, amennyiben az a Be. 290. § (3) és (4) bekezdése szerint a tárgyaláson megtiltható lenne akár a kérdés feltevése, akár a tanú részéről a válasz megadása.

A kérdések közvetlenül nem irányulhatnak a különösen védett tanú személyének és tartózkodási helyének felfedezésére. [263. § (3)] A törvény megfogalmazásával ellentétben a kérdések még közvetett formában sem irányulhatnak olyan adatokra, amelyek a tanú beazonosítását lehetővé tennék.

1. A különösen védett tanú a tárgyalásra nem idézhető. [h. 280. § (2)]

Erre tulajdonképpen nincs is lehetőség, mivel az ítélező bíróság

2. Tárgyaláson nem hallgatható ki. [r. 201. § (3), h. 294. §]

Ez az előzőnek az eljárásjogi következménye, ilyenkor a különösen védett tanúnak kizárólag a nyomozási bíró előtt tett vallomása kerül felolvasásra.

3. Vallomástételre nem idézéssel kötelezik, hanem kölcsönös egyeztetés útján jelölik ki nyilatkozattételének időpontját.

4. Különösen védett tanú kihallgatásáról szóló iratot kézbesítő útján kell megküldeni. Ezt az érintett kérdések fokozottan bizalmas jellege teszi szükségessé.

3. A fegyverek egyenlősége, avagy a védelem jogainak biztosítása a különösen védett tanú igénybevétele során

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R 97 (13.) sz. ajánlásával összefüggésben a vádlott és a védő lehetőséget kap arra, hogy a különösen védett tanút azonosíthassák. Ennek megfelelően a törvény úgy rendelkezik, hogy a „vádirat kézbesítésével egyidejűleg a tanács elnöke arról is tájékoztatja a vádlottat és a védőt, hogy a tanú különösen védetté nyilvánításának megszüntetését indítványozhatják.” [263. § (3)]

Ha a vádlott vagy a védő a különösen védett tanút megnevezi vagy a személyét más, kétséget kizáró módon azonosítja, a bíróság a különösen védetté nyilvánítást megszünteti. Nyilvánvaló, hogy az erre irányuló törekvés mind a vádlottnak, mind a védőnek érdekében áll, hiszen a tanú személyes tárgyalási jelenléte olyan lehetőséget teremt a tanú közvetlen kikérdezésére vagy adott esetben szavahihetőségének megkérdőjelezésére, amelyre a különösen védetté nyilvánítás fennállása esetében nem lenne lehetősége. A törvény nem határozza meg, hogy a vádlott és a védő hányszor próbálkozhat a különösen védett tanú megnevezésével. A gyakorlat fogja eldönteni, hogy a bíróság milyen formában és hány alkalommal ad lehetőséget a beazonosításra. Az azonban nyilvánvaló, hogy a különösen védetté nyilvánítás megszüntetésére csak akkor kerülhet sor, ha az eljárás során a vádlott, a védő, vagy mindketten teljes határozottsággal és egyértelműen jelölik meg a tanút. Nem szünteti meg a bíróság a különösen védetté nyilvánítást abban az esetben, ha taktikai okokból a védelem többször, vagylagosan több névvel is próbálkozik és a felsorolt névsorban adott esetben szerepel a védett tanú megnevezése.

A nyomozási bírónak a különösen védett tanú kihallgatása során nem szabad megelégedni a tanú vallomásának jegyzőkönyvbe történő rögzítésével és annak tisztázásával, hogy a tanú az általa elmondottokról miként szerzett tudomást, hanem ezen túlmenően a nyomozás adataival összevetve ellenőriznie kell, hogy a tanú vallomása mennyire hitelt érdemlő. „Ellenőriznie kell a tanú szavahihetőségét, tudomásának megbízható voltát, és azokat a körülményeket, amelyek vallomása hitelt érdemlőségét befolyásolhatják.” [213. § (2)] A nyomozási bírónak a bizonyosság szintjére kell emelnie, hogy a tanú vallomása hihető-e és az eljárás egyéb adataival összhangban áll-e.

Lehetőség van arra, hogy a vádirat benyújtása után a különösen védett tanút ismételt kihallgatását rendeljék el. A tanács elnöke rendeli el és ennek során összefoglalja azokat a kérdéseket, amelyeket a nyomozási bírónak fel kell tennie.

3. 4. A felismerésre bemutatással kapcsolatos tanúvédelmi lehetőségek

„Ha a tanú védelme szükségessé teszi a felismerésre bemutatást úgy kell elvégezni, hogy a felismerésre bemutatott a tanút ne ismerhesse fel, illetőleg ne észlelhesse.” [r. 86. § (4), h. 122. § (5)]

A nyomozás során megkülönböztetett jelentősége lehet a gyanúsított felismerésének történő azonosításának, melynek súlyával a felismerő tanú is tisztában van. Abban az esetben, ha a felismerésre bemutatás nyíltan történik, a felismerő tanú személyes biztonságához fűződő érdekeit szem előtt tartva nem biztos, hogy vállalja az azonosítást, illetve a felismerés nyomasztó terhét. Nem hagyható figyelmen kívül ugyanis, hogy a felismerés ellenére sem feltétlenül eredményes a bizonyítási eljárás és a gyanúsított bűnös mikor szabadlábra kerülhet. Ennek megfelelően a felismerésre bemutatást technikailag úgy kell lebonyolítani, hogy a tanú ne legyen felismerhető, illetve ne legyen észlelhető. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy a gyanúsított tudja ugyan, hogy felismerésre bemutatás történik, mivel egyrészt erre kioktatták, másrészt indifferens személyek társaságában, számot tartva a kezében a sorrendet többször megváltoztatják, amiből tudnia kell, hogy milyen eljárási cselekmény zajlik. Ilyen körülmények között a felismerő tanú olyan helyiségben kell elkülöníteni, amelyből ő láthatja ugyan a felismerendő személyt, de őt nem észlelik. A jegyzőkönyvben feltétlenül rögzíteni kell a felismerésre bemutatás ezen módját.

Ettől eltér és kevesebb problémát jelent, ha a nyomozóhatóság fényképtablót használ, vagy olyan szituációt teremt, hogy a gyanúsított nem is szerez tudomást arról, hogy felismerésre bemutatáson vesz részt. A Be. 122. § (5) bekezdésének második mondatában értelmében abban az esetben, ha a „tanú személyi adatainak zártan kezelését rendelték el, erről a felismerésre bemutatásnál is gondoskodni kell.” A felismerésre bemutatásról készített jegyzőkönyvben ezért a tanú személyi adatait, illetve, ha nevének zártan kezelését rendelték el, a nevét sem lehet feltüntetni.

3. 5. Személyes védelem

„Különösen indokolt esetben az eljárást folytató bíróság tanácsának elnöke, ügyész, illetőleg nyomozó hatóság kezdeményezheti, hogy a terhelt, a védő, a sértett, az egyéb érdekelt, a sértett és az egyéb érdekelt képviselője továbbá a tanú, a szakértő, a szakértő tanácsadó, a tolmács, a hatósági tanú, illetve a felsoroltak valamelyikére tekintettel más személy a külön jogszabályban meghatározott védelemben részesüljön.” [r. 120/A. §, h. 98. § (1)]

Erről bővebben a későbbiekben lesz szó.

3. 6. A vádlott távollétében történő kihallgatás

Lehetőség van arra, hogy a tanács elnöke a tárgyalásról a vallomástétel tartamára el távolítsa azt a vádlottat, akinek jelenléte a tanút a vallomásában zavarná. [r. 201. § (2), h. 292. § (2)]

A tanú a büntetőeljárás nyomozati, de főként tárgyalási szakában számos olyan körülménnyel kerülhet szembe, amely a vallomásának megtételében akadályozza, zavarja. Míg a tanú a nyomozás során gyakorlatilag befolyásoló jelenségek nélkül, a gyanúsított távollétében mondhatja jegyzőkönyvbe vallomását, melynek során csupán a nyomozóval, illetve a vizsgáló tiszttel kerül kapcsolatba, addig a tárgyaláson egészen más körülményekkel kell szembenéznie. A gyakorlati tapasztalatok arra mutatnak rá, hogy a tárgyalóteremben lévő vádlott, esetleg hozzátartozóinak jelenléte a tanút tárgyilagos vallomásának megtételében nagymértékben gátolja. A vádlott esetleg súlyosan terhelő vallomását sokkal árnyaltabb formában fogalmazza meg, mint tette azt a nyugodtabb körülményű nyomozati szakban.

Számos esetben előfordul, hogy a tanú már a tárgyalást megelőzően bejelenti, hogy a vádlott távollétében kívánna vallomást tenni, mert a sérelmére elkövetett bűncselekmény felidézése során már a vádlott látványa is megrázó emléket idézne benne.

Ez a tanúvédelmi lehetőség nem kizárólag a tanút érintő vádlott általi közvetlen zavarásra vonatkozhat, hanem közvetett - például más személy(ek) igénybevételével kifejtett - magatartásokra is.

Az kétségtelen, hogy ez esetben csorbát szenved a vádlott kérdezési joga, viszont védelme mindvégig jelen lehet, kérdéseket intézhet a tanúhoz. A tanú kihallgatását követően a bíróság a vádlott jelenlétében ismerteti a tanú vallomásáról készült jegyzőkönyvet, amelyre a vádlott észrevételeket tehet.

Ezen tanúvédelmi intézmény tehát megfelel mind az alkotmányos, mind a büntetőeljárás jogi követelményeknek, mivel a terhelt ebben az esetben is gyakorolhatja védekezési és kérdezési jogát védőjén keresztül.

3. 7. Értesítés mellőzése

„A vádlott, a védő és a sértett értesítését mellőzni kell, ha megjelenésük következtében a tanú zártan kezelt adatai a felsoroltak előtt ismertté válnának.” [r. 206. § (2), h. 304. § (5)]

A tanú védelme érdekében a törvény az értesítési kötelezettség alól két kivételt enged. Az egyik, ha a tanú személyi adatait és nevét a Be. 96. § (1) bekezdése szerint zártan kezelték a nyomozás során, és a tárgyaláson kívül történő bizonyítás felvétel során a tanú meghallgatására kerülne sor, netán esetleg a lakóhelyén vagy tartózkodási helyén lenne szükséges a bizonyítási eljárás lefolytatása. Ilyen esetben értelemeszerűen a vádlott és a védő, valamint a sértett értesítését mellőzni kell. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy a vádlottat, védőt és a sértettet még a bizonyítás felvételének tényéről sem kell értesíteni, ennek megtörténtéről és eredményéről csupán a tárgyalás keretei között fog értesülni.

Nem vonatkozik ez a tilalom értelemeszerűen az ügyészre, ugyanis az ügyész ugyanúgy jogosult a tanú személyi adatainak a megismerésére, mint a bíróság.

A másik kivétel, amikor a vádlott és a védő értesítését mellőzni lehet, ha a bíróság 14. életévét be nem töltött tanút kíván meghallgatni a bizonyítás kiegészítése keretében.

A Be. 207. § (4) bekezdése szerint a nyomozási bíró a vádirat benyújtása előtt az ügyész indítványára kihallgatja azt a 14. életévét be nem töltő tanút, akiről feltehető, hogy a tárgyaláson történő kihallgatása életkorára figyelemmel esetleg károsan befolyásolná. Az ilyen tanú a Be. 280. § (1) bekezdése szerint a tárgyalásra nem is idézhető meg, kizárólag abban az esetben, ha a kihallgatás és a tárgyalás közötti időben időközben a 14. életévét betöltötte. Ha a bizonyítás felvétele során 14. életévét be nem töltött tanú kihallgatására kerülne sor, úgy a bíróság ugyancsak mellőzheti a vádlott és védő értesítését.

Amennyiben a bizonyítás kiegészítése keretében olyan eljárási cselekményt kellene foganatosítani, amelyen különösen védett tanú jelenléte szükséges, úgy a bíróság a nyomozási bíró megkeresésével foganatosíthatja a bizonyítás kiegészítését.

Ebben az esetben sem megkeresett bírósággal, sem kiküldött bíró révén nem folytatható le a bizonyítás felvétele.

Nagyon lényeges, hogy az értesítés mellőzéséhez nem elég a bíróság feltételezése, hanem konkrét adatoknak kell bizonyítania a tanú személyi adatainak esetleges nyilvánosságra kerülését.

Új tanúvédelmi lehetőségek

3. 8. Meghatalmazott ügyvéd (80. §)

Az „új büntetőeljárás törvény” lehetőséget biztosít arra, hogy a tanú érdekében meghatalmazott ügyvéd járjon el, ha a tanú ezt szükségesnek tartja annak érdekében, hogy jogairól és kötelezettségeiről folyamatosan felvilágosítást kapjon, illetve, hogy a vallomás megtételének vagy megtagadásának célszerűsége szempontjából eligazítást adjon. Az ügyvéd ezt meghaladóan más tevékenységet nem végezhet, így a tanú vallomását nem befolyásolhatja. A tanú érdekében eljáró ügyvéd a kihallgatást követően megtekintheti a tanú kihallgatásáról készült jegyzőkönyvet és azzal kapcsolatosan észrevételeket tehet. A hatóságok nem mellőzhetik az ügyvéd idézését azokra az eljárási cselekményekre, amelyekben a tanú érintett. Nyilvánvaló, hogy a tanú nem kérheti a bíróságtól vagy a hatóságtól, hogy számára ügyvédet rendeljen ki.

A tanút erről a jogáról, illetve a törvényes lehetőségéről már az idézésben előzetesen tájékoztatni kell. Amennyiben a tanú kioktatása az idézésben megtörtént, nem tagadhatja meg a vallomástételt arra hivatkozással, hogy szükségesnek tartaná ügyvéd közreműködését kihallgatása során.

A Be. kizárási szabálya szerint [45. § (2)] a tanú érdekében eljáró ügyvéd nem lehet ugyanazon büntetőeljárásban védő.

Lényeges megjegyezni, hogy ez az eljárás azonban nem mentesíti a hatóságot az alól, hogy az ügyben részt vevő tanút jogairól és kötelezettségeiről az eljárás során folyamatosan tájékoztassa, illetve kioktassa.

3. 9. *A tanú kihallgatásának kép-és hangfelvételével való rögzítése*
 „A nyomozási bíró - indítványra - elrendelheti a tanú kihallgatásának kép-és hangfelvételével, illetve egyéb berendezéssel történő rögzítését. A felvételtől készült másolaton a tanú személyazonosságának megállapítására alkalmas egyedi tulajdonságai (pl. arckép, hang) technikai úton torzíthatók.” [213. § (4)]

3. 10. *Tárgyalás tartása zártcélú távközlő hálózat útján*

A zártcélú távközlő hálózat útján tartott tárgyalással kapcsolatos eljárási szabályokat a 2002. I. törvény vezette be. Jogpolitikai indoka elsődlegesen a tanúvédelem (áldozatvédelem) előtérbe kerülése, de jelentős szerepe volt a nemzetközi szabályozás alakulásának, valamint az eljárás gyorsabb, biztonságosabb lebonyolításához fűződő érdeknek. Az eljárási törvény módosításához fűzött miniszteri indoklás szerint a tanúk megfélemlítéséről és a védelem jogáról szóló ajánlás (Európa Tanács 1997. R (97) 13. sz) általánosságban rögzíti, hogy a tanúknak olyan alternatív lehetőségeket kell biztosítani a vallomástételre, amelyek megkímélik őket a vádlottal való szemtől szembeni találkozástól. Erre tekintettel az ajánlás elfogadhatónak tartja azt a megoldást is, hogy a tanú külön helyiségben teszi meg vallomását. A törvény 244/A-D. §-i rendelkeznek az érintett jogintézményről. Tekintettel arra, hogy a tanúvédelem eszközeit igyekszem bemutatni, így csupán az idevágó rendelkezéseket emelem ki. (ti. sor kerülhet a vádlott érdekében is zárláncú távközlő hálózat alkalmazására)

Elrendelése:

- a tanács elnökének jogköre
- indítványra/hivatalból
- alakszerű, indokolt határozattal (pervezető jellegű, így külön fellebbezés nincs)

A tanút érintő esetkörei:

a tanúvédelem indokolja

- életkor: tizenegyedik életévét be nem töltött tanú
- jogszabályban meghatározott cselekmények sértettjei: 1. élet, testi épség és az egészség elleni bűncselekmények, 2. a házasság, a család, az ifjúság és nemi erkölcs ellen bűncselekmények, 3. más, személy elleni erőszakos bűncselekmény
- a tanú, aki külön jogszabályban meghatározott tanúvédelmi programban vesz részt, vagy védelme ezt indokoltá teszi

A kihallgatás szabályai:

- a kihallgatandó tanú elkülönített helyiségben való elhelyezése
- a tanú kihallgatásán nem lehet jelen a vádlott védője
- az elkülönített helyiségben az annak helye szerinti illetékes bíróság bírójának kell jelen lennie
- a tárgyalás helyszínén történt számbavételt követően a kihallgatás helyszínén lévő bíró köteles megállapítani a jelen lévők személyazonosságát, továbbá igazolja, hogy a helyiségben csak az arra jogosultak tartózkodnak

- a kihallgatás megkezdésekor a tanács elnöke tájékoztatja a zártcélú távközlő hálózat útján kihallgatott tanút kihallgatásának ezen formájáról
- a tanú védelmét szolgálja az a lehetőség, hogy személyazonosságának megállapítására alkalmas egyedi tulajdonságai a közvetítés során technikai úton torzíthatók
- Garanciális szabályok: (tekintettel a közvetlenség elvének sérelmére)
- eljárési jogok gyakorlásának biztosítása: kérdezési, észrevételezési, indítványtételi jog
- mind a tárgyalás helyszínén lévők, mind a kihallgatás helyiségében tartózkodók részére biztosítani kell annak lehetőségét, hogy az eljárást figyelemmel kísérjék
- biztosítani kell, hogy a tárgyaláson tartózkodók láthassák a kihallgatási helyiségben tartózkodó valamennyi személyt
- két helyszínen rögzített jegyzőkönyv, valamint kép-és hangfelvétel elkészítése (ellenőrizhető legyen az eljárás szabályok betartása)
- Gyermekkorú tanúk kihallgatására vonatkozó speciális rendelkezések:
- kizárólag a tanács elnöke intézhet kérdést a tanúhoz (a többi kérdésre jogosult csak kérdések feltevést indíthat)
- közvetítő készüléken csak a tanács elnökét láthatja és hallhatja

B.) Speciális alanyokra vonatkozó rendelkezések

3. 11. A kiskorúak sajátos védelme

- a.) „A tizennegyedik életévét meg nem haladott személyt csak akkor lehet tanúként kihallgatni, ha vallomásától várható bizonyíték mással nem pótolható. A kihallgatása esetén a hamis tanúzás következményeire való figyelmeztetést mellőzni kell.” (ez utóbbi fordulatot csak az új törvény tartalmazza) [r. 63. § (3), h. 86. § (1)]
- Az eljárás törvény gyermek esetén a tanúskodás feltételeként határozza meg, hogy a vallomás más bizonyítási eszközzel nem pótolható. Így a gyermekkorú személy tanúkénti kihallgatása mint kivétel jelenik meg, amelynek magyarázata a gyermek életkori sajátosságaiban keresendő. Ennek megfelelően kíván a törvény egyensúlyt teremteni a bizonyítási eszköz megszerzése és a gyermek súlyos pszichés megterhelésével járó nagyobb kár között. Ily módon lehetőség van a gyermekkorú tanú kihallgatásának pótlására közvetett bizonyítási eszközökkel, például pszichológus szakértő meghallgatása a tekintetben, hogy a gyermek milyen információkat nyújtott a vizsgálat során. A pszichológust ilyenkor a bíróság tanúként (és nem szakértőként) hallgatja meg. A gyermek figyelmét tanúkénti meghallgatásakor az igazmondás jelentőségére kell felhívni és nem a hamis tanúzás következményeire figyelmeztetni.
- Összegezve megállapíthatjuk, hogy a büntetőeljárás törvényünk szabályozása abba az irányba mutat, hogy a gyermekkorú tanúkénti kihallgatására csak végső, indokolt esetben kerüljön sor. Abban az esetben pedig, ha ez elkerülhetetlennek látszik, kiemelt

figyelemmel és körültekintéssel kell eljárni annak érdekében, hogy a gyermek minél kevesebbet észleljen a vallomáshoz fűződő következmények rá nehezedő súlyából.

b.) „A tizennegyedik életévét be nem töltött személyt akkor lehet szembesíteni, ha a szembesítés a kiskorúban nem kelt félelmet.” [h. 124. § (3)]

Nemcsak a vallomás megtétele, hanem a szembesítés is rendkívül súlyos pszichés megterhelést, traumát, tehát aránytalanul nagyobb kárt okozhat, mint a vallomás, illetve a szembesítés mellőzése. A hatóságnak — mielőtt elrendelné a gyermekkorú tanú szembesítését — előzetesen meg kell győződnie a 14. év alatti személy pszichés adottságairól. Ha igény mutatkozik rá akár pszichológus szakértő is igénybe vehető, hogy a szembesítés milyen következményekkel járhat. A vallomástételhez hasonlóan erre is csak kivételesen kerülhet sor.

c.) „Tizennegyedik életévét be nem töltött tanú kihallgatásánál a tanú törvényes képviselője és gondozója is jelen lehet.” [r. 63. § (4), h. 213. § (3)]

d.) „A vádlott és a védő értesítését mellőzni lehet a tizennegyedik életévét be nem töltött tanú kihallgatására vonatkozó bizonyítás felvételéről.” [h. 304. § (5)]

A törvény a gyermekkorú kímélete érdekében lehetővé teszi, hogy kihallgatására ne a tárgyalás nagy nyilvánossága előtt kerüljön sor, hanem azt megelőzően a nyomozási bíró külön eljárás szabályok szerint hallgassa meg. „A nyomozási bíró a vádirat benyújtása előtt az ügyész indítványára kihallgatja a tizennegyedik életévét be nem töltött tanút, ha megalapozottan feltehető, hogy a tárgyaláson történő kihallgatása a fejlődését károsan befolyásolná.” [h. 207. § (4)]

A bizonyítási cselekmény teljesítésének nyomozati bíró feladatkörébe utalását a gyermekkorú kímélete indokolja.

A nyilvánosság kizárása a kiskorú védelme érdekében. [h. 237. § (3) b. pont]

Zártláncú távközlő hálózat alkalmazása. [h. 244/A. § (2) b. pont]

„Ha a tanú a tizennegyedik életévét nem töltötte be, és a nyomozás során a bíróság kihallgatta [207. § (4)], a tárgyalásra nem idézhető. Ha az ilyen tanú a tárgyalás időpontjában a tizennegyedik életévét betöltötte, a tárgyalásra különösen indokolt esetben idézhető.” [h. 280. § (1)]

„Ha a tanú kihallgatására a 207. § (4) bek. alapján került sor, a tanú csak akkor hallgatható ki, ha a tárgyalás időpontjában tizennegyedik életévét betöltötte, és tárgyaláson történő kihallgatása különösen indokolt.” (h. 294. §)

A korábban nyomozati bíró által kihallgatott személy tárgyalási szakban történő kihallgatása tehát kettős feltételhez kötött: a tanú a tárgyalás időpontjában betöltötte a tizennegyedik életévét, és kihallgatása különösen indokolt. Ilyennek tekinthető, ha a tanú kifejezetten az ügy eldöntéséhez elengedhetetlenül szükséges olyan adatok birtokában van, amely más tanú kihallgatásával, vagy egyéb módon nem szerezhető be.

3. 12. A sorkatonai speciális védelme

„A hadköteles katonai szolgálatot töltő tanú különösen indokolt esetben kérheti más szolgálati helyre történő vezénylését, vagy áthelyezését.” [r. 338/A. §, h. 478. § (1)]

Az 1998. évi LXXXVIII. törvény 48. §-a iktatta be 1999. március 1-jei hatállyal az akkori hatályos Be. XV. Fejezet rendszerébe.

A jogalkotó figyelemmel volt arra, hogy a tanúvédelmi szabályok a katonai büntetőeljárásban is szerepet kaphatnak. A katonai életviszonyok sajátos volta - elsősorban a zárt életvitel és a szigorú alá- fölérendeltség - miatt szükséges a sorkatonai szolgálatát töltő fokozott védelme. Egyes ügyek megoldására az általános rendelkezések nem alkalmasak, ezért volt szükség olyan rendelkezések bevezetésére, amely a sorkatonai szolgálatot töltő tanú megfélemlítését és befolyásolását kiküszöbölheti. Bizonyos katonai, elsősorban előjárói bűncselekmények, vagy például a szolgálati visszaélés alapos gyanúja esetén gyakran felmerül az az igény, hogy tekintettel a szabadon levő elkövetőre, indokolt lenne az ügyben tanúként kihallgatandó sértett elhelyezése az adott katonai alakulattól. Különösen indokolt esetnek minősül, ha a tanút az általa ismert tény miatt vagy akár egyéb okból az elkövető vagy más megfenyegette a megtett tanúvallomás miatt, vagy az ilyen cselekmény reális veszélye fennáll. A tanú a katonai ügyésztől kérheti, hogy szolgálati helyéről ideiglenesen (vezénylés) vagy véglegesen (áthelyezés) emeljék ki. Erre csak a tanú kifejezett kérelmére kerülhet sor, és szigorúan csak akkor, ha ezt védelme szükségessé teszi. A kérelem elbírálásánál figyelemmel kell lenni a kérelemben foglaltak jogosságán túl az eset összes körülményeire, a kérelmező sorkatonai szolgálati idejéből hátralevő időre, illetve arra, hogy nem állnak-e fenn a tanú különösen védetté nyilvánításának feltételei. A katonai ügyész elutasító határozata ellen a kérelmet benyújtó sorkatonai panasszal élhet.

Ennek a speciális rendelkezésnek a jelentősége azzal magyarázható, hogy a sorkatonai szolgálatot töltő tanú olyan speciális körülmények között él, hogy e zárt rendszerben rendkívül nehezen tudná magát függetleníteni tanúi mivoltától, illetve adott esetben a vele egy alakulatnál szolgálatot teljesítő eljárás alá vont személytől és sokkal több fenyegetés, atrocitás érheti, mint a civil életben.

C.) Nem kifejezetten tanúvédelmi szabályok, de erre a célra is szolgálhatnak a következők:

3. 13. Nyilvánosság kizárása

„A bíróság hivatalból vagy az ügyész, a vádlott, a védő, a sértett, illetőleg a tanú indítványára a nyilvánosságot az egész tárgyalásról vagy annak egy részéről indokolt határozatával kizárhatja

— erkölcsi okból

— kiskorú védelme érdekében

— az eljárásban részt vevő személyek vagy a tanú védelme érdekében

— államtitok vagy szolgálati titok megőrzése végett.” [r. 11. § (2), h. 237. § (3)]

A hatályos törvény - szakítva a korábbi eljárási törvény gyakorlatával — a hivatalból való döntés megtartása mellett indítványtételre nyújt módot többek között a tanúnak is.

A nyilvánosság kizárásának eseteit a törvény az Emberi Jogok Európai Egyezménye 6. Cikkével összhangban állapítja meg. Korábban csupán erkölcsi okra való hivatkozással lehetett a nyilvánosság kizárását elrendelni. A 2002. I. törvény a tanúvédelem kívánalmának megfelelően oly módon módosította az eljárási törvény ide vonatkozó rendelkezését, hogy mellőzte a magánéletre hivatkozást, így lehetővé tette, hogy a bíróság általában a büntetőeljárásban részt vevő személy, illetve tanú védelme érdekében rendelje el a zárt tárgyalást.

3. 14. Írásbeli vallomás

Eljárási törvényünk lehetőséget enged, hogy a tanú a szóbeli kihallgatását követően vagy helyette írásban úgy tegyen vallomást, hogy azt a tanú saját kezűleg leírja és aláírja, vagy a tanúnak a más módon leírt vallomását bíró vagy közjegyző hitelesítse. [r. 64. § (4), h. 85. § (5)]

Ennek az intézménynek az eredeti rendeltetése a büntetőeljárás gyorsítása és egyszerűsítése volt (tudniillik, hogy a tanú akadályoztatása esetén is közölhesse információit a hatóságokkal), mégis a tanúvallomás olyan speciális formájának tekinthető, mely egyben tanúvédelmi eszköznek is minősíthető, amennyiben azért kerül sor az alkalmazására, mert a tanú a vádlottal való fizikai találkozástól tart. Ez a vallomástételi forma — amely tulajdonképpen átmenetet képez a tanú közvetlen meghallgatása és a vallomást rögzítő okirat között — azonban nem sértheti a közvetlenség elvét, és nem teheti lehetlenné a védelmi jogok gyakorlását sem. Ha az ily módon nyert bizonyíték más bizonyítékokkal ellentétben áll, nem mellőzhető tárgyalási kihallgatása.²⁸

3. 15. Kérdés feltevés megtiltása

A tanács elnöke megtilthatja a kérdés feltevését, illetve az arra adott feleletet, ha a kérdés a tanú befolyásolására alkalmas. [r. 188. § (3), h. 293. § (2)]

3. 16. Mentességi jog

A tanú törvényben meghatározott okokra tekintettel „megtagadhatja a tanúvallomást:

a.) a terhelt hozzátartozója,

b.) az, aki magát vagy hozzátartozóját bűncselekmény elkövetésével vádolná, az ezzel kapcsolatos kérdésben

c.) az, aki a foglalkozásánál vagy köz megbízatásánál fogva titoktartásra köteles, ha a tanúvallomással a titoktartási kötelezettségét megsértené, kivéve, ha ez alól a külön jogszabály szerint jogosult felmentette, vagy külön jogszabály szerint a bíróság,

²⁸ Emlékkönyv 2001. Fővárosi Bíróság Büntető Kollégiuma

az ügyész, illetőleg a nyomozó hatóság megkeresésére a titoktartási kötelezettség alá eső adat továbbítása a felmentésre jogosult számára kötelező.” [r. 66.§ (1), h. 82. § (1)]

3. 17. Tájékoztatási kötelezettség

„A bíróság, az ügyész és a nyomozó hatóság az eljárási cselekmény elvégzése előtt a cselekménnyel érintett személyt a jogairól tájékoztatja, és kötelezettségeire figyelmezteti.” (h. 62. §)

3. 18. Védői jelenlét korlátozása

„A védő csak az általa, illetve az általa védett gyanúsított által indítványozott tanúkihallgatáson lehet jelen.” [h. 184. § (2)]

Az új törvény tehát szűkített a korábbi szabályozáson annyiban, hogy a védő a nyomozati szakban kizárólag a védelem általa indítványozott tanú kihallgatásán lehet jelen. Ennek indoka az lehet, hogy a védő jelenléte is megfélemlítő hatással lehet a tanúra és egy harmadik személy jelenléte megnehezíti a bizalmi kapcsolat kialakítását a kihallgató és a kihallgatott között.

Az ismertetett szabályozásból kitűnően a tanúvédelem eszköztárának széles választéka áll a hatóság rendelkezésére. Azt, hogy mikor melyik kerül alkalmazásra, mindig a konkrét ügy körülményei határozzák meg. Abban az esetben viszont, ha a törvényben írt feltételek megvalósultak, a tanút védelemben kell részesíteni akaratától függetlenül is.

4. A tanú fizikai védelme (II. pillér)

4. 1. Az új jogintézmény indokai

A tanú személyi védelme jogintézményének megalkotása arra a felismerésre vezethető vissza, hogy életének vagy testi épségének, illetve személyes szabadságának biztosítását nem lehet kellő hatékonysággal garantálni a tanú különösen védetté nyilvánítása révén. A különösen védetté nyilvánítást a törvény négy szigorú konjunktív feltételhez köti, így a gyakorlatban gyakran előfordul, hogy 97. § c. pontja szerinti követelmény - azaz a tanú személye, tartózkodási helye, valamint az, hogy az ügyész, illetve a nyomozó hatóság tanúként kívánja kihallgatni — nem áll fenn, így a különösen védetté nyilvánítás intézménye nem alkalmazható.

Ebben az esetben (tehát, ha tanú védelme másképp nem oldható meg) nyújt segítséget a tanú személyi védelmének biztosítása, mint a tanúvédelmi eszközök újabb alternatívája. A „régibé”-be az 1998. évi LXXXVIII. törvény iktatta be. A törvény rendelkezése szerint „különösen indokolt esetben az eljárást folytató bíróság tanácsá-

nak elnöke, ügyész, illetőleg nyomozó hatóság kezdeményezheti, hogy a terhelt, a védő, a sértett, az egyéb érdekelt, a sértett és az egyéb érdekelt képviselője, továbbá a tanú, a szakértő, a szaktanácsadó, a tolmács, a hatósági tanú, illetve a felsoroltak valamelyikére tekintettel más személy a külön jogszabályban meghatározott védelemben részesüljön.” [r. 120/A. §, h. 98. § (1)] Ennek értelmében a tanú személyi védelmére vonatkozó szabályokat egy külön jogszabályban, a 34/1999. (II. 26.) Korm. rendeletben találjuk, amely 1999. III. 1-én lépett hatályba.

4. 2. 34/1999. (II. 26.) Kormányrendelet

a büntetőeljárásban részt vevők, valamint az eljárást folytató hatóság tagjai személyi védelme elrendelésének feltételeiről és végrehajtásának szabályairól.) A terjedelmes szabályozásból csak a témához szorosan kapcsolódó, így a tanút érintő rendelkezéseket emelem ki.

A rendelet értelmében a *személyi védelem* a rendőrségnek, a határőrségnek, a vám-és pénzügyőrségnek, a honvédségnek, valamint a büntetés-végrehajtási szervezetnek a rendeletben foglaltak szerint folytatott intézkedése, amelyet a fenyegetett helyzetben lévő személy irányába foganatosítanak. (*fenyegetett helyzetben lévő személy*: az a személy, akinek - a büntetőeljárásban való részvétele, illetve a büntetőeljárás során jogai érvényesítésének, kötelezettségei teljesítésének akadályozása, illetve megghiúsítása végett elkövetett vagy kilátásba helyezett személy elleni erőszakos avagy közveszélyt okozó bűncselekmény miatt - a személyi védelme indokoltnak látszik, valamint - a rendeletben meghatározott esetekben - a büntetőeljárás résztvevőjére, valamint a hatóság tagjára tekintettel az a személy is, akivel szemben ilyen bűncselekményt követtek el, illetve valószínűsíthető, hogy ilyen bűncselekményt követnek el és védelme ugyancsak indokoltnak látszik)

A rendelet szerint a *személyi védelem célja* az érintett élete, testi épsége, személyes szabadsága elleni jogellenes cselekmény megelőzése, megakadályozása, megszakítása.

A személyi védelemben részesíthetők köre (1. §)

1. a büntetőeljárásban résztvevő: a terhelt, a védő, a sértett, az egyéb érdekelt, a sértett és az egyéb érdekelt képviselői, a tanú, a szakértő, szaktanácsadó, a tolmács, a hatósági tanú;

2. a hatóság tagja: nyomozó hatóság nyomozó szervének tagja, az ügyész, a bíró, a bíróságnál, ügyészségnél szolgálatot teljesítő igazságügyi, illetve ügyészségi alkalmazott, valamint a büntetés-végrehajtási szervezet tagjai, akinek a tevékenysége - a közhatalmi funkció gyakorlása körében - a szerv rendeltetésszerű működéséhez tartozik;

3. ezek valamelyikére tekintettel más személy

Elrendelése

Csak különösen indokolt esetben rendelhető el. A személyi védelem az érintett együttműködésén, önkéntes alávetésén alapul, és végig áthatja az arányosság követelménye.

A védelem az eljárás alatt és után is elrendelhető. A fenyegetett helyzetben lévő személy védelme a büntetőeljárás tartalma alatt különösen akkor rendelhető el, ha a büntetőeljárásban való részvétele miatt, illetve a büntetőeljárás jogai érvényesítésének, kötelezettségei teljesítésének akadályozása, illetve megghiúsítása végett ellene személye elleni erőszakos, vagy közveszélyt okozó bűncselekményt követtek el, vagy valószínűsíthető, hogy ez okból ellene ilyen bűncselekményt el is követhetnek. [7. § (1)] Az eljárás befejezése után akkor rendelhető el, ha az ellene elkövetett bűncselekmény vagy fenyegetett helyzet a büntetőeljárásban való részvételével hozható összefüggésbe. [7. § (2)]. Mivel a jogszabály nem határoz meg időbeli megszorítást, ezért elviekben elképzelhető, hogy a jogerős ítéletet követően évek, évtizedek múlva rendelik el.

Kezdeményezésre jogosultak

A büntetőeljárás tartalma alatt, illetőleg azt követően az a nyomozó szerv, ügyész vagy bíróság kezdeményezheti, amely előtt a büntetőeljárás folyik, illetve folyt. A védelmet hivatalból vagy a fenyegetett helyzetben lévő *kérelmére* lehet kezdeményezni. [4. § (1)-(2)]

A kezdeményezésre jogosult szerv a személyi védelem elrendelésére jogosultat tájékoztatja a személyi védelem kezdeményezésére okot adó körülményekről és a személyi védelem elrendelésének indokoltságáról. [4. § (4)]

A Tanúvédelmi Szolgálat vezetője kezdeményezheti az olyan érintett személyi védelmét, akivel szemben a Védelmi Program hatálya megszűnik, de a személyi védelem feltételei még fennállnak. [4. § (5)]

Döntés

A személyi védelemről a büntetőeljárás tartalma alatt, illetve azt követően annak a szervnek a vezetője határoz, amelynek nyomozó szerve előtt a nyomozás folyik vagy folyt. [5. § (1)]

A Védelmi Program hatálya alatt álló érintett esetében a személyi védelmet a Tanúvédelmi Szolgálat vezetője rendeli el.

A személyi védelem elrendelésére irányuló eljárásban a fenyegetett helyzetben lévő személy személyesen vesz részt. [6. § (1)]

Határozat

Az Áe. szabályai szerint meghozott határozatot az elrendelésre jogosultnak a kérelem előterjesztésétől, illetve - hivatalból indult eljárás esetén - a kezdeményezéstől számított három munkanapon belül kell meghoznia. Ezen tárgyban hozott határozat ellen fellebbezésnek nincs helye és a határozat bírósági felülvizsgálatára külön jogszabály előírásai irányadóak. [9.-10. §]

A személyi védelem lényege, eszközei

A kormányrendelet a személyi védelem módja címszó alatt jelöli meg a személyi védelem tényleges tartalmát és az igénybe vehető eszközöket.

A személyi védelem az érintett élete, testi épsége, személyes szabadsága elleni jogellenes cselekmény megelőzése, megakadályozása, megszakítása érdekében a magánlakás vagy egyéb tartózkodási helyének védelmére és közlekedési útvonalának, illetve a büntetőeljárás és más hatósági cselekményeken való biztonságos részvételének biztosítására terjed ki. [12. § (1)]

A személyi védelmet az a szerv látja el, amelyik a védelmet elrendelte, bizonyos esetekben azonban lehetőség van arra, hogy az ellátásra jogosult más szerv közreműködését is igénybe vegye.

A védelem eszközei, különösen:

- rendszeres járőrszolgálat
- technikai eszköz
- folyamatos hírósszekötötés
- védőruházat biztosítása
- őrszemélyzet

6. őrszemélyzettel biztosított személyi védelem elrendelésére vagy ellátására jogosult rendvédelmi szerv kezelésében lévő helyen való tartózkodás (ha a többi nem vezet eredményre)

A védelem módjai közül az azt ellátó szerv határozza meg a megfelelőt, tekintettel a veszélyesség fokára, valamint az érintett véleményére. A védelem módjai közül egyidejűleg több is alkalmazható, de olyat, amely ellen az érintett tiltakozik, csak annak biztonságát közvetlenül fenyegető és másként el nem hárítható veszélyhelyzetben vehet igénybe.

A védelem eszközeinek megválasztásánál a jogalkotó feltehetően figyelemmel volt a magyarországi lehetőségekre, de a jelenlegi eszközök nem elég erősek egy valószínűleg veszélyben lévő személy védelmének biztosítására. Az igaz, hogy a kormányrendelet felsorolása nem taxatív jellegű, de a rendelkezésre álló anyagi körülmények között aligha lehetne hatékonyabb módszerrel bővíteni ezt a kört.²⁹

A rendelet lehetőséget ad a védelmet nyújtónak, hogy a védendő személyek számára ajánlásokat készítsen életmódjának, mindennapjainak töltéséhez, az alkalmazott és a tervezett védelmi intézkedésekről tájékoztatási kötelezettséget állapít meg. A védett személynek - a védelem módjára vonatkozó javaslattevési lehetősége mellett - a védelemmel kapcsolatos körülmények lényeges módosulásáról informálnia kell a védelmet nyújtót.

A személyi védelem megszűnése

A védelemnek határideje nincs, de fenntartásának indokoltságát az elrendeléstől számított hat hónap elteltével felülvizsgálja az azt elrendelő szerv.

²⁹ Tilk Ferenc: i.m. p. 56.

A védelmet ellátó szerv folyamatosan értékeli a védelem alapjául szolgáló veszélyhelyzet fennállását és ennek megfelelően javasolja a védelem fenntartását vagy megszüntetését. Egyes vélemények szerint ez nem elegendő. Célszerű és indokolt lenne, ha ezen túlmenően az elrendelő hatóság felett álló és attól független szerv is felülvizsgálatot folytatna, különös tekintettel a védelem ellátásának milyenségére és megfelelőségére.³⁰

A megszüntetésről az azt elrendelő szerv dönt. Haladéktalanul meg kell szüntetni, 1. ha az elrendelés feltételei már nem állnak fenn, 2. az érintett személy írásban lemond a személyi védelemről. Fakultatív megszüntető ok (tehát nem kötelező): például, 1. ha védelem tartama alatt az érintett szándékos bűncselekményt követ el, vagy 2. az érintett a követendő magatartásra vonatkozó ajánlásoktól indokolatlanul eltért, vagy 3. tájékoztatási kötelezettségét a védelem további fenntartását súlyosan veszélyeztető vagy azt lehetetlenné tevő módon önhibájából megszegi, vagy 4. a tanú nem tesz vallomást vagy korábbi vallomását visszavonja.

Egyesek a szabályozás nagy hiányosságának tartják, hogy nem fordít figyelmet az érintett vagyontárgyainak védelmére. Napjainkban az egyénnek nagyon fontos - szélsőséges esetben akár saját testi épségénél is előbbre való - a megszerzett javainak biztonsága, erre tekintettel az amerikai és a nyugat-európai szabályozás biztosítani kívánja a védelemben részesülő személy vagyontárgyainak biztonságát.

A rendelet igen széles személyi kört von oltalma alá, elismerve felelősségét azon személyek iránt, akik az állam büntető igényének érvényesülését szolgálják, s azok szerepük teljesítésével összefüggésben kerülnek veszélyhelyzetbe, ugyanakkor a védelmüket szabályozó rendelkezések személyi és anyagi háttérének megteremtésével ezideig adós maradt.

A rendelet egy többlépcsős szabályozási folyamat első fokának tekinthető, és az érintett kérdéskör legalapvetőbb problémáit kívánja megoldani. Azon intézkedések szabályozására vállalkozik, amelyeket az állam teherbíróképessége még elviselhet. Az új személyazonosságot, munkahelyet, esetleg egzisztenciát nyújtó, ezért meglehetősen költséges és többnyire viszonyosságon alapuló, nemzetközi együttműködést szükségképpen feltételező formákat pedig mellőzi.³¹

Ezt egy új jogszabály a 2001. évi LXXXV. törvény tartalmazza.

5. A 2001. LXXXV. törvény a büntetőeljárásban részt vevők, az igazságszolgáltatást segítő Védelmi Programjáról (III. pillér) — ezen belül a tanúvédelmi program: új név, új lakóhely, „új múlt”

A törvény elsősorban azokhoz a szervezett bűnözéshez kapcsolódó súlyosabb esetekben kíván megoldást nyújtani, amikor a rendőri védelem már nem képes szavatol-

ni a tanúk biztonságát. A jogalkotást sürgette az a tény is, hogy a tanúk sokszor kifejezetten ellenérzéssel fogadják az érintettek őrizetére összpontosító rendőri védelmet, sőt kételkednek annak hatékonyságában.

A 2001. évi LXXXV. törvény megalkotásával a jogalkotó így a tanúvédelem egy újabb szintjét nyitotta meg, melynek eszközei leginkább az amerikai gyakorlatban ismeretesebbek. Ez a törvény is igen terjedelmes, - dolgozatom kerete viszont szűkös - ezért kénytelen vagyok a lényegi és a tanút érintő rendelkezések kiemelésére szorítkozni.

A törvény preambuluma hármas célt jelöl meg: egyrészt a védelem biztosítását, másrészt a bűnözés elleni küzdelmet, harmadrészt pedig az igazságszolgáltatás érdekeinek hatékony érvényesítését.

Az érintett személyek védelmi program hatálya alá vonásának és a tanú különösen védetté nyilvánításának feltételei között sok a hasonlóság. Van azonban egy lényeges különbség: itt nem követelmény, hogy a gyanúsított és a védő előtt ismeretlen legyen akár személyük, akár az a tény, hogy a nyomozó hatóság tanúként kívánja őket kihallgatni. Ebből következik, hogy az érintett személy a tárgyalásra megidézhető és ott kihallgatható.³²

A törvény szerint a védelmi program a fenyegetett helyzetben lévő személy védelmének a személyi védelem keretében nem biztosítható olyan szervezett formája, amelyet a rendőrség polgári jogi jogviszony keretében kötött megállapodás szerint végez és amelynek során különleges intézkedések alkalmazása, illetve - az érintett társadalmi beilleszkedésének elősegítése érdekében - mentális, szociális, gazdasági, humán és jogi támogatás nyújtása szükséges. A megállapodás a rendőrség és a fenyegetett helyzetben lévő személy között jön létre.

1. A védelmi program feltételei:

A törvény csak szigorú feltételek fennállása esetén engedi meg, hogy a Védelmi Program alkalmazható legyen:

—kiemelkedő súlyú bűncselekménnyel összefüggő büntetőeljárásban részt vevő,

—a hatósággal együttműködő tanú,

3. a 2. § (2) a.) - d.) pontjai feltétlenül konjunktívan értelmezendők, azaz együttesen kell megvalósulnia annak, hogy a hatósággal együttműködő érintett vallomása kiemelkedő súlyú bűncselekmény lényeges körülményeire vagy bűnszervezet felfedezésére vonatkozzon [a.) pont]; vallomása feltehetően az eljárást nagymértékben segítse - vagy segítette -, és vallomása más bizonyítékkal nem pótolható [b.) pont]; a büntetőeljárásban való részvétele miatt fenyegetett helyzetnek van kitéve [c.) pont]; továbbá védelme a személyi védelem keretében már nem biztosítható [d.) pont],

³⁰ Tilk Ferenc: i. m. p. 56-57.

³¹ Tilk Ferenc: i. m. p. 57.

³² Kertész Imre: A még különösebben védett tanú. Belügyi szemle, 2001. 11. p. 31.

4. az előbbieket fennállása esetén sem biztos a Védelmi Program „beindulása”, mert szükséges továbbá, hogy a megállapodást az arra jogosult kezdeményezze - ezek: az ügyész, a nyomozó hatóság, az eljáró tanács elnöke.

A kezdeményezést azonban elutasíthatja a Tanúvédelmi Szolgálat és az országos rendőrfőkapitány.

Láthatjuk, hogy mennyire szigorú kritériumoknak kell megfelelnie és mennyi szűrőn kell „átréselődnie” a kezdeményezésnek mire a megállapodás megkötésére kerül és Védelmi Program ténylegesen életbe lép.

2. A Védelmi Program biztosította „védelmi formák”, azaz a különleges óvintézkedések:

Az érintett személyek életének, testi épségének, továbbá személyes szabadságuk elleni jogellenes cselekmények megelőzésének érdekében a következő különleges óvintézkedések alkalmazhatók:

—lakóhely, tartózkodási hely megváltoztatásával az érintett biztonságos helyen való elhelyezése (*elköltöztetése*), illetve a programba bevont fogvatartottnak az elhelyezéséről szolgáló büntetés-végrehajtási intézetből másikba történő átszállítása

—személyi védelem igénybevétele

—nyilvántartásokban adatszárítási elrendelése, illetve a nyilvántartott adatokkal kapcsolatos megkeresések jelzésének előírása

—névváltoztatás

—a személyazonosság megváltoztatása

—a nemzetközi együttműködésben való részvétel

A védelem módjának kiválasztási folyamata hasonló a fizikai védelemnél megismert mechanizmussal. A Szolgálat mérlegelve a veszélyhelyzet fokát, a védelem kezdeményezésére jogosult véleményét is figyelembe véve határozza meg a védelem módját. A védelem módjai közül egyidejűleg több is alkalmazható. Nem alkalmazható a védelem azon módja, amelyet az érintett a megállapodásban kizár vagy amely ellen tiltakozik. (kivéve, ha az érintett biztonságát közvetlenül és másként el nem hárítható veszély fenyegeti)

Ezen eszközök nagy része újnak számít a magyar szabályozási rendszerben és egyelőre kérdéses, hogy a gyakorlatban hogyan fog működni, bár az kétségtelen, hogy ezek a szabályok megfelelnek az Európa Tanács tanúvédelemmel kapcsolatos előírásainak. Azt mindenesetre meg kell jegyezni, hogy az ilyen vagy ehhez hasonló intézkedések bevezetését minden országban fenntartásokkal fogadták. A kételyeket az váltotta ki, hogy a különleges védelem igen költségigényes és alkalmazásukra csak ritkán kerül sor.

Az érintett támogatása

A Védelmi Program hatálya alá tartozó személyeket a fizikai épségüket garantáló különleges óvintézkedések mellett, a mindennapi élethez szükséges feltételeket biztosító különféle támogatások illetik.

A Szolgálat és az áldozatokat segítő társadalmi szervezetek a védelem tartama alatt mentális, szociális, gazdasági, humán és jogi segítséget nyújtanak. A támogatás azonban nem lehet olyan mértékű, hogy az az érintettnél vagyongyarapodást eredményezzen, továbbá a támogatás megállapításakor figyelembe kell venni a tanú jövedelmi forrásait is.

6. Büntetőjog és tanúvédelem

A magyar Btk. kimondottan nem tartalmaz külön rendelkezéseket, amelyek a tanúk védelmét szolgálnák, ennek ellenére mégis vannak olyan tényállásai, melyek alkalmasnak bizonyulhatnak erre a feladatra. Bár ezek is inkább az igazságszolgáltatás rendjét, mintsem a tanúk védelmét hivatottak védeni.

Az emberölés és a súlyos testi sértés büntetvényének azon minősített esete, mely az aljas indokból vagy célból elkövetést szabályozza (166. § (2) c., 170. § (3)), alkalmas lehet a tanú ellen tanúskodásának megakadályozása céljából, illetve a már megtett tanúvallomás megbosszulása miatt elkövetett cselekmények szankcionálására, csakúgy mint a kényszerítés (174. §) bűncselekményének alkalmazása. Kifejezetten igazságszolgáltatás elleni bűncselekménynek minősül a hamis tanúzásra felhívás (242. §) és a hamis tanúzás (238. §).

Véleményem szerint indokolt és szükséges lenne bevezetni a tanúk fokozott büntetőjogi védelmét. (pl.: a tanú kényszerítésének, megtévesztésének önálló tényállása)

7. A rendőrségről szóló törvény idevágó rendelkezései (1994. XXXIV. törvény):

A rendőrség gondoskodik a Védelmi Program végrehajtásáról. (1. § g.)

Törvény keretei történő információgyűjtés az igazságszolgáltatásban együttműködő személyek védelme érdekében. (63. § (1))

V. A tanúvédelem és a polgári jogi igény

A tanúvédelem és a polgári jogi igény érvényesítése adott esetben egymást kizáró kategória. Ha ugyanis a védelemben részesített tanú egyben az adott ügy sértette is, és elrendelték nevének és személyi adatainak zártan kezelését vagy különösen védetté nyilvánítását, nincs reális lehetősége arra, hogy polgári jogi igényét érvényesítse.

A Be. 54. § (7) bekezdése alapján ugyanis a Polgári Perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény szabályai irányadóak, mely szerint a bíróságnak név és lakcím felm

etésével kell rendelkeznie a polgári jogi igény megítélése során (Pp. 96. § (1) bekezdés). Így a büntetőeljárás során mindvégig anonim, titkos tanú személyazonosságát felfednék, melynek következtében az addig megvalósuló tanúvédelem értelmét vesztené.

Le fog tehát mondani (mert kénytelen) vagyoni érdekeiről, így a polgári jogi igényérvényesítésről az a tanú, aki személyes biztonságát vagy hozzátartozóinak védelmét fontosabbnak tartja.

Mivel a hatályos törvényi rendelkezés szerint a tanúvédelem és a polgári jogi igény érvényesítése egymást kizárja, szükséges a sértett tanút kioktatni erről a választási kényszerhelyzetről.

Érzékelhető e kérdés méltánytalansága a tanúval szemben, melynek során magának kell eldöntenie, hogy saját, illetve hozzátartozóinak életét, testi épségét, személyes szabadságát védi avagy anyagi igényeinek érvényesítését helyezi előtérbe.

Méltánytalan azért is, mert a tanú együttműködésével a büntető hatalmat segíti, melynek biztosítani kellene, hogy a tanú ennek kapcsán ne kerüljön ilyen hátrányos helyzetbe. (és ez a legkevesebb, amit tehet)

Az említett ellentmondásból következik egy további probléma. A tanú úgy is dönthet, hogy inkább jogos polgári igényét érvényesíti a büntetőeljárás konspiratív segítése nélkül. Ez a döntés viszont azzal a következménnyel jár, hogy kétségessé válik a büntetőeljárás kimenetele.

A probléma megoldását jelenthetné egy olyan jogi szabályozás megteremtése, mely differenciáltan kezelné a polgári jogi igény kielégítésének módját. Amennyiben a tanú csak címének zártan kezelését kérte, a vádlott a kártérítés összegét befizethetné egy, a bíróság által megadott számlaszámra, ahonnan a bíróság gazdasági hivatala utalná tovább a pénzt a jogosultnak. Hasonló a helyzet abban az esetben is, ha a tanú nevének zártan kezelését kérte. Ilyenkor a tanú neve helyett az ügyben valamilyen azonosításra alkalmas megjelölést (pl. I. számú tanú, stb.) használnak. Ha pedig a tanú különösen védetté nyilvánítására kerül sor, az állam a tanú közreműködéséért cserébe az adós helyébe lépve átvállalhatná a sértett polgári jogi igényének kielégítését.

A tanú anonimitása így nem sérülne, a bíróság pedig az ítéletben az állam javára kötelezná a vádlottat a kártérítés megfizetésére, majd a továbbiakban is az állam érvényesítené a teljesítés végrehajtását. Ezen megoldás választása esetén azonban nagy körültekintésre van szükség, hiszen fennállna a veszélye, hogy minden esetben törekednének valamilyen tanúvédelmi eszköz igénybevételére, mivel ez megkönnyítené polgári jogi igényük érvényesítését. Éppen ezért egy ilyen jogszabály megalkotása csak komoly mérlegelés eredményeként következhet be.³³

³³ Varga Zoltán: i.m. p. 281-282.

VI. Az Európa Tanács és az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlata

„A tanúvédelem nálunk a sajtóban, továbbá a laikus közönség körében a plasztikai műtétet és az anonim tanút jelenti; az Európa Tanács megközelítésében a tanúnak azt a jogát, hogy félelemtől mentesen tanúskodhasson” (Bócz Endre)³⁴

A tanúk megfélemlítése és a védelemhez való jog — az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R (97) 13. számú ajánlása

Az Európa Tanács égisze alatt 1994 áprilisától 1996 októberéig működő szakértői bizottság tanulmányozta az „anonim tanú” alkalmazásának lehetőségét a tanú védelmének más problémáival együtt. A munka eredménye egy ajánlás-tervezet elkészítése lett, amelyet a Miniszteri Bizottság 1997. szeptember 10-i ülésén elfogadott és mint R (97) 13. sz. „a tanúk megfélemlítéséről és a védelem jogairól” szóló Ajánlást kibocsátott. (a továbbiakban: Ajánlás)³⁵

Az Európa Tanács az államok kötelezettségének tartja a tanúk fenyegetéssel szembeni védelmét, így a megfelelő speciális intézkedések, védelmi intézkedések megszervezését.

Az Ajánlás igen terjedelmes, így részletes elemzésébe nem bocsátkoznék, csupán leglényegesebb rendelkezéseire hívnám fel a figyelmet.

Az Ajánlás rögtön az elején hangsúlyozza, hogy természetesen szükség van tanúvédelmi eszközökre, de fenn kell tartani a megfelelő egyensúlyt a védelem jogai és a tanúk, illetve hozzátartozóik életének és biztonságának megóvása között.

Az Ajánlás első része *fogalmi meghatározásokat* tartalmaz, a tagállamok többek között rögzítették az anonimitás fogalmát. E definíció a következőképpen szól: a tanú személyazonosságának megállapítására alkalmas jellemzői a védelem számára teljes mértékben ismeretlenek maradnak.

A következő részében találhatjuk azokat az *általános elveket*, amelyek a szabad és megfélemlítés nélküli tanúskodáshoz elengedhetetlenül szükségesek:

- a törvényes intézkedések és az alkalmazott gyakorlat legyen alkalmas arra, hogy a tanúk szabadon, semmiféle megfélemlítési manővernek alá nem vetve tudjanak vallomást tenni,
- elismerve a védelem jogait, a tanúk és hozzátartozóik védelme szükség esetén legyen megszervezve az eljárás előtt, alatt és azt követően,
- a tanúk megfélemlítése legyen büntetendő, (önálló bűncselekményként vagy a tiltott fenyegetés tényállásában)
- a bizonyítékok szabad mérlegelésének elvével összhangban meg kell engedni a tanúvallomással kapcsolatban a megfélemlítés számításba vételét,

³⁴ Tóth Mihály: i.m. p. 177.

³⁵ Bócz Endre: Módosítási javaslatok az új Be.-hez. Magyar jog, 2000. 8. p. 468.

- a tanúkat arra kell ösztönözni, hogy hozzanak a hatóság tudomására minden a bűncselekménnyel kapcsolatos információt, és tegyenek vallomást a bíróság előtt,
- elismerve a védelem jogait, a tanúknak legyen meg a lehetősége más módszerek használatára oly módon, melyek alkalmasak arra, hogy megvédjék őt mindenféle megfélemlítéstől, amely a terhelttel való szembesítésből ered, (a bizottság a zárláncú televíziós berendezések alkalmazását vagy a paraván mögötti — vagyis a vádlott számára nem látható - tanú részéről történő vallomástételt ajánlotta)
- a büntető igazságszolgáltatásban dolgozóknak olyan speciális képzésen kell átmenüük, ami segíti őket az olyan tanú vallomásának felvételében, akiknél fennáll a megfélemlítés veszélye.

A szervezett bűnözéssel szembeni hatékonyabb fellépés érdekében a bizottság megfontolásra érdemesnek tartotta egyrészt a tanúk tárgyalás előtt tett vallomásának audiovizuális eszközökkel történő rögzítését, másrészt a tárgyalás előtt — meghatározott bírói autoritásnak- tett állítások bizonyítékként való felhasználását. Ez utóbbi abban az esetben lenne lehetséges, ha a tanú tárgyaláson való személyes megjelenése életét, biztonságát jelentősen és valóban veszélyeztetné. Lényeges azonban, hogy a bizottság az Ajánlásban kifejti, hogy az anonimitás csak kivételes eszköz lehet, és az eljárás során végig biztosítani kell az igazságos egyensúlyt a bűnüldözési érdek és a védelem jogai között. Ezt pedig úgy lehet elérni, hogy a védelemnek az eljárásban mindvégig garantáljuk azt a jogot, hogy a tanú anonimitásának szükségességét, a tanú hitelességét és ismereteinek forrását megkérdőjelezhesse.

Az Ajánlás anonim tanúra vonatkozó kívánalmai a következők:

Kivételes intézkedésnek kell lennie. Ha névtelenséget kértek, és (vagy) a megfelelő hatóság azt ideiglenesen engedélyezte, a büntető eljárási jognak gondoskodnia kell egy igazolási eljárásról a büntetőeljárás szükségletei és a védelem jogai közötti tisztességes egyensúly fenntartására. Ennek keretében a védelemnek módot kell kapnia arra, hogy vitássá tegye a névtelenül maradás szükséges voltát, továbbá a tanú hitelérdeklőségét és tudomásának eredetét.

A névtelenség csak akkor legyen engedélyezhető, ha a megfelelő bírói hatóság a felek meghallgatása után úgy találja, hogy

- az érintett személy életét vagy szabadságát komoly veszély fenyegeti, vagy — fedett nyomozó esetén — annak jövőbeli munkáját komoly veszély fenyegeti, és
- a vallomás lényegesnek ígérkezik, az érintett személy pedig hitelérdeklőnek tűnik.

Ha anonimitást engedélyeztek, a bűnösség megállapítása nem alapozható kizárólag vagy döntő mértékben olyan személyek vallomására, akik névtelenséget élveztek.

A bizottság tanúvédelmi programokkal is foglalkozott munkája során. Véleménye szerint az ilyen programok fő célja az kell hogy legyen, hogy védelmezze a tanú, a tanú hozzátartozója vagy más, a tanúhoz közel álló személy életét és személyes biztonságát. Lehetséges eszközei pl. a személyazonosság megváltoztatása, új lakóhelyre költözés, új állás szerzése, testőrök biztosítása vagy más fizikai védelem.

Annak ellenére, hogy korábban több állam sem szorgalmazta, az Ajánlás végső szövegébe belekerült az igazságszolgáltatással együttműködő bűnözőkre vonatkozó rendelkezés. Az ajánlás szerint az ilyen személyek komoly szerepet játszanak a szervezett bűnözés elleni harcban, „ezért megfontolásra érdemes annak lehetősége, hogy az együttműködő személyek részesedjenek például a tanúvédelmi programok előnyeiből.”³⁶

Az ajánlás következő része a *sebezhető tanúk* speciális helyzetével foglalkozik. A különleges elbánást az indokolja, hogy ezek a személyek abban a közegben élnek, amelyikben a tanúzásra okot adó atrocitások lezajlottak. Elsősorban a gyerekek, a nők, az idősek védelmének eszközeit sorolja fel a fejezet. A megoldást szociális ügynőkségek, megfelelően képzett ügyvédek, megfelelően képzett kihallgatók (többszöri kihallgatás elkerülése), a jogi tájékoztatás és tanácsadás, illetve — ha szükséges — az anyagi segítségnyújtás jelentheti.

Végül, de nem utolsósorban az ajánlás kitér a *nemzetközi együttműködésre*. Ezen a területen a megfontolásra érdemes eszközök a következők: modern telekommunikáció országok közötti alkalmazása (pl: a videó kapcsolat előnyeinek kiaknázása), együttműködés biztosítása a védett tanúk külföldi letelepítése és ottani védelmének biztosítása területén, valamint az ezzel kapcsolatos hatóságok közötti információ-csere kérdésében.

2. A tanúvédelem és az Emberi Jogok Európai Egyezménye

A magyar Alkotmány 57. § (1) bekezdése akként rendelkezik, hogy „mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat a törvény által felállított független és pártatlan bíróság igazságos és nyilvános tárgyaláson bírálja el.”

A tisztességes eljáráshoz való jog Alkotmányunkban szereplő megfogalmazása összhangban áll az Emberi Jogok Európai Egyezménye 6. Cikk 3/d. pontjában foglaltakkal, amely rögzíti, hogy „minden bűncselekménnyel gyanúsított személynek joga van legalább arra, hogy kérdéseket intézzen vagy intéztessen a vád tanúihoz, és ki- eszközölhesse a mentő tanút megidézését és kihallgatását ugyanolyan feltételek mellett, mint ahogy a vád tanút megidézik, illetve kihallgatják.” (Lényegében ugyanezt a jogot fogalmazza meg a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 14. Cikk 3/e. pontja)

Az Egyezmény gyakorlatilag a vád és a védelem egyenlőségének, azaz a fegyverek egyenlőségének elvét fogalmazza meg, amikor a védelem jogaként deklarálja a terhelt bizonyítási eszközök hiteles érdemlőségének megkérdőjelezését.

Az újonnan hatályba lépett tanúvédelmi szabályozás azonban az előbbiekkal nehezen egyeztethető össze, sőt akár ellentétesnek is mondható. A modern büntetőeljárásban ugyanis természetesnek tűnik, hogy a terhelt és a védő a terhelt bizonyítási

eszközök (tanúvallomás) hitelérdeklőségét megkérdőjelezhesse. Ennek viszont szükségszerű feltétele a tanú személyének valamilyen szinten való ismerete. A bizonytalan helyzetet súlyosítja, hogy a strasbourgi szervek gyakorlata sem ad egyértelmű választ a tekintetben, hogy meddig mehetnek el a jogalkotók a tanúvédelem terén anélkül, hogy az a vádlott alapvető jogainak sérelmét eredményezné. Ennek egyik legfontosabb oka az, hogy sem a Strasbourgi Bíróságnak, sem az Emberi Jogok Európai Bizottságának a döntései nem egyértelműek és következtetések. A Bizottság az ilyen jellegű panaszok kapcsán kifejtette: az Emberi Jogok Európai Egyezménye nem biztosít korlátlan jogot arra, hogy a védelem valamennyi terhelő tanú idézését követelje a tárgyalásra abból a célból, hogy nekik kérdéseket tegyen fel. Azt is leszögezte, hogy az eljáró bíróság eltekinthet a tanú idézésétől azokban az esetekben, amikor a nyomozó hatóság a tanú anonimitását garantálta az információ-szolgáltatás fejében. Ugyanakkor az Ausztria ellen beterjesztett (12389/86. számú) panasz kapcsán azt is kimondta, hogy sérti a fair-eljárás elvét, ha a bíróság által vizsgált bizonyítási anyag túlnyomó többségében anonim tanú vallomásából áll, és nem áll rendelkezésre más önálló terhelő bizonyíték.

A Strasbourgi Bíróság egy határozatában kifejtette, hogy a nyomozás során tett vallomások felhasználása önmagában még nem ellentétes az Egyezmény 3/d. pontjában írtakkal abban az esetben, ha a terheltnek és a védőnek az eljárás valamely stádiumában lehetősége van a vallomás hitelérdeklőségének megkérdőjelezésére. A tisztességes eljárás alapvető sérelmét jelenti, ha a bíróság a terhelt bűnösségét kizárólag olyan védett tanú vallomására alapítaná, akik a tárgyaláson nem voltak jelen, így hozzájuk a terhelt és a védelem részéről kérdések sem voltak intézhetők.

A fent említett ellentmondás érzékeltetésére az Emberi Jogok Európai Bíróságának konkrét ügyekben hozott döntéseit ismertetem:

1. Kostovski kontra Hollandia-ügy (1989): 1982 januárjában három álarcos férfi megtámadott egy bankot Hollandiában. A rendőrségen ezután két személy jelentkezett vallomástételi szándékkal, azonban a megtorlástól tartva anonimitást kértek. A két tanú vallomásában fegyveres rablással gyanúsította a későbbi panaszost, Slobodan Kostovskit.

Ez az ún. Kostovski-ügy, amelyben az Utrechti Törvényszék a vádlottat a két anonim tanú vallomása alapján ítélte el. Az elítélt és védője sem a rendőrségi, sem a bírósági szakban lefolytatott tanúkihallgatáson nem lehetett jelen, így nem élhetett kéréselési jogával.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága mindenekelőtt leszögezte, vizsgálatának tárgya, hogy az eljárás a maga egészében tisztességes volt-e. A Bíróság véleménye szerint Kostovskinak nem biztosítottak lehetőséget arra, hogy vitassa a terhelő vallomások, és kérdéseket intézzen a vallomást tevőhöz. Ő és védője az eljárás egyik szakaszában sem tehetett fel kérdéseket a névtelen tanúknak. A panaszos helyzetét tovább súlyosbította, hogy abban az esetben, ha a védelem nincs tisztában egy tanú személyazonosságával, akkor nem tudja megállapítani mennyiben elfogult, ellenséges vagy hiteltelen. A Bíróság bár elismerte a holland kormánynak a tanúk fokozott vé-

delmére irányuló érveit, mégis a 6. Cikk sérelmét állapította meg e névtelen vallomások elmarasztaló ítéletet megalapozó bizonyítékként való felhasználása kapcsán.

2. Delta kontra Franciaország-ügy (1990): Michael Sophie Deltát a párizsi büntetőbíróhárom év szabadságvesztésre ítélte, metróban elkövetett rablásért. A bíróság ítéletét egy olyan polgárőr tanúvallomására alapozta, aki ugyan nem látta a történeteket, viszont a gyanúsítottat a sértett és barátja jelenlétében igazoltatta. A terheltet nem szembesítették a két tizenhat éves lánnyal, akik az ügyész idézése ellenére sem jelentek meg a tárgyaláson.

A párizsi bíróság döntése így kizárólag azon tanúk vallomásán alapult, akiknek szavahihetőségét a vádlott az eljárás egyik szakaszában sem tehetette kétségessé.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága kifejtette, hogy a nyomozás során tett vallomások tárgyaláson történő felhasználása önmagában nem ellentétes az Egyezmény 6. Cikk 3/d. pontjával, feltéve, hogy a védelem jogai nem szenvednek csorbát, azaz a terheltnek és a védőjének módja van arra, hogy az eljárás valamely stádiumában a vallomás hitelérdeklőségét megkérdőjelezhesse. A Delta-ügyben azonban a védelemnek egyáltalán nem volt ilyen lehetősége, sőt a párizsi fellebbviteli bíróság a vádlott fellebbezését és semmisségi panaszát a bizonyítás szabad mérlegelésének elvére hivatkozással utasította el. Ez az érvelés azonban a Strasbourgi Bíróság előtt megbukott, és ítéletében Franciaországot elmarasztalta a 6. Cikk megsértése miatt.

3. Unterpertinger kontra Ausztria-ügy (1984): 1980 márciusában 6 hónapos szabadságvesztésre ítélte a bíróság Alois Unterpertingert a mostohalánya és felesége sérelmére elkövetett testi sértés miatt. A csendőrség kihallgatta az asszonyt és a lányát, a tartományi bíróság tárgyalásán azonban nem kívántak vallomást tenni, így sem az első fokú, sem pedig később a fellebbviteli bíróság nem hallgathatta ki őket. Az osztrák joggyakorlatnak megfelelően viszont felolvasták a sértettek csendőrség előtt tett nyilatkozatát, így a két bírói fórum főként erre alapozta döntését.

A Bíróság véleménye szerint önmagában az, hogy a csendőrségen tett nyilatkozatok a tárgyaláson felolvasásra kerültek, nem ellentétes az Egyezmény rendelkezéseivel. Lényeges követelmény azonban, hogy ezen nyilatkozatok bizonyítási eszközként való felhasználása tiszteletben tartsa a védelem jogát. Különösen akkor, ha a vádlottnak korábban az eljárás egyik szakaszában sem volt alkalma kérdéseket intézni azokhoz, akiknek nyilatkozatát felhasználták. Tekintettel arra, hogy a panaszost olyan vallomások alapján találták bűnösnek, amelyekkel szemben csökkentett módon élhetett védelemhez való jogával, a Bíróság a 6. Cikk 1. bekezdésének megsértését állapította meg.

Stefan Trechsel, az Unterpertinger-ügyben született bizottsági döntéskor különvéleményként a következőket fejtette ki: „Valójában csak két lehetőség képzelhető el. Ha a tanú vallomását a bíróság bizonyítékként kívánja értékelni, úgy a tanú megjelenésétől nem lehet eltekinteni, és módot kell adni a védelemnek, hogy a tanúhoz kérdéseket intézhessen. Ha viszont a hatóságok a tanúnak garantálják, hogy a tárgyaláson nem kell megjelennie, úgy ebből le kell vonni azt a következtetést, hogy a koráb-

bi vallomás tartalma sem lesz felhasználható. Az nem lehetséges, hogy az eljárási rendszer egyes tanúkat a vádlott kárára privilegizáljon.”³⁷

Az anonimitás engedélyezése és a védelem jogainak oltalma közötti egyensúly fenntartása érdekében az Európa Tanács egyetlen megoldást tart elfogadhatónak: az igazoló eljárást, mely képes becsületesen és eredményesen helyettesíteni a vádlottat és a védőjét azon körülmények megvilágítása során, amelyek befolyásolhatják az anonim tanú hitelességét.

II. A XVI. Nemzetközi Büntetőjogi Kongresszus

A XVI. Nemzetközi Büntetőjogi Kongresszus 1999. szeptember 5-től 11-ig került megrendezésre Budapesten, a Nemzetközi Büntetőjogi Társaság magyar nemzeti csoportjának szervezésében. A Kongresszus témája „A szervezett bűnözés kihívásával szembeálló (szembenálló) büntető igazságszolgáltatás” volt. A Társaságról annyit érdemes tudni, hogy 1924-ben alapították Párizsban, (az 1889-ben alapított Nemzetközi Büntetőjogi Egyesület utódja) tudományos, nem kormányzati szervezet, amely az ENSZ mellett konzultatív szerepet tölt be, az Európa Tanácsnál pedig megfigyelői státusza van. A Társaság minden ötödik évben tart kongresszust, amelynek munkája négy szekcióra tagolódik. A kongresszust négy előkészítő kollokvium előzi meg, amelyekre referátumot készítenek a nemzeti csoportok által kijelölt résztvevők. Ezekben a szóban forgó kérdést főként saját országuk büntetőjogának nézőpontjából tárgyalják. Ezután a kongresszus adott szekciója megvizsgálja és megvitatja a vele egyező témájú előkészítő kollokvium által elkészített ajánlás tervezetét, majd javaslatot nyújt be az ajánlások végső szövegére a kongresszus plenáris ülésének, amely ezek alapján a jogalkotónak szóló ajánlásként funkcionáló határozatokat hoz.

A négy szekció közül a dolgozatomhoz szorosan kapcsolódó büntetőeljárás-jogi szekció munkája érdemel figyelmet, mert ez foglalkozik a szervezett bűnözés és a büntetőeljárás jog viszonyával. A szekció körülből tíz rendkívül fontos elvet deklarált, én viszont csak azokat ismertetem, amelyek a tanúvédelem kérdéskörét érintik.

A szervezett bűnözés felderítését lehetővé tevő bizonyítékokat önként szolgáltató, vagy ilyen bizonyítékok, illetve információ szolgáltatásába beleegyező személyek és családjuk számára hatékony védelmet kell biztosítani.

Az anonim tanú intézménye a következő feltételekkel alkalmazható:

Az anonim tanúvallomást csak a tanúval szembeni nyilvánvaló, közvetlen és súlyos fenyegetés indokolhatja.

A vádlott bűnössége nem állapítható meg kizárólag anonim tanú vallomása alapján.

A tárgyalást megelőzően vagy a tárgyaláson kizárólag a tanú személyét ismerő bíró dönthet arról, hogy a tanú tehet-e anonim módon vallomást. A tanú szavahihetőségét is bírónak kell értékelnie.

A védelemnek megfelelő eszközöket kell biztosítani, hogy kérdéseket tehessen fel az anonim tanúnak, és részt vehessen annak kihallgatásán.

A súlyos fenyegetésnek kitett tanúnak a bíró engedélyezheti, hogy életkorukra, lakó- vagy munkahelyükre vonatkozó adatok közlését megtagadják.

A bűnbánó maffiózók (pentiti) felhasználása az igazságszolgáltatási rendszer legitimitását és a törvény előtti egyenlőség elvét érintő nehézségekre tekintettel nem ajánlott. Büntetésük azonban bizonyos feltételek fennállása esetén csökkenthető.³⁸

VIII. További tanúvédelmi lehetőségek

A bemutatottak alapján megállapíthatjuk, hogy a tanúvédelmi eszközök széles palettája áll rendelkezésre. Gyakorlati érvényesülésük és hatékonyságuk azonban más kérdés.

Dolgozatomban igyekeztem a magyar és a nemzetközi szabályozás adta lehetőségek részletes, alapos ismertetésére, de a tanúvédelem teljes eszköztárát így sem áll módomban bemutatni.

A teljesség igénye nélkül felvázolnék még néhány alternatívát, bővítve ezzel az eddig megismert tanúvédelmi lehetőségek repertoárját. Találunk közöttük anyagi jogi, eljárásjogi és technikai jellegű megoldásokat is.

1. *a tanú védelmének büntetőjogi szabályozása új tényállások bevezetésével:*

a.) a védett tanú személyi adataival való visszaélés, kényszerítés hamis tanúzásra, mentő körülmény elhallgatására kényszerítés³⁹

b.) szükséges lenne pönalizálni a tanúk megfélemlítését is (pl. USA): abban az esetben, ha a vallomás megváltoztatására irányuló cselekményeket önálló tényállásként rendelné büntetni a jogalkotó „jobban kifejeződne fokozott társadalomra veszélyességük és ennek megfelelően megítélésük”⁴⁰

2. *a tanú megfélemlítésének tilalma* (hatóság részéről történő „visszaélések” megakadályozása pl.: a tanú bizonytalan helyzetbe hozása, kioktatás elmulasztása)

38 Hollán Miklós: A XVI. Nemzetközi Büntetőjogi Kongresszus határozatai. Magyar jog, 2000, 2, p. 115., p. 119.

39 Gorza Edina: A tanúvédelem szerepe, jelentősége és lehetséges megoldásai az új büntető eljárási törvényben. Ügyészek lapja, 1997. 3. p. 41-43.

40 Kertész Imre: A tanú védelemre szorul. Magyar jog, 1993. 4. p. 27.

³⁷ Gáspárdy Gergely: A tanúvédelem eszközei, modelljei. (II. rész) Collega, 2000. 3. p. 18-19.

3. egyes vélemények szerint a tanúvédelem problémájának megoldását jelentené, ha a tanút a *hivatalos személyekhez hasonlóan* megkülönböztető büntetőjogi védelemben részesítenék⁴¹

4. az állam tanúvédelmi kötelezettségének alkotmányban (mint legerősebb törvényben) való rögzítése⁴²

5. *védői jog korlátozása*⁴³ (de csak a legszükségesebb mértékben tartják elfogadhatónak)

6. *operatív személy alkalmazása*: a tanú a hatóság valamely tagjával közli az ügyre vonatkozó információit és a tárgyaláson ez a személy hallgatható ki. Ezt többen elfogadhatatlannak tartják, mert sérül a vádlott fair-eljáráshoz fűződő joga.⁴⁴

7. vallomásmegtagadási jog alanyi jogként való deklarálása (végszükségre történő hivatkozás, ld.: Németország) bírósági épületek „korszerűsítése” (külön várakozóhelyiség a védelem és a vád tanúinak)

Széles körű lehetőségek állnak rendelkezésre, és mindegyiknek megvan az előnye és a hátránya. Ezen túlmenően nem árt figyelemmel kísérni a nemzetközi tapasztalatokat sem, hiszen vannak olyan eszközök, amelyeket az államok sorra vettek el. A megfelelő eszköz kiválasztásánál talán a legfontosabb szempont a különböző érdekek közötti egyensúly megtalálása. Mivel valamennyi tanúvédelmi intézmény csak a védelem egyes jogainak korlátozásával, illetve bizonyos alapelvek sérelmével valósítható meg, ezért különös tekintettel kell lenni arra, hogy a védelem, a tanúk és az igazságszolgáltatás érdekei közötti egyensúly fennálljon.

IX. Záró gondolatok

Az ismertett szabályozás vizsgálatából két következtetés vonható le. Egyrészt, hogy a külföldi jogrendszerek jóval előbbre tartanak, másrészt, hogy a magyar szabályozás az utóbbi tíz évben dinamikus fejlődésen ment keresztül.

A megismert megoldási lehetőségek - különös tekintettel az új törvény szabályaira - megfelelnek az Európa Tanács ajánlásainak, egyelőre azonban az még kétséges, hogy a gyakorlatban hogyan fog működni. A gyakorlatra vár az a feladat, hogy - az új szabályok alkalmazásával felszínre kerülve az esetleges hibák, hiányosságok -

⁴¹ Vavró István: A tanúvédelem eljárásjogi eszközeiről. Rendészeti szemle, 1993. 9. p. 27.

⁴² Kemény Gábor: Büntető eljárásjogunk tanúvédelemmel kapcsolatos módosításai, a bennük lévő lehetőségek tükrében. Belügyi szemle, 2000. 10. p. 96.

⁴³ Borai Ákos: Tanúvédelem I. Rendészeti szemle, 1993. 10. p. 35.

⁴⁴ Szakonyi Szabolcs: Tanúvédelem a Be. javaslat tükrében. Büntetőjogi tanulmányok, 1999. p. 236.

megteremtse a tökéletesítés lehetőségét. A tanúvédelmi eszközök jelentős részénél szélsőséges (egészen extrém) esetekre kíván megoldást nyújtani, így alkalmazásukra meglehetősen ritkán fog sor kerülni. Az eredmény persze jelentősen függ országunk anyagi háttérétől is, amely egyelőre nem tekinthető túl biztatónak. „Az állam, amikor a bűnözés elleni harcra küldi a jogalkalmazót, biztosítania kell a pénzt és a paripát is, ellenkező esetben a szervezett bűnözés elleni küzdelem a szólamok és üres paragrafusok szintjén reked meg.”⁴⁵

Az elmúlt évek jogalkotási törekvései és eredményei mindenképpen dicséretes és újszerű elgondolásokat teremtettek, de véleményem szerint szükség lenne egy átfogó, komplex tanúvédelmi kódexre is, a szerteágazó szabályozás helyett.

A jogszabályi háttér megteremtésén túlmenően a tanúk iránt tanúsított bánásmódot is át kellene gondolni. A strasbourgi bizottságnak az a jelszava, hogy a hatóságoknak mindent meg kell tenni a tanúk életének megkönnyítése érdekében. Volt, aki azt mondta, teljesen el kellene tekinteni bizonyos esetekben attól a hivatalos és ünnepélyes formától, ami szokásban van, és ami a laikusok számára idegen, nem mindig érthető, s ezért esetleg félelmet keltő. Példának hozták fel, hogy amikor a bíró letette a talárt, leült az emelvény sarkára a kisgyerekekkel, és ott megtárgyalta vele a történeteket egy angol bíróságon, akkor ez ugyan sokakban megdöbbenést keltett, de a gyerek feloldódott, és egy jó vallomást tett. Mások azt mondták, hogy ez egy ünnepélyes alkalom, melynek méltóságát nem szabad csorbítani, még akkor sem ha egyesek számára félelmetesen hat. Általánosan elfogadott tézisnek bizonyult viszont, hogy a tanúk élete mindenhol nehéz, és sokat lehetne könnyíteni rajta, ha a hivatalos ember belegondolna abba, hogy ő is lehet tanú, és akkor jól esik-e majd neki, ha úgy bánnak vele, ahogy szoktak.⁴⁶

A szélsőséges esetektől eltekintve, a mindennapos ügyekben a tanúnak már az is elegendő volna, ha az eljárás „ésszerű időn” belül egyszerűen befejeződné, és másnapra már azt is elfelejthetné, hogy valaha tanú volt.

Végezetül egy — forráskutató munkám során talált, általam nagyon tanulságosnak vélt — történetet szeretnék megosztani minden érdeklődővel. Ez a rövid jelenet, felülemelkedve az elméleti jogi problémákon és megoldásokon, az emberi természet, az emberi jellem oldaláról mutatja be a tanúi létehez, illetve a tanúi státuszhoz való hozzáállást.

„Kérem a tanúkat, hogy mondják be nevüket és a lakóhelyüket. Kérem, jelentkezzenek a tanúk!

Azt hihetné az ember, hogy a polgártársak, akik Panyikovszkij elfogatásánál rendkívül nagy mozgékonytságot fejtettek ki, vonakodás nélkül terhelően vallanak, hogy a gazember bűnösségét bebizonyítsák. De a valóságban az igazság barátai a

⁴⁵ Varga Gábor: Tanúvédelem- zárt adatkezelés. Büntetőjogi tanulmány, 2000. p. 96.

⁴⁶ Bócz Endre: Az anonim tanúzásal kapcsolatos esodavúráról. Személyi szabadság, 1999. p. 49.

„tanú” szóra fancsali képet vágtak, úgy tettek, mintha szörnyen el volnának foglalva, és hátrálni kezdtek. A tömegben zátonyok és örvények keletkeztek.

Hol vannak hát a tanúk? — ismételte Osztap. Pánik támadt. A tanúk könyökkel lökdösve vágtak utat maguknak, és abban a pillanatban az utca ismét megszokott képét vette fel. Az utca kitisztul⁴⁷

TARTALOM

Előszó	
I. FEJEZET	
Zinner Tibor: A büntetőjogi tanulmányok IV. kötetéről	7
Mesterházy István: Összefoglaló jelentés a koncepciók büntető ügyek felülvizsgálatáról Zala megyében	11
Kahler Frigyes: Gondolatok a koncepciók perekről	29
II. FEJEZET	
Jungi Eszter: A büntetőjogi szankciórendszer építőkövei	47
Király Réka: A gyermekkorúak sérelmére elkövetett szexuális bűncselekmények	67
Szilvági Attila: Vádalku jellegű jogintézmények a büntetőeljárásban	77
Csokán Csaba: Kábítószer probléma rendőri szemmel avagy bűnmegelőzés – deviancia – droprevenció	103
Kovács Melinda: Koncepcióváltás a drogpolitikában – a medikalizáló szemlélet	133
III. FEJEZET	
Horváth Katalin: A családon belüli erőszak néhány bűncselekmény tükrében	163
Szántay Bernadett: A kábítószer-bűnözés büntetőjogi megítélése, különös tekintettel a katonai elkövetőkre	197
Györi Adrienn: A tanúvédelem kérdései, különös tekintettel annak eszközeire az 1973. évi I. és az 1989. évi XIX. tv. tükrében	219

⁴⁷ Varga Gábor: i.m. p. 82.